A. Selmet

KIRJANDUSE LUGEMIK

V KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

2-41613

A-21494 I

A. SELMET

KIRJANDUSE LUGEMIK

V KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt kinnitatud.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
41613

ARHIIVKOGU

Armastus kunsti ja ilu vastu

Enne ma une unustan,
maha jätan magamise,
kuid ei ma ilu unusta,
rõõmu ei kallista kaota.

Rahvalaulust «Ilutegija».

Lauliku lapsepõlv.

Kui ma olin väiksekene,
kasvasin ma, kannikene,
ema viis hälli heinamaale,
kandis kiigu kesa peale,
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Seal siis kägu palju kukkus,
suvilindu liialt laulis.
Mina meelta mõttelema —
mõttelema, võttelema —
kõik ma panin paberisse,
raiusin kõik raamatusse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugusena kujutab rahvalaulik oma lapsepõlve?
2. Leida lauluridades sõnad, mis algavad s a m a k a a s h ä ä l i k u g a.
3. Leida lauluridu, mis kordavad eelmise rea mõtet.

Ilutegija.

Igav on olla iluta,
hale olla laulemata,
kole käo kukkumata,
raske rõõmuta elada.
Ma ise ilutegija,
rõõmu kalli kandijagi —
ilu kannan kaasassana [1],

puna põlle paeladessa,
rõõmu rõhtude vahella.
Enne ma une unustan,
maha jätan magamise,
kuid ei ma ilu unusta,
rõõmu ei kallista kaota.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jaotada rahvalaul kolme mõtteliselt terviklikku ossa.
2. Määrata selle rahvalaulu peamõte.
3. Millest nähtub, et rahvalaulikuks on naine?

Vanemuise laul.

(F. R. Faehlmann)

Inimestel ja loomadel oli vanasti üks keel. Eks ole tänapäevani veel inimesi, kes loomade keelt oskavad ja loomade kõnet kuulavad.

[1] endaga kaasas.

Keel aga oli argipäeva tarvituseks, elu vajadusteks. Nüüd kutsuti kõik loomad üldisele koosolekule, kus nad pidukeelt pidid õppima, see on laulu, et rõõmutseda ja jumalaid kiita. Siis tulid kõik kokku, kel elu ja hing sees oli, meie Toomemäele, kus püha tammik kasvas. Õhus sündis südantsulatav kohin ja laulujumal Vanemuine laskus maa peale alla. Ta seadis oma käharad korda, kohendas riideid, silitas habet, kõhatas hääle puhtaks ja katsus siis oma kandlemängu. Siis mängis ta eesmängu ja laulis lõpuks kiidulaulu, mis kõiki kuulajaid haaras, teda ennast aga kõige rohkem. Vaikus valitses ümberringi ja igaüks kuulas tähelepanelikult laulu. Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma rutu, mets, loomad ja linnud jäid tähelepanelikult kuulatama ja ka kõversilm metshaldjas vahtis puude vahelt välja.

Aga mitte kõik, kes seal olid, ei saanud kõigest aru. Hiie puud pidasid jumala allatulemise kohina meeles, ja kui te hiies kõnnite ja tema pühalikku kohinat kuulete, siis teadke, et jumalus teie ligi on. Emajõgi pani ta riiete kahinat tähele ja iga kord, kui ta kevadel oma uuest noorusest rõõmutseb, mühab ta, nagu ta seal oli mühinat kuulnud. Tuulele olid kõige heledamad hääled meelde jäänud; mõnedele loomadele oli meeldinud kruvide naksumine, teistele jälle keelte kõlin. Laululinnud pidasid eesmängu meeles, eriti ööbik ja lõoke. Kõige pahem lugu oli kaladega: nad pistsid pead silmini välja, unustasid aga kõrvad vette, nad nägid suu liikumist ja matkisid seda, jäid aga tummaks. Ainult inimene sai kõigest aru, seepärast tungib tema laul südame sügavustesse ja üles jumalate eluasemele.

Ja vanake laulis taeva suurusest ja maa toredusest, Emajõe kallaste ilust ja nende endisest lummusest ning inimsoo õnnest ja õnnetusest. Ja laul mõjus temasse nõnda, et ta nuttis palavaid pisaraid, mis tungisid läbi kuue kuue ja seitsme särgi. Siis lendas ta tagasi üles Vanaisa eluhoonetesse temale laulma ja mängima, ja pühitsetud kõrvadele on antud mõnikord eemalt kõrgelt kuulda kaugeid helisid. Et inimesed laulu ei unustaks, saadab ta aeg-ajalt oma saadikuid nüüdki veel maa peale. Ka ta ise tuleb ükskord tagasi, kui õnnesilm jälle neil nurmedel viibib.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milleks oli selle muistendi järgi inimestele vaja argipäevakeele kõrvale «pidukeelt» — laulu?
2. Mida jätsid Vanemuise laulust meelde hiiepuud, Emajõgi, tuul? Milles seisneb nende laul?
3. Millest nähtub, et muistend peab koosolnuist kõige täiuslikumaks inimest?

Kodukeel.

(Ado Reinvald)

Kui kuninglikult kõliseb
mu ema kodukeel,
mis väikses saunahurtsikus
ma kuulsin eluteel!

Sel keelel ema kiigutas
mind õhtul magama,
sel keelel rääksin eluaeg
ma armsa isaga!

Nüüd iga kord, kui kevadel
mull' laulab linnu suu,
siis nagu eesti keelega
tall' kostaks iga puu.

Kui aga suvi suremas
ja jõuab sügise,
siis nagu oma kodukeelt
ma kuuleks viimati.

Siis lõhub lahkumisenool
mu murtud südame,
siis nagu nutaks minuga
mu hella eideke.

Ja nagu manitseks ta mind
sealt haua põhjast veel:
laps, pea ehteks surmani
su ema kodukeel!

Sel tunnil minu silme ees
on hurtsik emaga —
tall' pakun kätkist lapsekätt:
su sõna kuulen ma!

Lugemiskirg.

(Katkend Maksim Gorki romaanist «Inimeste seas».)

1.

On kurb ja naljakas meenutada, kui palju raskeid alandusi, ülekohut ja tüli tõi mulle varaärganud lugemiskirg.

Võtsin väikesi mitmevärvilisi raamatukesi poest, kust hommikuti ostsin tee juurde leiba.

Lugesin kuuris, kus käisin puid lõhkumas, või pööningul. Mõlemas oli ühtviisi ebamugav, külm. Vahel, kui raamat huvitas või kui oli vaja see rutem läbi lugeda, tõusin öösel ja süütasin küünla, aga kui vana perenaine märkas, et küünlad öösiti lühenevad, hakkas ta neid pilpaga mõõtma ja peitis siis pilpa kuhugi ära. Kui hommikul küünlast puudus verssoki osa või kui mina, kuigi leidsin pilpa, ei lühendanud seda ärapõlenud küünlaosa võrra, algas köögis metsik kisa. Kord hüüdis Viktor lavatsilt tüdinult:

«Jätke ometi haukumine, memm! Võimatu on niimoodi elada! Muidugi ta süütas küünla, sest ta loeb raamatuid; ta võtab neid poodnikult, tean! Silmake korraks pööningule.»

Vanaeit jooksis pööningule, leidis mingi raamatu ja rebis selle tükkideks.

See mõistagi kurvastas mind, kuid lugemistung tugevnes veel rohkem.

2.

Püüdsin lugemist jätkata igasuguste kavalustega. Vanaeit hävitas mitu korda raamatud, ja viimaks osutus, et võlgnen poodnikule määratu suure summa: nelikümmend seitse kopikat! Poodnik nõudis raha ja ähvardas, et võtab pererahva raha minu võla katteks, kui tulen poodi midagi ostma.

«Mis siis saab?» küsis ta kahjurõõmsalt.

Ta oli mulle äärmiselt vastik ja nähtavasti seda mõistes piinas ta mind mitmesuguste ähvardustega, tundes sellest erilist lõbu. Kui ma poodi astusin, tõmbus ta tähniline nägu naerule ja ta küsis lahkesti:

«Kas võla tõid?»

«Ei.»

See ärritas teda, ta sai pahaseks.

«Kuidas? Kas pean su kohtusse kaebama, mis? Et sind süüdi mõistetaks ja asumisele saadetaks?»

Mul ei olnud kusagilt raha võtta. Mu palk maksti vanaisa kätte. Segaduses ma ei teadnud, mis teha. Vastuseks mu palvele oodata võla tasumisega ulatas poodnik mulle oma rasvase lihava käe ja ütles:

«Suudle! — Ootan.»

Kui haarasin letilt vihi ja tõstsin hoobiks käe, hüüdis ta kummardudes:

«Mis, mis sa! — ma ju naljatan!»

Mõistes, et ta ei naljata, otsustasin varastada raha, et tast ometi kord lahti saada.

Hommikuti, kui ma peremehe riideid puhastasin, kõlisesid ta pükste taskus rahad. Vahel need kukkusid taskust välja ja veeresid põrandale. Kord kukkus üks neist läbi põrandaprao trepi alla puukuuri. Unustasin sellest kõnelda peremehele ja see meenus mulle alles mõne päeva pärast, kui leidsin puude hulgast kahekümnekopikase. Kui ma andsin selle peremehele, ütles naine talle:

«Näed nüüd! Vaja raha üle lugeda, kui tasku jätad.»

Peremees aga ütles naerdes:

«Tema ei varasta, tean seda.»

Nüüd, kui olin otsustanud varastada, meenusid mulle need sõnad ja usaldav naeratus, ja ma tundsin, kui raske on mul varastada. Mitu korda võtsin taskust hõberaha, lugesin seda, kuid ometi ei söandanud ära võtta. Kolm päeva piinlesin sellega, ja viimaks lahenes kõik väga ruttu ning lihtsalt. Peremees küsis minult ootamatult:

«Mis sa, Peškov [1], nukrutsed? Kas oled haige või?»
Siiralt jutustasin talle kõik oma mured. Ta tõsines.
«Näed, milleni nad viivad, need raamatud! Neist on — nii või teisiti — ainult pahandust.»
Andis poolerublase ja soovitas rangelt:
«Vaata, et sa ei lobise naisele ega eidele: tõuseb kära . . .»

1. Millisena on kujutatud poodnikku? Hinnata Aljoša käitumist tema vastu.
2. Miks loobus Aljoša talle nii vajaliku raha varastamisest?
3. Mida kõik pidi kannatama Aljoša oma lugemiskire pärast?

3.

Minu õnneks läks vanaeit magama lastetuppa. Tuld mulle ei antud, küünlad viidi tubadesse, raha küünalde ostmiseks mul aga ei olnud. Siis hakkasin salaja korjama küünlajalgadelt rasva, panin selle sardiinikarbikesse, kallasin juurde lambiõli ja, keerutanud lõngast tahi, süütasin öösiti ahju peal suitseva tule.
Kui pöörasin paksu raamatu lehekülge, kõikus tahi punane leek värisedes ja ähvardas kustuda. Iga hetk uppus taht haisvasse vedelikku, suits lõi silmi. Ometi kadusid kõik need ebamugavused naudingus, millega ma vaatlesin illustratsioone ja lugesin nende seletusi.
Need illustratsioonid avardasid maad minu ees ikka laiemale ja laiemale, ehtides seda muinasjutuliste linnadega, näidates mulle kõrgeid mägesid, merede kauneid kaldaid. Elu kasvas imeliselt, maa sai võluvamaks, rikkamaks inimeste ja linnade poolest ning kõigiti mitmekesisemaks.
Seletused jooniste all jutustasid arusaadavalt teistest maadest, teistest inimestest, kõnelesid mitmesugustest sündmustest minevikus ja olevikus. Paljut ma ei võinud mõista ja see vaevas mind. Sagedasti elasid terved fraasid kaua mu mälus nagu pinnud sõrmedes, takistades muule mõtlemast.
Mäletan, et lugesin imelikke värsse:

Väljal tühjal, riided rauast,
tumm ja sünk — kui pärit hauast,
sõidab hunni tsaar Attila.

Tema järel musta pilvena kihutavad sõdurid ja karjuvad:

Kus on Rooma, Rooma võimas?

Rooma — see on linn, seda ma juba teadsin, kuid kes on need hunnid? Seda on vaja teada.
Parajal hetkel küsisin seda peremehelt.
«Hunnid?» kordab ta imestunult. «Tont teab, mis see on. Kindlasti lollus . . .»

[1] Peškov — kirjanik M. Gorki kodanikunimi.

Ja pahaendeliselt raputab ta pead.

«Tühi-tähi keerutab sul pead, see on halb, Peškov.»

Halb või hea, kuid ma tahan teada.

Mulle näib, et rügemendi preester Solovjov peaks teadma, kes on hunnid, ja teda õues kohates küsin.

Kahvatu, haiglane ning alati tige, kulmudeta punaste silmadega, kollase habemega, kõneleb ta mulle, tonkides ise maad musta kepiga:

«Aga mis sinul sellega asja on, mis?»

Leitnant Nesterov vastas mu küsimusele tigedalt:

«Mi-is?»

Siis ma otsustasin, et hunnide kohta tuleb küsida apteegis proviisorilt. Ta vaatab mind alati lahkesti, tal on tark nägu ja kuldprillid suurel ninal.

«Hunnid,» ütles mulle proviisor Paul Goldberg, «need olid kolijarahvas, kirgiiside taolised. Seda rahvast enam ei ole, on tervelt välja surnud.»

Mul oli kahju ja sain kurvaks — mitte sellepärast, et hunnid on välja surnud, vaid et sõna mõte, mis mind nii kaua vaevas, osutus nii lihtsaks ega andnud mulle midagi.

Kuid ma olen väga tänulik hunnidele, pärast kokkupuutumist nendega häirisid sõnad mind hoopis vähem, ja — tänu Attilale — tutvusin ma proviisor Goldbergiga. See inimene teadis kõigi tarkade sõnade lihtsat mõtet, temal olid võtmed kõigi saladuste juurde. Kohendades kahe sõrmega prille, vaatas ta teraselt läbi paksude klaaside mulle silma ja kõneles, nagu taoks peenikesi naelu mulle pähe.

«Sõnad, sõbrake, need on nagu lehed puul, ja et mõista, miks leht on just seesugune ja mitte teistsugune, selleks on vaja teada, kuidas kasvab puu, — on vaja õppida! Raamat, sõbrake, on kui hea aed, kus on kõike: head ja kasulikku...»

Proviisori lühikesed õpetused sisendasid mulle järjest tõsisema suhtumise raamatuisse ja märkamatult said need mulle vajalikeks...

1. Miks Aljoša armastas lugemist ja illustratsioonide vaatlemist?
2. Missugust tõsisemat suhtumist raamatusse õpetas talle proviisor?

4.

Ühel pühapäeval, kui pererahvas oli kirikusse läinud ja mina, üles pannud samovari, läksin tube koristama, oli vanem lastest kööki tulnud, samovari kraani välja tõmmanud ja sellega laua alla mängima asunud. Samovari torus oli palju süsi, ja kui vesi voolas sealt välja, sulas ta kokku. Juba tubadesse kuulsin ma, kuidas samovar undas ebaloomulikult vihaselt, kuid tulnud kööki, nägin ahastusega, et samovar oli üleni sinine ja värises, nagu tahaks

põrandalt üles hüpata. Lahtisulanud kraanipunn oli ripakil, kaas viltu vajunud, käepidemete alt voolas tinatilku, lillakas-sinine samovar oli nagu purujoobnud. Kallasin ta veega üle, ta hakkas susisema ja vajus nukralt põrandale kokku.

Paraaduksel helistati. Avasin ukse ja vanaeide küsimusele, kas samovar on valmis, vastasin lühidalt: «Valmis.»

See sõna, öeldud segaduses ja hirmus, võeti pilkena, ja see kahekordistas mu karistust. Sain peksa. Vanaeit tegutses männipirru kimbuga. See ei olnud väga valus, aga jättis mu seljanahka rohkesti pikki pinde. Õhtuks mu selg paistetas padjana üles, järgmise päeva lõunaks aga pidi peremees viima mu haiglasse.

Kui doktor, naljakuseni pikk ning kõhn, oli mu läbi vaadanud, ütles ta rahulikult, sügava bassiga:

«Siin tuleb koostada protokoll piinamise pärast.»

Peremees punastas, tammus jalgadel ja hakkas midagi tasakesi kõnelema doktorile, kes üle õla järsult vastas:

«Ei või. Ei saa!»

Pärast ta aga küsis minult:

«Kas tahad kaevata?»

Mul oli valus, kuid ometi ütlesin:

«Ei taha, ravige kiiremini!»

Mind viidi teise tuppa, pandi lauale, doktor kiskus pinde mõnuskülma näpitsaga ja ise naljatles:

«Toredasti on su nahka pargitud, sõbrake. Nüüd muutud veekindlaks.»

Kui ta lõpetas selle talumatu kõditava tegevuse, ütles ta:

«Nelikümmend kaks laastukest on välja tõmmatud, sõber, pea meeles! Võid kiidelda! Homme samal ajal tule sidemeid vahetama. Kas sind sageli pekstakse?»

Mõtlesin ja vastasin:

«Varem — peksti sagedamini . . .»

Doktor naeris valjusti.

«Kõik läheb paremusele, sõber, kõik!»

Kui ta viis mu välja peremehe juurde, ütles sellele:

«Suvatsege vastu võtta! Parandatud! Homme saatke uuesti; vahetame sidemeid. Teie õnneks on ta teil tubli naljahammas . . .»

Istudes voorimehel, kõneles mulle peremees:

«Ka mind, Peškov, peksti — polnud parata. Peksti, vennas! Sind vähemalt minagi haletsen, aga mind haletsemas polnud kedagi! Inimesi on kõikjal, murruna, aga haletsemas — tont võtku — mitte üht koerapoegagi! Ah, kiskjad-kanad . . .»

Kogu tee ta sõimles. Mul hakkas temast kahju ja olin talle väga tänulik, et ta kõneles minuga inimlikult.

Kodus võeti mind vastu kui sünnipäevalast. Naised lasksid mul täpselt jutustada, kuidas doktor mind ravis, mida ta kõneles. Kuulasid ja ohkasid, ise mõnusasti neelatades. Mind pani imestama see nende pingutatud huvi haiguste, valu ja kõige ebameeldiva vastu.

Nägin, kuidas nad olid minuga väga rahul, et keeldusin nende peale kaebamast, ja ma kasutasin seda, küsides luba raamatute lugemiseks. Nad ei söandanud keelata, ainult vanaeit hüüdis imestunult:

«No on kuradike!»

Järgmisel päeval seisin õmbleja ees ja ta kõneles lahkesti:

«Mulle räägiti, et sa olevat haige, olevat viidud haiglasse, — näed, kuidas räägitakse ebatõtt!»

Vaikisin. Oli häbi kõnelda tõtt. Milleks temal vaja teada kõike jämedat ja kurba?

1. Kuidas käitus Aljoša haiglas?
2. Milline muutus tuli Aljoša ellu pärast samovarilugu?

5.

Mõni päev hiljem andis õmbleja mulle Greenwood'i (loe: griinvud) «Väikese rübliku tõetruu eluloo». Raamatu pealkiri kuidagi häiris mind, kuid juba esimene lehekülg kutsus esile vaimustusrõõmu, ja selle rõõmu saatel lugesin raamatu lõpuni, üle lugedes mitmeid lehekülgi kaks-kolm korda.

Vaat kui raske ja kannatusrikas on vahel isegi välismaal poisikeste elu! Ja minuga ei olegi lugu nii halb, tähendab, ei tule norutada!

Palju uljust kinkis mulle Greenwood, aga varsti sattus mu kätte juba päris tõeline «õige» raamat — «Eugénie Grandet» (loe: öženii grandee)[1].

Vanamees Grandet meenutas väga ilmekalt mulle mu vanaisa. Oli kahju, et raamat oli nii väike, ja mind pani imestama, kui palju leidus selles tõtt.

Ja nii ma mõistsin, milline suur pidu on «hea, õige» raamat.

1. Milliseid raskusi tuli võita Aljošal oma lugemiskire rahuldamiseks?
2. Millised iseloomujooned ilmnevad Aljošas?
3. Milline tähtsus oli Aljoša elus raamatutel?
4. Leida igale peatükile pealkiri.
5. Millised on sinu lemmikraamatud?
6. Jutustada: Lugesin huvitavat ja head raamatut.

Vene vanasõna: Maailma valgustab päike, inimest — teadmised.

Jutustamine, kirjeldamine ja dialoog.

Ilukirjanduslikus teoses võime leida jutustamist, kirjeldamist ja dialoogi. Jutustamisel räägitakse sellest, mis tegelaste elus on juhtunud, sündmustest ja tegelaste elamustest.

Nii näiteks koosneb palas «Lugemiskirg» viies peatükk puhtakujuliselt jutustamisest.

[1] «Eugénie Grandet» — prantsuse kirjaniku Balzaci romaan.

«Mõni päev hiljem a n d i s . . .» jne. räägib sellest, mis j u h t u s, s. o. tegevusest, sündmusest, kuna teine kärbe selles peatükis «Vaat kui raske ja kannatusrikas . . .» väljendab tegelase (Aljoša) tundeid ja meeleolu, elamust.

K i r j e l d a m i n e on eseme, loodusnähtuse, inimese või mõne muu elusolendi kujutamine sõnadega. See oleks nagu pildi maalimine, ainult et pintsli ja värvide asemel on sõnad. Kirjeldus antakse ikka vaatamiseks, see on määratud silmale.

Sellesama pala neljandas peatükis leiame näiteks samovari kirjelduse: n ä g i n ahastusega (need kaks sõna on veel jutustamine. Sündmus ning elamus.), et «samovar oli üleni sinine ja värises, nagu tahaks põrandalt üles hüpata. Lahtisulanud kraanipunn oli ripakil, kaas viltu vajunud . . .»

Kirjeldused on sündmustiku jutustamisega tihedasti seotud. Nad aitavad sündmustest paremini aru saada ning elamusi ja meeleolusid süvendada. Hea kirjeldus peab looma kirjeldatust ilmeka ja elava kujutluse.

D i a l o o g ehk kahekõne on tegelaste otsene kõne. Mitte jutustaja ise ei räägi siin sellest, mis tema tegelased mõtlevad või tunnevad, vaid laseb tegelastel ise end väljendada, otseselt.

Iga tegelase kõnel on oma iseärasused, mis kõnelejale omased.

Nii esineb lahke proviisor Goldbergi kõnes sageli sõna *sõbrake*: «Sõnad, sõbrake, need on nagu lehed puul . . . Raamat, sõbrake, on kui hea aed, kus on kõike . . .»

Peremehe kõne sisaldab aga rohkesti vägisõnu: «. . . tont võtku, mitte üht koerapoegagi! Ah, kiskjad-kanad . . .»

Arst aga armastab naljatada:

«Toredasti on su nahka pargitud . . . Nüüd muutud veekindlaks.»

Otsese kõne sissetoomine teosesse muudab selle elavamaks ja lähedasemaks, huvitavamaks ja ilmekamaks.

Jutustamist, kirjeldamist ja ka dialoogi leidub läbisegi peaaegu igas teoses, kuigi erisuguses vahekorras: ühes on ülekaalus jutustamine, teises kirjeldamine, kolmandas aga domineerib dialoog.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Lugeda osade kaupa arsti ja Peškovi vahelist dialoogi, jättes välja kõik, mis ei ole otsene kõne.
2. Leida sellest palast veel jutustavaid kohti.
3. Koostada lühikene kahekõne. Näiteks kahe õpilase mõni omavaheline kõnelus või midagi muud.

Kõnekäänud.

1. Ei näe sõrmegi suhu pista.
2. Ei tea maast ega ilmast.
3. Teritab kõrvu.
4. Leiba luusse laskma.
5. Südant võtma.
6. Nagu rusikas silmaauku.
7. Nagu koera kaelas vorst.
8. On pigis.
9. Käib nagu kass ümber palava pudru.
10. Päevad on loetud.
11. Ei salli silma otsas.
12. (Sattus) vihma käest räästa alla.

13. Nagu viies ratas vankri all.
14. Läheb nagu lepse reega.
15. Kops läks üle maksa.
16. Käib peale nagu uni.
17. Asja ees, teist taga.
18. Jäi kahe silma vahele.
19. Vesi ahjus.
20. Pane hambad varna.
21. Sain sõna sabast kinni.
22. Ei lausu musta ega valget.
23. (See asi) läks vett vedama.
24. Nagu hane selga vesi.
25. Võttis jalad selga.
26. Võta näpust!
27. On ajast ja arust.
28. Mitu tuult jalge all.
29. Puhkab loorberitel.

Kõnekäänd on sõnarühm, mida kasutatakse piltlikus, mitte sõnasõnalises tähenduses, mis harilikult ei moodusta ka omaette iseseisvat mõtet, vaid mida me põimime oma kõnesse, et seda ilustada ja anda sellele suuremat ilmekust. Kõnekäänd väljaspool lauset on sageli raskesti arusaadav.

Selgitada eespool toodud kõnekäändude tähendus ja kasutada neid lausetes.

Mõistatused.

Mõista, mõista, mis see on!

1. Pere sööb, laud laulab?
2. Mees läheb lakka, lihavaagen pea peal?
3. Liha süüakse, nahk müüakse, kondid ei kõlba koeralegi?
4. Tuhat toomelehte, sada saarelehte, kaks kaanelauakest?
5. Kümme kitse söövad ühe heinakuhja alt?
6. Karu kõnnib kallast mööda, raudsaapad jalas?
7. Raudne täkk, linane saba?
8. Lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata?
9. Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama?
10. Hommikul käib nelja jalaga, lõunal kahe jalaga, õhtul kolme jalaga?
11. Keeletu, meeletu — ise ilmamaa tark?
12. Seest siiru-viiruline, pealt kullakarvaline?
13. Hark all, paun peal, pauna peal rist, risti peal nupp, nupu peal mets, metsa sees sead?

Mõistatused on üks rahvaloomingu liikidest, mida viljeldi lõbusaks ajaviiteks ja kasutati inimese taibukuse proovimiseks.

Mõistatus annab varjatud kujul rea asja tundemärke, mille järgi see tuleb ära mõistatada.

Mõistatustes kajastub rahva tarkus, rahva andekus ja teravmeelsus. Ühtlasi võimaldavad nad pilku heita meie esivanemate ellu kauges minevikus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tuletada meelde veel muidki mõistatusi.
2. Püüda ise koostada üks mõistatus kas autost, raamatust, raadiost, pilvest, leivast vm.

Mõistatuste seletused.

1. — Emis imetab põrsaid; 2. — kukk; 3. — lina; 4. — raamat; 5. — vokiga ketrama; 6. — ader; 7.— pastlanõel nööriga; 8. — kapsapea; 9. — koer; 10. — inimene; 11. — päsmer e. margapuu; 12. — sibul; 13. — inimene.

Vanasõna: Tsirk[1] on illus sulgi järgi,
inimene aru järgi.

[1] tsirk — lind.

Rahvatarkus ja kõlbelised tõekspidamised

Me oleksime väga targad ja väga õnnelikud inimesed, kui paljud vanad tõed, mis on muutunud juba vanasõnadeks või kaunistavad meie aabitsaid, lakkaksid olemast meile surnud ja kulunud fraasideks.

D. Pissarev.

Vanasõnad.

1. Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal.
2. Mis täna tehtud, see homme hooletu.
3. Kuidas töö, nõnda palk.
4. Magajale kassile ei jookse hiir suhu.
5. Töö ei teota kedagi, laiskust laidab igamees.
6. Töö kiidab tegijat.
7. Ükski meister ei kuku taevast.
8. Tõepõhi on kindel, valevall variseb maha.
9. Halli pead austa, kulupead kummarda.
10. Meest sõnast, härga sarvist.
11. Narrid põldu ühe korra, põld narrib sind üheksa korda.
12. Lõoke toob lõunasooja, pääsuke toob päevasooja, ööbik toob öösooja.
13. Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast.
14. Kel tarkus peas, sel ohjad peos.
15. Igaüks on ise oma õnne sepp.
16. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.
17. Haned lähevad, hallad käivad; kured lähevad, külmad tulevad; luiged lähevad, lumi taga.
18. Karda härga eest ja hobust tagant, kurja inimest aga igalt poolt.
19. Kuidas lind, nõnda laul.
20. Kuidas külv, nõnda lõikus.
21. Vaga vesi, sügav põhi.
22. Kes kopikat ei korja, see rublat ei saa.
23. Kaua tehakse kaunikene, pea tehtud pilla-palla.
24. Iga algus on raske.
25. Hommikul kiida aset, õhtul ilma.
26. Tänaseid toimetusi ära viska homse varna.
27. Inimene saab töö eest, lind laulu eest.
28. Inimene õpib niikaua kui elab.
29. Kuidas metsa hõigatakse, nõnda mets vastu kostab.
30. Võlg on võõra oma.
31. Oma silm on kuningas.
32. Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega.

Vanasõnadeks nimetatakse rahva poolt loodud lühikesi kujukaid ja tabavaid väljendeid mitmesuguste elunähtuste kohta.

Vanasõnades kas kirjeldatakse mõnd nähtust või antakse mingi õpetus, mille järgi tuleks toimida. Vanasõnades väljenduvad rahva tõekspidamised ja elutarkus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selgitada iga vanasõna mõte.
2. Meenutada veel mõningaid üldtuntud vanasõnu.

Ole hoolas hommikulla.

Neitsikene, keitsikene [1],
ole hoolas hommikulla,
vara enne valge'eda!
Kui läed õuele toasta,
löö sina silmad Sõelikuie [2],
otseti Odava [3] peale.
Ära kuula kuke häälta,
lakalinnu laulemista,
öölinnu hüüdemista!
Vahel kukk varagi laulab,
vahel laulab valge'ella.

Neitsikene, keitsikene,
pühi tuba tuusimata,
too vesi vedelemata,
pane panged paukumata.
Siis sind hüüeta hüvaksi,
hüva naise tüttereksi,
targa naise taime'eksi.
Hüva naine hüpitanud,
naine kaunis kasvatanud,
naine tark on tantsitanud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tuletada meelde vanasõnu, mis toetavad laulu peamõtet.
2. Leida vanade käändelõppudega sõnu ja kirjutada nende kõrvale praegused sõnakujud.

Näidis: märki — märk, valge'eda — valget, Sõelikuie — Sõelikusse jne.

Külmataat.

(Vene muinasjutt)

Võõrasemal oli võõrastütar ja oma tütar; mida oma tütar ka teeks, ikka tal silitatakse pead ja kiidetakse: tubli oled! Kuidas aga võõrastütar ka püüaks olla, kuidagi ei ole meele järele: ikka teisiti, ikka on halvasti. Kuid tõtt ütelda, tütarlaps oli kullatükk. Heade inimeste juures oleks tal hea elada, võõrasema juures aga tuli iga päev pisaraid valada. Mis teha? Tuul kohiseb ja vaikib, aga vanaeit, kui ägestub, siis niipea ei rahune, aina uut leiutab ning lobiseb. Ja võõrasema tuli mõttele võõrastütar kodunt välja ajada: «Vii ta, taat, kuhu tahad, et mu silmad teda ei näeks, et mu kõrvad teda

[1] keitsikene — paralleelvorm sõnale neitsikene.
[2] Sõelik — Sõelatähed.
[3] Odav — Odamus, Suur Vanker (tähtkuju).

ei kuuleks; ära aga vii teda omaste juurde sooja tuppa, vii lagedale väljale kange pakase kätte!»

Taat kurvastas ja nuttis, pani siiski tütre reele istuma, tahtis teda hobusetekiga katta, aga ei julgenud. Viis vaesekese lagedale väljale, pani ta lumehange otsa, tegi talle ristimärgi ette, ise aga sõitis kiiresti koju, et silmad ei näeks tütre surma.

Vaeseke jäi üksi, väriseb, palvetab tasakesi. Külmataat tuleb, hüppab, kargab, heidab neiukesele pilke: «Neiuke, neiuke, olen Külmataat-Punanina!» — «Tere tulemast, Külmataat. Kindlasti saatis jumal su minu patuse hinge järele.» Külmataat tahtis teda juba lüüa ja kangeks külmetada, kuid tütarlapse sõnad meeldisid talle, kahju hakkas: viskas talle kasuka. Tütarlaps pani kasuka selga, tõmbas jalad enda alla, istub. Külmataat-Punanina tuleb uuesti, hüppab, kargab, heidab neiukesele pilke: «Neiuke, neiuke, olen Külmataat-Punanina!» — «Tere tulemast, Külmataat. Kindlasti saatis jumal su minu patuse hinge järele.» Külmataat aga ei tulnud sugugi hinge järele: ta tõi neiukesele kirstu — kõrge, raske, igasugust kaasavara täis. Tütarlaps istus kirstule, kasukas seljas, ise rõõmus, kenake! Külmataat-Punanina tuli uuesti, hüppab, kargab, heidab neiukesele pilke. Neiuke oli Külmataadi vastu lahke, Külmataat aga kinkis talle hõbeda ja kullaga tikitud kleidi. Neiuke pani selle selga ja läks nii kauniks, nii kenaks! Istub ja ümiseb laulukest.

Võõrasema aga teeb peiesid: küpsetab pannkooke. «Mine, mees! Mine oma tütart matma.» Taat läks. Koer laua all aga: «Auh! Auh! Taadi tütar tuuakse koju kullas ja hõbedas, eide tütart aga ei vaata keegi!» — «Vait, rumal! Võta pannkook, ütle: «Eide tütart vaatavad kõik, taadi tütrest aga tuuakse ainult luud!»» Koer sõi pannkoogi ära ja uuesti: «Auh! Auh! Taadi tütar tuuakse koju kullas ja hõbedas, eide tütart aga ei vaata keegi!» Küll eit andis talle pannkooke, küll peksis teda, koer aga ütleb ikka üht ja sama: «Taadi tütar tuuakse koju kullas ja hõbedas, eide tütart aga ei vaata keegi!»

Värav nagises, uks avanes, tuuakse sisse kirst, kõrge ja raske, tuleb võõrastütar — p oua mis proua, särab lausa! Võõrasema vaatas — ja käed langesid! «Taat, taat, pane teised hobused ette, vii ruttu minu tütar sinna! Pane istuma sellelesamale väljale, sellelesamale kohale.» Taat viiski sellelesamale väljale, pani istuma sellelesamale kohale. Ka Külmataat-Punanina tuli, vaatas oma külalist, hüppas, kargas, lahkeid sõnu aga ei kuulnud; vihastas, rapsas teda ja lõi ta surnuks.

«Taat, mine too mu tütar koju, pane tublid hobused ette, ära aga rege kummuta ja ära kirstu kaota!» Koer laua all aga: «Auh! Auh! Taadi tütart vaatavad kõik, eide tütrest aga tuuakse koju luud kotis!» — «Ära valeta! Võta pirukas, ütle: «Eide tütar tuuakse koju kullas ja hõbedas!»»

Värav avanes, eit jooksis tütrele vastu, kuid kaisutas tema asemel külma surnukeha. Hakkas nutma, hädaldama, aga hilja oli!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Koostada muinasjutu plaan. Osade pealkirjadeks valida laused tekstist.
2. Millisena on kujutatud võõrastütart? Leida tekstist lauseid ja sõnu, mis teda iseloomustavad.
3. Missuguse pildi saame võõrasemast? Missugused laused teda iseloomustavad?
4. Keda selles muinasjutus karistatakse ja miks?
5. Miks nimetame seda juttu muinasjutuks? Mis on selles jutus imelikku, fantastilist?

Sauna Antsu poeg.

(Muinasjutt tugevast poisist.)

1.

Vanasti oli üks saunamees, nimega Ants. Tal ei olnud ühtki last. Palunud siis jumalat ja kõiki, et poja saaks. Üks vana naine siis kuulutanud: «Sinu naisele sünnib poeg, kes üle ilma kuulsaks saab!» Sündinudki poeg, hea tubli jõmpsikas.

Poiss kasvanud hirmus ruttu. Kuuvanuselt olnud nii tubli kui teine aastavanuselt ja aastavanuselt olnud nagu teine viieaastane. Saanud vanemaks, hakanud koolis käima. Olnud teine kõva südamega, teistega pole sugugi läbi saanud. Keda käega tagunud, see haigeks jäänud; keda löönud, see otse ära surnud; ta andnud rusikaga nagu kirvesilmaga. Koolmeistrile hakanud ka juba vastu; see kõnelnud vanemaile, ja ei julge enam kooli võtta sauna Antsu poega. Kõik olnud hirmul, kartnud ka teist oma teenistusse võtta; kartnud, et hakkab vastu, mis sa niisugusega teed.

Kõik andnud vanematele nõu, et katsugu niisugusest pojast lahti saada: ta teeb neile enestele ka veel kord otsa. Vanemate nõu ei hakanud kuidagi külge.

Seal olnud paar versta [1] maad sauna Antsu majast metsas üks vana suur tühi puu; selle sees elanud karu. Isa, ema käskinud siis, et: «Pane hobune rataste ette, mine raiu seal suur tühi puu maha ja too koju!»

«Jah, küll ma lähen!» ütelnud poeg ja läinud välja, pannud hobuse vankri ette, võtnud oma kolmepuudase kirve ja sõitnud metsa selle suure vana puu juurde, köitnud seal hobuse kinni ja hakanud puud maha raiuma. Karu tulnud puu seest välja ja vahtinud väga hobuse peale. Sauna Antsu poeg näidanud sõrmega karule: «Poiss, ära puutu!»

Ise raiunud puu maha ja tükeldanud haluviisi puruks. Selle aja sees murdnud karu hobuse ära. Poiss tõmmanud karu tukast kinni, pannud vankri ette hobuse riistadega, pannud koorma peale veel murtud hobuse ja ütelnud karule: «Sina murdsid minu veolooma ära, vea nüüd ise!» Andnud karule malka, nii et karu vedanud

[1] verst — vanaaegne pikkusmõõt (1066,78 meetrit).

koorma koju mis kolisenud. Kodus kõitnud karu värava tulba külge kinni ja läinud ise tuppa.

Isa, ema just kõnelnud: «Nüüd ta ikka surma sai!»

Poeg ütelnud: «Ei ole häda midagi, koorem on kodu. Minge vaadake, kes seal värava tulba küljes on!»

Nüüd läinud vanemad vaatama. Oi lugu: hobune koorma otsas, karu tulba küljes. Ei saanud niisugusest hukkamisplaanist midagi. Nüüd mõtelnud vanemad, kuis muidu poega ära hukata.

Kolm versta sauna Antsu hurtsikust oli org. Seal oli läte, mis maa seest ilusat vett välja ajanud. Ses lättes olnud vanasarvik ise. Kes iial lättest jooma või vett võtma läinud, selle sarvik sisse tõmmanud. Sealt käskinud nüüd sauna Ants poega vaadiga vett tuua.

Poeg pannud jälle karu vankri ette, tõstnud veevaadi peale ja sõitnud lätte juurde. Tahtnud lättest vaati vett ammutada, aga vanareo ajanud pea välja ja tahtnud poisi sisse tõmmata. Sauna Antsu poeg sasinud aga vanareol tutist kinni, tõstnud vaadi veere peale ja ütelnud: «Sitsi nüüd siin!»

Vanasarvik tahtnud ära minna. Poiss ähvardanud sõrmega: «Vakka! Püsi paigal!»

Ammutanud vaadi vett täis ja lasknud karul koju viia. Kodu võtnud sarviku, viinud aita, seadnud salve veere peale ja ütelnud: «Ole paigal!»

Isa, ema jälle kõnelnud: «Nüüd on ta vist hukka saanud!»

Poiss läinud sisse ja ütelnud: «Veevaat on kodu! Minge vaadake, kes seal salve veere peal on!»

Läinud vaatama: vanasarvik ise. Vanemad hakanud värisedes poega paluma, et vanasarviku ära saadaks, et ei julge muidu aita minna. Poeg lubanud teise minema. Sarvik läinud et sinine tuli taga.

Vanemad läinud kuninga juurde ja ütelnud: «Mis sa teed, kuidagi ei saa poega hukka!»

Kuningas lubanud siis ta põrgu saata, et küll ta seal surma leiab. Kutsunud poisi enese juurde ja ütelnud: «Mine põrgu ja too mu vanemate varandus põrgust ära!»

Poiss vasta: «Ja-jah!»

Sauna Antsu poeg läinud siis koju, pannud karu vankri ette ja hakanud põrgu minema. Kolm päeva kulunud ära, enne kui põrgut hakanud nägema.

Kui vanapagan sauna Antsu poega näinud, siis hõisanud teistele: «Kõva tuleb, pange uks kinni!»

Pandud siis kangid, kivid, pommid ukse ette.

Poiss kõitnud karu kinni ja koputanud põrgu ukse pihta: «Laske sisse!» Teised pannud veel enam tugesid ette. Poiss hõiganud jälle: «Laske sisse!» Ei midagi. «Laske sisse!» Ei ole lasknud.

Nüüd põrutanud poiss rusikaga ukse külge. Uks praksatanud lahti. Poiss käratanud: «Andke kuninga vanemate varandus siia!»

Vanasarviline tahtnud küll hakata kisklema, aga kartnud, et vahest teine on kõvem. Ütelnud siis: «Ei saa nii, katsume enne

rammu! Viskame seda 100-puudast vanaisa keppi, mis seal nurgas on. Vaatame, kumb jõuab kõrgemale visata.»

Vanasarvik visanud ligi pilve. Sauna Antsu poeg heitnud veel kolm korda kõrgemale.

Vanasarvik ütelnud: «Teeme veel ühe jõuproovi. Siin on kahe tulba peal lusthoone; tõsta üles!»

Vanasaadan tõstnud tulba oma pea kõrgusele üles. Sauna Antsu poeg võtnud tulbast kinni, tõstnud üles ja virutanud kaugele maha, nii et maja puruks läinud.

Vanapagan hirmunud juba veidikese ja lubanud siis varandust keldrist kotti ajama hakata. Sauna Antsu pojal olnud kolmesüllane kott, sinna kühveldanud nüüd kulda ja hõbedat sisse. Salv saanud tühjaks, aga kott pole saanud veel täis. Sauna Antsu poeg lubanud kõik ära kägistada, kui kotti täis ei saa.

Nüüd lasknud vanapagan ka vanamoori erakulla ja -hõbeda ära tuua ja kõik kulla- ja hõbedakotti ajada; siis saanud kott vaevalt täis. Poiss tõstnud siis koti vankrile ja sundinud karu vedama, aga karu ei jõudnud.

Poiss võtnud siis karu vallale [1], köitnud vankri taha ja hakanud ise vedama. Vedanud nii, et rattad ragisenud.

Andnud kulla kuningale ära ja läinud koju tagasi.

Isa, ema ehmatanud, et poeg jälle kodu. Kõnelnud ise: «Ega tema kusagil otsa saa; lähme parem ise pakku [2]!»

Poeg kuulnud seda ja ütelnud: «Ma pole kellelegi kurja teinud. Kui te inimeste hirmutuse pärast mind kardate ja pakku lähete, siis ei ole see õige! Parem lahkun mina teist ära ja jätan teid oma sauna.»

2.

Poiss jätnud vanemad jumalaga ja läinud oma teed. Rännates näinud: mees külvanud nurmel, kaks vakalist [3] kaelkotti teine teisel pool. Sauna Antsu poeg läinud külvaja juurde ja ütelnud: «Jõudu! Küll sa oled näha kõva mees!»

Külvaja vastanud: «Mina ei ole midagi kõva. Kas oled kuulnud sauna Antsu pojast? See on kõva mees!»

Sauna Antsu poeg vasta: «Mina ise olen see. Kui tahad, tule minuga ühes! Kaks kõva saavad maailmast hästi läbi!»

Külvaja lubanud hea meelega minna. Läinud kahekesi edasi ja näinud: üks mees seisnud kahe veskikivi vahel ja ajanud mõlemaid ümber.

Sauna Antsu poeg läinud juurde ja ütelnud: «Jõudu! Küll sa oled kõva mees!»

---

[1] v a l l a l e — lahti.

[2] p a k k u m i n e m a — põgenema.

[3] v a k k — vanaaegne vilja mõõt, tallinna vakk — 44,28, riia vakk — 66,41 liitrit.

Kahe veskikivi ümberajaja ütelnud: «Ma olen alles väike jõumees. Kas oled näinud sauna Antsu poega: see olla väga kõva?»

«Mina ise olen see!» ütelnud sauna Antsu poeg. «Kui tahad, tule minuga ühes. Kolm kõva saavad hästi maailmast läbi!»

Läinud edasi ja näinud: ühel mehel olnud teine jalg teise oru veere peal ja sõtkunud seal. Jõumehed läinud kolmekesi ligi. Sauna Antsu poeg andnud jõudu ja ütelnud: «Mis sa teed siin?»

Mees vasta: «Orgu sõtkun tasaseks!»

«Küll sa oled hea kõva mees!» ütelnud sauna Antsu poeg.

Mees jälle: «Ma olen veel kõhn mees sauna Antsu poja kõrval, kui vast oled kuulnud; küll sel mehel olevat jõud!»

Sauna Antsu poeg jälle: «Mina ise olen see. Kui tahad, tule meie seltsi. Neli jõumeest saavad hästi maailmast läbi!»

«Väga hea meelega!» ütelnud mees ja läinud ühes.

Läinud läbi metsa, pime tulnud peale. Saanud ühe suure maja juurde, läinud sisse. Mitte üht inimese hinge ei olnud majas. Maganud öö ära. Vaadanud hommikul: 30 härga söövad rehe all. Jõumehed arvanud, et vaja üks härg ära tappa ja keeta. Läinud siis härgade juurde. Sauna Antsu poeg ütelnud sellele, kel külvates kaks vakka vilja kaelas olnud: «Lase see härg nipiga [1] maha!»

See lasknud. Härg ei ole palju liigutanudki.

Nüüd ütelnud sellele, kes kahe veskikiviga jahvatanud: «Lase see härg nipiga maha!» Mees lasknud. Härg vankunud aga natukese. Nüüd käskinud mäesõtkujat nipiga härja maha lasta. See lasknud. Härg sadanud istukile, tõusnud aga kohe jälle üles.

Nüüd lasknud sauna Antsu poeg ise; andnud kui puutalvaga otsa. Härg valmis. Jätnud külvaja koju härga keetma, ise läinud teistega hulkuma.

Külvaja pannud liha patta keema. Saanud ju valmis keedetud, kuulnud, üks hõiganud ukse pealt: «Hei! Laske sisse! Laske sisse!»

Mees avanud ukse. Väike päkapiku vanamees tulnud sisse, küünrapikkune [2] habe suus, ütelnud: «Aita paja veere peale!»

Mees vaadanud veel, ju karanud vanamees ise üles, söönud liha, lakkunud pajagi ära. Karanud põrandale, sirgunud suureks meheks, andnud kokale valu, nii et küll saanud, ja läinud ära.

Mees tapnud nüüd teise härja, pannud patta, hakanud keetma. Ei ole veel valmis saanud, kui teised koju tulnud ja küsinud: «Mis viga, et söök valmis ei saanud?»

Mees ütelnud: «Jäin haigeks, sellepärast pidi hiljaks jääma!»

Mehed söönud ja heitnud magama. Tõusnud hommikul üles. Sauna Antsu poeg tapnud härja jälle nipiga ära, läinud metsa, jätnud jahvataja kokaks. See keetnud, kuni söök valmis saanud. Jällegi hõiganud üks ukse takka: «Hei, hei, laske sisse! Laske sisse!»

Kokk teinud ukse praokile ja sisse karanud kõpsatades päkapiku vanamees ja ütelnud: «Aita paja veere peale!» Mees ei taht-

---

[1] nipiga — põidla ja sõrme vahelt laskmisega.
[2] küünar — vanaaegne pikkusmõõt, 53,34 sm.

nud aidata. Vanamees karanud ise üles ja teinud paja tühjaks. Tulnud maha, sirgunud pikaks meheks, peksnud koka kere kuumaks ja läinud oma teed. Kokk tapnud teise härja ja hakanud keetma.

Mehed tulnud koju. Söök ei olnud valmis. Kokk vabandanud nagu esimenegi: «Jäin haigeks!»

Söönud ja heitnud magama. Teisel hommikul tapnud sauna Antsu poeg nipiga härja ära ja mäesõtkuja hakanud koka-ametisse. Teised läinud kodunt ära. Kui härg keedetud, hõiganud üks ukse taga: «Hei, hei, laske sisse!» Mees avanud ukse, sisse tulnud päkapiku vanamees. Karanud paja veerele, lakkunud paja tühjaks, tulnud maha, veninud suureks meheks kui Koljat ja parkinud koka läbi.

Mees võtnud, tapnud teise härja, hakanud keetma. Enne kui söök valmis, teised kodu. Mees vabandanud hiljaksjäämist jälle haigusega.

«Mis pagana haigus teil kõigil on!» ütelnud sauna Antsu poeg. «Oot, ma tahan ise jääda kokaks!»

Teisel päeval jäänudki sauna Antsu poeg kokaks. Tapnud härja ja istunud pingi peale viiulit mängima. Uks hääl ukse taga hõiganud: «Hei, hei, laske sisse! Laske sisse!»

Sauna Antsu poeg vasta: «Kui mees oled, tule ise sisse!»

Uks läinud vallale, sisse tulnud päkapiku vanamees, kapsti! paja veere peale ja kohe rooga sööma. Sauna Antsu poeg astunud juurde, tõmmanud juukseist kinni: «Kelle sööki sa lakud!»

Päkapiku mees veninud suureks ja hakanud vasta. Hirmus kange võitlemine tulnud. Viimati pannud sauna Antsu poeg vanasarviku alla, trampinud ja peksnud nii kaua, kui kokku läinud ja tahtnud maa alla vajuda. Sauna Antsu poeg võtnud kinni ja pannud oma ninatubaka toosi.

Teised tulnud koju. Söök valmis, muud kui pane laua peale. Sauna Antsu poeg võtnud ninatubaka toosist, näidanud teistele: «Näete, siin on teie haigus!» Seletanud siis, kuidas lugu olnud.

Nüüd rääkinud ka teised oma häda.

Sinna majasse jäänudki mehed elama ja käinud sealt vahel väljas oma tükke tegemas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milliseid sarnaseid jooni leiame selles muinasjutus ja vene muinasjutus «Külmataat»?

2. Leida selles muinasjutus tegevuse, sündmuste või sõnastuse kordumisi. Mispoolest järgnev eelnenust sageli erineb? (Võrrelda näiteks kõiki tugevaid poisse jõu poolest.)

3. Tuletada meelde muinasjutte, kus samuti leidub sündmuste, tegevuse, omaduste vm. järkjärgulist tõusu ja kordumisi.

4. Missugustest vägilastest veel olete kuulnud või lugenud?

5. Ütelda teiste sõnadega: nõu ei hakanud külge. Missuguste sõnadega on väljendatud mõtet «läbi peksma» esimese, teise, kolmanda koka kohta?

Muinasjutt on üks vanimaid rahvaluule liike. Paljud meile tuntud muinasjutud on loodud kaugeş minevikus. Tundmatuks jäänud autori poolt kord välja mõeldud, kandusid nad hiljem põlvest põlve edasi. Ja et neid anti edasi suuliselt, siis nad loomulikult muutusid aja jooksul. Ümberjutustamisel neid kohandati uutele oludele, parandati, täiendati, tihendati.

Vanemais muinasjuttudes on palju ebaharilikku ja üleloomulikku: neis tegutsevad nõiad, inimesed võivad muutuda loomadeks, loomad lindudeks — rääkida inimkeeli. Jutu kangelased ehitavad ühe ööga losse ja lendavad lendavate vaipadega. See, mis harilikus elus on võimatu, teostub muinasjutus mingi nõidusliku vahendi abil.

Kuid muinasjutud põhinevad alati tõelise elu nähtustel. Mis aga puutub muinasjutu fantastikasse, siis selles kajastuvad kõige sagedamini rahva unistused õnnelikust elust.

Nii on näiteks muinasjutus «Külmataat» näidatud õigesti võõrasema ja võõrastütre halba vahekorda vanasti.

Suur enamik muinasjutte pärineb maalt. Sellega seletubki, et muinasjutud kajastavad enamasti maaelu, maatööd ning talupoja vaateid ja unistusi.

Rohkesti on muinasjutte talurahva elust, milles kajastub talupoja võitlus mõisnikega, oma igaveste vaenlastega. Mõisnikku kujutatakse ikka ahnena ja laisana, kes ei oska ega taha tööd teha, vaid elab teiste inimeste vaevast. Võitjaks jääb talupoeg, keda kujutatakse ettevõtlikuna ja targemana.

Muinasjuttudes leiavad õnne ikka õiglased ja ausad inimesed, kuna kurjus saab teenitud palga.

Muinasjutte lõid ja jutustasid vanasti inimesed, kes tahtsid kas või muinasjutuski näha õiglust, õnnelikku elu ja vabanemist orjatööst.

Muinasjuttude keel on lihtne ja pildirikas. Väljenduses armastatakse kordamisi. Väga sageli k o l m korda. (Külmataat külastab võõrastütart kolm korda, sauna Antsu poeg täidab kolm ülesannet, valib endale kolm kaaslast jne.)

Muinasjutud algavad harilikult sõnadega: elas kord, oli kord, vanasti oli jne. Lõpevad aga sageli sõnadega: ja elasid veel kaua õnnelikult, või: elavad veel praegugi, kui nad mitte surnud ei ole.

Eesti muinasjutte on üles kirjutatud ja kogutud üle 100 000 ja neid säilitatakse ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis Tartus.

Niisugust muinasjuttu, mis on kuidagi seotud tõeliselt olemasoleva paiga või tõeliselt elanud isiku nimega, aga samuti ka tekke- ehk sünnilugusid (näit. Emajõe sünd), nimetatakse m u i s t e n d e i k s.

Rahvamuinasjuttude eeskujul on paljud kirjanikud loonud kunstmuinasjutte: näit. A. Puškini «Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest» või O. Lutsu «Ülemiste vanake», millega tutvume tagapool.

Emajõe sünd.

(Fr. R. Faehlmanni üleskirjutatud muistend.)

Vanaisa oli maailma loonud ja selle üle sinise taeva laotanud, säravate tähtede ja hiilgava päikesega. Maa peal kasvasid ja kosusid taimed ja elajad tundsid lõbu oma elust. Aga elajad ei kuulanud Vanaisa käsku: nad hakkasid üksteist taga kiusama ja vihkama.

Seal kogus kord Vanaisa nad kõik kokku ja ütles neile: «Mina olen teid loonud, et igaüks oma elust rõõmu tunneks, teie aga olete hakanud üksteist vihkama ja koguni murdma. Ma näen, et tarvis

on teile kuningas anda, kes teid valitseks ja teid taltsutaks. Tema vastuvõtmiseks peate jõe kaevama, et ta selle kallastel võiks asuda. Jõgi kaevake aga hästi sügav ja lai, nõnda et kõik väikesed jõed temas ruumi leiaksid, ja Emajõgi peab tema nimi olema. Mulda aga ärge visake, kuhu juhtub, vaid kandke see mäeks kokku; selle peale tahan ma lasta ilusa metsa kasvada ja seal peab teie kuningas elama. Ka kuristikud ja orud tehke sinna, et teie kuningas seal varju leiaks tuule, halva ilma ja päikese eest. Ma olen teid hulgana siia kokku kogunud; igaüks tunneb oma jõudu, nüüd värskelt töö kallale!»

Siis lahkus ta nende seltsist ja kõik ruttasid tööle. Jänes ja rebane mõõtsid jõe tee ära: jänes hüppas ees, rebane jooksis tema järel ja tema lohisev saba tähistas Emajõe voolu teed. Mutt ajas esimese vao, mäger kaevas sügavas, hunt ajas hunnikusse, karu kandis ära, ka pääsuke ja teised linnud olid kõik ametis.

Kui jõepesa oli valmis saanud, tuli Vanaisa tööd üle vaatama. Ta oli kõigega rahul. Ta kiitis iga töölist:

«Mutt ja karu, teie näite ju kõige hoolsamalt tööd teinud olevat, nii et te üleni määrdunud olete. Hea küll, see porine riie jäägu teile kui auriie mälestuseks. Sina, hunt, oled nina ja jalgadega tublisti tööd teinud, sulle peavad must nina ja hallid jalad jääma. Aga kus on vähk? Ta on ju muidu üsna tragi poiss ja tal on hulk käsi; kas ta on maganud?»

Vähk oli just praegu muda seest välja roninud ja pahandas, et Vanaisa teda ei näe. Ta hüüdis pahaselt:

«Vanamees, kus su silmad on, et sa mind ei näe? Nad on sul küll selja taga.»

«Sina ninatark,» oli vastus, «sellest ajast peale peavad sinu oma silmad selja taga olema.»

Kui Vanaisa oli selle karistusega valmis saanud, näeb ta üht hilpharakat, kes ühelt oksalt teisele lendab, oma ilusat kuube päikese käes hiilata laseb ja oma muretut lauluviisi vilistab.

«Edev kuuselind,» hüüab ta, «kas sul midagi muud teha ei ole, kui ennast ehtida?»

«Vanake,» vastab lind, «töö on porine, mina ei või oma kuldkollast kuube ära rikkuda ega oma hõbekarva pükse mustaks teha. Mis ütleksid sa ise siis?»

«Sina riidealp,» hüüab vanamees karmilt, «tänasest päevast olgu sul mustad püksid, ja sa ei pea karistuseks kunagi ojast oma janu kustutama, vaid veetilgakesi lehtedelt korjama; oma lõbusat laulu pead sa ainult siis vilistama, kui teised loomad kõik pakku poevad ja läheneva halva ilma ees värisevad.»

Jõepesa oli nüüd valmis. Vanaisa valas oma kuldkarikast sinna vett sisse, elustas seda oma hingeõhuga ja määras tema jooksu sihi.

See oli Emajõe sünd ja nõnda oli lugu tema kaevamisel.

1. Mille tekkimisest jutustab see tekkemuistend?
2. Milleks oli vaja kaevata jõgi?
3. Milliseid nähtusi looduses see muistend veel seletab?
4. Millised rahva kõlbelised tõekspidamised peituvad selles loos (jõekaevamise eesmärgis, Vanaisa pöördumistes loomade poole)?
5. Kuidas väljendada teiste sõnadega «pakku pugema»? Kas seda saab pidada kõnekäänuks?

Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest.

(Aleksander Puškin)

Tsaar end matkateele sättis[1],
hüvasti tsaarinna jättis,
ja tsaarinna hetkest sest
hakkas oot'ma kaasakest.
Ootab tunni, ootab teise,
ootab terve päevakese,
kuni silm tal seletab,
kuni eha helendab,
kuid ei naase kallis kaasa.
Juba lumi katab aasa,
akna taga raagus puul
ulub nukker sügistuul.
Mitu kuud nii möödus pikka,
noor tsaarinna ootas ikka.
Jõuluööl siis pimedal
tütrekene sündis tal.
Teisel päeval juba vara,
heitnud aknast pilgu ara,
nägi naine: tsaar, ta mees,
seisab lossi trepi ees.
Rõõmust rabatud tsaarinna
talle vastu tahtis minna,
kuid ei suutnud, ohkas vaid,
suri rõõmust sedamaid.

Kaua tsaari koormas mure.
«Aga keda patt ei pure?»
mõtles leinav abikaas,
aasta pärast naitus taas.
See ei olnud tõesti ime:
vääris pruut tsaarinna nime,
oli sale, priske, pikk,
arukas ja esindlik.
Aga loomult tsaari hellik
oli kõrk ja isemeelik,
kiivas, edev, jonni täis.
Lemmik-veimena ta, näis,
peegli oli lossi toonud.
Mees, kes selle peegli loonud,
sarnast teist ei enam loo:
kõneandi omas too.
Oma ilust tundes mõnu
peeglile vaid lahkeid sõnu
jagas naine: «Peeglike,
kaunim kõigist — minaks[2] see?
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Kostis nähtamatu suu:
«Jah, tsaarinna, kes siis muu?
Kelgi pole nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge.»
Ja tsaarinna rõõmuhoos,
huultel naer ja kilked koos,
keksles, nõtkutades keha,
püüdis edvilt[3] silmi teha,
ehtis ennast peegli ees,
rõõm ja uhkus silmades.

Tsaaritar vaid endamisi
kasvas, sirgus tasapisi.

---

[1] seadis.
[2] kas mina.
[3] edvistades.

Puhkes siis, kui piigaks sai,
roosina kui saabund mai.
Rõõsk ja sale piigakene,
loomult mõistlik sihukene. —
Talle varsti leidus peig —
kuningapoeg Jelissei.
Olid kosjad, isa nõustus,
kaasavara-leping jõustus:
seitse linna kaubateel
seisis seal ja losse veel.

Peole minna kavatsedes,
ehtida end tavatsedes
kõrk tsaarinna küsis taas
oma peeglilt: «Imeklaas!
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Aga peegel kostis nii:
«Kuigi kaunis kõigiti,
kõige kaunim mitte enam —
tsaaritar on sinust kenam.»
Jahmatas tsaarinna: «Kes?»
Kähistas siis raevudes:
«Reeturlik ja vilets ese!
Puruks peksan sihukese.
Sinu kiivas klaasipind
kadedusest laidab mind.
Tüdruk minust kaunim? Vale!
Rohu leian kelkijale.
Et on valgenahkne ta,
kedagi ei üllata:
ema nimelt seda tahtis,
tütart kandes lumme vahtis.
Aga minust, väidan ma,
armsam olla ta ei saa.
Mööna, peegel: minusarnast,
nõnda kaunist, nõnda armast
kusagil ei leidu! Eks?»
Aga peeglilt vastuseks:
«Oli nii, kuid pole enam,
tsaaritar on kõige kenam.»
Peegel kolksti nurka käis,
kõrk tsaarinna viha täis,
armuheitjaks äge liiga,
kutsus tuppa kojapiiga.
Ja Tšernavka, piiga see,
sai talt käsu vihase:
tsaaritütar otserada
paksu metsa talutada,
kuuse külge kõita ta
kiskjatele kiskuda.

Mis seal teha — käsk on vali,
naise viha pole nali.
Ja Tšernavka kuulekas
piiga metsa talutas.
Saabund padrikusse, sohu,
tsaaritütar taipas ohu,
palus härdalt: «Neitsi, lind,
ära hukka metsas mind.
Tasu saad, kui saan tsaarinnaks.»
Ja Tšernavkal puhkes rinnas
ammu varjul hoitud arm,
hinge piinas tegu karm.
Sõnas ta: «Ma sind ei hukka,
üksi jääd vaid metsatukka.
Kaitse, taevas, õnnetut!
Nüüd ma lähen, mul on rutt!»
«Noh?» tsaarinna päris lossis.
«Tüdruk?» — «Rägastikus,» kostis
oma käskijale ta.
«Paksus metsas üksinda,
seotud kehast, käsist, jalust,
ta ei pääse metsasalust.
Nii on kergem surra tal
kiskja looma käpa all.»
Varsti levis jutukära:
tsaaritar on kadund ära!
Tsaar on mures, aga peig,
kuningapoeg Jelissei,
palund taevalt, et ta meele
muudaks kindlaks, sõitis teele,
otsis pruuti-piigakest,
keda lembis südamest.

Ekslend metsas hommikuni,
piiga aga astus, kuni
leidis rohtund metsatee;
lossi juurde viis ta see.
Talle vastu jooksnud peni
muutus sõbraks mängudeni,
haugatanud korra paar.
Hoovi astus tsaaritar.
Ühtki hinge seal ei näinud,
koer vaid eemale ei läinud —

rõõmutseb seal hüpeldes.
Hetke seisnud trepi ees,
piiga tõstis ukselingi,
astus majja. Pikal pingil
vaibad kirjal kireval...
Tammest laud ikooni all...
Kahhelkivist ahjul aga
ase siidist kardinaga...
Mõtles neitsi: «Majas ses
elab tubli peremees,
orvule ei tee ta liiga.»
Ainult pererahvast piiga
otsis kaua asjata.
Kambri koristas siis ta,
küttis ahju, küünlatule
läitis palves pühakule,
ahjule siis ronis, kus
suigutas ta väsimus.

Läksid tunnid. Lõuna paiku
kabjaplagin õues kaikus.
Tuppa, mööda magajast,
sammus seitse vägilast.
Ütles vanem: «Küll on ime!
Kaunim saal, kui lahkusime!
Keegi nobe võõras vist
ootab siin me saabumist.
Kes siis? Meie ette astu —
sõbraks võtame su vastu.
Oled vaarikene sa,
meile onukeseks saa;
oled noormees, näita ennast,
peame lugu vendlusvennast;
oled tudikene eit,
poegadena kohtle meid:
oled neitsi punapale,
astu õena ligemale.»

Piiga ette astus nüüd,
häbelikult oma süüd
lahkusega lunastades
kummardas ja punastades
vabandas, et majja ta
külla tulnud kutseta.
Mehed juba sõnast mõnest
tsaaritari tundsid kõnest;
palund lauda, pirukaid
piigale tõid sedamaid,
punast veini karikaga.
Mõistlik piigakene aga
loobus joogist hurmavast,
murdis tüki pirukast,
pistis raasukese suhu;
aga varsti leidis juhu
vabandada siis, et ta
soovib väga puhata.
Vägilastel ammu juba
oli korras ärklituba:
voodi, vaibad, kardinad.
Sinna viisid piiga nad.
Nädalaid on möödund pikka,
tsaaritar on metsas ikka,
aga igav pole tal
vägilaste hoole all.
Vennad-vägilased uhked
kõik on jalul juba puhtel,
relvad vööle köidavad,
laia laande sõidavad
halle parte põmmutama,
saratseene kõmmutama,
või, kui muud ei leidu head,
niitma tatarlaselt pead,
või tšerkesse lingutama,
noori muskleid pingutama.
Sellal lõuna ahjus keeb:
kodutööd kõik piiga teeb.
Ta ei tusatse, ei kärgi,
meestele see meele järgi.
Kõik nad teda austasid.

Sedasi nad elasid.
Ükskord vennad puhtetunnil
õrna armastuse sunnil
esmakordselt vaidlushoos
piiga tuppa läksid koos.
«Kallis neitsi!» vanem lausus.
«Siia tõi meid vennaausus.
Igale meist meeldid sa,
aga ometi ei saa
kosida sind seitse venda.
Kellele sa lubad enda?
Vali peigmees! Ole hea!
Vendadeks siis teisi pea.
Miks sa kurrutasid laupa?
Või ei vääri kaupmees kaupa?
Põlgad, piigakene, meid?»
«Oi, mu velled! Austan teid,»
kostab vaikselt piiga neile.
«Aga kui ma luiskan teile,
las mind kogu maailm neab,
kõige alatumaks peab,
las või hauaks saab see tuba:
olen teise mõrsja juba.
Kõik te võrdsed minu ees,
tark ja vapper iga mees —
kaunimat ei peigmeest vajaks.
Ainult igaveseks ajaks
mind on kosinud mu peig —
kuningapoeg Jelissei.»
Nõutult seisid mehed-osjad.
«Äpardusid meie kosjad.
Unustagem juhtum see!
Pattu küsija ei tee.
Andeks anna!» lausus vanem.
«Kõnet pahaks ma ei pane,»
kostis piiga. «Kõik te vist
mõistate mu käitumist?»
Vennasalkkond, huultel ohe,
kummardas ja lahkus kohe.
Ununesid hetked need,
elu kulges endist teed.

Kuid tsaarinna tsaarilossis
oli tusane ja mossis,
tsaaritari südames
kirus tema meenudes.
Peeglit vihkama end sundis,
vihkaski, kuid varsti tundis:
sant on elu peeglita.
Üles otsis peegli ta.
Hinges edevusekiha,
lausus, unustanud viha:
«Tere, kallis peeglike!
Kaunim kõigist — minaks see?

Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Talle peegel vastas nii:
«Oled kaunis kõigiti,
aga elab metsas suures
seitsme vägilase juures
piigakene üksinda,
sinust nägusam on ta.»
Nüüd Tšernavkat tutistama
tormas naine. «Sinu jama
see, et surnud tsaaritar.
Reetsid, neetud orjatar!
Taipa: see ei ole nali,
üks: kas tsaaritari turm
kahest võimalikust vali
või, kui soovid, enda surm.»

Kord, kui vendi polnud kodus,
piiga aknal sukka kudus,
nagu pruugiks oli tal.
Peni hakkas trepi all
haukuma, ning kerjus-nunna
nägi piiga hirmununa
taganemas peni ees;
murdjana see lõrises.
Piiga hüüdis: «Eidekene!
Oota hoovis veidikene.
Kõik, mis sulle leian siin,
ise kohe välja viin.»
«Piigakene, tule ruttu,»
kuuldus õuest nunna nuttu.
«Neetud krants on lausa hull,
rüü ta lõhki rebib mul,
sammugi ei lase astu.»
Neitsi kähku jooksis vastu,
pihus kakk, kuid trepilt veel
ei saand alla, hooviteel
koer on vastas; heidab maha

jalge ette ega taha
lasta piigat edasi.
Ise haugub sedasi.
Tahab võõras ligineda,
koer on valmis murdma teda.
«Veider lugu. Püüa, säh!»
hüüdis tsaaritar. «Aitäh!»
kostis eit ja kaku püüdis.
«Tänutäheks sulle,» hüüdis,
«kingin õuna. Püüa, laps!»
Peni vinguma ja — kraps —
õuna järele teeb hüppe,
aga juba neitsi rüppe
langeb ubin, õrn ja klaar.
Tänas eite tsaaritar.
«Kui on tulel leemepada,
pole aeg veel einestada,
siis söö seda õunakest,
täna eite lõuna eest.
Õun on enam õnnesoovist,»
sõnas eit ja kadus hoovist.
Aga peni neitsi ees
tuppa jooksis vingudes,
nagu miskit talle kaebaks,
nagu miski südant vaevaks.
Näkku vahtis tungivalt,
justkui õuna paluks talt.
Piiga meelitama: «Muri,
ära nuuksu, kutsu kuri,
mine kuuti.» Ise vaid
ukse sulges sedamaid.
Istus, ootas vägilasi.
Silme ees üksainus asi:
õun kui verev idakaar.
Nõnda kaunis, nõnda klaar
oli see, et lõhnav sisu
hurmas, äratades isu.
Läbipaistvalt nagu mees
seemned sädelesid sees.
Mõtles piiga: «Sest saan lõuna,
enne ma ei puutu õuna.»
Kuid ei malland oodata,
pihku võttis õuna ta,
hammustas ja killukese
neelas alla tillukese.
Järsku võpatas mu kuld,
pingile end jõuetult
pühakuju alla toetas,
õuna põrandale poetas.
Silmad kinni läksid tal.
Lamama ikooni all
jäi siis, elavatest kenam,
ega liigutanud enam...
Sellal seitse vägilast
naasis koju. Väravast
neile vastu jooksis peni,
ulgudes ta künniseni
saatis neid, kui näitaks teed.
«Kummalised märgid need
kurba uudist ennustavad,»
hüüdsid nad ja, ukse avand,
karjatasid, õde näind.
Koer, kes nende kannul käind,
haaras õuna, püsti turi,
neelas selle siis ja suri.
Küllap magus õunake —
mürgitatud oli see.
Surnud tsaaritari juures
vägilased mures suures
seisid kaua troostita.
Surilinaga siis ta
palvetades võtsid katta,
kuid ei söandand mulda matta.
Ta ei hingand, aga nii
kaunis oli kõigiti,
nagu oleks vaikne uni
laud tal sulgend hommikuni.
Ent kui neljas saabus öö,
toimetasid raske töö,
leinatalituse kurva,
panid kirstu neitsi-urva.
Kirst kristallist oli see.
Õõneskingu koopasse
viisid öösel hiiud-velled
kalli kirstukese selle.
Kuue tulba vahel seal
mitme malmist keti peal
lebas see. Teind ümber aia,
naasid vägilased majja.
Kurva lahkumise eel
õe ees kummardades veel
lausus vanem: «Vaikselt maga,
varakult su ilu vaga
kustutasid kurjad käed,
taevariigis õnne näed.
Sõsaraks sa olid meile.

Hellitas sind Jelisseile,
kallimale, meie arm,
kõigilt surm su võttis karm.»
Õel tsaarinna salamahti
lossi aknast teele vahtis,
kuni peegli võttis taas,
küsis tasa: «Imeklaas,
kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Talle peegel vastas nii:
«Oled kaunis kõigiti.
Kelgi pole nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge.»

Oma mõrsjat usin peig,
kuningapoeg Jelissei,
otsis hoolsalt kogu ilmast.
Valus pisar veeres silmast,
aga anda talle nõu
kõigile käis üle jõu.
Ühed naeru kihistasid,
teised mööda kihutasid.
Visand: «Pole näinud.» — «Ei.»
Päikse poole Jelissei
pööras palves: «Päike, sina
kõrgel keset taevasina
eha-koitu kokku sead,
kõike näed ja palju tead,
sinu käes on valgus, vari;
kas mu pruuti, tsaaritari,
pole näinud, noorukest?»
Kostis päike kõrgusest:
«Ei, mu noormees, pole näinud,
ehkki kõrgel olen käinud,
küllap surnud on su pruut.
Küsita mu naabrit, kuud,
vast su otsingute rada
tema suudab lühendada.»

Hinges valu, peigmees truu
ootas, kuni kuldne kuu
hakkas laotust valitsema;
kuule nõnda hüüdis tema:
«Kallis sõber, naerusuu,
taevalatern, kuldne kuu,
sina kõnnid kõrget rada,
võtad öösid valgustada;
sinu silma all maailm,
sulle vaatab iga silm,
ümbritseb sind tähesari;
ütle, kas sa tsaaritari,
minu pruuti noorukest,
pole näinud kõrgusest?»
Kostis kuu: «Ei ole näinud.
Küllap läbi ta on läinud
sellal siit, kui olen ma
looja läinud, puhkama.»
«Kahju, et ei ole kohand,»
lausus noormees, raskelt ohand.
«Meelt ei pruugi heita veel,»
jätkas kuu. «Vast oma teel
tuul on märgand piiga rada
ja sind suudab avitada,
ehkki tal on palju tööd.
Küsi temalt. Nüüd — head ööd!»
Noormees pööras tuule poole,
nõnda hüüdis tuulehoole:
«Oled võimas, tuulehoog,
keda kuulab merevoog,
kelle tahtel pilvi liigub,
padrik paindub, vili kiigub,
kõiki valitsed sa maid,
jumalale allud vaid.
Aita mind! Sa kaugel käinud,
ehk maailmas oled näinud
piigat-tsaaritari sa?
Tema peigmees olen ma.»
«Oota,» vastas kohinaga
tuulehoog. «Seal metsa taga
lagedal on mägi, kus
mustab koopa avaus.
Koopa hämaruses hallis
kiigub kirstuke kristallist
keset sambaid keti peal.
Inimjalg ei ole seal
talland seda tühja kohta.
Kirstus oma pruuti kohtad.»

Kaugusesse tormas tuul.
Kibe nutuvõru suul,
oma kadund kallimaga
igaveseks jumalaga
jätma siirdus Jelissei.
Nõlvaga, mis järsk kui sein,
tõusiski ta ette mägi.
Mäes ta koopa-ava nägi

mustendamas enda ees.
Siirdund sinna, koopa sees
hämaruses nukker-hallis
märkas kirstugi kristallist,
kirstu ümber sammast kuut.
Lamas kirstus tema pruut.
Hüüdes: «Siia lootus hukkus!»
mõrsja kirstule ta kukkus,
murtud murest, ja kristall
purunes ta keha all.
Neitsi ärkas. Imetelles
ringi vaatas: «Voodis selles
kaua magasin vist ma?»
väljund kirstust, lausus ta.
Järsku: «Ah!» Ja vaba voli
rõõmupisaratel oli.
Oma mõrsja kätel siis
peigmees koopast välja viis.
Naerdes, vadistades juttu
asuti siis teele ruttu.
Juba kuuldus rõkkas eel:
«Tsaaritar on koduteel!»
Aga kuri võõrasema
peegli ette mõnulema
istus jälle laiseldes.
«Peeglikene!» kõneles,
«kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Talle peegel vastas nii:
«Oled kaunis kõigiti,
aga kahtlust pole enam:
tsaaritar on sinust kenam.»
Oma peegli kildudeks
paiskas eit ja kiljudes
vihahoos ei leidnud kohta.
Järsku tsaaritari kohtas
oma kambri läve peal,
kahvatas ja suri seal.

Niipea kui tsaarinna maeti,
rikkad pulmalauad kaeti.
Naitus kõige kaunim paar:
Jelissei ja tsaaritar.

Säärast pidu meie silmad
pole näinud veel maailmas.
Sõin ja jõin seal minagi . . .
Suhu ei saand midagi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugusena kujutab Puškin tsaarinnat-võõrasema muinasjutu alguses?
2. Kuidas avaldub tsaarinna iseloom ta tegudes?
3. Mida jutustatakse tsaaritarist ja tema käitumisest?
4. Mis on tsaaritaris meeldivat?
5. Kes abistavad kuningapoega Jelisseid pruudiotsinguil? Miks?
6. Mitu neid abilisi on? (Päike, kuu, tuul.) Kus oli varem juttu selle arvu esinemisest muinasjuttudes?
7. Mis on ühist sellel värssmuinasjutul muinasjutuga «Külmataat»?

Isikustamine.

Isikustamine ehk personifikatsioon on niisugune piltlik väljendus, kus elututele asjadele omistatakse niisugust tegevust, mis on omane ainult elusolenditele.

Näit.: Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma rutu . . .

Hiie puud pidasid jumala allatuleku kohina meeles . . . Emajõgi pani ta riiete kohinat tähele.

Eriti palju on isikustamist kasutatud muinasjuttudes. Nii leiame ka selles Puškini muinasjutus isikustamist: «akna taga raagus puul ulub nukker sügistuul». «. . . ootas, kuni kuldne kuu hakkas laotust valitsema».

Aga ka kõnelemisvõimet, mis on omane ainult inimesele, on selles muinasjutus omistatud peeglile, päikesele, kuule ja tuulele ning neid seega isikustatud.

Ülemiste vanake.

Muinasjutt ühes vaatuses.

Oskar Luts.

Tegelased:

Ülemiste vanake. Väravavaht. Juku, väravavahi väike poeg. Näkineitsid.

Linnavärav. Väravavaht käib edasi-tagasi, oda-kirves õlal, põlev latern käes, võtmekimp ja pasun vööl. All uinuv linn.

Väravavaht *(kuulatab)*. Kes seal käib? *(Vaikus.)* Just nagu sammud olid. Aga kedagi pole näha. *(Tornikell lööb.)* Hm! Kesköö on lähedal. *(Istub värava kõrvale kivipingile. Tukub. Linnast kostab aeg-ajalt tume hääl. Tasa nagu vaim tuleb linna poolt üks poisike — Juku. Väravavaht tõstab pea, kuulatab.)* Kes seal käib?

Juku *(tuleb värava juurde)*. Mina — Juku.

Väravavaht. Juku! Mis sa tahad? Kas ema saatis?

Juku. Ei, ema ei saatnud. Ise tulin. Uni ei tulnud, siis jooksin vaatama, mis sa siin teed, isa.

Väravavaht. Mine, mine koju, Juku! Teised lapsed magavad ammugi. Kesköö on käes.

Juku. Tean küll, et on kesköö ja teised magavad, aga minule ei tule uni.

Väravavaht. Mis jutt see on! Mine, heida voodisse, küll uni tuleb!

Juku. Luba, isa, lase mind siin natuke istuda. Natuke. Ma ei ole kaua. (*Istub isa kõrvale. Vaikus.*) Isa!

Väravavaht. Jah?

Juku. Kas tead, mispärast mulle täna uni ei tulnud? Mõtlesin kogu aeg vanakesele.

Väravavaht. Missugusele vanakesele sa mõtlesid?

Juku. Sellele, kes siin igal aastal käib küsimas, kas linn juba valmis on.

Väravavaht. Hm!

Juku. Jah, et kes ta niisugune on? Ja mis on tal asja meie linnaga? Kas talle ükskõik ei ole, kas linn on valmis või mitte?

Väravavaht. Hm!

Juku. Ütle, isa!

Väravavaht. Küllap tal siis ikka asja on, kui ta küsimas käib.

Juku (*mõttes*). Küsimas käib ... Kes ta siis on?

Väravavaht. Ülemiste vanake.

Juku. Oled sa teda näinud, isa?

Väravavaht. Jumal tänatud! Kakskümmend viis aastat saab tänavu, kui igal ööl siin värava juures seisan. Ja igal aastal käib ta korra. Miks ei peaks ma teda näinud olema.

Juku. Igal aastal korra ... On ta vana?

Väravavaht. Hall vanake, pika habemega ja vesihallide silmadega.

Juku. Ja küsib iga kord ...

Väravavaht. Küsib: kas linn juba valmis?

Juku. Ja sina?

Väravavaht. Mina pean vastama: linn ei ole veel valmis.

Juku. Siis?

Väravavaht. Siis raputab vanake kurvalt pead ja läheb ära.

Juku. Kuhu? Kuhu ta läheb?

Väravavaht. Sinna, kust tuli.

Juku. Aga kust ta tuli?

Väravavaht. Ülemiste järvest.

Juku. Ülemiste järvest ... Aga ... Isa, kuule, isa!

Väravavaht. Jaa?

Juku. Aga kui ... kui ütleks talle korra, et jah, linn on valmis? Mis siis?

Väravavaht (*kohkunult*). Siis! Siis saadaks ta Ülemiste veed, purustaks linna ja uputaks meid ära.

Juku. Mispärast? On ta linna peale pahane? Kas on linnarahvas talle kurja teinud?

Väravavaht. Seda ei tea mina. Seda ei tea keegi. Ära küsi nii palju! Mine koju! Nüüd magavad vanadki. Sina oled laps.

Juku. Lähen kohe. Natuke istun veel. (*Vaikus. Väravavaht suigub.*) Isa!

Väravavaht. Jah?

Juku (*näitab järve poole*). Udu tõuseb järve poolt.

Väravavaht. See on veeaur.

Juku. Ja sealt tulebki alati vanake?

Väravavaht. Jah. (*Suigub. Kustunud piip langeb käest.*)

Juku. Isa! Isa, kas magad?

Väravavaht. Suigatasin. Silmad langesid kinni. Undki nägin.

Juku. Mis sa nägid, isa?

Väravavaht. Vanake oli värava taga.

Juku. Vanake? Mis ta ütles?

Väravavaht. Küsis, kas linn... (*suigub*) nojah, kas linn juba valmis.

Juku. Ja sina? Mis sa vastasid talle, isa?

Väravavaht (*läbi une*). Mh?

Juku. Mis sa vastasid talle?

Väravavaht. Kellele? Ah vanakesele? Vastasin... Mis ma vastasingi? Nojah, et valmis... valmis... (*Magab.*)

Juku. Valmis! Ütlesid, et valmis? (*Raputab mõttes olles pead.*) Ei, siis on linnarahvas teda kuidagi pahandanud. Mispärast on ta muidu pahane? Mispärast mina muidu pahane ei ole? Aga kui mind keegi petab või lööb — siis olen mina ka pahane. (*Vaikib.*) Isa! (*Ootab.*) Isa! Kas sa magad, isa? (*Enesele:*) Isa magab. (*Vaatab järve poole.*) Oi, kui tihe udu järve pool! See on veeaur. Veeaur. (*Imestunult:*) Aga need seal? Kes need on? Nad mängivad ringmängu. Ja laulavad... tasa, tasa. Nüüd tulevad nad lähemale... Need on näkineitsid. Jah, need on näkineitsid! Missugune laul! (*Näkineitside ringmäng ja tasane, vaevaltkuuldav laul uduvinas.*) Ja nüüd lähevad nad ära. Kaovad udusse. Laulugi ei kuule enam. (*Kuulatab. Hüüab sosistades väravavahi poole:*) Isa! Isa! (*Väravavaht ei vasta. Vaikus ümberringi. Siis lööb linnas tornikell.*)

Juku (*kohkub*). Ah, see on tornikell. Justkui hüüdis keegi. Nüüd peab koju minema. Jah, nüüd peab koju minema. Näkineitsid läksid ära. (*Hüüab tasa:*) Isa! (*Enesele:*) Magab. (*Hakkab koju minema. Teisel pool väravat tasased sammud. Juku pöördub kähku ümber ja kuulatab.*) Seal nagu astuks keegi. (*Kuulatab uuesti. Tasa:*) Kes seal on? (*Vaikus.*) Keegi ei vasta. Aga just nagu sammud olid. Ah, kui tihe udu järve pool! Ja varjud. Liiguvad. Võib-olla on näkineitsid ikka veel seal? (*Kuulatab jälle.*) Kes seal on?

Vanake (*ilmub värava taha, hüüab tasa ja tumeda häälega*). Väravavaht! Väravavaht!

Juku (*kohkub, aga toibub kohe*). Tasa! Isa magab. Mis sa tahad, vanaisa?

Vanake. Väravavaht! Väravavaht!

Juku. Kas sisse tahad tulla, vanaisa? Mispärast sa nii hiljaks jäid? Sa tead ju, linnaväravad pannakse päikese loojaminekul kinni.

Vanake. Võite nad keskpäeval kinni panna. Mina ei taha sisse tulla.

Juku. Mis sa siis tahad, vanaisa?

Vanake. Tulin küsima, kas linn on juba valmis.

Juku (*väga kohkunult*): Linn... Linn... Kas sina oledki see, kes...

Vanake. Mina olen Ülemiste vanake ja tahan teada, kas linn juba valmis on. Mõistad?

Juku. Linn... Ülemiste vanake... Ei, ei, linn ei ole veel valmis. (*Saab julgust.*) Linn ei ole veel sugugi valmis. Linna pole veel ehitama hakatudki.

Vanake. Sa valetad, poiss!

Juku. Ei valeta, ei valeta, vanaisa. Linn ei ole tõesti veel valmis. Pooleli kõik alles. Kes teab, millal veel valmis saab.

Vanake. Hm... Siis linn ei ole veel valmis?

Juku. Ei ole, ei ole.

Vanake (*raputab kurvalt pead ja hakkab minema*).

Juku. Vanaisa, kas lähed ära?

Vanake. Jah.

Juku. Kuhu sa lähed?

Vanake. Koju.

Juku. Kus on su kodu?

Vanake. Ülemiste on mu kodu.

Juku. Ülemiste... Vanaisa! Oota natuke, vanaisa, ma tahaksin sult midagi küsida.

Vanake. Mis on sul minult küsida?

Juku. Kuule, vanaisa, kas käid igal aastal siin?

Vanake. Igal aastal.

Juku. Tuleval aastal tuled jälle?

Vanake. Tulen.

Juku. Hm... Mispärast? Mispärast sa käid siin? Kas oled pahane meie peale? Tead, vanaisa, sa tule siiapoole, läbi värava on halb kõnelda. Tule istu siin natuke ja puhka jalgu. Ma teen kohe lahti. Silmapilk. Oota natuke. (*Võtab väravavahi vöölt võtmekimbu ja pöörab värava lukust lahti.*) Nii. Tule, vanaisa!

Vanake. Mina ei tule.

Juku. Mispärast?

Vanake. Vihkan linna ja olen tõotuse andnud, et ma kunagi oma jalga sinna ei tõsta.

Juku. Vanaisa, ega siin linn ole. Siin on ainult värav. Linn on seal all. Tule, vanaisa! Ära karda! Kedagi ei ole lähedal. Kõik

magavad. Isa magab ka. Tule, tule, puhka jalgu, sa oled vana. Kui vana sa oled, vanaisa?

Vanake. Sa oled liiga uudishimulik. Sa nõuad asju, mida sul vaja pole teada. (*Seisatab avatud väraval.*) Jaa, jaa, siin on see linn... Ülemeelikud! Linda järve juurde ehitasid nad linna. Seda peavad nad kahetsema. Kahetsema peavad nad seda, ütlen ma. (*Astub väravast sisse ja vaatab ähvardavalt linna poole.*)

Juku. Mipärast sa nii kuri oled, vanaisa? Tule, istu siia kivile! Vahest tahad suitsetada? Annan sulle isa piibu. (*Pakub piipu.*)

Vanake (*istub kivile, mis teisel väravapoolel, vastu väravavahti. Juku seisab tema ees püsti*). Ükskord, kui nad ta valmis ehitavad, lasen ma Ülemiste veevood vabaks ja siis ei jää kõigest sest jälgegi, mis nad siia aastate jooksul sepitsenud. Kus praegu on majad ja tänavad, seal laksuvad siis Ülemiste lained ja tõuseb öösel udu ja mängivad mu tütred lumivalgeis riideis.

Juku. Mispärast?

Vanake. Kuulsid: Linda järve juurde ehitasid nad linna.

Juku. Sellepärast oledki pahane, vanaisa? Oleksid neile kohe pidanud ütlema: Ärge ehitage siia linna, ehitage mujale.

Vanake. Tahtsin näha, kui kaugele lähevad inimesed oma jõleduses.

Juku. Hea küll, sa tahtsid näha, aga ütle... Suitseta, suitseta, vanaisa. (*Annab vanakesele piibu ja lööb tulerauast tuld. Vanake suitsetab.*) Nojah, sa tahtsid näha... Aga ütle, vanaisa, mispärast ootad sa, kuni linn valmis saab? Mispärast ei saada sa juba nüüd Ülemiste vetevoogusid?

Vanake. Nüüd? Nüüd peaksin ma saatma Ülemiste vetevoogusid? Ei! Nüüd ei saada ma neid veel mitte.

Juku. Mispärast?

Vanake. Lasen teid vaevelda ja vaeva näha... ja ehitada... et siis kõik teie tööd ja toimetused korraga purustada. Vaata, sellepärast ei taha ma linna enne hävitada, kui ta valmis on. (*Talle läheb suits kurku. Ta läkastab. Juku naerab.*) Mis sa naerad, poiss?

Juku (*läbi naeru*). Sa suitsetad nii imelikult.

Vanake. Sul võib õigus olla, ma pole selle riistaga harjunud. See on jälle üks teie paha komme. (*Viskab piibu maha. Sülgab. Juku naerab.*)

Juku (*istub vanakese kõrvale*). Vanaisa! Kuule, vanaisa!

Vanake. Mis sa tahad?

Juku. Kas sa tõesti arvad, et linn kunagi valmis saab?

Vanake. Iga asi saab kord valmis, kui ta kallal tööd tehakse.

Juku. Aga linn mitte kunagi. (*Paneb käe vanakese põlvele.*) Vaata, vanaisa! Kuidas võib linn valmis saada? Üksik maja saab valmis, aga linn mitte. Sest vaata: kui sepp oma maja valmis teeb, siis algab puusepp. Kui puusepp lõpetab, algab mõni teine.

Ja ikka nii edasi. Üks lõpetab, teine algab. Vahel on koguni mitu maja korraga teoksil.

Vanake. Kas teil siis pole kindlaks tehtud, mitu maja linnal üldse peab olema?

Juku. Ei. Kes tahab, see ehitab nii palju, kui tahab. Ja ehitab, kunas ta tahab.

Vanake. Oo! Seda ma ei teadnud.

Juku (*naerdes*). Arvasid vist, et ühel päeval antakse viimasele majale viimane kirvehoop ja siis on linn valmis? Jah?

Vanake. No-jah. Kes seda teadis, et te isegi ei tea, mitu maja te ehitate.

Juku (*naerdes*). Vanaisa on hädas!

Vanake. Ma ei tea, mis ma siis veel ootan. Vesi alaneb järves iga aastaga. Linda kivi, mis enne oli poolenisti vees, on peaaegu kuival. Järv kaob ... (*Lühike vaheaeg.*) Ma ei tea, mis ma siis veel ootan.

Juku. Mina ka ei tea, mis sa ootad, vanaisa.

Vanake (*tõuseb järsku üles*). Ei, siis lähen ma kohe ja ...

Juku (*kohkudes*). Kuhu sa lähed, vanaisa?

Vanake. Lähen ja päästan lahti Ülemiste veed, et nad hävitaksid selle linna ja need tänavad ja ... ja ...

Juku (*seisab värava ees*). Ei, vanaisa, seda ei tohi sa teha.

Vanake. Mina ei tohi? Kes võib mind keelata? Olen lubanud ja tahan täita selle lubaduse.

Juku. Ei, vanaisa, linna ei tohi sa hävitada. Ma poleks sulle öelnudki, kui oleksin teadnud, et sa tõesti nii kuri oled. Mõtle, me saame ju kõik hukka, kui sa Ülemiste veed lahti päästad.

Vanake. Just seda ma tahangi.

Juku. Vanaisa! Pai vanaisa!

Vanake. Su palved ei aita midagi. See on nii määratud ja see saadetakse täide. Lase mind välja!

Juku (*pöörab värava lukku ja peidab võtmekimbu selja taha*). Mina ei lase sind välja.

Vanake. Sa ärritad mu vihale, poiss!

Juku. Mis su viha aitab, võti on minu käes.

Vanake. Ma võtan võtme vägisi.

Juku. Ma äratan isa. (*Taganeb väravavahi poole.*)

Vanake (*sõrme suu peale pannes*). Tsst! Isa ära ärata! Isa on väsinud, lase isa magada. Tema peab päeval rasket tööd tegema, lase teda ööselgi puhata.

Juku. Hea küll, las ta puhkab. Aga võti jääb minu kätte.

Vanake. Võtme võid jätta, aga mind lase välja!

Juku. Ma ei või sind välja lasta. Sa uputad meid ära.

Vanake. Siia ei või sa mind ka ometi jätta.

Juku (*mõttes*). Ma ei tea isegi, mis ma sinuga pean tegema. Küll on kahju, et ma sulle ütlesin, et linn kunagi valmis ei saa!

Vanake. Pole midagi kahetseda. Lase mind õhtule! (*Torni-*

kell lööb.) Kuuled, tornikell lööb. Mõtle, ka mina tahan päevatööd lõpetada ja puhkama minna. Sa näed, kui vana ma olen.

Juku. Jah, vana oled sa küll. Aga mispärast sa nii tige oled? Vanad on head. Minu vanaisa ei taha kellelegi kurja teha. Ja lapsi hoiab ta väga. (*Mõtleb pisut.*) Hea küll, lasen su välja, aga... aga luba enne, et sa Ülemiste veevoogusid lahti ei päästa.

Vanake. Tubli. Luban.

Juku. Aga sa ei tohi petta.

Vanake. Usutad mind nagu e dasugust.

Juku. Hea küll, mine siis! (*Pöörab värava lahti. Vanake astub välja.*) Ja ära sa mitte Ülemiste vesi lahti päästa. Kuuled, vanaisa! Kas kuulsid? (*Kuulatab. Vanake vastab midagi eemalt.*) Ei kuulnud, mis ta ütles. (*Astub väravast välja.*) Mis sa ütlesid? (*Vanake vastab vaevalt kuuldavalt.*) Sina ise mitte, aga oma tütardele annad käsu, et nad... et nad lahti päästaksid Ülemiste veed... (*Hüüab hirmuga.*) Vanaisa! Vanaisa! (*Jookseb vanakesele järele. Hüüe kostab kaugemalt.*) Vanaisa!

(*Värav jääb pärani lahti. Väravavaht ärkab.*)

Väravavaht. Kes seal karjub? Mis kisa see on? (*Silmab lahtist väravat. Tõuseb kohkudes üles.*) Värav lahti? (*Otsib vöölt.*) Võtmekimp... Mis see tähendab? (*Hüüab.*) Hei, kes seal on?

Juku (*tuleb nuttes tagasi*). Isa! Isa! Ta laseb Ülemiste veed linna peale. Ta ei lubanud lasta, aga ta valetas... et välja saada.

Väravavaht. Kes? Kes?

Juku. Vanake.

Väravavaht. Vanake? Oli ta siin?

Juku. Jah, ta oli siin. Ja mina ütlesin talle kogemata... või mitte kogemata... aga ütlesin päris ilmaaegu, et... et...

Väravavaht. Inimeseloom, mis sa ütlesid talle?

Juku. Et linn ei saagi valmis, oodaku niikaua kui tahab.

Väravavaht. Noh?

Juku. Siis lubas Ülemiste veed kohe lahti päästa. Praegu.

Väravavaht. Praegu! Ülemiste veed! (*Lööb meeleheites käsi kokku. Jukule.*) Kus aru! Mis ma ütlesin sulle? Mis ma ütlesin sulle? Kas ma ei öelnud, mine magama? Sa ei läinud. Vaata nüüd, mis sa oma sõnakuulmatusega tegid! Oota, poiss, selle eest saad sa hommikul naha peale! (*Talle tuleb asjade silmapilkne seisukord järsku meelde.*) Aga järv? Järv! Järv! See võib iga silmapilk kaela tulla. Peab midagi tegema. Peab linnarahva üles äratama... et nad põgeneksid, põgeneksid... Ära siit... kaugemale... mööda maad või merd... Ükskõik kuidas... see pole minu asi. Minu asi on neid äratada. Kus mu pasun? Kus mu pasun? (*Otsib pasunat, segaselt edasi-tagasi tammudes.*) Mis tont siin prõgiseb jala all? (*Vaatab.*) Piip. Ptüi! Kus mu pasun? (*Raputab Jukut õlgadest.*)

Juku. Pasun on vööl.

Väravavaht. Vööl? Missugusel vööl? (*Leiab pasuna.*) Ah

siin, siin. Olen hirmust päris segane. (*Puhub ägedalt pasunat ja jookseb siis linna poole, hüüdes:*) Me oleme kadunud! Me oleme kadunud! Ärgake! Põgenege! Päästke endid! Järv! (*Puhub uuesti pasunat. Läbilõikav pasunaheli kostab ainuvas linnas hirmuäratavalt vastu. Mõneks silmapilguks tekib vaikus, siis kostavad eemalt tumedad hääled, kellegi kriiskav hirmuhüüd ja uued pasunahelid. Siis valgustatakse linnas üks maja aken. Siis teine... kolmas... kuuldub, nagu läheneksid hääled ja sammude müdin, nagu tormaks järv mühisedes kallastest välja ja murraksid veed endile teed linna poole. Läbi kaose kõlavad kirikukella löögid. Juku seisab värava juures ja vaatab kord linna, kord järve poole.*)

Juku (*linna poole vaadates*). Nad põgenevad. Oi, missugune segadus! (*Järve poole vaadates:*) Udu! Kui tihe udu! Midagi pole näha.

Keegi (*hüüab linna poolt*). Põgene, Juku! Päästa end!

Juku (*teeb mõne rutulise sammu linna poole, seisatab, pöördub tagasi värava juurde ja istub kivile. Linnas kestab kaos edasi nagu kauge merekohin. Värava juures on sügav vaikus. Juku toetab käed põlvile, ta pea langeb käte vahele. Väravale ilmub vanake, vaatab esiti argselt ringi ja istub siis ohates kivipingile, väravavahi asemele. Juku ei pane teda tähele. Nii istuvad mõlemad vaikides teine teisel väravapoolel. Siis ohkab vanake. Juku tõstab pea kohkunult üles*).

Juku. Vanaisa! Sina oled, vanaisa? (*Läheb vanakese juurde.*) Sa ei päästnud Ülemiste vesi? Ei? Ei päästnud? Sa hirmutasid ainult? Tegid nalja?

Vanake (*kurvalt*). Mis nalja. Minu vanaduses ei tehta nalja.

Juku. Kuidas? Sa siis päästsid? Järv tuleb?

Vanake (*pahaselt*). Ei tule.

Juku. Ei tule?

Vanake. Ei. (*Järsku ja pahaselt, nagu see, kelle viimne lootus nurja läinud.*) Kuidas võib tulla järv, kui ta peaaegu ära on kuivanud. Järv, mis enne mäel näis olevat, on nüüd orus, järve ei olegi enam. Saad aru? Tegin kõik, mis võisin. Kogu vee lõid mu tütred kihama ja mässama, aga kaldad on kõrged — vesi ei tule linna peale.

Juku. Ei tule. (*Tal hakkab vanakesest kahju. Nõutult sügab ta enne kukalt, siis säärt.*) Mis siis saab?

Vanake. Mina ei tea, mis saab. Arvan, nüüd on mul aeg ära surra.

Juku (*mõtleb pisut, hüüab siis linna poole*). Järv ei tule! Kuulete — järv ei tule!

(*Eesriie.*)

1. Kirjeldada Ülemiste vanakese välimust.
2. Miks vihkas ta linna ja otsustas selle uputada, kuigi see polnud valmis?
3. Kuidas linn pääses uputamisohust?

4. Võrrelda «Ülemiste vanakest» mõne teise, varem loetud muinasjutuga. Mispoolest nad väliselt erinevad? Mis on neil sisuliselt ühist?

5. Lugeda seda osade kaupa, jättes välja sulgudesse asetatud kohad. Enne osade jaotamist mõtelda läbi, missugused on tegelased (Ülemiste vanake, väravavaht ja Juku) ja kuidas tuleks lugeda nende otsest kõnet.

6. Iseloomustada Jukut lähemalt.

Esivanemate võitlus orjastajate vastu

Eesti- ja Liivimaal on mõisnikkude taevas, pappide paradiis, võõraste kullaauk, aga talupoegade põrgu.

Ch. Kelch.

Sõjasõnumid.

(Katkend Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipojast».)

Enne veel kui ehavalgel
Kalevite poja silmad
Une kattel uinusivad,
Laugudelle langesivad,
Kihuteles kiirusella,
Lennuskäigil lõõtsutelles
Sõjasõnumite kandja,
Kurja lugu kuulutaja
Kalevipoja palvele.
Viru ranna vanemalta
Toodi käsku Kaleville,
Kuulutusi kuningalle,
Kuidas vaenu veeremaie,
Sõda kipub sõitemaie.
Sõjasõnumite sõitja
Seadis sõnad sõudevalle,
Kurjad kuulud kerkivalle:
«Kuningas, Kalevipoega,
Vägev-volil valitseja,
Kange käega kaitseja!
Viru ranna vanemalta
Pean kurba kuulutama,
Hädast lugu avaldama:
Salakuulikute [1] sammud
Veerend Viru rajadelle;
Pärast päeva nähti paate,
Lootsikuida lainte langul
Põhja poolta purjetama;
Öö vaiba varju alla
Kandsid paadid mehepoegi
Meie maada nuuskimaie,
Salamahti silmamaie;
Sestap mõistsid meie mehed,
Tähendasid meie targad,
Arvasid poisid agarad:
Sõda kipub sõudemaie,
Vaenuvanker veeremaie,
Kipub Virut kurnamaie,
Rahu Järvas raiskamaie,
Õnnepõlve pillutama,
Viletsusta valmistama.
Salasaadikute sammul
Sõuab väge sadadella,
Tuiskab teisi tuhandella
Vaeste virulaste kaela.
Eit aga peret peitemaie,
Pisukesi pillutama
Uuranguie, vaaranguie,
Pae paksu murranguie;
Taati tuge tegemaie,
Vaenul' vastust valmistama.
Kitsik kasvab kibedamaks,
Pidu ikka pahemaksi;
Kallaspapid [2] kuulutavad,
Kuidas Kõrgelsaarel laevad,
Tütarsaarel teised laevad,
Lavassaarel laiad lodjad
Sõjamehi sõudenemas,
Vahvamaida vedamassa,
Kesse võõraid mere kaudu
Viru randa veeretavad,
Kangeid kaelalõikajaida,

[1] salakuulikute — salakuulajate.
[2] kallaspapid — rannavahid.

Rohke käega röövijaida,
Kuidas tähti tunnistanud,
Taevas vehkel teada andnud.
Pisarpilul silmalauged,
Seisab mure paelus leski:
Mure muljub meelekesta,
Surmakartus südameida.
Noored mehed seisvad norgus,
Kartusessa kahvatanud.
Naisemees ei tunne nalja,
Laste isa ei lustisid,
Kartus kurnab meeste kangust,
Ehmatus emade poegi.
Kes neist sõuab sõja ette,
Kes see läheb lahingusse,
Veereb vaenu vastaseksi
Tapperite taplusesse?
Kes see astub kaitsejaksi,
Tõuseb tugiks teiste ette,
Raudaseinaks raukadelle?
Kas läeb venda, vennikene,
Ehk kas sõsar sõstrasilma
Vaeseidlapsi varjamaie,
Raukadelle rahu hoidma?
Kes see naisi kaitsemaie,
Vaenuviha vaigistama?
Mõõka murrab mõnusamad,
Tapper tapab tulisemad,
Oda hukkab suured hulgad,
Ammu nool ei anna armu.
Mis ei lange lahingussa,
Vere-vaenuvälja peale,
Tapab taga tulukene,
Häviteleb nälja hammas,
Kooleteleb katku küüsi,
Viletsuse raske vitsa.
Varga käsi jätab varna,
Raske kivi vete voolu;
Tuli ei jäta kedagi,
Viletsus teeb viimsel' otsa.»

Kallis Kalevite poega
Mõistis kohe, kostis vastu:
«Ohjad hoidku, köied köitku,
Ohjad hoidku hobu kinni,
Kütked künnihärgasida,
Mis on kõvem kinnitaja,
Vägevam vastupidaja,
Sulgegu sul suuda lukku,
Lõksutagu lõugasida
Kurja kõne kuulutusel,
Häbemata avaldusel!
Kes see imet ilmas näinud,
Kentsakamat enne kuulnud?
Miks sa sõimad meie mehi,
Laimad meie mehepoegi?
Kas ehk naiste karistajad,
Tütarlaste hirmutajad —
Ehmatus ja ettekartus —
Veerend Viru meeste peale?
Las aga mõõka murdanekse,
Tapper terav tappanekse,
Oda hulgal hukkanekse,
Vahva mees ei karda verda!
Mehed seisku sõja mässul
Raudaseina tugevusel,
Seisku kui tammed tuulessa,
Kaljumüürid marudessa;
Seisku vaenus vankumata,
Sõjas tugiks teiste eessa!
Tehku lastel' varjutuba,
Raukadelle rahusauna,
Naistesoole kaitsenurka,
Peidukamber piigadelle,
Leinapaika leskedelle!
Kasvab kitsik kibedamaks,
Vaenu-viha verisemaks,
Tappemine tulisemaks,
Siisap tahan ise tulla,
Abimeheks astuneda.»

Lembitu võitleb raudrüütlitega.

(Katkend Enn Kippeli jutustusest «Meelis».)

Sellest on möödunud juba kakskümmend kaks inimpõlve või õigemini pisut enam kui seitsesada aastat, kui elas kuulus Sakala maavanem Lembitu. Siis oli meie maa hoopis teistsugune kui nüüd: metsad olid aina suured ja mühavad tammikud, järved ja jõed aga hoopis sinisemad kui praegu. Külad asusid tumedate metsapadrikute ja järvede vahel, aga teed, mis nende juurde viisid, olid alati vahimeeste valve all. Metsad olid siis täis karusid, huntide kisa, aga samuti hulkusid tammikuis metskultide karjad, toites end mahavarisenud tammetõrudega. Ka pikasarviline tarvas ehk metssõnn jooksis seal möirates ringi.

Ei läinud siis ükski mees metsa, ilma et tal poleks kaasas olnud oda ja vöö vahel kirvest või nuga. Paljusid neid loomi püüdsid aga inimesed paeltega kinni, tõid oma kodudesse ja õpetasid taltsaks. Ja seepärast polnud sugugi ime, et ühes või teises peres hoiti õuekoera-kuudis karu- või hundikutsikat. Paljud inimesed oskasid aga koguni metsloomade keelt, nii et neil oli tühine asi kutsuda mõni lind või orav enese juurde.

Üks säärane mees, kes tundis lindude ja metsloomade keelt, oli Leholas Lembitu küla vana karjus Ivo. Et ta oli rääl ehk sõjast toodud vang, siis oli tal pea vikatiteraga paljaks aetud: ta ei tohtinud iialgi enam oma juukseid pikaks kasvatada. Lonkas ta aga seepärast, et sõjas oli löödud talle suur haav reide. Pikkamisi oli ta õppinud ka eestlaste keelt kõnelema ega kippunudki enam tagasi oma kodumaale.

Lehola küla, kus elas kihelkonnavanem Lembitu, asus suure metsapadriku ja laugassoo piirimail, kus kasvasid ning haljendasid rukis, oder ja kaer. Igas peres oli seal palju veiseid, lambaid ja muid pudulojuseid ning hobused jooksid karjadena koplites hirnudes ringi. Ainuüksi vanem Lembitul oli seal lambaid nõnda palju, et kui ta neid kauba vastu vahetades müüs, siis ei hakanud ta neid kunagi üksikult lugema, vaid ajas tervest karjast sihi läbi ning andis ära ühe poole, nagu kaubas oli kokku lepitud. Ja vaat sääraseid karju pidigi hoidma vana lombakas Ivo. Kuid alati, oli ta siis karjamaal või koplis, otsis tema seltsi Lembitu üheksa-aastane poeg Meelis. Et ta oli kihelkonnavanema poeg, kandis ta ka suvisel ajal kollasest parknahast teravaotsalisi säärsaapaid, sinisest vatmanist [1] kuube ja vanaema kootud kirjalist vööd, mille küljes rippusid vasest kõrinad. Ivo aga õpetas teda tegema vilespille, puhuma sikusarve, voolima puust mänguhobuseid, veiseid ja igasuguseid muid sarvilisi elajaid. Kõige enam meeldis aga talle see, kui Ivo hüüdes, vilistades ja suksutades kutsus kasevindi, lepalinnu või koguni pääsukese laskuma oma peopesale.

---

[1] vatman — villane riie, talupoegade kuue riie.

TRÜ Raamatukogu

Linnuse ehitamine A. Hoidre, O. Kangilaski, R. Sagrits

Otse Lehola küla kõrval keset ääretut sood ja rabamaad asus kihelkonna linnamägi. See oli kõrge vaar [1], mille inimesed olid omaenda ihurammuga mullast üles ehitanud. Selle mäe ülemisele servale oli jämedatest palkidest ehitatud tara ehk sein, mille taha võis vaenlase maaletulekul pakku minna.

Viimasel ajal räägiti vaenlasest üsna tihti, ja ikka oli siis Meelis kikkis kõrvu pealt kuulamas. Et ta aga polnud kunagi veel oma ihusilmaga ühtki vaenlast näinud, siis mõtles ta endamisi alati, et missugused nad peaksid küll olema. Et aga vaenlane on tõesti kuri, seda aimas ta juba sellest, et kui ühel päeval isa koos malevlastega tuli pikalt teekonnalt tagasi, olid neist paljud verised. Isegi isa käis siis kaevul oma põsehaava loputamas. Ja siis pudenes ka majakondsete suust sõna, et isa on käinud raudmeestega taplemas.

Raudmehed, nagu ta kuulis räägitavat, pidid olema suured raudkoorikuga kaetud mehemürakad. Seejuures olevat nad nõnda rasked, et teised peavad neid tõstma sadulasse, kuhu nad ise ei suuda ronida.

Siis aga ühel päeval, kui Meelis viibis koos Ivoga karjamaal, juhtus ta ronima kaselatva, et näha, missugune on maailm kaugemal. Kuid vaevalt sai ta hakata lõuna poole vahtima, kui ta silmas

[1] v a a r — kõrgendik (25—50 m).

eemalt mäeküüru tagant paistvat tihedat odade kimpu. Ja kohe pärast seda nägi ta hobuste koonusid ning sadulas istuvate meeste rautatud lagipäid, mis päikesepaistel heledalt läikisid. Nende meeste juures polnud üldse paljast ihu märgatagi, vaid nad olid üleni kaetud raudse soomusega.

Kärmesti laskus nüüd Meelis kaseladvast alla, sest ta süda aimas halba. Saanud kõigest nähtust Ivole jutustada, hüüdis vana karjus tal randmest kinni haarates:

«Need on ju rüütlid! Ei nüüd ole muud kui kari metsa pakku ja ise hobustele, et aga rutem koju jõuda!»

Et aga Lembitu kõiki teid valve all hoidis, oli rüütlitel raske ootamatult Leholasse pääseda. Juba nende eemal kaugel olles hakkasid vahimehed taguma lokulauda, puhuma sarvi ja mõnes paigas süütasid ka tuled, andes sel kombel lähenevast vaenlasest õigeaegselt märku. Ja seepärast oligi Leholas, kui Meelis koos Ivoga sinna jõudis, suurem osa külarahvast koos oma varaga juba linnusesse asunud. Nähes oma poega elusana ja tervelt koju saabuvat, oli Lembitu ütlemata rõõmus, olgugi et ta ei lasknud seda avalikult paista, sest temale kui kihelkonnavanemale poleks see olnud auks, kui ta oma poja pärast oleks tundnud rohkem muret kui kogu rahva pärast.

Kui rahvas oli linnuses koos, suleti väravad ning kuhjati nende taha mulda. Linnuseõue oli ka palju loomi kokku aetud, et nad ei langeks näljasele vaenlasele saagiks.

Ülalt linnuse palkseinalt ja vahitornidest oli aga üsna hästi näha, kuidas raudmeeste tihedad read lähenesid. Nad tulid aeglaselt ratsutades, piigid õieli ees, kuna nende raskuse all maa ümberringi aina müdises ja põrus.

Kõigil neil olid määratu pikad odad pea kohal harjastena püsti, mille seas hõljus ka mitmeid veripunase risti ja mõõgamärgiga tähistatud lippe. Raudmeeste lähemale jõudes valjenes kabjaplagin ning maa müdisemine. Suud olid raudmeestel täis palvelaule ja appihüüdeid taevase isa poole, nii et linnusesse põgenenud rahvas võis üsna selgesti kuulda nende sõnu.

«Ivo, mida see võõras vägi nõnda kisendab?» päris nüüd väike Meelis vanalt karjuselt, kellega ta kõrvuti ülalt linnuseservalt alla vahtis.

«Küllap paluvad halastust oma jumalalt,» arvas Ivo.

«Ise tulevad kurjusega kallale ja paluvad oma jumalalt halastust!» lausus Meelis, jäädes üllatusest keeletuks. «Kas nad sedasi teda ära ei vihasta?»

Kuid säärasele pärimisele ei osanud vana karjus enam midagi kosta ning ta vaatas hirmuga pealt, kuidas raudsoomustega kaetud ratsanikud piirasid linnuse ümber ning jätsid siis oma hobused seisma. Kohe seejärel jooksid nende selja tagant jalamehed välja ning hakkasid neid sadulaist maha avitama, sest ratsanikud ise olid oma raudriidega nõnda rängalt koormatud, et nad ei suutnud seda omal jõul teha.

Oma noorusest hoolimata oli Meelis vägagi julge, kuid nüüd, nähes neid raudkoorikuga kaetud mehi, pidi temagi süda kartusest värisema. Aga samuti polnud ka nende hobused päris tõeliste hobuste taolised, vaid nende pead ja kaelad olid rauaga nii hullusti ära moonutatud, et neid võis pidada enam tontideks kui hobusteks.

Samal ajal, kui see raudrüütlite vägi ennast mitmesse leeri üles seadis, hakkas ka Lehola vanem Lembitu oma mehi linnuses tapluse vastu valmis seadma. Nobedasti liikus ta ülal vallil, laskis suured tõrva- ja veekatlad tulele seada ning keema ajada, et siis, kui vaenlane linnusele läheneb, valada talle kuuma vett ja tulist tõrva kaela. Samuti laskis ta üles linnusevallile vinnata suuri kive ja palke, kanda sinna viskeodasid ja terved sületäied teravaid raudkidadega nooli. Mitmes paigas pingutasid mehed vibupaelu ning olid lahingu ootamisel täis ärevust.

Linnuseõue kokkuaetud veised ja lambad kisendasid ning häälitsesid haledasti, otsekui oleksid nemadki aimanud lähenevat häda. Kõik naised ja lapsed, kes olid jooksnud küladest siia pakku, aeti nüüd Lembitu tahtmisel kuutidesse ning peidikuisse varju, et nad ei jääks kivide ja noolte saju alla, mida vaenlane võis hakata linnusesse pilduma.

«Meelis, Meelis,» kuulis siis äkki Lembitu poeg alt linnuseõuest oma ema häält, «rutta nobedasti vallilt alla varju!»

Raske oli Meelisel oma ema tahtmisele vastu panna, kuid ometi tahaks ta koos meestega siia vallile jääda. Vahepeal on ta taskust oma lingugi välja võtnud ning korjanud si na parajaid kive, et neid raudmeeste leeri lennutada.

«Meelis, Meelis . . .!» hüüab ema.

Nõutult vaatab ta ümber ja märkab siis isa, kes parajasti on võtnud paksu rautatud härjanahkse mütsi peast ning pühib käeseljaga otsaesiselt higi. Ta ruttab isa juurde, haarab ta krobelisest kuuehõlmast kinni ning palub, et ta jäetaks siia üles meeste seltsi.

«Sina ei ole ju veel mees, vaid alles laps,» kostab isa kibedalt naeratades, «ja pead seepärast koos ema ja õdedega varju minema!»

Kui Meelis teda aga veelgi palub, astub isa vana Ivo juurde ja käsib teda siin linnuseserval oma poega valvata ning omaenda ihuga varjata. Ja siis lubab ta Meelisel üles vallile jääda.

«Lembitu, sa saadad meie poja meeletult hukka,» halab nüüd ema linnuseõues.

«Naine, nüüd, kus rahvas on ümberringi otsa saamas, ära kurda üksnes oma poja pärast, vaid nuta siis juba nende kõikide eest!» lausub Lembitu järsult ning ruttab kantsi teisele servale.

Kui siis raudrüütlid olid lagendikule mitmed oma telgid üles seadnud, tuli nende leerist kümmekond meest veelgi lähemale ja vasakut kätt puusale pannes tõstsid nad parema käega punasest vasest taotud pasunad suu juurde ning hakkasid neid puhuma. See oli võigas ning kole jõrin, mis nende pasunate kõridest kostis.

Kui pasunapuhujad oma vasksed torud suu juurest ära võtsid,

tuli linnusele veelgi lähemale üksik preester, kel oli seljas tumepruun laiade käistega ülerüü ja peas laiaäärne viltmüts. Teinud enese kohal ristimärgi, hüüdis ta paremat kätt taeva poole tõstes:

«Eks ole see sina, autu ja võlts Lembitu, kes oma sõgedas meeles meile veelgi vastu paneb.»

«Kuidas julgeb säärane mees nimetada minu isa autuks!» hüüdis Meelis seda kuuldes ja vihapisaraid tungis talle silma. «Minu isa on üle kihelkonna kõige ausam, tema juurde käiakse õigust otsimas!»

«Tasa, Meelis, tasa,» manitses teda nüüd Ivo, «las see sõge mees räägib, mis ta tahab!» Märgates aga siis, et Meelis oli pistnud kivi lingutuppe ning hakkab seda hööritama, haaras ta poisil käest kinni ning küsis ärevalt:

«Poiss, mis sa tahad teha?»

Kuid talle oli küsimatagi selge, mida Meelis oli nõuks võtnud, ning seepärast lisas ta noomides:

«Meelis, pea meeles, et ta on tulnud saadikuna linnuse alla ... saadikuile aga ei tehta iialgi häda!»

«Lembitu ja teie kõik, kes te praegu selles linnuses varjul olete,» jätkas preester, «vaadake ise meie otsatut hulka ja vägevust, juba seegi peaks teile hirmu peale ajama!»

«Laula, laula, papp!» naersid mehed linnuseserval.

«Meie ei lahku siit paigast enne, kui te oma linnuse väravad meie ees avate!» kinnitas preester. «Kui aga sina, Lembitu, lased seda alandliku südamega teha, siis kingime teile kõigile ja ka sinule elu; kui aga julged vastu panna, siis meie ei halasta ...!»

Mehed kuulasid vaikides, Lembitu aga, kelle kulmud olid meelepahast kokku tõmbunud, hüüdis preestri poole:

«Ei mina ega mu rahvas ole teile paha teinud. Miks tulete siis oma rautatud hobustega tallama meie põlde ning kahjutulega hävitama meie külasid?»

«Teeme seda sellepärast, et sa oled pime pagan ega lase ennast ristida!» kisendas preester. «Nüüd aga ütlen ma sulle selle ristiväe eesotsas seistes: lase ennast ja oma rahvast ristiveega kasta. Ning et sa ka edaspidi meie vastu truu oleksid ja ristimist eneselt maha ei loputaks, siis anna oma poeg meile pandiks!»

«Vaiki, sa alatu mees!» hüüdis seepeale Lembitu kibedalt. «Mis õigusega tuled sina tahtma minult poega, kellele mina olen elu andnud! Mina hoian teda enam kui iseennast ja kui tulevikus ei ole enam mind, siis asub tema minu asemel maleva etteotsa ja võitleb teiega.»

«Lembitu,» hüüdis preester ja tõstis otsekui manitsuseks sõrme, «ära unusta, et sõdagi on ainult õnnekatsumine ja et selle verine liisk võib ühele ja teisele poole langeda, lõplik võit jääb aga ikkagi sellele, kes usub elavat Kristust.»

«Preester, sa sööd omaenda sõnu, sina, kes sa kuulutad elavat Kristust, räägid ühtaegu ka verisest õnnekatsumisest!»

«Lembitu, ära keeruta kavalaid sõnu, vaid lase väravad avada, anna ristivanne ja oma poeg . . .»

«Ei, oma poega ma ei anna! Pigem juba surman ta omaenda käega, kui luban teil oma kavalate väärõpetustega ta mõistust segi ajada ning panna vihkama oma isa, ema ja kogu suguhõimu.»

«Ma olen rääkinud,» ütles nüüd preester, oma kinnastatud käega ristimärki tehes, ja tõmbas siis oma laiad mantlihõlmad koomale. «Meie sõjavägi ongi juba ootamisest kärsitu ja tapluse järele näljane, ta alustab kohe kallaletungi!»

Jällegi tõsteti lipukestega ehitud kuuekandilised pasunad huultele ning nende koerapea-kujulistest otstest puhuti välja võigast jõrinat, märgiks, et läbirääkimised on lõppenud.

Nüüd hakkas aga ristirüütlite laager kihama otsekui vaablaste pesa: mehed jooksid seal oma raudrüü kolisedes ringi, kostsid valjud käsuhüüded, mitmes kohas seati harkjalgadele kiviheite-katapulte ja voorivankritelt toodi piiramistornide üksikuid osi, mida hakati kokku naelutama. Ratsahobused aga köideti mitmekaupa kokku ning viidi kaugemale, sest linnuse ründamisel polnud neist mingit kasu. Laagri keskpaika püstitati suur ning nägus telk, mille harjale pandi lipp lehvima. Ordumeister ise, üleni rauaga kaetud, istus aga kogu aeg oma mustal hobusel ning jälgis sulaste ja sõjameeste ettevalmistusi lahinguks. Isegi ta nägu oli kaetud raudkiivriga, mille vaatepilude vahelt võis näha ainult ta vilkuvaid silmi. Ordumeistri kõrval seisis aga rüütlivendade preester Otu, kes andis talle Lembituga peetud läbirääkimistest aru.

Lõpuks, kui rüütlite laagris olid ettevalmistused tormijooksuks tehtud, anti kallaletungiks pasunahelidega märku. Kohe selle järel tõstsid jalameesteks muutunud rüütlid oma rasked pronksist ja rauast pikergused kilbid pea kohale ning hakkasid mööda linnusevalli nõlvakuid üles ronima.

Ühtlasi püüdsid nad end kogu aeg varjata kilpidega, mille pihta kivid aina kolisesid, kui neid ülalt pilluti. Mitmes paigas ajasid nad ka tormiredelid püsti ning püüdsid nende varal üles pihttara servale ronida. Aga samuti pildusid nad pikkade köite otsa kinnitatud raudkonkse linnuse ülemisele servale, et nende kinni jäädes hakata end köisi mööda üles vinnama. Kuid redelid murdusid allaveerevate kivimürakate all ragisedes kokku, või siis jälle tõugati need lihtsalt ümber, kuna köied raiuti pooleks. Nõnda suurelt kõrguselt alla langedes said paljud rüütlid oma raudkooriku sees tõsiselt häda või koguni otsa. Osa Sakala mehi oli aga ülal tarapealsel heitnud kõrvale oma mõõgad ning haaranud pihku pikad puuhargid. Nendega olid nad nüüd hakkamas, ja niipea, kui mõni rautatud rüütlipea valliserva tagant nähtavale ilmus, võeti see kohe harkide vahele ning tõugati kolinal alla.

Kuid kõigest hoolimata muutus rüütlite kallalekippumine üha ägedamaks, sest neid oli otsata palju, nii et mahalöödute asemel tormasid ikka uued hulgad peale. Lembitu vend, nimega Õnnepäeva, kes samuti oli sõdimisel väga vapper, oli oma mõõga ühe

rüütli raudrüü servade vahel pooleks murdnud. Kuid seepärast ei tõmbunud ta teiste seast veel tagasi, vaid haaranud pihku rautatud puunuia ehk kärbi, jagas hoope sellega. Seejuures märkas ta oma rõõmuks, et kärp on veel palju tublim relv, sest seal, kus mõõgatera rauda puudutades kõverdus, lõi kärp raudrüü koguni mõlki.

Ägedast kähmlemisest olid kõigil Lehola meestel silmnäod üleni higised, mille ärapühkimiseks ei olnud aga neist kellelgi mahti. Ja siis, kui jultunud vaenlane ikka ägedamalt peale rõhus ning juba oma lipu Lehola vallile tahtis lehvima panna, hüüdis Lembitu alla linnuseõue:

«Kuum vesi ja tõrvakatlad üles vallile tuua!»

Seda kuuldes tõstsid sulased katlad tulelt ja vinnasid need kähku üles. Selleks oli ka just viimane aeg, sest ühes kohas oli ordurüütleid juba üsna tihedalt ja paksult üles ronimas. Nüüd aga valati mitmed katlatäied tulist vett ja kuuma tõrva neile kaela, nii et nad valjusti röökides ja silmnägu kaapides omade sekka tagasi tõmbusid.

Muidugi tegid kuum vesi ning tuline tõrv nende raudrüü liigendite ja peakatte vaatepilude vahelt sisse tungides neile tõelist põrgupiina. Kuid Lembitul oli see ka viimseks hädaabinõuks, et kaitsta oma rahvast, perekonda ja vara võõraste kallalekippujate eest.

1. Kirjeldada Lehola küla ja selle ümbrust.
2. Jutustada raudrüütlite ettevalmistustest Lehola linnuse piiramiseks.
3. Kirjeldada, kuidas linnuses valmistuti tapluse vastu.
4. Missuguse ettepanekuga pöördus preester enne tormijooksu Lembitu poole?
5. Kirjeldada Lehola meeste võitlust linnust ründavate raudrüütlitega.
6. Tuletada meelde, millal on eestlased veel pidanud võitlema sissetungivate saksa rõõvvallutajatega.

Tasuja.

Jutustus Eestimaa vanast ajast.

(Lühendatult.)

(E. Bornhöhe)

I

Kolmeteistkümnenda aastasaja hakatusel sattus eestlane isevärki naabrite keskele. Öeldakse, et naabritega üldse olevat raske rahus ja sõpruses elada. Aga eestlase tolleaegsed naabrid olid koguni hullud, üks hullem kui teine. Nad riisusid ta, vaese patuse pagana, puupaljaks, et Rooma päike[1] otsekohesemalt tema pimedat hinge valgustaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku armu saaks maitsta,

[1] mõeldud rooma katoliku usku.

tegid ta teoloomaks, et ta ristiusu õnne ja õnnistust ning keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid ta tööle Issanda viinamäele, see on, tema endisele pärispõllule, kus kupja tuline piits temale uue peremehe õigust, haridust, katoliku usku ja ebajumalate vilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Niisugused halastajad, õpetavad naabrid olid taanlased ja sakslased.

Esimestes võitlustes usu ja hariduse eest kiskus Taani kuningas Harju ja Viru maakonna enese kätte. Muu eestlaste maa jäi Liivi ordu ja piiskoppide omaks.

Kui sõdade järel ajuti rahu tuli, voolasid sakslased ja taanlased võidetud maale, igaüks sai oma tüki kätte ja jäi nende talupoegade peremeheks, kes maatüki peal elasid. Esiotsa ei olnud eestlane mitte pärisori, vaid peaaegu vaba rentnik. Aga mida enam võõraste sisserändajate hulk ja ühes hulgaga ka võim kasvas, seda rohkem nõuti talupoja käest, ja sada aastat pärast maa allaheitmist kinkis Taani kuningas Christoph II kõik eesti soost talupojad oma vasallide, taani ja saksa soost isandate pärisomanduseks igaveseks ajaks.

Sest ajast ütleb üks sakslane, kroonikakirjutaja Kelch: «Eesti- ja Liivimaal on mõisnikkude taevas, pappide paradiis, võõraste kullaauk, aga talupoegade põrgu.»

II

Harjumaa põhjapoolses osas, Tallinna lähedal, põlise laane keskel seisis üksik talu, teedest kaugel, niipalju kui sel ajal teesid võis olla. Talu hüüti Metsa taluks, sest et ta oli metsa sees, ja imelikul viisil oli ta ühe sündinud maamehe Tambeti päralt.

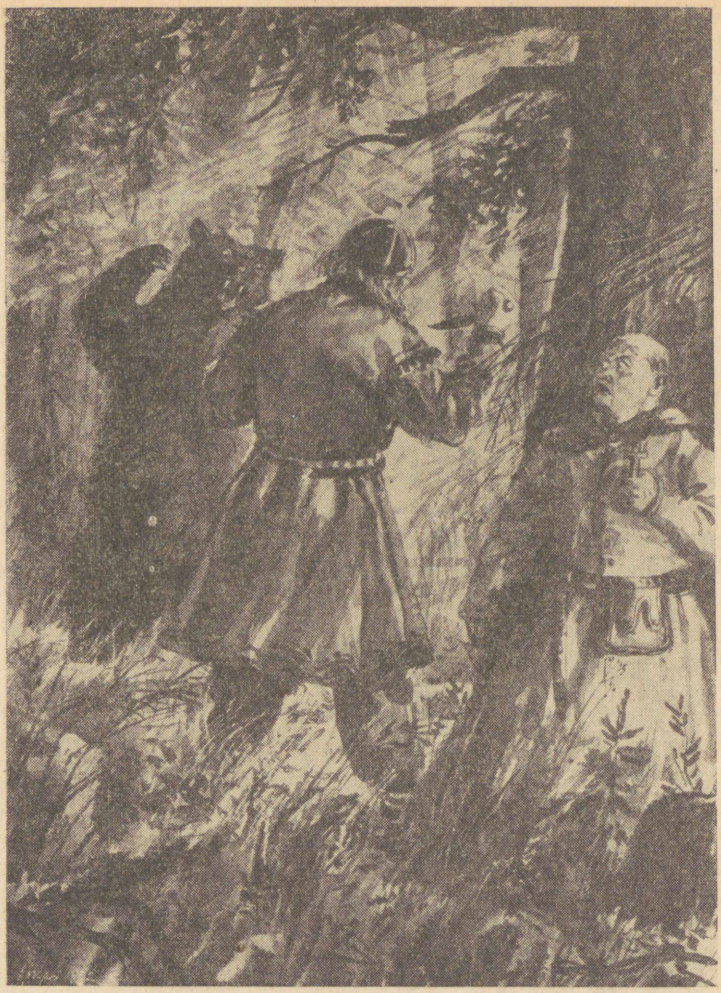
Kuidas see mees oli pärisperemeheks saanud, kuna peaaegu kõik muud eestlased olid juba pärisorjad?

Seda näeme me kohe.

Tambeti isa oli olnud Tallinna piiskopi ori. Piiskopil oli palju maid ja metsi, kus ta, oma tähtsast kehaküllusest [1] hoolimata, sagedasti küttimas käis. Tambeti isa, nimega Vahur, oli pikk priske poiss, kelle määratuis liikmeis peitus niisama palju raudset jõudu kui tinast laiskust. Ta oli niisama tugev ja niisama laisk kui karu. Aga ta nahk oli õrnem kui karul, ja need loendamatud hoobid, mis ta laiskuse eest sai, tüütasid tema viimaks nõnda ära, et ta jalad selga võttis ja metsa pakku jooksis. Piiskopil oli tugevast sulasest kahju; ta vandus, maksku mis maksab, redu jälle kinni püüda. Ta saatiski sulased välja, ronis ise rammusa mära selga ja ratsutas metsa. Metsas eksis ta küll ära, kuid leidis truudusetu sulase tüvika, paksulehelise tamme varjul rahulikult puhkamas.

«Küll ma su hellasti äratan,» urises piiskop, ronis mära seljast maha, tõstis piitsa — tsiuh!

[1] kehakaalust, paksusest.

E. Okas.

«Hellasti» äratatud pahategija kargas kui nõelatult püsti ja nühkis aietades piitsaga puudutatud kohta.

«Sa pahareti sulane! Sa redu, kurjategija, mi-is? Sulased, siia, halloo! Vaat sulle säh!»

Vaimulik isand tõstis jälle piitsa, mille õel vilistamine pahareti sulase hinge ärritas.

Aga sel silmapilgul kiskus mära enda valju hirnumisega isanda käest äkki lahti ja putkas tuhatnelja metsa. Lähedalt kostis tume urin. Suur metselajas tuli nähtavale ja näis nõu pidavat, kas maksab kahejalgseid külalisi ligemalt vaatama minna.

«Karu!» karjatas püha isand ja pillas piitsa maha.

«Määratu veis,» pomises sulane.
«Püha Benedictus [1], mis nüüd teha?»
Sulane kehitas õlgu ja istus sõna lausumata maha.
«Jeesus ja Maria! Oled sa juhm? See on meie ots! Selle saadana küüsis surra! Rumal talupoeg, tõuse, mine ta kallale — sa oled ise kui karu... Pai Vahur, kägista teda, rebi ta lõhki... Näe, tuleb... oh jumala ema... Vahur, aita, päästa mind, oma hingepäästjat!»
Vahur raputas tõsiselt pead.
«Parem on kiskja küüsis kui nuhtlejate piitsa all kärvata.»
Karu tuli ligemale. Piiskop keksis ühelt jalalt teisele.
«Jää siis ometi siia, ma pistan jooksu.»
Ja piiskop tahtis punuma panna.
Aga Vahur venis püsti ja lausus rahulikult:
«Mul on pikemad koivad kui piiskopi-härral.»
«Ma ei lase sind nuhelda —»
Sulane naeris.
«Ma lasen su priiks —»
Sulane kuulatas terasemalt.
«Ma annan sulle maid päri — ai, ai, ai — issand, halasta... näe!»
Karu ajas ennast kolm sammu eemal urisedes püsti.
«Kas härrad annavad pärismaad?»
«Annan, jumala eest annan.»
«Kas vannuvad selle peale?»
«Vannun, vannun, vannun!»
Nüüd rebis sulane suure jahinoa piiskopi vöölt ja astus karule vastu, teda teravasti silmitsedes. Mesikäpp urises vihaselt... Vahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korraga haaras ta oma raudsete sõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täiesti rindu. Aga surmavalt haavatud loom võttis vastase palavasti kaissu. Inimene ja kiskja veerlesid maas. Murtud raod ragisesid, peene liiva tolm keerles üles, kuulduis segane pool-lämbunud röhin ja mõmin — siis kerkis võitja-inimene, kriimustatult ja lõhkiste riietega püsti ja vaatles võiduröömuga võidetud vaenlase mürakalist, surmakrampides tukslevat keha.
«Selle kiskja veri paneb minu vabaduse taime tärkama,» pomises ta iseeneses.
Ta ei eksinud. Piiskop pidas sõna, laskis pelgunud [2] sulase vabaks ja kinkis talle pärisomanduseks tüki metsa, mis hilisemates sõdades maapinnalt kadunud Lodijä-ve lossi maade serval seisis. Ainult sõjas pidi ta piiskoppi aitama.
Tugev Vahur ehitas enesele metsa sisse majakese, oli aga liiga laisk, et põldu harima hakata. Ta luusis mööda metsi ja toitis

[1] Benedictus — vaimulikkude ühiskonna, mungaordu asutaja ja läänemaise munkluse rajaja.
[2] — (siin) pelgu läinud, ära joksnud, põgenenud.

ennast jahisaagist. Tema kõige suurem lust oli kiskjaid elajaid hävitada. Tema haruldane kehajõud tegi teda kaugel ümberkaudu kuulsaks ja tema nimi ning teod elasid saja võrra suurendatud kujul kaua rahva suus. Temast räägiti, kuidas ta kord terve hundikarja, kes kibeda külma ajal ta kallale kippunud, palja käega ära kägistanud, nahad maha nülginud ja kered kui jõulukingitused kuuse okstesse riputanud, kust neid siis nälginud suguvennad halastades maha rebinud ja ausasti oma tühja kesta matnud; kuidas ta kuused juurtega maapõuest kiskunud, juured ja ladvad maha murdnud ja enesele tüvedest maja ehitanud. Neid ja muid muinasjutte rääkis rahva suurendav suu tugevast Vahurist, ja neid jutte kuulates särasid poiste silmad elavamalt, vajus meeste rõhutud selg veel enam küüru ja mahapööratud orjapilk näis ütlevat: «See oli tema. Meie seda ei või ... peame kannatama ...»

Tugev Vahur luusis mõne aja üksipäini mööda metsi, tundis siis igavust, lunastas enesele Lodijärve lossihärra käest hundinahkade eest nägusa neiu naiseks ja naisevenna sulaseks, hellitas naist, laskis sulasel tüki maad põlluks muuta, tegi end kõigi metsaliste hirmuks ja suri raugana, andes oma pojale Tambetile, kes oli ise juba naisemees ja lapseisa, järgmisi õpetusi:

«Sa tead, poeg, mina sain priiuse ja maa oma tugeva käsivarre läbi ja hoidsin neid oma käsivarre tugevusega. Sina oled küll ka sirge poiss, aga sul on pikk kael, kitsad õlad ja lahjad puusad. Noort puud maa seest juurida ja metssiga maha virutada sa ei jaksaks. Sul on aga terane pea, vahest teed sina kavalusega, mis mina kangusega. Vaata ette, varja kergelt saadud vabadust — ta on magusam kui mesi, aga ka sulavam kui mesi: enne kui sa märkad, sulab ta su keele pealt, ja sa imed orjahigi. Tee kõrge aed meie maja ümber, osta endale rohkem sulaseid, hari maad ja korja jõukust. Ära tee isandatega tegemist, põlga nende segast usku, palu taevataati ...»

Siin jäi Vahuri hing rindu kinni; ta jõi suutäie magusat mõdu ja lisas:

«Ma tunnen orjapõlve, tunnen oma rahva häda, aga ma ei suutnud muud kui hambaid kiristada. Üks ei jõua midagi, teised sajatavad hammaste taga, aga ei julge hammustada ... rahva hing on lämmatatud ja kiunub haledasti rõhujate põlvede ümber ... Otsi neid, kes ei kaeba, aita tagant, kihuta teisi aitama ... ja kõlab siis ähvardav ulgumine üle terve maa, siis kõlistage sõjariistu ja tõstke mürinat, mis pilvi lõhub ja leinavaid jumalaid vägevasti äratab! ...»

Tugev Vahur ei rääkinud enam. Hing lahkus õhates raugenud kehast.

Tema surivoodi ees seisid nuttes ta naine, poeg Tambet oma naisega ja nende poeg Jaanus, kes tol ajal oli kaheksa aastane. Vahuri lesk ei kannatanud rasket hoopi kaua välja, vaid läks paar kuud hiljem oma armastatud mehe järel hauda. Ka Tambeti naine suri kahe aasta pärast.

Tambet oli agar ning väle mees, kes liikumist ja varakuhjamist armastas, kuid isamaa õnnetusest suuremat ei hoolinud. Ta ostis veel kolm noort sulast, ehitas kena ruumika elumaja kõrvaliste hoonetega, piiras õue palkseintega ja istutas aia väljapoole seinu. Parajal kohal, elumajast vähe eemal, raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Sakstest ei hoidnud ta Vahuri käsu vastu ennast mitte eemale, vaid hakkas juba varakult nende keelt õppima, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärve lossis kauplemas ja endale tarvilikku kraami toomas. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Vahuri surma Tallinna Mustmunga kloostrisse õppima. Tema nõu oli poega täieks saksaks ja kirjatargaks kasvatada. Vahuri viimse manitsuse unustas ta hoopis.

Aga Jaanus pidas seda meeles. Sest üksikud juhtumused, mis lapse südant põhjani on põrutanud, helisevad läbi mehepõlve järele ja hõljuvad üksindusetundidel rõõmsaid ja kurbi mälestusi äratades veel hallide juuste aegadelgi.

Kui Jaanus esimest korda läbi kitsa, pimeda Harjuvärava Tallinna sisse sõitis, vahtis tema, roheliste metsade vaba poeg, poolkohkunult, poolkurvalt ilmatu kõrgeid kivist hooneid, mille võretatud akende taga võõrad külmad näod vilksatasid. Jaanusel oli tundmus, nagu pigistaks keegi tal kõri kinni. — «Varja vabadust!» kajas ta kõrvus Vahuri viimne sõna. Aga ta harjus ja õppis talvel visalt ning virgalt munkade tarkust, mis tol ajal oli peaaegu ainus tarkus. Seda suurema isuga luusis ta suvel mööda koduseid metsi.

1. Lugeda osade kaupa (dramatiseeritult) Vahuri ja piiskopi kahekõne metsas.
2. Süveneda Vahuri õpetusse, mis ta oma pojale Tambetile surres andis, ja leida selle peamõte.

III

Jaanus oli kümme aastat vana, kui ta isaga esimest korda Lodijärve lossi ratsutas, mille maade serval, nagu juba öeldud, Tambeti talu seisis.

Tolleaegne lossihärra rüütel Konrad Raupen oli mõistlik isand, kes targast ning osavast Tambetist meelehead leidis ja teda sagedasti laskis nõuküsimise pärast lossi kutsuda. Kuna Tambet ise lossi läks, jäi Jaanus üksipäini hoovi hobuste juurde. Ta istus lauahunniku otsa, pani käed rinnale risti ja jäi uudishimulikult ringi vaatama.

Korraga tundis ta, et miski asi nagu Taara piksenool tema jalge vahele raksatas, ning üks hele hääl hüüdis: «Such', Tarapita, such'!» [1] ja kole must kogu müksas pea nii tormiliselt meie sõbra sülle, et ta vennike tagurpidi üle lauahunniku lendas.

Vali naerulagin kahest heledast kõrist tõusis seepeale sealsamas

[1] «*Such', Tarapita, such'!*» (sks. k.) — «Otsi, Tarapita, otsi!»

ligidal ja lossihärra lapsed, kümneaastane poiss ja pisut noorem tüdruk, tõttasid õnnetuspaigale. Siin sirgus meie noormees parajasti püsti ja märkas, mis temaga oli sündinud. Ta pilk langes esiti pahaselt suure koera Tarapita peale, kes oma isanda käsul nii harimata viisil ratast oli püüdnud. Koer ei näinud oma koerustükki sugugi kahetsevat, sest ta kargas, ratas suus, kui päris narr ringi, aga tütarlapse nägu läks tõsiseks; ta astus Jaanuse ette ja küsis osavõtlikult, kas see vahest viga ep ole saanud.

Jaanus kogeles tema meelest imeilusat tütarlast silmitsedes midagi nagu «pole viga ühti».

«See oli tore,» naeris väike noorsand ja patsutas Tarapita selga, mis nagu uss ta käte all keerles.

«Häbi sulle, Oodo!» manitses aulise tõsidusega väike preili. «Meie oleme temale häda teinud ja sina pilkad veel. Kas see on ilus?»

«Ilus ja mehine!» kilkas Oodo. «Paras niisugusele pimedale. Vupsti! Nagu puhutud üle lauahunniku. Oh, Tarapita, küll see läks libedasti! Hohohoo!»

Nüüd läks Jaanusel kops üle maksa.

«See on kõlvatu temp, koeri võõra peale ässitada,» pahvatas ta vihaselt. «Sina oled rumal poiss ja muud midagi.»

Nende sõnadega võttis ta jälle istet, pani käed rinnale risti ja vahtis kulmu kortsutades kõrvale. Tema väike kaitsja vaatles teda lahke naeratusega.

Meie peame siin pihu sisse sosistama, et Jaanus ilus sirge poiss ja täna kõige paremas riides oli.

Oodo läks näost punaseks, põrutas jalga vastu maad ja tõmbas käed rusikasse.

«Kuidas sa tohid mulle «rumal poiss» öelda?» kärkis ta silmi välgutades.

«Sa tead ise, mispärast... see on su päris nimi. Sinu rusikaid ma ei karda, need on ka minul olemas.»

Ja Jaanus näitas, et temal ka rusikad olid.

«Ma ässitan Tarapita su peale, lasen su lõhki kiskuda!»

Aga ehk küll Tarapita ennast urisedes isanda käskude täitjaks tunnistas, ei liigutanud Jaanus ennast sugugi, muudkui kostis külmalt: «Katsu!»

Kes teab, kas Oodo oma tõotust oleks täitnud, aga enne katsumist astus jälle väike rahutooja verejanuliste vaenulikkude parteide vahele.

«Häbi sulle, Oodo!» algas ta manitsedes, «kas sa sedaviisi kellegi junkur oled? Sa tahad koera väeti võõra peale ässitada, kelle ees sa ise süüdlane oled. Ei isa seda oleks teinud. Mõtle ikka isa peale. Isa oleks ennemini andeks palunud ja Tarapita oleks oma rumaluse eest tapelda saanud.»

See manitsus mõjus niipalju, et Tarapita oma urina jättis ja Oodo veel ikka vihaselt, aga ohkem rüütellikult ütles:

«Siis peab ta minuga võitlema. Minu au nõuab seda.»

«Minugipärast,» seletas Jaanus vahvalt ja tõusis püsti.

«Te olete hirmus kangekaelsed,» kurtis preilike ja uuris haleda meelega vaenlaste nägusid, et sealt vähematki leppimismõtet leida. Aga sealt puhast tigedust ja kõrkust lugedes tõmbas ta mõlema käed oma kahte pihku ja ütles kurvalt:

«Siin ei või te võidelda, kõikide inimeste silma ees. Lähme aeda!»

Mindi aeda. Pehme liivane koht tihedate vaarikapõõsaste vahel valiti võitluspaigaks ja vaenlased seadsid end kibeda rusikavõitluse nõuga teineteise vastu. Aga enne kui võitlus algas, katsus väike lepitaja veel kord heaga asja ajada. Vastaste käsi soojalt surudes palus ta mahedasti ning magusasti:

«Pai poisid, mul on nutt varaks, — miks te mind nii kurvastate? («Pai poisid» tundsid ühe kolmandiku oma vihast kaduvat.) Pai võõras poiss, mu vend on nii hea, nii armas, ainult täna veidi, üsna veidi äkiline. Tõesti, ta on hea vend, ma ei taha kedagi muud vennaks. (Oodo naeratas ilma tahtmata.) Pai vend, minu võõras sõber on ka hea ja armas. (Jaanus naeratas ilma tahtmata.) Teist mõlemast saavad head sõbrad (poisid luurasid altkulmu, aga mitte enam nii verejanuliselt kui enne), tõesti, teist saavad head ja mõnusad sõbrad, ja mina olen teie kummagi sõber. Ma armastan teid mõlemaid (siin surus ta jälle poiste käsi), siis armastame kõik kolmekesi üksteist — kuni surmani. Eks ole, jah?»

Siin pani tüdruk poiste käed oma kahe pihu vahel kokku ja piilus argse naeratusega mõlema silmi.

Häbi on tunnistada, aga tõeks ta jääb, et meesterahva süda on sulavam kui lumi, kui naisterahva mahe pilk teda päikesena soojendab. Ka meie kakelvennad raputasid mõni silmapilk hiljem kui sõbrad teineteise kätt, ja nüüd Emmi — nii oli nende lepitaja nimi — oli see, kes neid pilkas ja naeris nagu vallatu plika kunagi.

Häbenedes pean tunnistama, et nüüd mõistmatu elajas Tarapita see õnnelind oli, kes mõistlike inimeste patud oma koeranaha peale pidi võtma. Esiti pidi täisealine ja suursugune Tarapita ühe lapse (Emmi) käest halbade eluviiside pärast läbitungiva noomituse vastu võtma. Teiseks pandi Tarapita võõra auks ja terve seltskonna lõbusaks ajaviiteks kunsttükke tegema. Ta oli kõrgesti koolitatud koer ja mõistis säherdusi vigureid teha, et uued sõbrad endale pisted kõhtu naersid ja Tarapita loojat kiitsid, kes teda nii tähtsate annetega oli ehtinud.

Kuid tema nimi ei olnud sugugi Jaanusele meelepärane. Tema, kes veel Vahuri juttudest eestlaste vanade jumalate lugu mäletas, pidas seda nime õigusega taevataadi Taara teotamiseks ja päris aru, kes koera sedaviisi oli nimetanud.

«Tarapita nimi oli enne Tölp,» seletas Oodo naerdes, «aga et ta nii osav ja tark oli, häbenesime teda nii hüüda ja tahtsime talle õige hiilgava nime panna. Et aga meie oma tarkus ei ulatunud, küsisime kupjalt nõu, ja tema ütles: «Ma mäletan, et talupojad endises ebausus oma peajumalat «Taaraks» kutsusid ja teda praegu veel salaja austavad. Pange Tölbile nüüd talupoegade hirmuks

nimi «Tarapita», sest saksa keeles öeldakse «Taara» asemel «Tarapita».» Ja sestsaadik hüüame Tõlpi Tarapitaks.»

«Oled sina ka rüütli poeg?» küsis ta pärast seda Jaanuselt.

«Ma olen vaba mehe poeg,» vastas Jaanus uhkusega.

«Kas sa elad ka niisuguses lossis kui meie?» päris Emmi; «kas teil on ka aed ja hoov?»

«Meie ei ela niisuguses lossis kui teie, aga meil on oma maja.»

«Ja aed kah?»

«Aed on kah.»

«Kas teil hobuseid ja sulaseid ka on?» päris Oodo.

«Jah on. Head hobused ja tublid sulased. Aga kubjast ei ole.»

Parajasti astusid rüütel Raupen ja Tambet lossiuksest välja trepile. Lapsi silmates hüüdis rüütel:

«Ae, kust te selle seltsilise võtsite? Kes see on?»

«See on meie sõber Jaanus,» vastasid Oodo ja Emmi ühest suust.

«Temal on ka loss ja hobused ja sulased,» seletas Oodo.

«Ja aed ja hoov on tal ka,» lisas Emiilia.

«Tohoo!» naeris rüütel, «küll on rikas sõber! Kes ta siis on?»

«See on minu poeg Jaanus,» seletas Tambet naeratades. Lossihärra laste sõprus tema poja vastu meelitas teda väga.

«Soo? Või sinu poeg?» Lossihärra armastas alama rahva viimaseid sõnu küsides korrata. «Pidage aga head sõprust, lapsed, kui kokku juhtute. Oskab ta ka midagi?»

«Ta on kaks talve kloostris õppimas käinud.»

«Soo? Kaks talve kloostris õppimas käinud? Näe. Viks. Noh, olge head lapsed. Head päeva, Metsa Tambet, head päeva!»

Rüütel nokutas Tambeti sügava kummarduse peale kergesti pead. Jaanus pidi kahetsedes sõpradest lahkuma. Lubati varsti jälle näha ja palju koos mängida. Siis hüppasid isa ja poeg hobuste selga ja ratsutasid väravast välja.

Teel küsis Tambet pojalt:

«Kas on lusti tuleval korral jälle minuga lossi tulla?»

«Jah on.»

Kui natuke maad oli sõidetud, küsis Tambet uuesti:

«Kas lossihärra lapsed on ka lahked?»

«On küll. Kuid ei ole ikka nii, kui meie oleme.»

Kui nad kodu ligidale jõudsid, küsis Jaanus:

«Kas lubad mind kõrviga mõnikord ka üksinda välja?»

«Kuhu sa siis temaga tahad minna?»

«Metsa — muidu sõitma.»

«Vahel lossi kah?»

«Eks vahel sinna kah.»

«Noh, eks ma siis luba.»

Kuidas Tambet pidas kinni oma isa õpetusest?

IV

Tambet lubas ja Jaanus sõitis sagedasti, viimaks peaaegu iga päev lossi lõbutsema ja õppima. Laste vahel kasvas suur sõprus — nooruse sõprus, mis kõige kauemini kestab, aga kord rikutud, harva jälle paraneb. Ja rikkumine on kerge.

Jaanus oli viieteistkümne aastaseks saanud. Ühel suvepäeval istus ta oma täku selga — ta oli endise kõrvi asemele viieteistkümnendaks sünnipäevaks kena halli täku kingituseks saanud — ja ratsutas üksipäini lossi poole. Lossi lähedal tulid talle kaks teist ratsalist vastu — junkur Oodo ja preili Emiilia. Rüütli lastel olid sõiduloomadeks tasased, taltsad märakesed, Oodol must, Emmil valge.

Tarapita ratsutas omaenese neljal jalal.

«Kas näed, Jaanus!» karjus Oodo juba kaugelt, «kas näed, missuguse saepaku otsas mina pean istuma. Piits ja nahk närutavad, aga rutemini ta raip ei liigu. Päris vigane lehm! Säh, näe, vhüüt, nõõ! Nõõõ!»

Vilistades, keelt laksutades ja piitsa plaksutades hakkas poiss vaest looma ergutama, kes kõigest jõust edasi püüdis, aga mättase maa peal palju edasi ei pääsenud. Emmi ei raatsinud oma hobust peksta, seepärast oli ta ka tüki maad taha jäänud.

«Kuhu te tahtsite sõita?» küsis Jaanus, oma täkku osavasti seisma pannes.

«Aga meie võime nüüd kolmekesi muidugi Prohveti-Pärdi poole sõita. Eks, Jaanus, sa tuled kaasa?»

Jaanus tahtis rõõmuga oma rahulolemist avaldada, aga Oodo karjus vahele:

«Mina ei sõida enam sammugi, mitte ühte sammu selle imelooma seljas.»

«Aga, Oodo . . .»

«Ei sõida. Ennem lähen neljakäpukil koju tagasi.»

«Ega meil siis ole tarvis rutata,» püüdis Jaanus vaigistada, «me sõidame samm-sammult üksteise kõrval ja puhume juttu.»

«Eks ma mõista,» urises Oodo, «sinul on muidugi hea samm-sammult sõita. Sinu täkk astub ühe sammuga üle minu ja mu hobuse. Aga vaat ma annan head nõu, kui kuulda tahad.»

«Anna.»

«Näed sa, mis nõu ma annan. Sina võta minu mära, mina istun sinu täku selga, ja siis sõidame samm-sammult, kui tahad.»

Jaanus tõmbas kulmu kortsu. Ta oli salamahti vahest lootnud oma kena täku ja osava sõiduga Emmi silma ees uhkustada ja võitles nüüd iseenesega: mis parem oleks, kas «häbematu poisi» peale ajamist täita või mitte. Abi otsides piilus ta Emmi lahkeisse silmisse ja leidis sealt midagi nagu palumist. Sellest oli küllalt. Aga enne tahtis ta veel teisiti õnne katsuda.

«Kuule, Oodo, minu täkk on väga tuline ega kannata puutumist. Ma kardan . . .»

«Sa kardad, et ta mu maha viskab?»
«Istume kahekesi selga...»
«Nagu hakid kirikukatusel?»
«Me sõidame ju muidugi sammu.»
«Ja Jaanus ajab oma vanaisast juttu,» aitas Emmi tagant.
«Ja sina hoiad lakast ja mina sabast kinni? Keda te narriks tahate pidada? Lase mina istun sinu täku selga, sina võta minu mära, muidu hakkan kohe koju traavima.»
Ja ähvarduse tõenduseks hakkas ta mära pead ümber kiskuma. Jälle otsis Jaanus silmadega tuttavast kohast nõu ja vaigistust — ja kangekaelne junkur sai oma tahtmise. Jaanus ronis õhates täku seljast maha ja upitas Oodo üles. Ise istus ta vagase mära selga. Üleskeevat pahameelt vaigistas sõbralik naeratus Emmi näol.
«Pai Oodo,» palus viimane südamlikult, «jää meie juurde, sõidame ilusti ühes. Ja nüüd hakkad oma vanaisast jutustama, eks, Jaanus?»
«Räägi seda, kuidas ta karja hunte maha lõi ja puu otsa riputas,» nõudis Oodo, kuningliku toredusega kõrgelt alla vaadates.
Jaanus juhtis mära Emmi hobuse kõrvale ja hakkas jutustama. Ta ei unustanud seejuures kord-korralt murega Oodo poole piiluda. Nad ratsutasid üle rohu ja lilledega kaetud välja, mis kaugemal aga muutus künklikuks ja auklikuks. Veel kaugemal algas mets, kus Prohveti-Pärdi koobas — reisi lõppsiht — asus.
Kui Jaanus oma jutuga sinnamaale oli jõudnud, kus tugev Vahur otsib huntide ülesriputamiseks parajat puud, jäi ta korraga vait ja tõmbas kulmud kokku. Oodo oli juba ammugi täku seljas kihelnud, nüüd andis ta uhkele loomale ootamatu hoobi ja vilistas; täkk hüppas õhku ja pühkis kui tuul minema, Tarapita rõõmukisaga tagant järele.
«Oh jumal!» karjatas Emmi kohkudes.
«Katsume nii ruttu järele, kui saame!» ütles Jaanus ja hakkas mära ergutama. Aga enne, kui nad sada sammu jõudsid sõita, nägid nad, kuidas tuline täkk Oodoga üle laia augu hüpates õhku kerkis ja lähemal silmapilgul koormata edasi tormas, kuni metsa kadus.
Nad leidsid Oodo minestanult maas lamamas. Tarapita lakkus hingetu isanda silmi.
Jaanus kummardus elutu junkru keha üle, rebis ta riided eest lahti, surus kõrva südamekoha vastu ja ütles püsti tõustes: «Ta pole muud kui minestanud — vist peapõrutuse pärast.»
«Aga ta ärkab jälle ellu ja saab pea terveks?» hädaldas Emmi.
«Kui ta ärkab, pole tal vist enam kondivalugi. Aga nüüd peame ta Prohveti-Pärdi juurde kandma. Istu sina jälle hobuse selga ja võta minu mära oheliku otsa. Ma võtan Oodo selga. Küll me ta ellu äratame.»
Siis tõstis ta hingetu keha maast ja hakkas vahvasti edasi sammuma, Emmi, märad ja Tarapita tema kannul. Ta oli kõikide usalduse võitnud.

VI

Ähkides jõudis Jaanus oma koorma ja seltsiliste — Emmi, hobuste ja Tarapitaga üksiklase koopa juurde, kus ta ikka veel uimase Oodo pehmele murule asetas. Prohveti-Pärdile seletas ta lühidalt, mis sündinud oli.

Vanamees katsus veidi junkru pead ja liikmeid, kadus siis koopasse ja tuli varsti tagasi, käes läbipaistva märjukesega täidetud klaasike. Selle klaasikese suud hoidis ta Oodo nina ees. Kui minestanud poisile märjukese hais ninasse oli tunginud, hakkas ta kohe liigutama, tõmbas korra sügavasti hinge ja lõi silmad lahti.

«Ta ärkab elusse!» karjatas Emmi ja haaras rõõmutuhinal kahe käega venna ümbert kinni.

«Oh sa, pai Oodokene!»

Oodo vahtis laiul silmil veel pooluimaselt kõiki neid, kes tema ümber seisid, ajas enese istukile ja näis järele mõtlevat.

«Ega sa palju häda saanud, kulla vennake?» kuulas Emmi osavõtlikult ja silitas venna põske.

Junkur vahtis imestades õele otsa ja pomises:

«Mis häda, millal ma häda sain?»

«Kui ... kui see rumal täkk su seljast maha viskas.»

«Eks ole häbi,» pilkas remiit[1] sõbralikult, «noor rüütel laseb enese maha visata ja unustab säherduse teotuse nii ruttu! Õige rüütel leinaks säärase häbi pärast eluaja.»

Nüüd alles hakkasid junkru segamini raputatud ajud selgima, selgides kanget vahtu peale korjates. See vaht oli kärsitu viha, mis nüüd nagu kuiv kasetoht äkisti põlema süttis. Junkur kargas jalule, tõukas õe karedalt eemale ja kärgatas välkuvail silmil:

«Mis häbi mul peab olema? Kelle ees? Teie, närude ees? Kui ma tahan, saate kõik piitsa nagu koerad: tulge siis häbistama. Ja — oh, kui mul see saadana täkk käes oleks, kes mu maha viskas, küll ma teda materdaksin! Pihuks ja puruks peksaksin, et ta mu jalge ees kärvaks. Siis ma naeraksin. Oota, kurjategija, oota, oota, küll ma su veel kätte saan!»

Junkur kiristas hambaid ja raputas ähvardavalt rusikat; siis sattus ta pilk Jaanusele, kes pahase ning veidi põlgava näoga teda silmitses, ja nüüd süttis ta viha selle vastu leegitsema. Sammu ette astudes, rusikaid ja pead ette sirutades seadis ta enese võitlusvalmilt Jaanuse ette ja karjus:

«Mis sa, loll, mind vahid? Talumats, koeranahk! Sinu see häbematu täkk oli, ja kui ma teda kätte ei saa, siis lasen sinule piitsa anda.»

Jaanus tõmbas kulmu kortsu ja vahtis, silmad põnevil laiali, teisele silmi.

«Vahi, vahi, koer! Armust ma sulle kord nahatäie kinkisin, aga nüüd pead sa ta kätte saama.»

---

[1] eremiit — üksiklane, erak.

E. Okas

Jaanus surus sõrmed pihku ja astus, näost kahvatu, ka sammu ligemale, rind rinna vastu.

«Katsu sa mind puudutada! Ja kui sa ennast veel kord lossihoovis näitad, siis lasen su koertel lõhki kiskuda, et sust muud järele ei jää kui su kerjusekaltsud . . .»

Sellega lõppesid seks korraks junkru ähvardused, sest lähemal silmapilgul välgatas Jaanuse käsivars ta silmade ees, laksatav lops pani ta põse punetama, keele tarduma ja jalad tuikuma. Emmi karjatas ehmatuse pärast ja eremiit kiskus Jaanuse eemale, tasa temale öeldes: «Poiss, mõtle, mis sa teed! Tahad sa ennast meelega hukatusse saata?»

Jaanus seisis kui sammas, tummalt ja mahalöödud silmil.

Oodo aga tormas kiriseva ähvardusega: «Küll ma tasun!» oma māra juurde, hüppas selga ja kihutas kodu poole. Emmi jäi esmalt nõutult seisma ja vahtis hirmuga vennale järele; siis palus ta tasakesi eremiiti, et see teda sadulasse aitaks. Vanamees tõstis ta hobuse selga, andis talle ratsutid kätte ning ütles:

«Nüüd ole hea laps, Emmi, katsu, et sa Oodoga ühel ajal lossi jõuad, ja räägi isale tõtt. Püüa ära pöörata õnnetust, mida tige poiss võib sünnitada.»

Emmi noogutas tummalt pead, pakkus jumalagajätuks vanamehele käekest ning ütles kartlikult Jaanuse poole piiludes:

«Jumalaga!»

«Jumalaga!» vastas see järsult, ilma et kordagi silmi oleks üles tõstnud.

Emmi ergutas hobust ja ruttas vennale järele.

Jaanus ei liikunud paigast, vaid vahtis kohkunult üksisilmi kaugenevale kujukesele järele. Poisi südamesse tikkus salasammul kahetsus ja pahameel iseenese üle.

Prohveti-Pärt uuris natuke aega poisi näojooni, pani siis käe ta õlale ja ütles lahkelt:

«Noh, noor sõber, kas jääd mulle veel seltsiks või ruttad ka kodu poole?»

Jaanus äigas käega üle otsaesise ja kohmas: «Koju, muidugi koju.»

«Kuule, sul on nüüd muidugi vähem ajaviidet, sest et sa enam lossi ei või minna, — või lähed ja palud andeks?»

«Ei lähe.»

«Ja sõbrad jätad maha?»

Jaanus kehitas õlgu.

«Noh, vaata, siis tule vahel minu juurde. Sa oled mu meelepärast. Ma õpetan sulle kõiksugu tarkust ja vehklemiskunsti. Kas tahad?» Jaanus tänas lubamise eest ja tegi minekut. — — —

1. Miks muutusid Jaanus ja Oodo, kes senini siiski läbi olid käinud, nüüd lepitamatuteks vaenlasteks?
2. Kas seda oleks saanud vältida? Miks?
3. Kumb oli olukorda hinnanud õigemini, kas Tambet või ta isa? millest tingitult?

VII

Viis aastat hiljem ühel kenal hilissuve hommikul oli Lodijärve lossis haruldast elu ja kära kuulda. Hulk võõraid mõisnikke oli ümberkaudu suurele jahipidule kokku tulnud, mille rüütel Konrad Raupen oma laste rõõmuks toime pani. — — —

VIII

Tundi kaks hiljem liikus jahirong lossiväravast välja.

Kõige ees nähti rüütel Konradi kõrget kuju. Ta istus oma vanadusest hoolimata ikka veel sirgelt ja uhkelt toreda hobuse seljas. Isa kõrval ratsutas Emiilia, puhkevas neiuilus õitsev preili, kelle sinistes silmades praegu elav rõõm läikis, puhas rõõm kullaga segatud rohelises särava looduse ja imeselge karastava õhu üle.

Kohe nende kannul ratsutasid rüütel Kuuno ja junkur Oodo juttu puhudes, kuid selle vahega, et Oodo kõigest südamest tänast jahiplaani arutas, kuna rüütel Kuuno, kõiki Oodo arutusi tingimata õigeks kiites, salamahti teist jahiplaani haudus — jahiks ilusa Emiilia südamele.

Peale nende tuli veel palju suuremaid ja vähemaid saksu, kõik rikkalikult riides ja uhkete hobuste seljas.

Kõige viimaks tulid kannupoisid ja sulased jahikoerte ja jahikullidega, jämedamas riides, jämedamate hobuste ja jämedama kõnega kui eelsõitjad.

Lühikese aja pärast jõudis jahirong lagedale platsile, kust jaht pidi algama. Talupojad, kes metsloomade peidukohti olid otsinud, andsid oma leidudest aru, rüütel Konrad manitses jahisõpru võimalikult kokku hoidma, koerad lasti lahti ja seltskond pudenes salgakaupa laiali. Niisuguste jahtide juures oli saagipüüdmine kõrvaline, kihutamislust aga peamine asi.

Salk, kelle hulgas Emiilia ja rüütel Kuuno olid, peletas varsti rebase üles ja kihutas kisaga põgenejale järele. Emiilia, kes suur ratsutaja ei olnud, jäi teistest maha ja laskis hobuse sammu sõita. — — —

Mõni silmapilk hiljem läikis jõgi Emiilia ees. Vesi vulises siin üle madala, kivise põhja. See oli seesama vesi, mis vana eremiidi Prohveti-Pärdi koopa esist kastis. Jõe kaldal peatas neiu hobuse. See koht oli temale hästi tuttav. Veest paistsid kivid, mida mööda jalakäijad jõest kuivalt läbi võisid minna.

«Need kivid on veel minu pärast pandud,» mõtles ta meelde tuletades. «Ja-jah, me tahtsime Oodoga kord Jaanuse juurde minna ja ei pääsenud üle jõe, kuni Jaanus meie hüüdmise peale tuli ja kivid jõkke kandis ... Jaanust ei ole ma viiel aastal näinud, lossis pole ta kordagi käinud. Mis nägu peaks ta nüüd olema? Tema kodu on siin ligidal ... kas lähen vaatama või pöördun tagasi?»

Aga juba solistas hobune jalgadega vees. Neiu ratsutas jõest läbi, teisest kaldast üles ja si's pool-tahtmatult, kartes ja viivitades mööda kitsast jalgteed edasi, m's puude vahel eemalt valendava palkaia poole viis.

«Küll võib Jaanus nüüd suur ja tark olla,» mõtles Emiilia, hobust omapead sammuda lastes, «ta oli nii mõnus, mõistlik poiss ...»

Neiu peatas oma mälestuste voolu ja pidas hobuse, kes parajasti puude vahelt välja astus, järsult kinni. Eespool kerkis kõrge palkaed lagendiku keskel üles. Keset aeda paistis elumaja ja kõrge katus

laia korstnaga, selle kõrval paar vähemat kõrvaliste hoonete katust. Kaks laialadvalist saarepuud kasvas õuevärava ees. Palkaia külge liitus viljapuu- ning rohtaed. Seal meelitasid õuna- ja pirnipuud küpseva viljaga, puude jalal rohetasid marjapõõsad, kaugemal kirjendasid [1] juurviljapeenrad.

See üksik õitsev talu vaikiva laane keskel pidi iga rändaja imestust äratama, nagu üksik särav täht pilvisel ööl; see vaade pidi meelt rahuga täitma ja seal viibimisele meelitama.

Pool-teadmatult nagu kuutõbine tuli Emiilia rohtaia värava ees sadulast maha, sidus hobuse värava külge kinni ja sammus aeda. Ta kõndis mööda liivast jalgteed edasi, peatus kesk aeda ümmarguse lillepeenra juures, hakkas osavat lillede kokkuseadet imetlema, murdis enesele roosiõie . . .

Aga nüüd ehmatas ta isegi:

«Mis ma teen? Ma olen võõras aias ja rikun võõrast vara!»

Ta piilus kartlikult ringi, kuid siin oli kõik vagane, nii kodune, et kartus kohe kadus ja täielikule rahutundmisele maad andis. Neiu sammus edasi, sinnapoole, kus jahe metsviinapuu-lehestik puhkamisele kutsus. Kuid siin kadus ta julgus, ta jäi kohkunult seisma.

Keegi noormees istus seal punutud pingil laua ääres, toetas kõrget otsaesist peopesasse ja luges kirjutatud raamatut, mis ta ees lahti seisis.

Emiilia kerge karjatuse peale tõstis meesterahvas pead ja kaks lahket, mõtterikast silma vaatas tulijale vastu.

«Lossipreili!»

«Jaanus!»

Noormees kargas püsti. Kohmetus, mis tema näost paistis, andis neiule julguse tagasi ja pani ta koguni naeratama.

«Anna andeks, Jaanus,» ütles ta vanale sõbrale teretamiseks kätt vastu sirutades, «mina sattusin jahil hoopis kogemata siia. Me pole viiel aastal teineteist näinud, mõtle — viiel aastal! Sul on nii võõras nägu . . . Miks sa enam lossi ei tulnud?»

Selle peale ei mõistnud Jaanus mingisugust vastust anda. Neiu sai aru, et ta uisapäisa küsinud, ja lisas kähku juurde:

«Meil oli esiotsa väga igav . . . Aga küll sa oled suureks ja mehiseks läinud! Küll sa võid nüüd tark olla! Meie oleme mõlemad küll puruvanaks saanud, aga mis sest, eks me ole ikka endised head tuttavad — kui sa aga tahad?»

Lahke pilk, mis neil sõnadel kaaslaseks oli, käis Jaanusel nii luust ja lihast läbi, et ta muud ei saanud kogelda kui:

«Preili, teie tahtmine on mulle seaduseks.»

Jaanus oli nende sõnadega suure rumaluse öelnud.

Esiti jäi neiu imestuse pärast tummaks, siis läks tõsiseks ja ütles mahalöödud silmil:

«Andke, isand Jaanus, mulle häbistav eksitus andeks. Ma arva-

[1] **kirjendama** — kirendama.

sin vana head sõpra leidvat ja jooksin kui juhm võõra meesterahva kallale. Palun andeks.»

Jaanusel vennikesel oli nüüd kitsas käes. Ta ei saanud nii kähku toibuda oma imestusest selle kena ne'u üle, kes talle oma õitsvas nooruses kui ingel teisest maailmast paistis, ja ometi pahandas, et seda inglit ei juletud sõbraks võtta!

Viimaks võttis Jaanus südame rindu.

«Emmi!»

See nimetus tegi endise rumaluse jälle heaks.

«Emmi,» algas Jaanus tõusva julgusega, «Emmi, sa oled ju nii põhjatult muutunud, et ma sind peaaegu ei tundnudki . . .»

Emiilia naeris.

«Arvasid, et ma kasvada ei oskagi? Vaata, kui pikk ma olen.»

Emiilia ajas enese sirgeks, nii et Jaanusele õlani ulatus. Tema silmad naersid vallatult, kuid tema joontest õhkus siiski nii palju neitsilikku puhtust ja tõsidust, et Jaanus jällegi peaaegu kõik vennalikud lapsepõlve-mälestused oleks unustanud. Kõik selle lapsneitsi küljes oli nii nõiduslik-ilus, nii meelt ja mõtteid vangistav, joobnustav, kuid siiski nii ilmsüüta lapselik! Ja need silmad, need suured, sügavad ning säravad silmad! — Jaanus ei näinud üksvahe ülepea muud midagi kui neid silmi.

«Sa oled tõesti kasvanud — suureks ja — nägusaks,» kohmas ta vastuseks.

«Vaata, vaata, sa hakkad kergemeelsete noorte rüütlite viisil tütarlapsi meelitama. Aga nüüd istu ja jutusta mulle, mis sa oled teinud kõige selle aja, mil ma sind näinud pole.»

Nende sõnadega istus ta pingile; Jaanus võttis istet tema kõrval. Sealjuures langes neiu pilk raamatule, mida Jaanus oli lugenud. Ta võttis raamatu, mis pärgamendile oli kirjutatud, ja kirja silmates hüüdis ta imestades:

«Sa loed ladinakeelseid raamatuid? Kust sa õppisid ladina keelt?»

«Ma hakkasin juba kloostris ladina keelt õppima. Pärast aitas mind vana eremiit, kes on sügavalt õpetatud mees, niikaugele, et kõik mõistan, mis ma loen.»

«Olid sa siis Prohveti-Pärdiga nii hea tuttav?»

«Olin küll. Ta õpetas mind ka kõiki sõjariistu tarvitama.»

«Mida sa praegu lugesid?»

«See koht räägib Messeenia sõdadest [1].»

«Messeenia sõdadest? Sa armastad ajalugu uurida?»

«Armastan küll. Kuid sügavamalt uurida ma kõike ei jõua, selleks on eremiidi ja ka kloostri kirjavara liiga väike. Aga ma kosutan ennast suurte, tõsiste meeste eeskujul, olen rõõmus muinasaja rõõmsatega, leinan kurbadega. Mulle tundub siis, nagu elaksin

[1] Messeenia sõjad — antiikajal Peloponnesose poolsaarel elanud messeenlaste kauakestnud võitlused neid allutavate spartalaste vastu VIII s. e. m. a.

nende keskel. — Ka vaimustust äratab ajalugu ja ergutab tegudele.»

Jaanuse kõne oli selge ja kõlav, ehk küll pisut veniv, isaisadelt päritud laadi. Rääkimise juures vaatas ta enese ette lauale, kus ta parem käsi puhkas. Emiilia kuulas osavõtlikult ja küsis, kui Jaanus vaikis:

«Vist liigutab sind messeenia rahva õnnetu vabadusepüüe väga? Sa olid ju, kui ma sisse astusin, nii sügavas lugemises, et minu sammugi ei kuulnud.»

Jaanus viivitas vastusega.

«Kui inimene ise hädas o või ennast arvab hädas olevat,» ütles ta siis tasakesi, «siis lõikab võõras appihüüdmine ta südant teistviisi kui muretul ajal. Kuidas võiks kannatava, hävineva rahva hädakisa mind liigutamata jätta, kui . . .»

Jaanus jäi vait ja pööras näo kõrvale.

«Miks sa kurvaks lähed?» küsis Emiilia murelikult. «Mis sa taht-sid öelda?»

Jaanus tegi teist juttu:

«Vaat neil inimestel oli rõõmus elu, kes Periklese [1] päevil kauni Ateena kodanikud olid. Jalge all paradiisisarnane maa, pea kohal lõpmatu sinine taevas, vabal merel tiivustatud laevad, terve linn kaunima kunsti ehtes, tänavail rõõmus, vaba rahvas üldise hariduse ilus ja tarkade seaduste kaitse all. Ma tahaksin, et ma tol ajal Ateenas, — või tuhande aasta pärast tulevikus oleksin elanud, kuni vahest ka meie maal haridus ja vabadus halli taeva siniseks värvib ning kadakad roosipõõsasteks muudab.»

Jaanus püüdis silmanähtavalt ilusaid sõnu sepitseda, et sellega oma tõsiseid tundmusi varjata. Sellest sai ka Emiilia aru.

«Sa ei ole rahul oma isamaaga, Jaanus,» ütles ta tõsiselt.

«Ma armastan seda pinda, kus ma sündinud olen,» ütles Jaanus, «ma armastan teda kuumalt ja truult. Aga mul on igav, ma olen üksi. Kui ma siin metsas üksipäini luusin, kuna sinine taevas mu pea kohal särab, linnud laulavad, oja vuliseb ja puud saladuslikult kahisevad, siis paisub mu süda, ma hakkaksin sõprade kaela ümbert kinni ja hüüaksin kallis emakeeles: «Tänage, vennad, taevataati, kes meile kena, armsa isamaa on kinkinud!» Aga ma olen üksi, ei ühtegi hinge ligidal, kes mu rõõmust või kurvastusest osa võtaks või kellele mina oma osavõtmist vennalikult võiksin jagada.»

Emiilia ütles kahetsedes:

«Ma saan nüüd küll aru, kui igavad su päevad niisuguste mõtetega peavad olema. Aga mispärast ei otsi sa endale seltsi, mispärast matad sa oma mõistuse ning teadmised kõikide eest ära, kuna sa nendega au ja kiitust, sõpru ja trööstijaid küllalt võiksid leida?»

Jaanus raputas pead.

---

[1] Perikles — Ateena riigimees V s. e. m. a.

«See on võimatu. Oma kodumaad ei raatsi ma maha jätta, ja hakkaksin ma siin au ja kiitust otsima, siis peaksin ilmtingimata oma rahva rõhujate hulka minema, nende mõtted omadeks mõteteks tegema ja nende püüete edendamiseks endale au ja tänu otsima.»

«Siis oled sa otsekohe kõigi taanlaste ja sakslaste vaenlane? Oled ka minu vaenlane?»

«Kes nimetab ussikest tee peal vaenlaseks, kui ta tallaja jala all vingerdab?»

«Sina pole kellegi uссike.»

«Siiski, mis aitaks see mind, mis aitaks see minu rahvast, kui mina, tundmatu noor inimene, ennast kahe suure ja vägeva rahva vaenlaseks tunnistaksin? Oleks ju ka ülepea rumalus mõnd tervet rahvast tema üksikute liikmete pärast vihkama hakata. Ma vihkan ainult oma isamaa üleannetuid rõhujaid, olgu nende rahva nimi mis tahes. Aga mis aitab seegi? Nende vastu ma ometi midagi ei jõua, nende kasuks ma midagi teha ei taha, niikaua kui nende kasu on minu vendade kahjuks. Nii olen ma kätest ja jalust seotud.»

«Aga kui sul nüüd tõesti suurem jõud oleks, kui näiteks sinu rahvas veel kord mässama ... või oma vabaduse eest võitlema hakkaks, kas sa siis heidaksid minu vaenlaste hulka?»

See otsemeelne küsimus ei meeldinud Jaanusele. Ta vaikis.

«Ütle,» algas Emiilia, kellel kibe tõsi taga oli, uuesti, «kas sa võiksid meid, minu isa, venda ja mind, vihaselt taga kiusata? Kas sa võiksid enne võitlust jumalat paluda, et ta meid kui sinu vaenlasi hävitaks?»

Siis pani Emiilia oma käe nagu vannutades Jaanuse õlale ja vaatas talle põnevalt silmi. Jaanus pööras näo kõrvale ega lausunud sõnagi.

Seal kuuldus lähedal hobuse sammude müdin ja kaks pead tulid väljaspool aeda nähtavale. Need olid rüütel Kuuno ja tema hobuse pead.

Emiilia tõusis.

«Mind otsitakse,» ütles ta kiirustades, «ma pean minema. See noor rüütel on üks mu jahisõpradest. Rüütel Kuuno!» hüüdis ta lehestikust välja astudes.

Rüütel Kuuno pööras pead ja tegi imestava näo, leides lossipreili siit talumehe aiast.

«Kuidas te, preili, siia pääsesite?» hüüdis ta hobust peatades.

«Juhtusin kogemata ... Siin elavad minu vanad tuttavad. See,» ütles Emiilia Jaanuse peale näidates, «see on minu kõige armsam noorpõlve-sõber.»

Noormehed teretasid teineteist jahedalt.

«Aga nüüd pean ma minema, olen kaua viibinud. — Kohe tulen teiega, rüütel.»

Neiu tahtis Jaanust jumalaga jätta, aga see tuli kuni väravani kaasa ja aitas rüütli viisil Emiilia sadulasse.

«Jää jumalaga, Jaanus!» ütles neiu ja surus kähku Jaanuse kätt. «Teinekord räägime sellest asjast rohkem.»

«Head teed!» vastas Jaanus välise rahuga. — — —

IX

— — — Ta keeras raamatu kokku, pistis rulli põue, läks aiast välja ja sammus metsa. — — —

Jaanus sammus kiiresti edasi ega pannud tähelegi, kuidas kuivad raod tema jalge all ragisesid ja siin-seal mõni madalal rippuv oks ta nägu riivas. Mets harvenes, lõppes viimaks täiesti ja viljapõllud kollendasid rändaja silma ees, kes meeldę tuletades seisatama jäi. Väljade vahel mustasid mõned viletsad hurtsikud. See oli küla. Jaanus seisis natuke aega mõttes. Siis pöördus ta paremat kätt, kõndis metsa ja põldude piiril paarsada sammu edasi kuni sõiduteeni, mis lossist külasse viis. Seda teed mööda hakkas Jaanus küla poole minema.

Küla oli peaaegu tühi. Mehed olid jahil aitamas, naised põllul. Esimese sauna ukse ees istusid kaks vanaeite ja maitsesid lõunaks jahukörti. Jaanus teretas mööda minnes ja soovis leivale jätku. Üks eideke tõstis pead, seadis käe lusikaga silmade kohale, et paremini näha, ja Jaanust ära tundes kähises:

«Ae, jumalime, Metsa oma.»

Seepeale tõstis ka teine eideke pead, hoidis ka käe lusikaga silmade kohal ja ütles:

«Või Metsa oma.»

«Kuidas, eided, käsi käib?»

«Tänu taevale!» kostis esimene eit. «Kus sa selle a'a olid?»

«Käisin linnast raamatuid toomas.»

«So-oh. Küllap vist ikka ogaraks lähed nende raamatutega.»

Eidekesed võtsid jälle jahukördi käsile.

Jaanus sammus külatänaval edasi. Koerad tundsid teda ja liputasid saba, kui ta mööda minnes neid nimepidi hüüdis. Poolalasti lapsed närustes räpastes särkides tulid vastu, lõid patsi ja soovisid sülle saada. Kõige vaesema, vildakile vajunud sauna ees peatus Jaanus ja astus madalast uksest sisse. Ta pidi sammu allapoole astuma, sest toapõrand oli sügavamal kui maapind. Valgusest tulles ei seletanud ta esiotsa midagi poolpimedas ruumis, millele põienahaga kaetud auk tagumises seinas pisut valguskuma andis. Ühest nurgast küsis lambatall uudishimulikult: «Mää-mää?» ja paar ninakat kana pahandasid: «Kakaa-kakaa!» Teisest nurgast kähises maa-alune hääl: «Kes see tuli?»

«Mina — Metsa Jaan,» kostis Jaanus ja hakkas häälekõmina järgi edasi kobama. Ta silm oli pimedusega juba veidi harjunud, nii et ta enese ees õlgedest aset märkas, millel hall, kõdunenud

vanamees poolküljeli lebas. Tema kõrval lamas veel riidenadiga [1] kaetud poiss, kes nähtavasti magas.

«Tasa, tasa!» kähises vanamees, altkulmu magava poisi poole piiludes, ning näitas käega madala kolmejalgse järi peale, mis seina ääres seisis. Jaanus tõmbas järi aseme juurde ja võttis istet.

Aga vist oli kanade kaagutamine poisi siiski äratanud. Ta õhkas sügavasti, liigutas ja lõi silmad lahti.

Poiss, kes pealt-näha umbes viieteistkümne aastane võis olla, tõstis Jaanuse häält kuuldes pead ja tahtis ennast põsekile upitada, kiskus aga korraga näo viltu ja langes tasa vingudes tagasi asemele.

«Mis see on?» küsis Jaanus ehmatades, «kas Maanus on haige?»

«Jah, kena haigus!» pomises vanamees vihaselt ja lõi käega.

«Heldeke, mis tal siis viga on?»

«Küsi seda lossikupjalt.»

«Mis?»

«Ma ei teinud midagi, ei midagi!» vingus poiss valusalt ja pöördus kummuli. «Oi valu, valu!»

Kahvatades laskus Jaanus põlvili poisi kõrvale maha. Kui ta kerge katte hellasti kõrvale lükkas, põrkas ta tagasi. Poisi katkine särk oli veretäppisid täis ja mitmest kohast keha küljes nagu liimiga kinni. Vanamees pööras näo ära ja pomises läbi hammaste:

«Nad on ta vaese-omaks peksnud.»

Jaanus, kes jälgist nähtusest nagu uimastatud oli, kohendas katte jälle õnnetu poisi keha üle ja küsis väriseval häälel, millal see õnnetus oli sündinud.

«Täna hommikul ta selle nahatäiega koju tuli,» urises vanamees vastuseks.

«Aga mispärast?»

Vanamees kehitas õlgu. «Poiss ütles, ta olevat noorhärra koera «tigedaks hundiks» nimetanud, ja noorhärra käsu peale olevat kubjas ta talli viinud ja uhtunud. Mis seal imet?»

Maanus pööras valusasti ohates pead. Ta silmad olid kinni, aga huuled sosistasid järk-järgult: «Ta sidus mu kinni ... ja peksis ... piitsaga ... nagu koera ... Oo! Ma ei teinud ... muud ... kui ütlesin ... oo! ... oo! ...»

Haledus pani Jaanuse südame lõhkema.

«Kas külma vett on toas?» küsis ta vanamehelt, kes tuimalt kui puupakk paigal lamas ja vastuse asemel ainult pead raputas. Jaanus tõusis ja vaatas otsides ringi. Ühest nurgast leidis ta ämbri, haaras selle kätte, käskis vanameest linaseid nartsusid otsida ja läks ise õue, kaevust vett tooma.

Kui ta veega tagasi tuli, oli vanamees üles tõusnud ja tuustis iseenese ette pomisedes kirstu kallal nurgas. Jaanus pani veeämbri aseme kõrvale maha, tõstis poisi pea pisut üles ja sosistas talle

[1] nadi — kalts, narts.

vaigistavaid sõnu kõrva sisse. Poiss õhkas, heitis siis kummuli ja jäi vagusalt ootama.

«Noh, kas leidsid?» küsis Jaanus vanamehelt, kes ikka veel kirstu ees küürutas ja selle sisemust soris.

«Pagan võtku, mina'p siit leia hilpugi,» urises vanamees.

Jaanus läks ise kirstu juurde, otsis ja leidis viimaks tüki peenemat linariiet.

«Küllap vanamoor nüüd jälle ragistab,» nurises vanamees ja pesitas enese jälle põsekile asemele. Ta vahtis vagusalt, kuidas Jaanus Maanuse haavu pesi, kinni sidus, poisi õrnalt istukile aitas, märjad õled alt ära võttis ja aset uuesti kohendas. Maanuse näolt võis selgesti lugeda, et kõik see talitus talle kibedat valu tekitas; aga aru saades, et see kõik headuse pärast sündis, pigistas ta hambad kokku ja vaatas haleda naeratusega oma heategijale otsa.

«Nüüd ole siin nii kaua maas, kuni sind rahule jäetakse,» ütles Jaanus tõustes. «Sa oled priske poiss ja saad varsti terveks. Ma pean nüüd koju minema, ja kui mahti saan, siis tulen õhtul tagasi ja toon sulle valuvaigistuseks midagi kaasa.»

Aga ta ei saanud oma lubamist täita. Kui ta sauna uksest välja astus, oli taevaäär sinimusta pilvega kaetud, mis kiiresti, äkitselt tõusnud tuulest aetud, üle sinise võlvi veeres. Jaanus kiirendas sammu ja jõudis parajasti metsa varju, kui esimene välk pilvest pilvesse sähvis ja esimene kõuemürin raksatas. Ta jõudis koju, märg kui särk pesus.

Tervel päeval ja järgmisel ööl sadas vihma kui oavarrest.

X

Kolmel päeval ei olnud Metsa talust keegi lossi ega külasse saanud. Pühapäeva õhtul võttis Jaanus nõuks Maanust vaatama minna. Ta läks läbi metsa, kuni harvemate puude tagant väljad paistma hakkasid. Siin jäi ta seisatama ja — käänas korraga paremat kätt lossi poole.

Mispärast? — Seda ei hakanud ta arutama. Ta polnud vahepeal ju viiel aastal kordagi sinnapoole saanud.

Kui lossihooned eemalt valendama hakkasid, pöördus ta kõrvale, sinnapoole, kus temale noorest east väga tuntud lossiaed rohendas. Ta pani tähele, et lossi katusel lehvis must lipp. Mis see tähendas? Oli keegi lossihärra perest surnud? Kerge ehmatusevärin käis silmapilguks Jaanuse kehast läbi.

Ta hiilis piki aiamüüri edasi, kuni üks koht tuli, kus müür oli madalam. Sealt võis ta tervet lossi selgesti näha. Jaanus toetus müüri najale ja jäi kuulatama.

Lossist kuuldus tume kära.

«Seal näib jahiselts ikka veel koos olevat,» mõtles Jaanus, «prassivad veel õige vahvasti. Aga see must lipp? Mis see tähendab?»

Siis kriiksus raudvärav, mis lossihoovist aeda viis, ja paljude häälte kõmin tuli kuuldavale.

«Külalised tulevad aeda jalutama,» mõtles Jaanus ja astus sammu kolm, neli kõrvale, kus tihedad põõsad üle müüri ulatusid ja teda aias olijate silma eest varjasid. Salk noori isandaid tuli laial liivateel valju vadinaga ligemale. Kõigil näisid pead rasked ning jalad ja keeled nõrgad olevat. Mõned hoidsid üksteist käe alt kinni.

«Kuule, Oodo!» kuuldi üht ütlevat, «tont võtku, ulgumiseks pole sul vähematki põhjust. Alles kakskümmend aastat vana ja ise juba peremees... tont võtku, seal ei saaks ma mädarõikagagi tilka silma.»

«Õige, õige,» kinnitas teine, «mina saadaksin niisuguse päranduse eest kümme taati hauda ja maksaksin iga kord hauakaevajale kümnekordse palga! Tõepoolest, ma ütlen.»

«Tasa, tasa,» kõlas Oodo hääl, «ära seda nii valjusti ütle, et su taadike kuuleks! — Näete nüüd, kui aralt ta ümber piilub. — Sa, kergats, tunnistad ju jalapealt, kui sügavast südame põhjast su sõnad tulevad.»

Kogu salk naeris.

«Pagan võtku!» turtsus kümne isa matja pisut tasemini, «kas kõik tuleb siis südame põhjast? Mis seal irvitada? Kui ei tule südamest, siis ei tule südamest.»

«Aga mina ütlen südamest,» algas Oodo valjusti, «et mul ulgumistuju sugugi poleks tulnud, kui ka isa mulle vana määra sabagi poleks pärida jätnud. Mis surnud, see surnud. Mina pean ka omal ajal surema ega nõua kelleltki leinapisaraid. Ainult sest suurest ehmatusest pole ma veel toibunud. On surm iganes nii äkki tulnud? Pikne sähvib mu silma ees puusse, isa hobune kargab kui küünal püsti ja sealsamas lendab isa vastu kändu ja — pea puru. Valmis!»

Salk kadus puude ning põõsaste vahele ja häältekõmin läks kaugel segaseks. Jaanus, kes kõik kuulnud oli, arvas seda unes kuulnud olevat. Oli see siis võimalik? Hea lossihärra surnud — ja nii äkitselt, nii hirmsal viisil!

Aiatee liiv krõbises uute tulijate jalge all. Kaks inimest tulid pikkamisi lähemale — meesterahvas ja naisterahvas. Need olid — Jaanus tundis nad kohe — rüütel Kuuno ja preili Emiilia.

Emiilia oli mustas riides ja, niipalju kui ehavalgel oli näha, väga kahvatu. Ta toetus noore rüütli käsivarrele. Nähtavasti vajas ta lohutust, ja seda jagas Kuuno ohtrasti, nagu õige rüütli kohus.

«Kui te teaksite, auline preili,» kõlas Kuuno pehme, paitav hääl, «kui suurt osa mina teie õnnetusest võtan, te kuulaksite suurema tähelepanuga minu trööstisõnu, mis nõrgad on, aga südamest tulevad. Teaksite teie, missugune põlev valu kui odapiste mu südamesse torkas, kui teie täna isa matmise juures südantlõhestava kiljatusega maha langesite!»

Emiilia vastas kurval, väsinud häälel:

«Ärge rääkige sellest, rüütel. Ma tean, et olete hea inimene ja tahate mind rahustada, aga teie vaev on raisatud.»

Rüütel jäi vait. Vaikselt liikusid mõlemad mööda. Jaanus aga jäi veel tükiks ajaks müüri taha seisma. Ta oli sügavasti liigutatud.

«Missugune hirmus õnnetus!» ütles ta iseeneses. «Emiilia armastas oma isa üle kõige maailmas, seda ma tean. Kuidas võib nüüd valu ta heldet, pehmet südant piinata!»

Jaanus vaatas haleda meelega veel kord lossi poole, mille üle must lipp õhtutuule käes lustlikult lehvis, kui arvaks tema, kurbuse enese märk, häbiks leina pärast laiska rahu pidada. Lossis süüdati tuled põlema, teenijad sõelusid sinna ja tänna, aiast kadus noorte isandate joobnud kära. Jaanus õhkas ja hakkas venival sammul kodu poole kõndima.

«See vaene, vaene neiu,» mõtles ta pimedast metsast läbi minnes, «mispärast pidi see põrutav õnnetus just teda tabama? Ta on veel nii noor, nii nõder ja õrn ... kuidas saab ta nüüd toore, äkilise Oodoga toime? Nüüd nutab ta iga päev üksipäini oma kambris, kuni ta silmad tuhmiks ja põsed lumivalgeks lähevad. Kes kaitseb teda nüüd? Kes lohutab teda? Oh, võiksin ma nüüd nii kui enne ...»

Siin takistas mõni asi Jaanuse kahetsevat mõttekäiku. Meelde tuli noor kena rüütel, kes Emiiliat aias nii ilusate sõnadega oli püüdnud rahustada, hoopis ilusamate sõnadega, kui Jaanus neid arvas teha võivat. Ja nad olid teineteise käe alt kinni hoidnud ...

Jaanuse puhtasse, kaastundlikku südamesse asus sügava haleduse kõrvale teine, võõras tundmus, ja see oli kibe. Ta hurjutas ja tõrjus seda tundmust tagasi, tahtis üksnes armsa sõbra õnnetust meeles pidada, aga ta ei pääsenud visast mõttest lahti.

Niisuguste piinavate mõtetega jõudis Jaanus tunni aja pärast koju, enam vaimu kui keha poolest väsinud.

Kui ta tuppa astus, istus vana Tambet sulaste ja ümmardajatega õhtusöögil. Jaanusel ei olnud söögiisu ega jutuhimu, ta vabandas ennast peavaluga, soovis kõigile head ööd ja läks oma kambrisse.

See kamber seisis kitsa ja madala aknaga vastu jalgväravat, mis hoovist aeda viis. Kamber oli võrdlemisi suur ning kõrge, riistad seal ja säng tagaseinas olid lihtsad, kuid puhtad ja nägusamad kui muidu talumajades. Aken ja jalgvärav olid lahti, nii et aiast värske öölõhn sisse voolas.

Jaanus istus akna juurde ja mattis pea pihkudesse. Õues oli tuuleõhk vaikinud, tähed särasid taevast. Metsast huikas korra öökulli inetu hääl. Siis vältas jälle öövaikus.

Jaanuse südant täitis ääretu härm. Need tundmused olid talle võõrad, uued. Ta ei leidnud neile sõnu, ei seletust. Ta pea hakkas valutama. Ta tõusis ja heitis täies riides sängi. Kuid uni ei tahtnud tulla. Viimaks vajusid ta silmad ometi kinni.

Aga mis see oli?

«Jaanus! Jaanus!» kõlas hale hääl selgesti tema kõrva ja Jaanus ärkas.

Jaanus pööras silmad kähku akna poole ja kargas kerge karjatusega üles.

Aknast vahtis inimene tuppa.

«Maanus!» hüüdis Jaanus poissi ära tundes, «kust sa südaöösel siia said?»

«Pai Jaanus, lase mind sisse!» palus poiss. Ta oli kahvatu kui kooljas ja värises kõigest kehast.

«Roni siitsamast sisse.»

Maanus ronis vaevaga kitsast aknast sisse.

Toas oleks ta nõrkuse pärast peaaegu kukkunud. Jaanus toetas teda ja talutas oma sängi juurde, mille peale poiss, selga vastu seina toetades ja pead rinnale lastes, jõuetult istuma jäi.

«Mis sul viga, Maanus?» küsis Jaanus murelikult.

«Leiba ... tükike leiba! ... Ma olen nälginud,» surus poiss järkjärgult rinnast välja.

Jaanus läks kikivarbail välja, kobas köögis, kobas sahvris, leidis tüki leiba, liha ja kannutäie hapupiima. Poiss kippus näljase hundi ägedusega toiduvara kallale.

«Kui kaua sa juba nälginud oled?» küsis Jaanus, muretsedes, et poiss enesele vorpides liiga võiks teha.

«Laupäevast saadik,» pomises Maanus kibedas töös ja hammustas sügava poolringi leivasse.

«Ei sa siis kõike tohi ära süüa.»

Maanus vahtis kohkunult keelaja otsa.

«Sa teed enesele kahju. Jäta nüüd järele.»

«Aga, pai Jaanus ...»

«Anna siia. Pärast võid jälle süüa.»

Haleda meelega lahkus Maanus ülejäänud toiduvarast. Jaanus tõstis ta jalule, kohendas sängi ja ütles:

«Nüüd võtame riidest lahti ja heidame magama. Seni räägi mulle lühidalt, kui jõuad, mis sulle on juhtunud.»

Ja kuna mõlemad endid riietest välja koorisid, jutustas Maanus unise, aga endise vastu juba toibunud häälega, kuidas kubjas teda laupäeva hommikul kodust leidnud ja kui laisklejat nuhelda tahtnud. Tema putkanud tulise hirmuga uksest välja, kubjas kirudes tagantjärele. Poisi väledad jalad olid teda seks korraks küll päästnud, aga ta ei julgenud enam jalga koju tõsta, sest ta teadis, et kubjas teda oli lubanud «vaeseomaks» peksta. Ta hulkunud terve öö ja pühapäeva metsas ümber, kuni viimaks nälg teda siia ajanud.

Seni olid mõlemad ühe vaiba alla pugenud. Maanus surus ennast krutti tõmmates vastu Jaanuse rinda ja juba pool-uinudes sosistas: «Tee minuga ... mis tahad ... ma ... ma olen hirmus ... väs ...»

Sellega sohises viimne jõud poisi rinnast, ta silmad vajusid kinni ja sügav hingetõmbamine tunnistas, et Maanus oli langenud une kaissu.

Jaanus aeles veel kaua unetult selili, käed ristis pea all. Ootamatu vahejuhtumine oli ta mõtteid pisut lahutanud, kuid iseäralik kurb tundmus, nagu suure õnnetuse etteaimamine, rõhus ta rinda. Viimaks, pisut enne päevatõusu, vajus ta sügavasse surmasarnasesse unne.

XII

— — — Korraga kõlas õuest vali paugutamine hoovivärava pihta. Kõik kolm vaatasid kohkudes üksteisele otsa. Tambet tõusis püsti.

«Jaanus, sina peida Maanus ära,» ütles ta kärmemalt hingates, «mina lähen kuulama, mis nad tahavad.»

Vanamees ruttas välja. Jaanus juhatas poisi sahvrisse, kust redel lakka viis, käskis teda üles ronida ja ennast hästi ära peita. Poiss ronis üles. Seni tõusis hoovis vali kära. Jaanus ruttas õnnetust aimates õue ning nägi parajasti, kuidas hoov ratsalistest täitus ning isa, raskest hoobist rabatud, maha tuikus. Äkiline hirmus viha süttis noore mehe südames põlema, viha, mis muud ei tahtnud, kui vihaalust sedamaid pihuks ja puruks lüüa.

«Sulased, appi!» hüüdis ta valjusti ja langes nagu kalju, mis mäest alla veereb, selle ratsalise kallale, kes isa oli maha löönud. Ta haaras raudsete rusikatega mehe käsivarrest ja rinnust kinni, kiskus ta ühe raksuga sadulast välja ja sõtkus oma jalge alla. Teised jäid imestuse ja kohmetuse pärast kangeks, kui seda Kalevipoja tegu nägid.

Vana Vahuri jõud uinus pojapoja käsivartes ja ärkas alles nüüd ähvardavalt.

Enne kui poolsurnud junkru seltsimehed kohmetusest jõudsid toibuda, kiskus Jaanus junkru mõõga välja, astus paar sammu tagasi ja hüüdis müriseva häälega:

«Mis te tahate, inimesed, et te kui röövlid siia sisse tungite?»

Vihast punase näoga, piitsa käes vibutades ratsutas Oodo otse Jaanuse ette, kes põrmugi ei taganenud, ja kärkis: «Sa julged veel haukuda, koer?»

Teised kogunesid ka ligemale.

«Tagasi! Tagasi!» hüüdis Jaanus ja laskis mõõgatera välkuda, nii et Oodo hobune kohkudes tagumistele jalgadele tõusis. «Mina olen vaba mees niisama kui teie ja mõistan teotust kätte tasuda. Ma tean, mispärast sa selle mõrtsukate salga siia oled vedanud, autu junkur. Sa tuled oma vihase pärisorja laimamise mõjul siia majassè rusikakohut mõistma. Ma põlgan sind, üleannetu poisike, ma põlgan sind, armetu rüütliau roojastaja.»

Seni oli neli sulast, teravad kirved käes, Jaanuse selja taha kogunenud. Oodo kahvatas, siis sähvis tal puna jälle üle näo kuni juuste juurteni. Tema huuled värisesid ja hääl kõikus veidralt, kui ta nüüd tumedasti ütles:

E. Okas.

«Kuidas sa julged... ma võin su tükkideks raiuda lasta... Sa teotad mind teist korda...»

Jaanus vastas rahulikumalt: «Kui sa aru saad, et ma sind teist korda teotan, siis tule, maksa mehe viisil kätte! Aga sa ei julgenud üksi, sa tulid suure salgaga. Ma kardan, su autunne pole suurem kui su habe, ja seda pole sul veel olemas.»

«Koer, vait!...»

«Tule vaigista mind! Aga mees mehe vastu, nagu see vabadel ja ausatel inimestel viisiks on.»

«Kurat ja põrgu!» röökis Oodo ja ronis hobuse seljast maha.

«Jätke meid rahule, ärgu pistku keegi oma nina meie vahele!» käskis ta kaaslasi ja rebis mõõga välja.

«Enne kui me võitlust algame, veel üks sõna,» ütles Jaanus. «Langen mina, siis võid sa minu kehaga teha, mida tahad. Aga ma palun, jäta mu isa elusse. Kas lubad?»

«Soo? Palud sa nüüd, koer!»

«Mitte enese eest, kutsikas, vaid oma ilmsüütu isa eest, kes seal haavatult maas oigab.»

«Hea küll, ta peab elama, aga ta mädaneb kõige sügavamas keldris, kuni surm tema päästab. Kuid sina sured. Sure, koer, sure!»

Mõõgad kõlisesid kokku. Võitlus algas.

Oodo oli julge, osav ja tuline. Jaanus oli vahva, osav ja külm. Jaanusel oli esmalt küllalt tegemist, et ennast varjata loendamatute hoopide ja pistete eest, mis ülikiiresti üksteisele järgnesid. Tükk aega välkusid mõõgad võitlejate vahel, otsekui puistaksid terad vastastikku tulesädemeid.

Pealtvaatajad ei teinud häält. Tambet oli enese põsekile ajanud ja vahtis, silmad põnevil, võitlejate poole. Hoovis vältas õudne vaikus. Ainult sõjariistad kõlisesid meeli ärritavalt.

Pikkamisi lõppes algul liiga ägeda Oodo jõud, tema hoobid sadasid harvemalt, ta pidi juba iseennast kaitsma hakkama.

Vaheajal oli see mehike, kelle Jaanus hobuse seljast oli maha kiskunud, enese jälle jalule upitanud. Ta tuletas pahaks pannes meelde, mis temaga oli tehtud, ja veel suuremaks läks ta ärevus, kui ta nägi, kui hästi talupoeg tema rüütlimõõka tarvitas. Noorsand palus kaaslastelt mõõka, et oma au vähendajat uhelda, aga et kellelgi lusti ei olnud oma sõjariista käest ära anda, tõstis ta suure kivi maast ja tuikus sellega võitlejate poole. Keegi ei keelanud teda, sest kõik nägid, et Oodo lugu kirjumaks hakkas minema, kui soovitav oli.

Selle uue vaenlase vaheletulek tegi Jaanuse vihaseks. Hirmsa hoobiga lõi ta vastase mõõga pooleks ja pöördus kui välk uue pealetungija poole. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kivi maha ja näitas, et tal jalgade all tallad olid.

Aga nüüd tormasid teised suure kisaga ettepoole ja võtsid sõjariistata Oodo, kes kui keeletu oli seisma jäänud, endi keskele.

«Mis see tähendab?» hüüdis Jaanus kahvatades.

«Vaat', mis see tähendab,» pilkas junkur Klopfleisch, oma ratsahobust rüsinal Jaanusele otsa ajades. See sai aru, et siin midagi päästa ei olnud, ja kiristas meelt heites: «Oh te petised koerad!»

Ta lõhkus tugeva hoobiga pealetungija hobuse pea, kargas tagasi sulaste juurde, kes isegi juba töös olid, ja hüüdis:

«Me peame surema, mehed!»

«Kui sureme, siis sureme, mis seal parata,» oli sulaste üldine vastus. Üks neist langes purustatud peaga maha, teised võitlesid mehiselt edasi. Nende mõjuvate hoopide all langes kohe kaks hobust; üks mattis peremehe enese alla, teine rüütel sai vaevalt

jalule tõusta, kui ühe sulase kirves tal õlast sisse tungis. Õnnetu kukkus raskelt maha. Sulane kiskus kirve haavast niisuguse tuhinaga välja, et ise tagurpidi vastu seina tuikus. Sel silmapilgul tungis kellegi oda tema kaelast läbi ja naelutas ta seina külge kinni.

Pistja oli junkur Klopfleisch, kes langenud hobuse alt õnnega oli pääsenud. Ta puhkes oma osava teo üle suure häälega naerma. See oli tal viimne naer siin maailmas, sest juba vuhises Jaanuse mõõk õhus ja naerja pea nuttis verd mullasse. Jaanus nägi, kuidas sulased viimse jõuga vastu panid; silmanähtavalt nõrkes nende vastupanek, aga hädakisa ei tulnud nende suust. Nad ei otsinud pääseteed, nad püüdsid oma elunatukest kallilt müüa. Kaua ei saanud nad oodata. Üks neist surus peagi jälle käe vastu rinda, kuhu oda sisse oli tunginud, oigas korisedes hinge välja ja langes kummuli. Tema surmaja hobune astus tuksuva keha peale, aga viimane elus sulane keerutas kirvest ja hobune ning ratsaline prantsatasid maha.

Rõõmuhelk läikis sulase näost. Ta silmad otsisid noort peremeest, kes praegu vägeva käega ühe piimanäolise noormehe hobuse seljast maha raius.

«Päästa ennast, peremees! Mina suren rõõmuga,» hüüdis sulane, uue pealetungija mõõka osavasti kõrvale lüües.

«Meie üksi veel?» hüüdis Jaanus, silmapilguks pead pöörates. «Sureme siis meiegi, aga ausasti!»

Jaanuse silmad otsisid võitluse ajal kõige õnnetuse alustajat, Oodot. Viimaks nägi ta teda kahvatult ja mahalöödud silmil üksipäini hoovivärava lähedal seisvat. Sinnapoole hakkas Jaanus enesele vaenlaste salgast läbi teed raiuma. Tema hoobid olid hirmsad ja lõid sügavaid haavu, kus nad kehasse puutusid. Väsimatu kangelasjõud näis ta käsivarres elavat. Keegi ei julgenud enam otsekohe tema kallale tungida, selle asemel püüti lämmatavat raudvõru tema ümber tõmmata. Ta ei hoolinud vastaste katseist, vaid raius edasi.

Seal tungis valus karjatus viimase sulase suust tema kõrvu. Jaanus pöördus äkisti ümber. Kolm rüütlisulast oli tal taganemistee kinni pannud. Nende vahelt nägi ta majaukse pärani lahti olevat ja viimase sulase keha põigiti lävel lamavat. Õnnetu oli surmahirmus majja sisse püüdnud pääseda, kuid ust avades sai ta surmahoobi ja langes uksega ühes kotta.

Lahtine uks äratas Jaanuses uue mõtte. Ta oli nüüd üksipäini verejanulise salga vastu, igast küljest irvitas temale armutu surm vastu — ja noores mehesüdames ärkas vägevasti elutahe.

Ta kargas äkilise tuhinaga teetakistajate kallale, lõi esimesel ühe hoobiga pea lõhki, ajas teisel mõõga kaelast läbi ja hüppas üle sulase surnukeha majja.

Isandad ja sulased jäid kohmetult seisma ja üks luges teise silmist: «Ei mina selle küüsi himusta langeda. See pole talupoeg ega inimene, see on püstkurat!»

Viimaks tõstis keegi ägedam mees häält: «Rebane on ise lõksu

läinud. Meil pole muud teha, kui pistame pesa põlema ja võtame rebase piikide otsa, kui ta kuskilt august välja hüppab.»

See nõu võeti kiiduga vastu. Terve salk lagunes mööda õue elumaja ümber laiali, et iga elusa hinge väljapääsemist võimatuks teha. Jaanuse kambri aknaauk leiti lahti olevat ja pandi kinni. Salakäikude peale, mis lossitaolisel talul vahest võisid olla, ei mõelnud keegi. Sulased kuhjasid õlgi ja kuivi raagusid seinte äärde ja pistsid need igast küljest korraga põlema. Tuleleek lippas kiiresti seinapalkide kaudu üles, torkas kõrgesse katusesse, pääses lahtisest kojauksest majja ja vuhises akendest jälle välja. Kõrbenud juustega ja hilpudega jooksis kaks poolsurnud ümmardajat leekide vahelt välja. Neid tervitati toore naeruga ja määrati sõjasaagiks. Tuli vingus, nagu oleks tal kahju seda kauaaegset õnnelikkude inimeste varjupaika hävitada. Igal silmapilgul ootasid põletajad õnnetu, tulest ja suitsust tagaaetud Jaanuse valukisa kuulvat, nagu laudas loomad kisendasid, ootasid teda põlevate riietega ja kõrbenud juustega välja hüppavat. Aga põlevas majas jäi kõik vait ja vakka, ainult tuli mühas edasi ja sädemed praksusid ning tantsisid taeva poole keerlevas suitsusambas.

Vana Tambet lamas ikka veel hoovivärava lähedal maas. Hoop mõõgaseljaga oli ta paljast pead raskesti põrutanud, verekaotus teda nõrgestanud, hirmus õnnetus teda uimastanud. Poolpõsekil vahtis ta üksisilmi tulle, verised juuksed rippusid tal sassis üle otsaesise, suu seisis lahti, lõug rippus lõdvalt rinna peale ja värises vahel kramplikult.

Sealsamas toetas Oodo ikka veel selga vastu palkaeda, käed vaheliti rinnal, ja vaatles vihase huulenärimisega, mis kaaslased tegid. Ta teadis, et tema vihamees praegu põlevas majas koledat otsa leidis, ja ometi ei tundnud ta rõõmu! See ei olnud ausa mehe kättetasumine, see jättis uue, kustumatu täpi tema au külge.

«Jaanus, poeg, kus sa nüüd oled?» sosistas vanamees enese ette. Oodo kuulis seda ja ta näost paistis inetu kahjurõõm, mis aga kohe kadus.

«Sinu poeg küpseb praegu seal majas,» ütles ta tumedalt.

Vanamees kuulis küll, aga ei pööranud pead ega vastanud midagi. Ainult vaikselt, vaevalt märgatavalt raputas ta pead.

«Kas kuuled, vanamees,» ütles Oodo uuesti, «sinu poega praetakse seal elusalt. Teeb see sulle rõõmu?»

Jälle ei vastanud Tambet midagi, aga seekord libises koguni kerge naeratus üle ta näo. See naeratus ütles: «Oleks mu Jaanus veel põlevas majas, ei see laseks ennast kui põrsast praadida.»

Korraga kuuldi tule vingumise ja praksumise läbi äkilist, läbitungivat kiljatust. Vaene Maanus oli leekide vahele sattunud. Üheks silmapilguks paistis tema kahvatu, valust viltukistud nägu pööningu luugi vahel. Siis langes tükk katust sisse, kitsad leegikeeled vuhisesid sinna-tänna — ei muud häält enam, ainult tule pragin...

Kes karjatust olid kuulnud, jooksid kokku ja küsisid aralt, kas

see «tema ise» olnud. Aga need, kes õnnetu, tuleroaks saanud poisi nägu olid näinud, raputasid vaikselt pead. Kahtlane imestus täitis kõiki. «On ta juba valmis, või laseb ta ennast häält tegemata tuhaks põletada?» mõtlesid mehed.

Valju mürinaga kukkus katus sisse. Tulesädemed lendasid kaugele ümberringi, ait ja laudad põlesid ka juba, hooviseinu lakkus leek. Hakati hoovist välja põgenema. Oodo ärkas oma tuimusest. Sulaste nõu oli vana Tambet tulle visata, aga Oodo käskis teda üles tõsta ja lossi kanda.

Kogu salk koondus põlevate hoonete ette metsa äärde. Endine ülemeelik lust oli kadunud. Tule eest pelgudes võeti oma surnud ja haavatud kaasa ja leiti, et kolm õitsvat rüütlivõsu, kes oma vanemate rõõm ja armukeste igatsus olnud, kergemeelse tembu eest eluga olid maksnud. Peale selle oli kolm sulast surma saanud ja mitmeil tunnistasid valusad haavad, et lõbus nali oli muutunud kurvaks tõsiduseks.

Pikkamisi lagunesid põlevad hooned, kuni viimaks suitsvateks tukkidehunnikuteks kokku langesid. Kõrge korsten üksi seisis veel ja sirutas oma suitsunud pead nagu tumedat ähvardust taeva poole. Kuni viimse silmapilguni oli pealtvaatajail segane tundmus, nagu peaks sootuks kadunud Jaanuse kehamürakas ometi kord auravate rusude vahelt üles kerkima. Kuid ainult sinakas suits keerles mustavaist tukkidest üles ja ühines kõrgel õhus ujuvaks hallpunakaks pilveks.

Viimaks roniti sadulasse ja hakati pikkamisi lossi poole sõitma. Jutuhäält ei olnud kuulda. Toored sulasedki ei julgenud kiitlema hakata. Võit oli vähe au toonud.

Metsa talu varemed aurasid kuni ööni. Siis tibas hõre vihm maha ja kustutas viimse sädeme sütehunnikust. Kõrge korsten seisis veel kaua püsti ja varesed, kes ammututtavaid hooneid enam ei leidnud, keerlesid imestavalt kraaksudes tema ümber. Talv tuli ja mattis riismed lume alla. Üks pesast aetud hunt pesitas enese tühja ahju. Korstna süsimust pea muutus lumivalgeks. Varesed siblisid vahel ta paruka maha, aga ta sai jälle uue. Tükk tüki järel pudenesid kivid lahti ja viimaks lükkas vali tuulehoog ta vana kere niisuguse mürinaga ümber, et ahjus pesitsev hunt kohkunult välja putkas ja enam tagasi ei tulnud.

1. Jutustada peatüki sisu. Määrata sissejuhatus ja lõppsõna.
2. Leida sellele peatükile pealkiri.

XIII

Kevad tuli — 1343-nda aasta kevad.

Jürikuu näitas, nagu kõik jürikuud, ka sellel aastal oma tujukalt muutuvat nägu. Lõuna ajal paistis päike selgelt ja soojalt sinisest taevast, õhtul läks ta säravalt looja ja taevaäär ümberringi lõken-

das veel kaua kullases, punases, roosas ja violetses värvis. Inimene rõõmustas ja lootis homseks ilusat ilma. Aga näe — vaevalt kustus viimane heledam kuma tumesinise võlvi äärelt, seal värvis see ennast teises kohas mustaks, käre kirdetuul külvas taevavõlvi pilvi täis, vihm, lumega segatud, kahises maha. Hommikul oli taevas hall, tuul külm, maa mudane, sopase vee sooned sirisesid kollasteks ojadeks kokku.

Ühel pilvisel ööl — see oli jüriöö — peatus üksik ratsamees kõrgel künkal, umbes poolteist penikoormat [1] Tallinnast. Ratsanikul oli pikk talupojakuub õlgade ümber ja pehme kaabu sügavale silmile tõmmatud.

Öö oli, nagu öeldud, pilvine, taevas tume ja täpiline nagu mättane maa. Pilvetäppide vahel väänlesid risti-põigiti heledamad jooned, mille kaudu kuu kiired nõrka kuma uinuva maa üle valasid. Kõle öötuul kohas tumedasti ümberkaudsetes metsades ja vingus ratsaniku pea kohal üksiku männi okstes.

Kaugel kiirgasid mõned Lodijärve lossi valgustatud aknad nagu kassisilmad metsa mustaval põhjal.

«Seal on külalisi koos,» ümises ratsanik lossi poole vaadates, «nüüd oleks kerge kogu pesa hävitada. Aga tehku talupojad, mis tahavad. Mina selle perekonna õnnetust ei püüa. Jumal nendega!» Ehk küll kõrgel seisupaigal, tuule käes, sugugi palav ei olnud, võttis ratsanik siiski kübara peast ja pühkis käega paar korda üle otsaesise. Pilvetombud kärisesid ühest kohast ja vahelduv valgus langes mehe näole. See nägu oli veel noor, ja ehk küll kahvatu ning sissevajunud põskedega, siiski mehine ja väga tõsine.

Ratsanik pani kaabu jälle pähe, võttis siis kuue alt tõrvalondi välja, lõi tuld, pistis londi põlema ja hoidis seda nagu küünalt püsti. Leek lõkendas tuule käes kõrgele.

Imelik oli, mis nüüd sündis.

Ümberringi, niikaugele kui silm ulatus, välkusid pimeduses tulisilmad, mis paar silmapilku põlesid ja jälle kustusid.

Mees männi all hoidis tulelonti ikka kõrgel, seda aeg-ajalt pea ümber keerutades. Selle aja sees vilkusid ja kadusid üksikud tulukesed ikka edasi. Siis jäi kõik mõneks ajaks jälle pimedaks; viimaks kustus ka tulelont mäekingul.

Kuid nüüd tõusis ühes kohas uus tuli, mis enam ei kustunud, vaid pilk-pilgult kasvas, kuni leegid torni kõrgusele lendasid ja ööpimedust ümberringi päevavalguseks muutsid. See ei olnud enam tuluke, see oli tulekahi. Üks mõis põles.

Ei kestnud kaua, ja juba purskas teises kohas veripunane leek otsekui maa seest välja, kasvas kiiresti ja paisus suuremaks kui esimene. Vaevalt oli see sündinud, kui kahes, kolmes, neljas uues kohas uued tulekahjud tekkisid. Näis, nagu oleks Eestimaa pind lõhkenud, nagu kipuks maakera tuline sisikond loendamatuist pragudest välja. Lähedal ei olnud enam ööd, pimeduse viirud tulede

[1] penikoorem — 7 versta, miil (vene), 7,4675 km.

E. Okas.

vahel kadusid kordamööda täiesti, siis laienesid jälle kõikudes, nii kuidas leegid kõrgemalt või madalamalt lõkendasid. Otsatus kauguses, kus silm tuleleeki enam ei näinud, punetas verekarvaline kuma taeva veerel.

See ei võinud enam igapäevane õnnetus või üksikute kuritegude kokkujuhtumine olla, see oli mäss ja sõda!

Ei olnud enam kahtlust, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte üksi mõisad, vaid iga hoone, mille katuse all taanlane või sakslane elas. Armutult kurnatud ja piinatud talupoeg võttis viimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiuse-

himu hirmsa valjusega isandaile kõrvu. Sakste põlevate majade tuli pani taeva punetama, varsti värvis ka nende veri maapinda. Nüüd said isandad hirmuga aru, kui kardetav on inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada. Loomadest alamaks arvatud talupojad ei hoolinud inimlikust halastusest, vaid hävitasid viivitamata ja valimata, mis vihatud tõust iganes nende kätte sattus. Nad ajasid põgenejaid kui metselajaid taga, otsisid kõik urkad läbi ja tapsid ilma armuta.

Tume mühin, koledam kui öövaimude möllamine, tõusis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog ühelt poolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist, oma vere sees pöörlevate ohvrite oigamist, hädakisa, sajatusi ja tule praginat koledas segadikus üksiku ratsaniku kõrvu, kes ikka veel endisel kohal seisatas.

Ta oli käed rinnale pannud ja vaatas mõttes kaugusse. Ta silmad läikisid, kahvatanud näkku tõusis kerge puna, ta liigutas huuli, iseenesega rääkides:

«Hakatus on tehtud, — hirmus, verine hakatus. Taevas punetab mässuleegist. Priiusekoit tõuseb veripunaselt. Aita, halastaja vaim, et ta niisamuti jälle looja ei läheks... Vahuri soov on täidetud. Mis poeg tegemata jättis, seda tegi pojapoeg: ähvardav ulgumine kõlab üle maa, ja mina olen tema ärataja, mina tema kasvataja. See ulgumine ei pea vaikima, enne kui mina oma tasu kätte saan ja oma rahva vabaks teen. Oh lootus, sa oled magus!... Hea meelega oleksin ma neid väeteid päästnud, kes täna öösel süütult surevad, aga ma ei või. Raudne vajadus nõuab võõraste viimset veretilka, et nende varjugi enam meie maal ei oleks. Siis alles tuleb vabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahvast, hirm kaob vaigistatud südamest, ja sina, jumalik haridus, laotad oma valgust rõõmurikaste paikade üle...»

Rääkija jäi vait. Tema silmad hiilgasid, ta rind paisus, hele lõke valgustas silmapilguks ta vaimustatud nägu... Ta pilk langes selle koha poole, kus Lodijärve loss kaugel metsaserval enam aimatav kui nähtav oli. Seal oli kõik veel vaikne.

«Mu vaene isa!» õhkas noormees, ja ta pea vajus rinnale.

Häälte ja kapjade kõmin kostis altpoolt ja tuli lähemale. Salk ratsamehi kogunes mäejalale ja jäme hääl hüüdis ülespoole:

«Kas oled veel üleval, Tasuja?»

«Olen küll. Tulge ligemale!» vastas mees mäekingul.

Lühikese ajaga jõudis salk mäele ja peatus üksiku ratsaniku ees. Need olid enamasti Lodijärve talupojad. Neil olid sõjariistadeks kirved, vikatid, nuiad, mõnel vanad roostetanud piigid ja mõõgad, mis vist veel esivanemate sõdu olid näinud, ja kõikide nägudelt paistis kindel tahe neid mitut värki sõjariistu niipea kui võimalik tarvitusele võtta.

Noorepoolne hiiglakasvuga mees, keda Karu Andreseks kutsuti, lõi mõõgaga korra läbi õhu, laksutas näppu ja ütles: «Kas peame peale hakkama?»

«Kust te need head hobused kätte saite?» küsis Tasuja.

«Tühjendasime enne tulekut naabermõisa tallisid,» irvitas Karu Andres.

«Miks te kohe lossi kallale ei läinud?»

«Mehed ei julgenud ilma sinuta,» seletas Karu Andres, kes teiste eest rääkija näis olevat.

Kes sel silmapilgul Tasuja silmi oleks uurinud, oleks sealt midagi nagu salarõõmu leidnud. — «Eks ma teile öelnud, kui mind oma pealikuks valisite, et ma teid selle asja juures ei või aidata,» ütles ta tumedalt.

Salk vaikis, kuid oli märgata, et mehed pealikuga nõus ei olnud. Loss oli rasvane suutäis ja paljudel oli seal vanu arveid õiendada.

Kuid Tasuja seletas:

«Nüüd on lossis kõik juba ärevil, on kõigest juba aru saadud ja tormi vastu valmistatud. Meid aetakse häbiga tagasi ja meie raiskaksime asjatult oma verd.»

«Mina ei karda midagi, kui sina kaasas oled,» vaidles Karu Andres ägedalt, «mina lähen läbi, olgu kümme kuradit ees. Ega teisedki maha jää.»

Salk tõstis tõendavat kära.

«Mõistke ometi, mis parem on,» noomis Tasuja valjemalt. «Meil on praegu vähe mehi ja aega küllalt. Kui hiljem rohkem väge kogume, võime lossi igatahes piirama hakata. — Vahest pääseb tema seniks Tallinna,» lisas ta enese ette oma salamõtte.

Mehed hakkasid nurisema. Ühed ütlesid, neil pidavat häbi olema teiste vendade ees, kes omad mõisad ausasti on ära põletanud ja peremehed teise ilma saatnud. Teised küsisid otsekohe, mispärast nad siis õieti välja on tulnud ja mis nüüd tegema hakata? Ega's nad ometi teiste tegusid laiseldes vahtida tahtvat.

Tasuja mõtles natuke aega.

«Mehed,» hüüdis ta siis, ja tema vali hääl pani nurina korraga vaikima, «ma mõistan küll, et te midagi teha soovite. Me võime peagi tubli töö ära teha. Mis te arvate, ega te munki ja muid säherdusi musti linde üleliia ei armasta?»

Meeste verejanuline vastus tunnistas kibeda selgusega, kui vähe tolleaegne ristiusu-õpetus ja munkade «armutöö» nende piinatud poolpaganate südames maad oli võitnud.

«Ma lämmataksin kõige selle tõu tema mustade kuubedega ära,» oli Karu Andrese kange sõna.

«Siin on töö meid ootamas,» kõneles Tasuja edasi. «Siit ei ole rohkem kui mõni tund ratsasõitu Padise kloostrisse. See klooster on küll veel noor, aga meie vendade vaeva läbi juba väga tore ja rikas, ja kloostrivanemad pidavat oma talupoegi hullemini nülgima kui mõni mõisnik. Me võiksime neile, enne kui nad kaugemalt abi saavad, kerge vaevaga kristlikku alandust õpetada. Kas olete nõus?»

Mehed tõstsid rõõmukisa: «Lähme, näitame pappidele tuld põr-

guteele! Aitame kirikuhakkidel kloostri suitsus taevasse lennata, kuhu nad meid juhatavad.»

Lühikese ajaga oli terve salk edela poole kihutades metsa pimedusse kadunud. Mäekink jäi tühjaks ja vaikseks, muudku: tuul sosises ja vingus üksiku männi okstes, nagu otsiks ta peidupaika nende koleduste eest, mille kaja ta maailma laiali kandis.

Sel hirmsal jüriööl leidis Eestimaal mitu tuhat inimest, taanlasi ja sakslasi, mehi ja naisi, eestlaste kauakasvatatud viha läbi surma.

1. Mis takistas Jaanust Lodijärve mõisnike vastu võitlemast?
2. Kuidas suhtusid ülestõusnud eesti talupojad vaimulikesse, ristiusuõpetusse ja munkade «armutöösse»? Leida vastavad kohad tekstist.

XIV

Mässavate talupoegade salgad kogunesid Tallinna alla pärast seda, kui lagedal maal viimne võõras oli surmatud või pagenud. Piirajate hulk kasvas kuni kümne tuhandeni, kellel kõigil oli üks tahtmine: vabaduse eest võideldes võita või surra. Senine elu oli nende meelest nii jälgiks läinud, et isegi surm neile paremate aegade hakatust tähendas. Nad valisid endale vanemaid, nende seast neli ülemat vanemat, keda saksad pilgates nende «kuningateks» nimetasid, ja saatsid saadikud Soome abi paluma. Viiburi piiskop lubas neile mehi laevadega saata, mille eest Tallinn pärast langemist Rootsi kuninga valitsuse alla pidi jääma.

Linnas, kus rahvahulk maalt põgenejate läbi ülisuureks oli kasvanud, valitses hirm ja ahastus. Kardeti, et talupojad kohe tormi hakkavad jooksma, ja siis oleks kõigil kuri ots oodata. Arvata oli, et vihale ärritatud talupojad linnarahvaga rohkem halastust ei saaks tundma kui maaisandatega. Salamahti saadeti käskjalad Liivi ordumeistri [1] Burchard von Dreilebeni juurde abi paluma.

Aga eestlased ei hakanud tormi jooksma, vaid piirasid linna ainult sisse. Nad ootasid veel üht suuremat salka, kes Tasuja käsu all Padise kloostri tühjaks oli riisunud, mungad maha nottinud, ümberkaudseid talupoegi nende isandate hävitamisel aidanud ja läänlasi mässule kihutanud. Läänemaalt tungis mässutuli üle väinade Saaremaale, mille käredad pojad ühe päevaga ligi tuhat sakslast surmasid, nende seas ka ordu maavalitseja ühes kõigi ametimeestega. Viimaks jõudis ühel päeval Tasuja salk talupoegade laagrisse Tallinna all, kus teda hõisates vastu võeti. Tasujat tundsid peaaegu kõik eestlased, aga tema minevik ja pärisnimi oli ainult mõnele ta oma meestest teada, ja neile oli ta selle avaldamise kõvasti ära keelanud. Paljud kahetsesid, et teda nooruse pärast ei võidud valida peavanemaks, kelleks ta oma tulise kõne,

[1] ordumeister e. landmeister — Saksa rüütliordu Liivimaa haru kõrgeim juht.

sõjakunsti ja muu tarkuse tõttu oli kui loodud. Kõik tema ettevõtted olid seni õnnestunud.

Kui Tasuja laagrist läbi ruumika telgi poole ratsutas, mis vanemate nõukogu jaoks oli ehitatud, ei lõppenud rõõmukisa; noored ja vanad püüdsid tubli mehe kätt suruda, vähemalt teda lahke naeratusega tervitada. Muidugi ei puudunud ka mõnitajaid — millal need Eestis on puudunud?

«Vaadake, nooremad!» seletas keegi taat, «see on tubli maamees. Meie poleks iialgi vabadusemõtet pähe võtta julgenud, kui tema öösiti külast külla ei oleks rännanud, mehi kokku ajanud ja neile uut vaimu sisse valanud. Kas ta pole sada korda surmahädas olnud, kas ta pole aastate kaupa pidanud rahva tuimusega ja piitsahirmuga võitlema? Iga teine oleks ammu tüdinud, aga tema saatis võimatu asja korda.»

«Mina teda ei usu,» vaidles keegi poolvaljult vastu. «Teeb enese mässumeheks, ise pool-saksa.»

«Mis ta minust parem on?» kahtles teine.

«Räägitakse, saksad olevat teda kurjasti nülginud,» tähendas üks noorem mees.

«Aga kas ta seda kunagi on kaevanud?» tähendas esimene taat elavalt. «Kas ta ilmaski enesest räägib? Ei sõna. Kui küsid, teeb teist juttu. Ei see hooli enesest niipalju kui sääse pirinast. Mis ta teeb, teeb ta teiste heaks.»

«Ma olen kuulnud,» algas keegi teadja, «et ta koguni talupoeg ei pidavat olemagi. Olnud ise prii mees ja mõisnik, aga sellepärast, et ta talupoegade eest seisnud, olevat saksad ta mõisa põlema pistnud ja ta omaksed viimseni ära hukanud.»

«Ega ta talupoeg küll ei ole,» tõendas teine teadja. «Ta loeb reekani, juudi ja munga keeli [1] kirju ja peab nende sakstega, keda meie mehed maha notivad, selget saksa keelt sortsama. Kui ta ise saks ei ole, siis on ta nõid.»

«Temaga läheksin tulest läbi,» sosistas keegi noor ja selle silmis leekis vaimustus.

Kui Tasuja vanemate telki astus, olid vanemad parajasti koos sõjanõu pidamas. Nad olid aastate poolest kõik aulisemad kui Tasuja, mõned juba hallide peadega, aga kui tema sisse astus, tõusid kõik püsti ja teretasid teda iseäraliku lahkusega, peaaegu aupakkumisega. Siis võtsid kõik ringis istet. Kõrge kasvuga hallpea, keda teised kui peavanemat austasid, pööras silmad Tasuja poole ja ütles:

«Tasuja, poeg, sa tuled raskelt, vaevarikkalt töölt ja oled vist õige väsinud. Ütle, kui kaua sa puhata tahad?»

«Ma olen valmis kõige raskemat tööd sedamaid ette võtma, kui see meie asjale kasu toob,» vastas Tasuja lihtsalt.

---

[1] «reekani, juudi ja munga keel» — kreeka, heebrea ja ladina keel.

Peavanema pilk libises nähtava heameelega noormehe sirge, siiski tugeva keha ja tõsise, kahvatu näo üle.

«Sa oled meie rahva au ja ilu,» ütles ta, «sinu kätte võiks ta julgesti oma õnne usaldada. Kuula, mis meil nõuks on, ja anna ise nõu — sa oled meist kõige targem. Me ootame iga päev Soomest abi ega taha enne tormi jooksma hakata. Me peame linna kõvasti piirama, et keegi sisse ega välja ei pääseks. Kuid selleks peame ise oma seisukoha julgeks tegema. Meie selja taga seisab Lodijärve loss, kus hulk sulaseid kaitsjateks on ja kuhu palju põgenejaid maalt on pääsenud. Need võivad meile tuska teha, sest kui linnamehed välja juhtuvad kippuma, tuleksid lossikaitsjad meie selja kallale ja meie satuksime haamri ja alasi vahele. Seepärast peame oma seljataguse puhtaks tegema, see on — kas lossi hävitama või omad mehed sisse panema.»

Vanamees jäi silmapilguks vait. Ka Tasuja ei lausunud sõnagi, vaid vahtis tõsiselt enese ette maha.

«Ma tean, et sina siitpoolt mees oled, — eks ole?» küsis peavanem.

«Jah,» vastas Tasuja lühidalt.

«Vaata, siis tunned sa ümberkaudseid kohti kõige paremini, tunned ka Lodijärve lossi ligemalt?»

«Jah, tunnen.»

«Siis on nõu leitud. Kas tahad oma meestega lossi kallale minna? See ei ole muud kui kindlustatud mõis, aga olgu ta nii kindel kui tahes, ma mõtlen, ega sina oma karudega hirmu ei tunne. Kas tahad?»

Tasuja ei vastanud kohe. Ta vaatas jälle mõeldes enese ette maha. Viimaks tõstis ta pead, vaatas ringi ja küsis:

«Kas kedagi teie hulgas ei ole, kes seda tööd enda peale võtaks? Mina jääksin heameelega siia ja aitaksin mehi sõjale harjutada.»

Kõik vanemad vaikisid. Nad ei saanud Tasujast aru. Mehi oli ju küllalt, kõik sõjariistus ja võitlusvalmis, — mis neist harjutada? Kui Tasuja nägi, et mingisugust vastust ei tulnud ja peavanem suud uueks seletuseks avada tahtis, ütles ta kindlalt:

«Minu mehed on täna väsinud, aga homme, enne kui päike tõuseb, oleme lossi ees.»

Seda nõu rõõmuga heaks kiites tõusid vanemad ja läksid välja, igaüks oma salga juurde.

Nõupidamine, mille tähtsust keegi ei aimanud, oli lõpetatud.

Ka Tasuja astus telgist välja. Õues tõmbas ta korra sügavasti hinge, vaatas ringi, kus loendamatute vendade silmad usaldades temale vastu naeratasid, ja ümises iseenese ette:

«Isamaa üle kõige!»

Ta kohendas sulgedega kübarat ja hakkas oma meeste poole sammuma. Ta ei olnud veel kaugele jõudnud, kui korraga laagri viimases otsas kära tõusis. Suur salk mehi oli ühe närus riiete ja sassis juustega inimese ümber koondunud, kes oma keha väänates

ning kätega vehkides midagi näis jutustavat, mis kuulajaid kangesti kihama pani.

«Lähme vanemate telgi juurde!» karjusid mehed ja terve salk hakkas nagu veerev lumi ühtepuhku paisudes laagri keskpaiga poole liikuma.

«Mis seal on?» küsis Tasuja, kui käratsejad tema lähedale jõudsid.

«Rüütlid tulevad! Liivi landmeister tuleb Paidest suure väega meie kaela!» karjuti vastu. Rahvahulk vedas Tasuja enesega kaasa. Vanemad jooksid kära peale kokku. Hirmutavat sõnumit kuuldes taganesid nad telki ja kutsusid sõnumitooja sisse.

«Katsu rahvast vaigistada,» ütles peavanem Tasujale, mispeale see kivi otsa astus ja oma võimsa häälega hüüdis, nii et see kõigest kärast üle kostis:

«Mehed, jääge rahule! Veel ei või rüütlid lähedal olla, ja kuni nad siia jõuavad, võime kõik veel heaks muuta. Laske vanemaid rahus nõu pidada. Ma palun.»

Seepeale jäi kära vaiksemaks, ainult segane pomin kohas kui mere lainetamine telgi ümber. Tasuja astus kivilt maha ja läks telki.

«Landmeister ise on suure sõjaväega üle Harjumaa piiri astunud,» rääkis sõnumitooja. Ta kõneles järguti, raskelt hingates, luksudes ja kogeldes nagu inimene, kes palju oli jooksnud või kangesti ehmatanud. «Ma olen neid ise näinud... see oli hirmus... oh, see oli hirmus. Ma ei suuda rääkida. Kus nad meie mehi kätte said, seal raiusid nad neid... oh, mu keel kangub seda rääkides... nad raiusid neid mõõkadega tükkideks, poosid neid oksa ja uputasid kui kassipoegi. Kõik ümberkaudne maa on hirmu ja ahastust täis, ei kellelgi enam nõu ega abi. Me oleme kadunud... kadunud... kadunud...»

Rääkija kattis silmad kätega kinni ja hakkas valjusti nuuksuma. Vanemad vaatasid tummalt üksteisele otsa. Vaikuses, mis tükk aega telgis vältas, kõlas ainult sõnumitooja äge nutt otsekui halb ettekuulutus.

«Kui kaugel arvad sa rüütleid praegu olevat?» küsis viimaks peavanem.

Nutja pühkis käeseljaga silmi, tõstis pead ja hakkas uuesti jutustama: «Kui mina neid nägin... see oli tunaeile pärast lõunat. Meid oli väike salk ja me materdasime põlenud mõisahoovis opmanit, kelle keldri põhjast välja tõmbasime. Korraga hakkab metsatuka tagant lõpmatu hulk ratsamehi välja venima, kõik raudriides ja kiivrites, ja piigid välguvad päikese paistel. Meid nähes tormasid ratsanikud kui tuulispea meie kallale. Mina jõudsin vaevalt keldrisse tõrre alla pugeda. Teised võeti piikide otsa nagu silgud vardasse. Mina vabisesin kui haavaleht ega julgenud hulgal ajal pead tõrre alt välja pista. Kui viimaks ometi tõrre äärt tõstsin, oli öö käes ja kõik kära vaikinud. Siis hakkasin kõigest jõust Tallinna poole sibama, jooksin kaks ööd läbi, päeval hoidsin ennast metsades

ja rabades varjul. Ma oleksin kas või põlevasse ahju pugenud, et neid koledaid piigimehi mitte näha, aga ometi juhtusin neid veel korra nägema, kui nad parajasti küla põletasid ja külarahvast tapsid. Ma pistsin nagu jänes koerte eest punuma ega vaadanud enne tagasi, kui väsimuse pärast ninaga mudalompi kukkusin.»

Vapra mehe halenaljakas, luksumisega segatud ja veidrate kehaliigutustega soolatud reisijutustus kiskus vanemate murelikud näod vägisi naerule. Esimene ehmatus kadus, uus julgus tuli lootusega ühes.

«Sa ei öelnud ikka veel, kui kaugel rüütleid praegu arvad olevat,» tähendas peavanem.

«Kui ma neid eile viimast korda nägin, olid nad umbes poolel teel Paidest Tallinna,» vastas jutustaja. «Ma arvan, palju ligemale pole nad seni vist jõudnud, sest meie salgakesi taga ajades ja külasid riisudes viidavad nad aega.»

«Hea küll,» ütles peavanem lühikese mõtlemise järel. «Sina, sõnumitooja, mine välja ja jutusta meestele oma põgenemise lugu niisama mõnusalt kui meile. See teeb neile vahest enam nalja kui hirmu. Ja meie, vanad, peame nõu, mis nüüd peale hakata.»

Sõnumitooja läks välja. Vanemad hakkasid sõjaväe ja rahva raskendatud seisukorda arutama. Mõtted olid mitmesugused, läksid laialt lahku. Ainult selles olid kõik üksmeelsed, et orjus pidi kaduma — või elu. Peavanema heaksarvamine kaalus nende poole, kes nõu andsid maad Liivi ordu kaitse alla pakkuda ja ordule aastamaksu anda.

Tasuja, kes kaua vaikselt oli kuulanud, tõusis nüüd püsti ja palus sõna.

«Peavanemal on õigus,» rääkis ta, «meie mehed on sõjas harjumata, meie jõud ei ulatu veel kahe vaenlase vastu. Mina arvan, meie pakume end silmakirjaks ordu ülemvalitsuse alla ja katsume selle läbi nende sõjaväge niikaua eemal hoida, kuni mehi harjutame ja soomlased tulevad. Siis võtame Tallinna ära, ja kui see kord meie käes on, siis võime ka rüütlitega valjemalt rääkida.»

«Ma kardan aga,» heitis üks vanem vahele, «et landmeister meie pakkumist vastu ei võta. Rüütlid on liiga uhked, et mässavate talupoegadega kauplema hakata.»

Tasuja kuulas tähele pannes, mis vanem ütles, ja rääkis edasi: «Siin on vanemal kahjuks küll õigus. Pealegi on rüütlitel veel teine põhjus meie vastaste hulka heita. Nad on Saaremaa sündmuste läbi ärritatud ja kardavad õige põhjusega, et talupojad kõigis nende maades sedasama võiksid teha, mida meie praegu teeme. Ja kui nad meid võidavad, siis kisuvad nad taanlaste käest kulude tasuks muidugi kõik selle maa ära. Nii jääb meil vähe lootust neid palja ülemvalitsuse ja maksuga jäädavalt lepitada.»

«Siis võitleme! Tulgu, mis tuleb!» hüüdis üks vanem rusikaga laua peale lüües.

«See jääb vist viimaks ikka meie ainsaks nõuks,» kinnitas Tasuja rahulikult. «Meie mehed on vahvad, kuid juhtige neid hästi! Nüüd

on minu mõte see: meie saadame landmeistrile vastu käskjalad, kes temale meie allaandmist vabadeks, maksuandjateks vasallideks pakuvad. Vahest viibib ta veel nädala, siis on soomlased laevadega siin ja teie jooksete maa poolt linna peale tormi. Mina lähen, nagu kästud, homme hommikul vara Lodijärve lossi ette ja katsun ta vähemalt kolme päevaga kätte saada. Teie õpetage mehi, valmistage neid tormile. Valmistust, valmistust on vaja, ja üks olgu ülem käskija! Juhtub siiski, et landmeister varemalt siia jõuab, kui arvatud, ja teie kallale kipub, enne kui linn teie käes on, siis langen mina oma meestega lossist rüütlitele selga ja me võtame nad kahest küljest nagu tangide vahele. Vahest saame neist sedaviisi jagu — kui nad aga meile vähegi aega annavad. Mõned päevad otsustavad meie asja. Oh, oleks meil aega!»

«Sinu nõu on mõistlik,» ütles peavanem, «kuid üks asi on selle juures kahtlane. Kui sa tõesti lossi kätte saad, ja selles ma ei kahtle, siis on karta, et landmeister e ne, kui ta siia jõuab, kõige oma väega sinu kallale kargab. Siis oled sina kadunud ja meie kaotame asjatult oma paremad mehed.»

«Enne aga teeme meie lossis neile tublisti kahju,» ütles Tasuja kindlalt, «ja raiskame nende aega, nii et teie endid paremini ette valmistada jõuate. Pealegi seisab loss metsade keskel ja rüütlite teest kõrval, kui nad otse sealpoolt tulevad, kus neid on nähtud. Vahest ei pane nad meid tähelegi, enne kui ise neile kuklasse lööme.»

Tasuja selgete sõnadega arutatud nõu võeti üksmeelselt vastu. Vanemad tõusid üles ja astusid õue, kus rahvas ikka veel kõnerikka sõnumitooja väsimatut juttu kuulas. Vanemate ilmumisel jäi jutustaja vait, mispeale Tasuja kivi otsa astus ja võetud nõu rahvale teada andis. See võeti vaikselt vastu.

Nüüd valiti neli vanemat saadikuiks ja veel samal tunnil ratsutasid need, rahva palavaid õnnesoove kaasa võttes, laagrist välja orduväge otsima.

Jutustada tekstilähedaselt vanemate nõupidamisest.

XV

Teisel hommikul tõusis Lodijärvel kära: «Mässajad piiravad lossi ümber!»

Lossis oli, nagu eestlaste peavanem õieti arvanud, inimeste hulk põgenejate läbi kasvanud. Peale naiste ja laste oli seal umbes sada võitlusvõimelist meest koos. Kuuldud sõnumi peale tõttasid kõik mehed ja naised, noored ja vanad, müürile. Lossi ümber kubises sõjariistus meestest.

Värava ligidal seisatas suurem hulk ratsamehi, kelle hulgas palju endisi lossi talupoegi ära tunti. Nad olid kõik oma labases maarahva riides. Tolleaegsed eestlased ei armastanud end veel võõ-

raste hilpudega ehitada, mida neile hävitatud mõisates küllalt kätte langes. Ainult mõned kiivrid ja sõjariistad olid võõrad ja läikisid võidumärkidena tõusva päikese paistel. Teiste hulgast paistis välja kõigepealt Tasuja oma mehise kuju, toreda hobuse ja kukesulgedega, mis tema kübaral lehvisid.

Tema käsul veeretas üks ratsanik valge lipu lahti, lähenes müürile ja hüüdis valju häälega:

«Kes teist on lossi peremees?»

Oodo, kes käed ristis rinnal ja kulmud kortsus talupoegi silmitses, vastas järsku:

«Kas sa, lurjus, saksa ei tunne? Kaabu maha!»

Talupoegade käskjalg kõneles pühalikult edasi:

«Oled sina Oodo Raupen, Lodijärve lossi peremees, siis kuula, mis selle maa vaba rahva vanemad sinult nõuavad. Anna see loss, mis sinu omaks jääda ei või, vastupanematult meie kätte, siis võid sina ja iga rüütlisoost mees, kes sõjariistad maha paneb, Eestimaalt vabalt välja minna, kuhu tahab. Kõik sõjasulased aga võetakse vangi ja peetakse kinni, kuni siia maale kindel valitsus tuleb.»

«Mis sa, vares, kraaksud? Tule parem oma sandikarjaga ja katsu loss ära võtta!» pilkas Oodo. «Koerapiitsad ja soolased vitsad on mul sinusuguste tarbeks igatahes valmis pandud.»

«Kui sa vanemate tahtmist kohe ei täida,» vastas käskjalg kõikumatu rahuga, «siis võetakse loss tormiga, tehakse maatasa, ja kõik, kes lossis on, peavad armutult surema. Nii on vanemate tahtmine ja nii seda täidetakse. Vali ise ja anna vastus.»

«Kasi, koer!» kärgatas Oodo, kelle äkiline loomus kõige tasasematki vasturääkimist ei kannatanud. «Mässavate orjadega ja mõrtsukatega mina ei kauple.»

Käskjalg pööras hobuse ringi ja ratsutas oma meeste juurde tagasi.

Ka Emiilia oli vallile tulnud. Tasujat silmates kohkus ta, vaatas, raputas pead ja pöördus venna poole küsimusega: «Kas näed seda ratsanikku, kellel suled kübaral on?»

Oodo tahtis midagi põlastavat öelda, aga ta pilk pidi ilma otsimata Tasuja peale langema, kes umbes viiekümne sammu kaugusel võis olla ja parajasti täie näoga juhtus lossi poole pöörduma. Oodo põrkas tagasi ja jäi põnevail silmil vahtima. Tasuja, kes seda tähele pani, pööras kähku pead ja hakkas oma meestele käske andma.

«Kui ma kindlasti ei teaks, et ta tulle jäi, ma vannuksin, et see on tema,» pomises Oodo.

«Noh?» küsis Emiilia värisedes.

«Ma ei tunne teda ... koer nii kui teised,» urises Oodo.

All hakkasid ümberpiirajad kihama. Nad ronisid hobuste seljast ja lagunesid puude all laiali.

Oodo oleks heameelega kohe täku selga hüpanud ja kõigi meestega talupoegadele kallale tormanud, keda ta palja piitsaga arvas pakku ajada võivat. Aga rüütel Kuuno, kes juba enne mässu algust

võõrsile oli tulnud ja kardetava aja pärast ei julgenud sõpru maha jätta, seisis kõigest jõust selle vastu. Oodo andis viimaks järele ja veel kord vihaselt talupoegade poole rusikat raputades läks lossi. Müüril jäi lugu vaiksemaks, ainult sõjamehed käisid edasi-tagasi ja pildusid pilkeid ning sõimusõnu alla, mispeale talumehed vastust võlgu ei jätnud. Kolmel päeval kostis metsast raiumine. Ümberpiirajad tegid tormiredeleid ja müürimurdjaid, ihusid sõjariistu ja laulsid sõjalaule, mis veel esivanemailt suust suhu päritud. Üksikud salgad luusisid lossi ümber ja valvasid, et keegi sisse ega välja ei pääseks.

Tuli kolmas õhtu. Vali tuul kihutas pilvi kiiresti üle taevavõlvi. Pimedus jõudis ruttu kätte. Lossis süüdati tuled. Magada ei julgenud tol ööl keegi. Rohked vahid valvasid müüril.

Ka Tasuja seadis vahid lossi ümber. Teised heitsid puhkama. Tasujal ei olnud uinumishimu. Ta istus kännu otsa, toetas lõua käele ja jäi mõttes lossi poole vahtima. Tuul mühises ja vingus puudes. See kõlas täna nii kaeblikult, nii kohutavalt. Oli, nagu tõstaksid öövaimud häält ja kuulutaksid kuulajale õnnetust... Tasuja silmad otsisid üht lossiakent, mille võreruutude tagant valge eesriide läbi paistis öölambi kuma. Ta ei suutnud silmi sellest tuntud paigast pöörata. Müdistasid vahel tukkuvad hobused ta selja taga või lendas üksik öölind kahinal läbi okste, siis vaatas ta ettevaatlikult ümber, — kuid ikka eksis ta pilk pikkamisi vanale kohale tagasi. Vahel liikus tume vari kumava akna taga, seisatas ka korraks, ja siis läksid vahtija silmad suuremaks, igatsevamaks, nagu ootaks ta, et vari kehaks muutub ja kuma seest nagu valge viirastus ööpimedusse astub. Siis pigistas ta silmad kinni ja ta huultel värises üks nimi.

Segane pomin Tasuja selja taga pani teda jälle ümber vaatama. Karu Andres rääkis unes:

«Mmm! Õmm!... jah, ulu nüüd!... Pea maha, nagu kapsas... kaaps...»

Kui Tasuja jälle akna poole vaatas, kohkus ta äkisti ja jäi siis hinge kinni pidades põnevil vahtima. Eesriie oli kõrvale lükatud, mustjas kuju seisis akna võrede taga.

Oleks öö olnud valgem, siis oleks vahtija all näinud, kuidas see kuju oma kahvatanud palet vastu külma klaasi surus, jumal teab mis põhjusel sügavasti ohkas ja silmadega talupoegade laagri pimedat kohta otsides midagi iseenese ette sosistas.

Kuju kadus varsti jälle akna tagant ja endine igav kuma paistis läbi valge eesriide. Viimaks kustus ka see kuma ja aknakoht oli seinaga ühesuguselt pime. Vahtija aga istus veel kaua unetult oma kännu otsas ja kurvad mõtted vaevasid teda. Kesköö oli ammu möödas. Hobuse sammude müdin äratas Tasuja mõtteist. Ta jäi kuulatama. Sammude müdin vaikis, kuuldus inimeste häälte kõmin. Paar minutit hiljem ragisesid raod lähenevate inimeste jalge all.

«Kes seal on?» küsis Tasuja pooliku häälega.

Lähemal silmapilgul seisis kaks meest tema ees; üks neist oli vahil olnud.

«Oled sina ise, Tasuja?» sosistas viimane. «Ma toon Tallinna poolt käskjala halbade sõnumitega.»

«Mis on sündinud?» küsis Tasuja üles tõustes.

«Otse õnnetust küll veel mitte,» ütles käskjalg, «aga kes teab, kas seegi ennast kaua oodata laseb.»

«Räägi, vend!»

«Eile õhtul hilja jõudis landmeister suure väega Tallinna alla.»

«Ometi!»

«Meie saadikud ei tulnud tagasi — öeldakse, nad olevat jalgupidi üles poodud. Me saatsime uued saadikud landmeistrile allaandmist pakkuma. Aga ka taanlased ja mõisnikud, kes tema juures on, katsuvad teda igapidi enda poole tõmmata. Ordurüütlid on nende nõus. Praegu on meister veel kahevahel, võib-olla ehk kaalub õnn meie poole, võib aga ka olla, et homme juba viimne võitlus käes on.»

See sõnum pani Tasuja mehise südame värisema.

«Siis pole enam aega viita,» ütles ta kiiresti. «Enne hommikut veel peab loss meie käes olema, siis tuleme ja aitame teil võita või surra.»

Selle otsusega ratsutas käskjalg minema. Tasuja äratas mehed ja andis neile teada, mis oli sündinud.

«Me peame kohe tormi jooksma,» kõneles ta edasi, ja meeste pimedas kiirgavad silmad tunnistasid, et nad sellega nõus olid. «Sina, Karu Andres, võta kakskümmend meest, roni üle aiamüüri, kaks või kolm peitku end lossimüüri ääres põõsastesse, teised jäägu suvihoonesse seisma. Kui meie eestpoolt tormama hakkame ja vahid müüril teile selja pööravad, siis katsuge nad vaikselt maha pista. Ronige mööda kõrget kaske üles, mille oksad üle müüri ulatuvad, ja hüpake müürile. Läheb see teil korda, siis saadan ma sinna rohkem mehi. Seni jookseme eestpoolt tormi ja katsume väravat lõhkuda.»

Vaikselt kui vaimud hakkasid mehed liikuma. Tormiredelid aeti püsti, kakskümmend meest võtsid pika raske palgi põikpuudega õlgadele. Lossi hallid müürid kumasid pimeduses, väravakoht mustas. Sinnapoole juhtisid mehed palgiotsa. Müüri najale pandud tormiredelitel ronisid mustad kujud kassiosavusega üles. Esimene lõhkuv tõuge raksatas vastu väravat.

Aga lossikaitsjad ei maganud. Nagu ärritatud herilaste pesas tõusis üleval kihin ja kahin, tõrvalondid valgustasid pimedust ja heitsid värisevat kuma ülesronijate nägudele. Sõjamehed tõttasid müürile, ja kui esimese ülesronija pea müüri äärele tõusis, läikisid talle sõjariistad vastu. Ta püüdis neid vehkides eemale tõrjuda ja müürile karata, aga üks lõi ta mõõga puruks, teine lõhkus tal kärme hoobiga pea. Surnukeha libises teiste kaela, tugevad käed haarasid redeli otsast kinni ja lükkasid selle ühes pealolevate meestega kolinal ümber. Nii sündis igal pool, kus talupojad tormata

katsusid. Üks murdis kaela, teine luud ja liikmed; kes terveks jäid, ajasid redeli uuesti püsti ja tormasid edasi. Võitluse ägedus pani meeste vere keema, kartus kadus, oma elu unustades püüdis igaüks vastase elu kallale. Aeg-ajalt mürisesid palgi tõuked värava pihta võitluse kärast üle. Kuid sellega ei saadud palju teha, sest ülevalt sadas viskodasid, nooli ja kive palgikandjate kaela, mehi langes kui kärbseid, palk kukkus, aga teised käed tõstsid selle ikka jälle üles.

Enam kui pool tundi juba vältas asjatu tormamine, koit punetas taevaäärel, tõrvalonte visati ülevalt tormajaile vastu silmi ja võideldi poolvalguses.

Tasuja, kes kõige selle aja juhatades omade keskel seisis, sai aru, et sedaviisi asi edeneda ei võinud, ja hüüdis mehed tagasi. Tormajad taganesid müüridelt, tormiredeleid ja müürimurdjat kaasa võttes. Üleval tõusis rõõmukisa. Pilkeid sadas alla.

«Me peame kaitsekatuse tegema ja selle varjul katsuma väravat lõhkuda,» ütles Tasuja. «Karu Andresele viige käsk, et ta ennast ikka peidus hoiaks.»

Mehed läksid kaugemale metsa, et lossist ei märgataks, mis nad teha tahtsid. Metsast kostsid ainult sagedad kirvehoobid. Lossikaitsjad jäid põnevil ootama, ei julgenud aga veel välja tungida.

Päike oli ammu tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti, seekord lossikaitsjate surmariistade eest varjatult, värava poole liikusid. Teised olid hobuste selga hüpanud ja ootasid, et kohe sisse tormata, niipea kui värav langeb.

Värav kõikus kangesti esimese tugeva põraka mõjul. Veel paar niisugust mütsu ja ta pidi langema. Ülevalt visati küll raskeid kive ja tuld kaitsekatuse peale, aga see oli tugevatest okstest tehtud ja mulla ning mätastega kaetud, nii et ta kahju ei kartnud.

«Me peame välja tungima,» kiristas Oodo, kes rüütel Rainthaliga müüril seisis. Viimane noogutas tummalt pead. Oodo käskis sulaseid ja võõraid sadulasse istuda. Üks osa jooksis tallidesse. Aga juba langes värav koleda mürinaga maha ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Vall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla, sissetungijaile vastu. Äge võitlus algas. Esimeste hulgas võitlesid Oodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja kippus otsekohe tema kallale. Oodo vaatas korra otse vastase põlevaisse silmadesse, hirmus mälestus sähvis kui pikne tema peaajust läbi — ja äkilise ehmatusega pöördus noor rüütel ümber, põgenes omade vahelt läbi, lossitrepist üles. Saalis langes ta kahvatult kui surnu maha. Emiilia kummardus tema üle ja kuulis, kuidas ta värisevate huultega sosistas: «Ma olen vaimu näinud.»

Hoovis võitlesid lossimehed meeleheitlikult ja peaaegu oleksid sissetungijad, kes surnute üle komistades kitsast väravast ainult vähehaaval sisse pääsesid, jälle välja rõhunud. Aga juba oli Karu Andres oma meestega mahajäetud müüri kaudu lossihoovi jõudnud ja langes nüüd valju kisaga kõrvalt sakslaste kaela, kes pikkamisi

lossi taganesid ja uksi eneste taga kõiksugu kraamiga kindlustasid. Talupojad hakkasid uksi lõhkuma.

Kui Tasuja nägi, et Oodo tema käest oli pääsenud, tuli ta hobuse seljast maha ja läks mõne mehega lossi lõunapoolsesse otsa, kus madal rauduks alla lossikeldritesse viis. Uks murti kangidega lahti ja Tasuja astus meestega kivitrepist alla. Sumbunud õhk ja lämmatav hais voolasid neile vastu. Kaasavõetud tõrvalont pisteti põlema ja see valgustas kitsast võlvialust, kus kaks meest vaevalt kõrvuti võis käia. Võlvialuse tagumist poolt kattis hall pimedus. Mõlemal küljel viisid madalad ja kitsad rauduksed tillukestesse kongidesse. Mõned uksed, mis olid lukkus, lõhuti sisse. Kongid olid tühjad. Võlvialuse viimases otsas oli veel üks vaevalt nähtav ukseke, enam auk kui uks. Tasuja ise lõi selle kangiga sisse. Kui ta sisse astus, pidi ta sügavasti kummarduma — kong oli vaevalt neli jalga kõrge. Seinad olid niisked ja kumasid tulepaistel rohekalt. Põrandaks oli haisev pori. Valgus ei pääsenud kuskilt sisse — siin vältas igavene pimedus.

Tagumise seina najal kükitas üksik inimkuju, kael seina külge kinnitatud raudvõrus. Tema riided rippusid kaltsudes paiguti paljastatud liikmete küljes. Pea oli tal sügavasti rinnale vajunud, mõlema käega oli ta kramplikult oma aluse porisse kinni hakanud.

Tasuja langes selle kuju ette põlvili ja tõstis ta pea õrnalt üles. Peast rippusid hallid juuksed libedates salkudes üle silmade. Kui Tasuja juuksed kõrvale pühkis ja tulepaiste otse vangi näole langes, põrkas tulenäitaja, endine lossi talupoeg, kohkunult tagasi ja karjatas: «Metsa Tambet!»

Tambeti nägu ei olnud enam elava inimese nägu, see oli surnu pealuu, tõmmu, roheka nahaga kaetud. Kustunud silmad olid laiali lahti ja vahtisid kangelt, koledalt, liikumatult sügavatest aukudest välja ...

Kui Tasuja natuke aega seda nägu oli uurinud, vajutas ta tema silmad õrnalt kinni ja laskis surnu pea jälle tasakesi rinnale langeda.

«Lõpp!» sosistas ta kõlatult.

Kui ta jälle püsti tõusis, oli ta nägu surnukahvatu, aga rahulik ja jääkülm. Seltsimehed kohkusid teda nähes. See ei olnud inimese nägu. Niisuguste silmadega võivad mõrtsukaid unenäos nende ohvrite vaimud hirmutada. Vaikselt astusid mehed võlvi alt välja päevavalgele.

Seni olid teised lossi peaukse maha lõhkunud ja tungisid kotta. Võideldes ja iga sammu maad verega müües taganesid kahanenud kaitsjad kojast saali, mis juba naisi ja lapsi pooleldi täis oli.

Tasuja tahtis parajasti jalga lossitrepile tõsta, kui üksik ratsamees tuhatnelja lossiväravast sisse kihutas.

«Tasuja, Tasuja!» hüüdis ta juba eemalt.

Tasuja pööras silmad nähtava ärevuseta sinnapoole ja küsis:

«Mis sõnumeid sa tood?»

«Mina tulen otse Tallinna poolt,» pajatas ratsanik lõõtsutades.

«Landmeister on kõige väega äkki meie kallale tulnud... ja meie mehed on hädas...»

«Kas peavad veel vastu?»

«Jah, aga paluvad sind appi, lahing on kibe.»

«Ma tulen,» vastas Tasuja rahuga, «aga enne pean siin asja lõpetama.»

Ta tormas trepist üles — saali.

Siin panid sakslased, värisevate naiste ja laste ette müüri luues, viimse jõuga vastu. Rüütel Kuuno võitles kui lõvi, ka Oodo oli oma uimastusest toibunud ja raius kui meeletu enese ümber. Võitlejad komistasid iga silmapilk surnukehade üle, voolav veri leotas põranda libedaks. Sõjariistade kõlin, surmavate hoopide tumedad mütsud, sajatamine, oigamine, naiste palved ja laste hale vingumine — kõik see möll sünnitas koledat kohinat, seda tormikohinat, millele kõige sügavam vaikus — surmavaikus — järgneb.

Tasuja tungis oma meeste vahelt läbi, kes tema tulekut hõisates tervitasid. Ka Oodo nägi teda kohe.

«Siia, verine vari!» karjus ta Tasujale vastu. «Näita, kas oled surematu!»

«Kui ise tahad?» kostis Tasuja ja ta tardunud nägu ilmutas jälle ärkavat elu. «Olgu siis surm minu käe läbi sulle kergeks nuhtluseks minu isa tapmise eest!»

Nende mõõgad kõlisesid kokku.

«Jaanus!» kiljatas Emiilia.

Aga juba välkus Tasuja mõõk lennul ja vajus siis otse vastase südamesse. Oodo langes hingetult rüütel Kuuno jalgade ette maha, kes talle asjatult appi tõttas.

«Üks ohver on langenud — nüüd langegu teine!» ümises Tasuja ja kippus Kuuno kallale. Seal langes Emiilia põlvili.

«Jaanus, halasta, halasta!» kiljatas ta, Tasuja põlvede ümbert kinni hakates.

See ootamatu juhtumus pani silmapilguks kõik kära vaikima. Surmavad käed puhkasid, kõik silmad vahtisid Tasuja poole, kes liikumatult seisma oli jäänud.

«Halasta?» kordas ta karedalt. «Kes halastas minu vaese isa peale, kui ta haisvas keldris elusalt mädanes?»

«Sa oled ohvri saanud,» vastas neiu paludes, «ainsa süüdlase oled sa praegu surmanud. Heida armu ilmsüütu peale!»

«Kas see on süütu, kes minu vendade verd valab?»

«Siis tõuka oma mõõk ka minu rinda, halastamatu inimene!» kisendas Emiilia meelt heites. «Ma kahetsen meie noorpõlve-sõprust — esimest korda. See on minu peigmees... Ma armastan teda, nagu ma sind põlgan ja vihkan.»

Tume korin tuli Tasuja huultelt, mõõk kukkus ta käest kõlisedes maha. Sel silmapilgul oli ta nägu samasugune kui isa surnukeha juures. Ta seisis tükk aega külmalt ja kangelt nagu kivist kuju; käsivarred rippusid tal lõdvalt allapoole, värin raputas ta vägevat keha, külm higi kattis ta otsaesist... Saalis vältas hauavaikus.

Viimaks tungis värisev kohin Tasuja rinnust. Ta pigistas mõlemad käed vastu silmi, laskis nad pikkamisi üle näo allapoole libiseda, kummardus, tõstis mõõga üles, pöördus oma meeste poole ja kellelegi otsa vaatamata ütles sügava häälega:

«Meie vennad Tallinna all on hädas — läheme neile appi.»

Pead pööramata sammus ta omade keskelt läbi ja uksest välja, teised vaikse võõrastusega ta kannul. Sakslased vahtisid kui kiviks kangestunult neile järele, kuni viimane uksest väljas oli.

«Mis see tähendab?» küsis rüütel Kuuno imestades, kui kõik teised vaikisid. «Missugune imelik mees!»

«Missugune imelik mees!» kordas Emiilia, ikka veel põlvili maas. «Nüüd läheb ta surma, ma nägin seda ta näost,» lisas ta tasakesi juurde ja peitis näo käte vahele.

Kaks suurt, palavat pisarat, haleduse, võib-olla ka armastuse pisarat, nirises pikkamisi Emiilia peente, valgete sõrmede vahelt läbi.

1. Missugused olid alistumistingimused, mis ülestõusnud talupoegade käskjalg esitas Lodijärve lossiomanikule?
2. Kuidas käis Tambeti käsi, kes püüdis mõisnikega head vahekorda sobitada?
3. Millised tunded teevad Jaanusele raskeks Lodijärve lossi vastu minnes oma ülesande täitmise? Leida need kohad tekstist, kus ilmneb tema sisemine võitlus.

XVI

Tasuja oma salgaga, millest suur jagu oli langenud, istus sadulasse ja kihutas tuhatnelja Tallinna poole. Kui ta umbes tunni aja pärast sinna jõudis, oli võitlus juba lõppemas. Rüütlite raudriiete ja sõjakunsti vastu ei ulatunud talupoegade hulk ega vahvus, sest vajalik ettevalmistus ja juhatus puudusid. Rüütlid murdsid veriseid sihte nende ridadesse ja raiusid üksikud salgad viimseni maha. Aga kõik need salgad langesid selsamal paigal, kus nad seisid, ilma sammu taganemata, ja kes vähe suutis, see kiskus ühe vastase surma kaasa.

Kaugelt suurem jagu eestlasi, nende hulgas peaaegu kõik vanemad, kattis verist, truudusetut, siiski armastatud isamaa pinda oma kehadega. Tasuja — nüüd mitte enam kardetav mässutõstja ning rahva vabastaja, vaid õnnetu, surmaotsiv talupoeg Jaanus — nägi kohe, et siin enam mingit võidulootust üle ei jäänud. Ka tema südames olid kõik lootused kustunud, kõik oli tühi, külm ja kole.

«Vennad!» hüüdis ta, ja tema mehine hääl kõlas viimset korda oma täie jõuga, tema silmad särasid üleloomulikul läikel, «vennad! Siin ilmas pole meil enam midagi otsimist. Seal kutsub surm... näete, kui lahkesti, kui magusasti ta kutsub! Tule, surm, ja päästa oma lapsed!»

«Sureme surmates!» mürises salga vastus.

E. Okas.

Ja hirmus kui vihane sõjajumal kihutas Tasuja otse rüütlite tihedamasse salka, seltsimehed tema kannul. Hirmsasti möllas ta tugev käsivars vaenlaste keskel, armutult saatis ta ühe ohvri teise järel enese eel surma, sai veel kord veriseks tasujaks. Tema seltsimehed langesid üksteise järel ja vaenlaste lõpmatu hulk mattis nende kehad jalge alla, aga Tasuja kange mõõk välkus veel kaua, iga välguga vaenlasi surmates, ja suled ta kübaral lehvisid kaugel vaenlaste tihedama salga südames. Kuid viimaks välkus ka tema mõõk viimset korda... Siis kadus ta, ja vaenlaste hulgad kohendasid end langenud kangelase surnukeha üle.

Nii särab Eesti rannal loojaminev päike veel korra pilverüngaste vahelt ja paneb lainete vahutavad pead punetama. Siis vajub ta merre ja tuul vaikib ja mässavad lained rahunevad pikkamisi...

Pärast õnnetut lahingut Tallinna all kadus mässavate eestlaste õnn täiesti. Landmeister kihutas neid igal pool kui metselajaid taga, raske, verine nuhtlus langes õnnetu rahva kaela, kes oli julgenud oma kadunud priiust jõuga tagasi püüda. Aasta pärast valitses laastatud maal jälle rahu.

Paar aastat hiljem — 1346 — müüs Taani kuningas Eestimaa, mille ordumeister juba enne pandiks oli võtnud, 19 000 marga hõbeda eest Saksa ordule.

Eestlaste priiusevaim oli lühikeseks ajaks lõkendanud. Pärast seda ei julgenud nad enam niipea vastu hakata, ehk küll raudne orjaike neid raskemini rõhus kui enne suurt mässu. Eestlane unustas ajutiseks oma rahvuse, unustas esivanemad ja nende vabaduse, ja pikk, raske uni algas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrata «Tasuja» sündmustiku ajaline kestus Jaanuse eluaastate järgi.
2. Iseloomustada ning võrrelda teineteisega Vahurit ja Tambetit.
3. Iseloomustada Jaanust poisikesena, noormehena ja talurahva ülestõusu juhina. Kuidas kujunes Tasujast rahva vabaduse eest võitleja?
4. Iseloomustada Oodot kui mõisnikku.
5. Missuguses seoses on selles jutustuses loodusekirjeldus teose sündmustikuga? Leida loodusekirjeldused, määrata meeleolu, kõrvutada sündmusega.
6. Antud palas esineb rohkesti ilmekaid võrdlusi; leida ja vaadelda neid.

Võrdlus.

Võrdlus on üheks sagedamaks vahendiks luulekeele ilmekuse ja kujukuse saavutamiseks. Võrdlus teeb mõiste selgemaks, väljenduse ilmekamaks ja kutsub võrreldava suhtes esile teatavaid tundeelamusi.

Võrdluses kõrvutatakse, võrreldakse esemeid, tegevust, olukordi, mis on omavahel kuidagi sarnased.

Võrdlused algavad enamasti sõnadega kui, nagu, otsekui (mille ette koma ei panda) ja võrdluseks võib olla niihästi üksik sõna kui ka terve lause. Näiteid:

Ta oli niisama tugev ja niisama laisk **kui** karu. (E. Bornhöhe.)

Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, **nagu** oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. (E. Vilde.)

Nüüd hakkas aga ristirüütlite laager kihama **otsekui** vaablaste pesa. (E. Kippel.)

Ülesanne.

Leida veel tabavaid ja ilmekaid võrdlusi kas kõnekeelest, «Tasujast» või mõnest teisest kirjanduslikust palast.

Rahva elu minevikus ja võitlus parema tuleviku pärast

... ja nõnda päikese tõusust kuni hilise ööni!
Päike kõrvetab kukalt, pea keeb kui pada, sina aga ... muudkui lähed ja lähed ja teed ei näe koguni mitte.

M. Gorki.

Lõikaja.

(*Tarass Ševtšenko*)

Ta mõisanurmel vilja lõikas
ja vaikselt, ainult minutiks,
siis põllult rõugu varju põikas —
ta rinnalast seal toitma läks.

Laps karjudes ta kätel lamas,
noor ema hellalt maimukest
seal mähkis, söötis, aga samas
ta suikus päeva kuumusest.

Und näeb, et lõppes häda paine,
hea elu on ta pojal ees,
et tal on noor ja nägus naine
ja ise on ta vaba mees.

Mis rõõm on sirpi vilja lüüa
neil oma nurme lõigates.
Näe, lapsed toovad lõunaks süüa ...
Ja naer ta näole libises ...

Siis aga, kuuldes lapse nuttu
ta ärkas ... Sirbi haaras ta,
sest kupja tulekuks veel ruttu
peab hulga vilja lõikama.

1. Missugustest töörahva unistustest räägib lõikaja unenägu?
2. Millal need täitusid?

Kui ma pääsen mõisa'asta.

Kui ma pääsen mõisa'asta,
siis ma pääsen põrgu'usta,
pääsen kui soe suusta,

lõvi lõugade vahelta,
havi hammaste taganta.
Ei mina vaadanud tagasi,
verstal vaatasin tagasi:
nägin mõisa'a põlevat,
kupja toa kõrbevada.
Kuri mingu kustutama,
paha vetta viskamaie.

Küsimusi ja ülesandeid.

Vaadelda rahvalaulu keelevorme ja võrrelda neid kaasaegse keelega. Mida me märkame? (Mis suunas on toimunud keele arenemine?)

Mumuu.

(*Ivan Turgenev*)

I.

Ühes Moskva kaugemas tänavas elas kunagi hallis valgete sammastega madala ärklikorra ja viltuvajunud rõduga majas keegi proua, arvukast teenijaskonnast ümbritsetud lesk. Tema pojad teenisid Peterburis, tütred olid mehele läinud; ta sõitis harva välja ning elas üksildaselt oma kitsi ja igavleva vanaduse viimaseid aastaid. Tema rõõmutu ja sombune päev oli ammu möödunud; ja tema õhtugi oli ööst pimedam.

Kõige tähelepanuväärsemaks isikuks kogu ta teenijaskonnas oli kojamees Gerassim, umbes kolme arssina [1] pikkune mees, hiiglase kehaehitusega ja sündimisest saadik kurttumm. Proua oli toonud ta maalt, kus mees oli elanud üksi väikeses hütis, vendadest lahus ja kus teda peeti peaaegu kõige korralikumaks teomeheks. Ebatavalise jõuga õnnistatuna töötas ta nelja eest — kõik edenes ta käes, ja lõbus oli teda vaadata, kui ta kündis ja tohutute kämmaldega adrale rõhudes üksinda, ilma hobusekondi abita maa vetruvat rinda näis lahti lõikavat, või kui ta peetripäeval nii hävitavalt vikatiga tegutses, et oleks kas või noore kasevõsa juurelt maha vehkinud, või kui ta kolmearssinase koodiga väledalt ja peatumatult rehte peksis ja ta õlgade piklikud ja kõvad lihased tõstekangidena vajusid ja tõusid. Alatine vaikimine andis ta väsimatule tööle piduliku tähtsuse. Ta oli tore talupoeg ja kui poleks õnnetut viga olnud, oleks iga tüdruk meelsasti temale mehele läinud... Aga siis toodi Gerassim Moskvasse, osteti talle saapad, õmmeldi suveks hõlmik, talveks kasukas, anti talle luud ja labidas kätte ning tehti temast kojamees.

[1] arssin = 0,7112 m.

Kangesti vastumeelne oli talle algul ta uus elu. Lapsest saadik oli ta harjunud põllutööga, küla elu-oluga. Oma õnnetu vea tõttu inimeste seltskonnast võõrdunud, kasvas ta tummana ja võimsana, nagu kasvab puu viljakal maal... Linna ümberasustatuna ei mõistnud ta, mis temaga toimus, tundis igavust ja oli nõutu otsekui noor terve härg, kes äsja on toodud nurmelt, kus mahlakas rohi talle kõhuni kasvas — on toodud, raudteevagunisse pandud — ja tormatakse temaga, ta lihavat keha kord suitsu ja sädemetega, kord lainelise auruga üle uhtudes, tormatakse nüüd temaga, tormatakse kära ja vingumise saatel edasi, — aga kuhu tormatakse, seda ei tea!

Gerassimi tegevus uues ametis näis talle naljana pärast ränka talupojatööd; poole tunniga oli tal kõik valmis — ja jälle kas seisatas ta keset õue ja vahtis, suu ammuli, kõiki möödujaid, otsekui soovides neilt selgitust saada oma mõistatusliku olukorra kohta, või läks äkki kuhugi nurka, virutas luua ja labida kaugele eemale, viskus näoli maha ja lamas tundide kaupa liikumatult kummuli nagu kinnipüütud metsloom. Ent inimene harjub kõigega ja Gerassimgi harjus viimaks linnaeluga. Tööd oli tal vähe; kogu ta kohustus seisnes selles, et õu puhas hoida, kaks korda päevas aamiga vett tuua, köögi ning maja jaoks puid tassida ja lõhkuda, võõraid inimesi mitte õue lasta ja öösiti väljas valvata. Ja peab ütlema, oma kohuseid täitis ta usinasti: õues ei vedelnud tal iialgi ei pilpaid ega prahti; juhtus tema valitsuse alla antud jalutu veevedamiskronu porisel ajal aamiga kuhugi kinni jääma, siis tõukas ta ainult õlaga — ja nihutas paigalt mitte ainult vankri, vaid hobusegi; asus ta puid lõhkuma, siis kirves aina helises ta käes otsekui klaas, ning pilpaid ja halge lendas igale poole; mis aga võõrastesse inimestesse puutub, siis hakkas kogu ümbruskond temast lugu pidama sest saadik, kui ta kord öösel kaks varast kinni võttis ja laupadega teineteise vastu kolksas, — nii tugevasti kolksas, et kas või ära neid enam politseisse viigi; isegi päeval möödaminejad — ja sugugi mitte kelmid, vaid lihtsalt tundmatud inimesed — nähes kurja kojameest, vehkisid hirmunult käega ja karjusid ta peale, nagu oleks ta nende kisa kuulda võinud. Kogu muu teenijaskonnaga oli Gerassim kui mitte just sõbralikus vahekorras — nad kartsid teda pisut —, siis ometi lähedases: ta pidas neid oma inimesteks. Arusaadavaks tegid nad ennast temale märkide varal ja tema mõistis neid, täitis täpselt iga käsu, aga oli ka oma õigustest teadlik — ja keegi ei tohtinud ühises perelauas tema kohale istuda. Üldse oli Gerassim range ja tõsise loomuga, armastas kõiges korda; isegi kuked ei tohtinud tema juuresolekul kakelda — või häda neile! kui nägi, siis võttis neil kohe jalust kinni, keerutas korda kümme õhus ringiratast ja viskas teineteisest lahku. Proual oli hanesidki õues; aga hani on teadagi tähtis ja arukas lind; Gerassim pidas neist lugu, hoolitses nende eest ja söötis neid; ta ise meenutas väärikat isahane. Talle anti köögi kohal kambrike; ta sisustas selle ise oma maitse järgi, meisterdas sinna voodi tamme-

laudadest, neljal pakul — tõelise hiiglase-aseme: sada puuda oleks võinud selle peale panna ja see poleks paindunud; voodi all oli toekas kirst; nurgas seisis niisama tugev laud ja laua kõrval kolmejalgne tool — nii vastupidav ja masajas, et Gerassim ise taotses seda vahel õhku tõsta, maha pillata ja seejärel muiata. Kambri uksel oli lukk, mis välimuselt meenutas rõngassaia, ainult et see oli must; selle luku võtit kandis Gerassim alati oma vöö küljes endaga kaasas. Ta ei sallinud, et tema kambris käidi.

1. Kirjeldada Gerassimi välimust. Millised talupoja omadused peegelduvad Gerassimi töös?
2. Leida kujukaid võrdlusi, mis näitavad Gerassimi tohutut, kuid orjusse aheldatud jõudu.
3. Mis õigus oli proual Gerassimi elu muuta? Kuidas Gerassim seda talus?
4. Missugused Gerassimi iseloomujooned ilmnevad selles peatükis?

II.

Nii möödus aasta; kui see oli lõppenud, juhtus Gerassimiga kord tühine sündmus.

Vanaproua, kelle juures ta kojameheks oli, jäljendas kõiges muistseid tavasid ja pidas arvukat teenijaskonda: majas oli mitte ainult pesijaid, õmblejaid, laudseppi, mees- ja naisrätsepaid, vaid koguni sadulsepp — ühtlasi täitis ta loomaarsti kohuseid ja tohterdas peret; oli kodutohter proua jaoks, oli isegi kingsepp, nimega Kapiton Klimov, kange joodik. Klimov pidas ennast olendiks, kellele liiga oli tehtud ja keda ta väärtust mööda ei hinnatud, pidas end haritud inimeseks ja pealinlaseks, kellel poleks sobinudki elada Moskvas [1] ilma tegevuseta kuskil kõrvalises kohas, — ja kui ta jõi, siis jõi ta nimelt murest, nagu ta ise tavatses väljenduda, sõnu venitades ja endale vastu rinda lüües. Kord juhtus proua temast juttu tegema oma ülemteenri Gavrilaga, inimesega, keda juba ta väikeste kollaste silmade ja pardinina järgi otsustades saatus ise näis olevat määranud valitsevaks isikuks. Proua kurtis Kapitoni rikutud kõlbluse üle, kuna ta just eelmisel päeval oli kuskilt tänavalt leitud.

«Kuule, Gavrila,» ütles ta äkki. «Kas me ei peaks ta naisemeheks tegema, mis sa arvad? Ehk võtab aru pähe.»

«Miks mitte naisemeheks teha? Seda võib,» vastas Gavrila. «Oleks vägagi hea.»

«Jah, aga kes temale läheks?»

«Seda muidugi. Muide, kuidas teie heaks arvate. Millekski ta nii-ütelda ikkagi kõlbab; oma koht on elus temalgi.»

«Temale vist meeldib Tatjana?»

Gavrila pidi midagi vastama, kuid pigistas huuled kokku.

«Jah! ... las kosib Tatjana,» otsustas proua, mõnuga tubakat nuusates. «Kas kuuled?»

[1] tollal ei olnud pealinnaks mitte Moskva, vaid Peterburg.

«Kuulen,» sõnas Gavrila ja eemaldus.

Oma tuppa tagasi tulnud (see oli kõrvalhoones ja peaaegu üleni täis rautatud kirste), saatis Gavrila kõigepealt oma naise välja, istus siis akna juurde ja jäi mõttesse. Proua ootamatu korraldus oli ta ilmselt kimpu ajanud. Viimaks tõusis ta ja käskis kutsuda Kapitoni. Kapiton ilmus... Aga enne kui me lugejale nende jutuajamise edasi anname, peame vajalikuks mõne sõnaga jutustada, kes oli see Tatjana, kellega Kapitonil tuli naituda, ja miks proua käsk valitseja segadusse viis.

Tatjana, kes pidas meie poolt juba eespool mainitud pesijaametit (muide anti tema kui osava ja õppinud pesija hooleks ainult peen pesu), oli umbes kahekümne üheksa aastane naisterahvas — väike, kõhetu, heledajuukseline, sünnimärkidega vasakul põsel. Sünnimärke vasakul põsel peetakse Venemaal halba ennustavaks tunnuseks — õnnetu elu ettekuulutuseks... Tatjana ei võinud oma saatusega kiidelda. Varasest noorusest saadik oli teda karmilt koheldud: ta tegi kahe inimese töö, ühtki lahket sõna aga polnud ta iialgi kuulnud; riides käis ta viletsasti, palk oli tal üsna väike, omakseid tal peaaegu polnudki — keegi kõlbmatuse pärast maale jäetud aidamees oli ta onu, ja veel teisigi onusid leidus tal talupoegade seas, — muud mitte kedagi. Kunagi oli teda kaunitariks peetud, aga ta kaunidus oli väga ruttu haihtunud. Loomuselt oli ta üpris vaikne või õigemini kartlik; iseenda vastu tundis ta täielikku ükskõiksust, teiste ees oli tal surmahirm; mõtles ainult sellest, kuidas saaks töö õigeks ajaks valmis, ei rääkinud iial kellegagi ja värises proua nimegi kuuldes, kuigi too peaaegu ta nägugi ei mäletanud. Kui Gerassim maalt linna toodi, pidi Tatjana peaaegu õudusest minestama tema hiiglakogu nähes, püüdis igati vältida kohtamist temaga, pigistas isegi silmad kinni, kui tal juhtumisi tuli majast pesukööki rutates Gerassimist mööda joosta. Gerassim ei pööranud temale algul mingit tähelepanu, pärastpoole aga hakkas muhelema, kui Tatjana ta teele sattus, hakkas teda seepeale vaatlemagi ega pööranud temalt viimaks üldse silmi ära. Tatjana sai talle armsaks: kas leebe näoilme või liigutuste arguse tõttu — jumal seda teab! Kord hiilis Tatjana läbi õue, ettevaatlikult kandes harevile aetud sõrmede otsas proua tärgeldatud ööjakki... kui äkki keegi tal tugevasti küünarnukist kinni haaras; Tatjana pööras pea ja lausa karjatas: tema taga seisis Gerassim. Rumalalt naeratades ja hellitsevalt ümisedes pakkus ta tüdrukule piparkoogist kukke kullatud saba ja tiibadega. Tatjana pidi keelduma, kuid Gerassim pistis kuke temale vägisi pihku, vangutas pead, läks minema ja ümises tagasi vaadates veel kord midagi väga sõbralikku. Sellest päevast peale ei andnud ta tüdrukule enam asu: kuhu Tatjana ka läheb, Gerassim on kohe seal, tuleb temale vastu, naeratab, ümiseb, vehib kätega, tõmbab äkki põuest paela ja topib temale pihku, pühib ta eest luuaga tolmu. Vaene tüdruk lihtsalt ei teadnud, kuidas olla ja mis teha. Varsti teadis kogu maja tumma kojamehe tempudest; Tatjana pihta sadas pilkeid, naljatusi, teravaid sõnu.

Gerassimi üle siiski igaüks irvitada ei julgenud: nalja tema ei armastanud; Tatjana jäeti tema juuresolekul rahule. Tahes või tahtmata sattus tüdruk tema kaitse alla. Nagu kõik kurttummad, oli Gerassim väga taiplik ja sai väga hästi aru, kui tema või Tatjana üle naerdi. Kord lõunalauas hakkas pesuvardja, Tatjana ülemus, teda — nagu öeldakse — nöökima, ja sai ta niikaugele, et tüdruk vaene ei teadnud, kuhu oma silmad panna, ja pahameelest peaaegu nuttis. Gerassim tõusis äkki, sirutas oma tohutu käe välja, pani selle pesuvardjale pähe ja vaatas temale nii sünge tigedusega näkku, et naine lausa vastu lauda kooldus. Kõik jäid vait. Gerassim võttis taas lusika ja hakkas jälle kapsasuppi sööma. «Vaata tumma kuradit, metsasortsi!» pomisesid kõik poovaljusti, pesuvardja aga tõusis üles ja läks tüdrukute tuppa.

Teinekord märkas Gerassim, et Kapiton, toosama Kapiton, kellest oli äsja juttu, Tatjanaga kuidagi liiga armastusväärselt lobiseb, — kutsus ta näpuga enda juurde, viis tõllakuuri, haaras nurgas seisva aisa otsast kinni ja ähvardas sellega pisut, kuid paljutähendavalt. Pärast seda ei kõnetanud enam keegi Tatjanat. Ja kõik see andestati Gerassimile. Tõsi küll, pesuvardja minestas, niipea kui ta tüdrukute tuppa oli jooksnud, ja korraldas asja üldse nii osavasti, et proua veel samal päeval Gerassimi toorest käitumisest teada sai: aga tujukas vanaeit hakkas ainult mitu korda naerma, sundis pesuvardjat selle äärmiseks pahameeleks kordama, kuidas Gerassim teda oma raske käega vastu lauda koolutas, ja saatis Gerassimile teisel päeval rubla raha. Ta pidas kurttummast lugu kui ustavast ja tugevast valvurist. Gerassim pelgas teda küllaltki, kuid lootis siiski tema heldusele ja valmistus juba tema juurde minema palvega, et ta lubaks teda Tatjanaga abielluda. Ta ootas ainult uut kuube, mille ülemteener talle oli lubanud, et viisakal kujul proua ette ilmuda, kui äkki tolsamal proual tuli pähe Tatjana Kapitonile mehele panna.

Lugeja saab nüüd ise hõlpsasti aru selle segaduse põhjusest, mis ülemteener Gavrila oma võimusesse võttis pärast kõnelust prouaga. «Proua,» mõtles ta akna juures istudes, «muidugi peab Gerassimist lugu (Gavrila teadis seda väga hästi ja oli mehe vastu seepärast ise järeleandlik), siiski on ta tumm olend; ei saa ometi prouale ette kanda, et näe Gerassim on Tatjanasse armunud. Ja lõpuks: õige see ju on — mis mees ta olekski? Aga teisest küljest, tarvitseb sel — issand anna andeks — metsasortsil teada saada, et Tatjana antakse Kapitonile ... ta ju — tõesõna — lõhub majas kõik pilbasteks. Temale ei saa juba midagi selgeks teha; temast, sellisest kurivaimust — oh ma patune — ei saa ju kuidagi jagu ... Sula tõsi ...»

Kapitoni tulek katkestas Gavrila mõtisklustelõnga. Kergemeelne kingsepp astus sisse, heitis käed selja taha, toetus sundimatu rahuga seina esiletungiva nurga vastu ukse kõrval, asetas parema jala risti üle vasaku ja raputas pead. Et siin ma olen. Mida te vajate?

Gavrila vaatas Kapitonile näkku ja hakkas sõrmega vastu aknapiita koputama. Kapiton ainult pilutas natuke oma tinajaid silmakesi, kuid ei langetanud neid, isegi muigas kergelt ja äigas käega üle oma valkjashallide juuste, mis olid igas suunas turris. Et, no mina jah, mina. Mis sa vahid?

«Ilus oled,» sõnas Gavrila ja vaikis hetkeks. «Ilus — pole midagi ütelda!»

Kapiton kehitas ainult õlgu. «Nagu sa ise parem oleksid,» mõtles ta endamisi.

«No vaata ennast, no vaata,» rääkis Gavrila etteheitvalt edasi. «No mis nägu sa oled?»

Kapiton heitis rahuliku pilgu oma kulunud ja räbaldunud pintsakule, lapitud pükstele, vaatas erilise tähelepanuga oma auklikke saapaid, eriti seda neist, mille nina vastu nii keigarlikult toetus ta parem jalg, ja jäi taas ainiti ülemteenrile näkku vahtima.

«Mis seal's puudub?»

«Mis puudub,» kordas Gavrila. «Mis puudub? Sa ütled veel: mis puudub? Oled kuradiga sarnane — oh, ma patune, patune — vaat' kellega sa üht nägu oled.»

Kapiton hakkas kiiresti silmi pilgutama.

«Sõimake aga sõimake, Gavrila Andreitš,» mõtles ta jälle endamisi.

«Sa olid ju jälle purjus,» algas Gavrila, «olid ju? Aa? noh, vasta ometi.»

«Tervise nõrkuse pärast tõesti olin sunnitud võtma sisse alkohoolseid jooke,» vastas Kapiton.

«Tervise nõrkuse pärast! ... Vähe sind karistatakse — vaat mis. Ise veel Peterburis õppinud ... Palju oled sääl küll õppinud! Sööd ainult ilmaaegu leiba.»

«Ses suhtes, Gavrila Andreitš, on mul kohtumõistjaks ainult issand jumal ise, ja mitte keegi muu. Tema üksi teab, mäherdune inimene ma siin maailmas olen ja kas ma tõesti ilmaaegu leiba söön. Mis aga puutub joomiseküsimuse mõistmisse, siis sel juhtumil pole süüdi niivõrd mina kui keegi seltsimees; meelitas mu ära, ise aga sai poliitikaga hakkama, see tähendab, läks minema, mina aga ...»

«Aga sina, hani, jäid tänavale. Ah sind, pöörast inimest! Noh, aga mitte see pole tähtis,» rääkis ülemteener edasi, «vaid vaat mis. Proua ...» ta vaikis hetke, «proua soovib, et sa naise võtaksid. Kas kuuled? Nemad arvavad, et sa aru pähe võtad, kui naisemeheks saad. Mõistad?»

«Miks ei mõista.»

«No jah. Minu arvates oleks parem sind hästi käsile võtta. Noh, aga see on juba nende asi. Kuidas on siis? kas oled nõus?»

Kapitoni nägu läks muigele.

«Naisevõtmine on inimesele hea asi, Gavrila Andreitš, ja mina omalt poolt olen kõige suurema lustiga valmis.»

«No jaa,» vastas Gavrila — ja mõtles endamisi: «Pole midagi

ütelda, peenelt räägib teine.» — «Ainult vaat mis,» jätkas ta valjusti, «ebasünnis pruut otsiti sulle.»

«Aga milline, lubage uudishimutseda . . .?»

«Tatjana.»

«Tatjana?!»

Ja Kapiton ajas silmad pungi ning eemaldus seinast.

«Noh, mis sa erutusid? Kas ta pole sulle meeltmööda?»

«Kuidas — pole meeltmööda, Gavrila Andreitš! Tüdrukul pole viga, on töökas, on vaikne . . . Aga teate ju ise, Gavrila Andreitš — too metsasorts, too stepipeletis ju mehkeldab temaga . . .»

«Tean, vennas, tean kõik,» ütles ülemteener tusaselt vahele, «aga proua . . .»

«Heldeke, Gavrila Andreitš! Ta ju tapab mu, jumala eest tapab — lööb surnuks nagu kärbse; tal on ju niisugune käsi . . . suvatsege ise vaadata, missugune käsi tal on; tal on ju lihtsalt käsi nagu Mininil ja Požarskil. Ta on ju kurt — peksab ega kuulegi ise, k u i d a s ta peksab! Vehib rusikatega nagu unes. Ja mingit võimalust ei ole teda rahustada; miks? sellepärast, et — teate isegi, Gavrila Andreitš — ta on kurt ja lisaks loll nagu saabas. See on ju mingi metsloom, mingi puuslik, Gavrila Andreitš — hullem kui puuslik . . . mingi nott; miks pean siis mina tema pärast kannatama? Muidugi, mulle on nüüd juba kõik ükspuha: inimene on kulunud ja ära vaevatud, on võidunud nagu savipott; — siiski olen ikkagi inimene, tõepoolest, mitte mõni vilets pott . . .»

«Tean, tean, ära nii palju seleta . . .»

«Issand jumal!» rääkis kingsepp õhinal edasi, «millal ometi tuleb lõpp? millal, issand! Olen hädavares, pääsutu hädavares. Mõtelda, milline saatus, milline saatus! Noores eas peksis mind sakslasest peremees, paremas meheeas peksid omasugused, ja küpsetes aastates jõudsin viimaks, näe milleni . . .»

«Eh sind, roguskihinge,» sõnas Gavrila. «Mis sa laiutad, tõepoolest!»

«Kuidas — mis ma laiutan, Gavrila Andreitš! Peksu ei karda ma, Gavrila Andreitš. Karistagu mind isand nelja seina vahel, aga ütelgu mulle teiste nähes lahke sõna, ja ma kuulun siiski inimeste sekka — aga seesuguselt hoope saada . . .»

«Noh, käi minema,» ütles Gavrila kärsitult ta jutu vahele. Klimov pööras selja ning lonkis minema.

«Aga oletame, et kurttumma poleks,» hüüdis ülemteener temale järele, «kas sa ise oled nõus?»

«Avaldan nõusolekut,» vastas Kapiton ja eemaldus.

Kõneanne ei lahkunud temast isegi äärmistel juhtumitel.

Ülemteener käis toas mitu korda edasi-tagasi.

«Noh, kutsuge nüüd Tatjana,» sõnas ta viimaks.

Mõne hetke pärast astus Tatjana vaevalt kuuldavalt sisse ja jäi ukseläve juurde seisma.

«Mida käsite, Gavrila Andreitš?» lausus ta vaikse häälega.

Ülemteener silmitses teda tähelepanelikult.

«Noh,» sõnas ta, «Tanjake, kas tahad mehele minna? Proua otsis sulle peiu.»

«Kuulen, Gavrila Andreitš. Aga keda nad mulle peigmeheks määravad?» lisas ta kõhklevalt.

«Kingsepp Kapitoni.»

«Kuulen.»

«Ta on kergemeelne inimene, see on õige. Kuid proua loodab sel juhtumil sinule.»

«Kuulen.»

«Ainult üks häda on... Too kõrvutu, va Gerassim — see ju ameleb sinuga. Millega sa selle karu küll oled ära võlunud? Ta viimaks ehk tapab su, see karu.»

«Tapab, Gavrila Andreitš, tingimata tapab.»

«Tapab... Noh, seda näeme. Kuidas sa niiviisi ütled: tapab! Ons tal õigust sind tappa — otsusta ise.»

«Ei mina tea, Gavrila Andreitš, kas tal on õigust või ei ole.»

«Kus jutt! Sa ei ole temale ju midagi lubanud...»

«Mida suvatsete käskida?»

Ülemteener vaikis natuke aega ja mõtles:

«Oh sa, kannatlik hing!... Noh, hea küll,» lisas ta. «Me veel räägime sinuga, nüüd aga mine, Tanjake; ma näen, sa oled tõesti vagur.»

Tatjana pöördus ümber, toetas end kergelt vastu uksepiita ja läks.

«Võib-olla unustab ehk proua homseks need pulmad,» mõtles ülemteener. «Mida's ma end enneaegu erutan? Tollest ulakast saame jagu; kui vaja, teatame politseisse... Ustinja Fjodorovna!» hõikas ta valjusti oma naisele. «Pange õige teemasin üles, mu auväärne...»

Tatjana ei väljunud peaaegu kogu selle päeva jooksul pesuköögist. Algul nuttis ta natuke, pühkis siis pisarad ära ja asus endistviisi tööle.

Ülemteenri ootused aga ei läinud täide. Prouale pakkus mõte Kapitoni pulmadest nii palju huvi, et ta isegi öösel ainult sellest rääkis ühe oma seltsidaamiga, keda üksnes unetuse puhkudeks majas peetigi ja kes päeval magas nagu öövoorimees. Kui Gavrila pärast teed ettekandega proua juurde tuli, oli proua esimeseks küsimuseks: «Noh, kuidas on meie pulmadega, kas asi edeneb?» Gavrila muidugi vastas, et edeneb ülihästi ja et Kapiton ilmub veel täna teda kummardama. Proua oli pisut haiglane, nii ei tegelnud ta kuigi kaua majapidamise asjadega. Ülemteener läks tagasi oma tuppa ja kutsus nõukogu kokku. Asi vajas tõepoolest erilist arutust. Tatjana ei vaielnud muidugi vastu, kuid Kapiton teatas kõikide kuuldes, et temal on üksainus pea, mitte kaks ega kolm... Gerassim heitis rangeid ja kiireid pilke kõigile näkku, ei eemaldunud tüdrukute toa kojast ja näis aimavat, et kavatsusel on midagi, mis temale hea ei ole. Koosolijad (nende seas viibis vana einelauaülem, hüüdnimega onu Saba, kelle käest kõik alati aupaklikult

nõu küsisid, ehkki temalt muud ei kuuldud kui: «siis niiviisi! jah! ja-ja-jah!») lukustasid kõigepealt Kapitoni ohutuse mõttes igaks juhtumiks sinna sahvrisse, kus asus veepuhastamismasin, ja hakkasid rängasti mõtlema. Muidugi oli kerge jõudu kasutada, kuid jumal hoidku: võis kära tekkida, proua oleks erutunud — milline õnnetus! Mis teha? Mõteldi, mõteldi, ja tuldigi viimaks heale mõttele. Korduvalt oli tähele pandud, et Gerassim joodikuid ei võinud sallida... Värava taga istudes pööras ta end igakord nördimusega kõrvale, kui temast ebakindlal sammul ja viltu pähe pandud mütsiga möödus mõni ennast täisjoonud mees. Otsustati Tatjanat õpetada, et ta teeskleks purjusolekut ja läheks Gerassimist taarudes ja tuikudes mööda. Vaene tüdruk ei olnud tükil ajal nõus, kuid temast saadi jagu; pealegi nägi ta ise, et ta oma jumaldajast teisiti lahti ei saa. Ta läks. Kapiton lasti sahvrist välja: asi puutus ikkagi temasse. Gerassim istus värava juures pakul ja täksis labidaga maad... Iga nurga tagant, eesriiete alt, akendest vaadati teda...

Kavalus õnnestus ülihästi. Tatjanat nähes noogutas ta esiti oma harjumust mööda sõbraliku üminaga pead, jäi siis tähelepanelikult vaatama, pillas labida maha, kargas püsti, astus ligi, nihutas oma näo üsna tüdruku näo juurde... Tatjana vaarus hirmust veel enam ja sulges silmad... Gerassim haaras ta käest kinni, lohistas teda läbi kogu õue, läks temaga tuppa, kus nõukogu koos istus, ja tõukas ta otse Kapitoni ette. Tatjana lausa tardus... Gerassim seisis, silmitses teda, lõi käega, muigas ja läks raskelt astudes oma kambrisse. Terve öö-päeva kestel ei väljunud ta sealt. Eessõitja Antipka rääkis hiljem, et ta läbi prao nägi, kuidas Gerassim voodis istudes ja kätt vastu põske hoides tasa, rütmiliselt ja ainult vahel harva ümisedes — laulis, s. t. ennast õõtsutas, silmi sulges ja pead raputas, nagu postipoisid või lodjavedajad, kui nad oma nukraid laule alustavad. Antipkal hakkas jube ja ta läks pilu juurest ära. Kui aga Gerassim järgmisel päeval kambrist väljus, ei olnud temas erilist muutust märgata. Ta oli ainult süngemaks läinud. Tatjanale ja Kapitonile aga ei pööranud ta vähematki tähelepanu. Samal õhtul läksid nad mõlemad proua juurde, haned kaenlas, ja naitusid nädala pärast. Pulmapäeval ei muutunud Gerassimi käitumine milleski; ainult jõelt tuli ta ilma veeta tagasi; ta oli teel kuidagi aami purustanud; öösel aga puhastas ja hõõrus ta tallis oma hobust nii agarasti, et loom tuikus nagu rohukõrs tuules ja taarus mehe raudsete rusikate all.

1. Missuguste uute teenijatega tutvustab meid see peatükk?
2. Kuidas suhtus ülemteener Gavrila prouasse ja kuidas teistesse teenijatesse?
3. Milliseks inimeseks pidas end Kapiton ise ja missugune ta tõeliselt oli?
4. Millise uue meelekibeduse valmistas isekas vanaproua Gerassimile?
5. Kuidas käitus Gerassim ka sel korral?
6. Jutustada Tatjanast järgmise kava järgi:
   a) Kes oli Tatjana.

b) Tema välimus.
c) Tema suhtumine tõõsse.
d) Tatjana iseloom.
e) Tatjana suhtumine proua kavatsusse.

III.

Kõik see juhtus kevadel. Möödus v. el aasta, mille kestel Kapiton end täiesti põhja jõi; üldse mitte kuhugi kõlbava inimesena saadeti ta vooriga kaugesse külasse ühes oma naisega. Ärasõidupäeval kelkis ta esiti väga ja kinnitas, et saadetagu teda ükskõik kuhu, kas või maailmaotsa, hätta ei jää ta ikkagi; siis aga jäi ta norgu, hakkas kurtma, et ta viiakse harimata inimeste juurde, ning nõrkes viimaks niivõrd, et ei suutnud endale isegi oma mütsi pähe panna; keegi kaastundlik hing lükkas selle talle otsaette, nihutas õigeks ja lõi ülalt lagipähe. Kui aga kõik valmis oli ja mehed juba ohje käes hoidsid ning ootasid ainult sõnu «jumal kaasa!», siis väljus Gerassim oma kambrist, lähenes Tatjanale ja kinkis temale mälestuseks puuvillase rätiku, mille ta oli aasta eest just temale ostnudki.

Tatjana, kes selle hetkeni kõiki oma elu viltuminekuid suure ükskõiksusega oli talunud, ei pidanud nüüd siiski enam vastu: ta silmadesse tulid pisarad ja vankrisse istudes suudles ta Gerassimit usukombe kohaselt kolm korda. Gerassim tahtis teda eeslinnani saata ja hakkas esialgu tema vankri kõrval käima, jäi aga Krõmski Brod'il äkki seisma, lõi käega ja läks piki jõge edasi.

Õhtu hakkas kätte jõudma. Ta kõndis tasa ja vaatas vette. Äkki näis talle, et miski rabeleb kõntsas üsna kalda ligidal. Ta laskus kummargile ja nägi väikest valget, mustalaigulist kutsikat, kes kõigest püüdmisest hoolimata kuidagi ei suutnud veest välja ronida, viskles, libises ja värises kogu oma märja ning kõhna kehaga. Gerassim vaatas õnnetut koerakest, napsas ta ühe käega kinni, pistis endale põue ja hakkas suurte sammudega koju minema. Ta astus oma kambrisse, pani päästetud kutsika voodile, kattis oma raske vammusega, ruttas esiti talli õlgede järele, siis kööki tassikest piima tooma. Vammuse ettevaatlikult kõrvale heitnud ja õled laiali laotanud, asetas ta piima voodisse. Vaene koerake oli kõigest nädalat kolm vana; silmad olid tal hiljuti avali läinud; üks silm näis koguni teisest natuke suurem; kutsikas ei osanud veel tassist juua ja värises ainult ning kissitas silmi. Gerassim võttis tal kahe sõrmega kergelt peast kinni ja vajutas ta koonukese piima juurde. Koer hakkas äkki ahnelt jooma, turtsudes, vappudes ja läkastades. Gerassim vaatas, vaatas, ja hakkas äkki naerma ... Öö läbi jändas ta koeraga, tegi talle aset, kuivatas teda ning uinus viimaks ise ta kõrval mingisse rõõmsasse ja vaiksesse unne.

Ükski ema ei hoolitse nii oma lapse eest, nagu Gerassim hoolitses oma kasvandiku eest. Esialgu oli koer väga nõrk, lahja ning inetu, kuid kosus vähehaaval, muutus siledamaks, ja umbes kaheksa kuu pärast sai temast tänu ta päästja lakkamatule hoolitsusele väga

S. Boion

tubli hispaania tõugu koer pikkade kõrvade, torukujulise karvase saba ja suurte ilmekate silmadega. Ta kiindus kirglikult Gerassimisse ega jäänud temast sammugi maha, käis üha tema kannul, tasakesi saba liputades. Gerassim andis temale nimegi — tummad teavad, et nende ümin äratab teiste tähelepanu —, pani temale nimeks Mumuu. Kõik inimesed majas armastasid koera ja hüüdsid teda ka Mumuuks. Ta oli haruldaselt tark, hellitses kõikidega, kuid armastas ainult Gerassimit. Gerassim ise armastas teda meeletult... ja temale oli ebameeldiv, kui teised koera silitasid: kas ta

kartis tema pärast või oli ta armukade — jumal teab! Mumuu äratas teda hommikuti, teda hõlmast sikutades, tõi ohelikkupidi ta juurde vana veeveohobuse, kellega ta suures sõpruses elas, läks tähtsal näol Gerassimiga koos jõe äärde, valvas ta luudi ja labidaid, ei lasknud kedagi ta kambri ligi. Gerassim saagis just tema jaoks avause oma uksesse, ja koer nagu tajus, et ta ainult Gerassimi kambris oli täielik perenaine, ning hüppas seepärast sinna tulles igakord kohe rahuloleva ilmega voodisse. Öösiti ei maganud ta üldse, kuid ei haukunud huupi nagu mõni rumal õuekoer, kes tagajalgadele istudes ja koonu õieli ajades ning silmi kinni pigistades haugub lihtsalt igavusest, niisama — haugub taevatähti ja harilikult kolm korda järjest. Ei! Mumuu peenike hääl ei kostnud iialgi asjatult: kas oli mõni võõras tarale lähenenud või oli kuskil kahtlast kära või kahinat tõusnud... Ühe sõnaga: ta oli oivaline valvur. Tõsi küll, peale tema oli õues ka vana peni — kollane pruunide tähnidega, nimega Voltšok —, kuid seda ei vallandatud iial öösekski keti küljest ega nõudnud ta ka ise oma suure vanaduse tõttu vabadust: lamas aina kerratõmbunult oma kuudis ja haugatas ainult vahel harva kähedalt, peaaegu kuuldamatult, otsekohe vait jäädes, nagu oleks ta ise ära tundnud oma haukumise ilmaaegsuse. Härrastemajas Mumuu ei käinud, ja kui Gerassim tubadesse puid kandis, jäi koer alati maha ning ootas teda kannatamatult trepi juures, kõrvu kikitades ja pead kord siia, kord äkki sinna keerates vähemagi ukse tagant kuuldava kobina puhul...

Nii möödus veel üks aasta. Gerassim jätkas oma kojamehetegevust ja oli oma saatusega väga rahul, kui äkki juhtus ootamatu seik — nimelt kõndis proua ühel ilusal suvepäeval oma armuleivasööjatega [1] mööda võõrastetuba. Ta oli heas tujus, naeris ja naljatas; armuleivasööjad naersid ja naljatlesid ka, kuid erilist rõõmu nad ei tundnud: majas just väga ei armastatud, kui prouale lõbus tuhin peale tuli, sest et ta siis esiteks kõikidelt kohest ja täielikku osavõttu nõudis ja vihastas, kui kellegi nägu heameelest ei säranud, teiseks aga ei kestnud need hood tema juures kuigi kaua, vaid asendusid harilikult sünge ja hapu meeleoluga. Tol päeval oli ta kuidagi õnnelikult tõusnud; kaarte pannes (ta ladus hommikuti alati kaarte) tuli tal neli soldatit välja: soovide teostumine, — ja ka tee tundus talle eriti maitsev, mille eest toatüdruk sai kiitust ja kümme kopikat rahas. Magus naeratus kortsunud huultel, jalutas proua mööda võõrastetuba ja astus akna juurde. Akna all oli väike iluaed, ja otse keset lillepeenart lamas Mumuu väikese roosipõõsa all ning näris hoolikalt konti. Proua nägi teda.

«Mu jumal!» hüüatas ta äkki. «Mis koer see on?»

Armuleivasööja, kelle poole proua oli pöördunud, hakkas, vaeseke, edasi-tagasi sagima tolle nukra rahutusega, mis harilikult

[1] Vaesunud aadlinaised, keda peeti härraste juures väiksemate tööde tegemiseks ja härraste meelelahutuseks.

valdab käsualust inimest, kui ta veel hästi ei tea, kuidas tal tuleb ülemuse hüüatust mõista.

«E... e... ei tea,» pomises ta. «Vist tumma koer...»

«Mu jumal!» ütles proua ta jutu vahele. «See on ju üliarmas koerake! Käskige ta siia tuua. Ons ta ammu tema juures? Kuidas ma teda siis seni pole näinud?... Käskige ta siia tuua.»

Armuleivasööja lendas kohe esikusse.

«Teenija, teenija!» karjus ta. «Tooge rutemini Mumuu! Ta on iluaias.»

«Aa, ta nimi on Mumuu,» sõnas proua. «Väga ilus nimi.»

«Ah, väga ilus,» vastas armuleivasööja. «Rutemini, Stepan!»

Stepan, rässakas poiss, kes toapoisiametit pidas, sööstis ülepeakaela iluaeda ja tahtis Mumuu kinni võtta, kuid koer lipsas ta sõrmede alt osavasti minema ja kihutas kõigest väest Gerassimi juurde, kes kööginurgas lähedal aami oli kloppimas ja puhtaks raputamas, seda käte vahel keerates nagu lastetrummi. Stepan jooksis Mumuu järele, hakkas teda püüdma otse peremehe jalge ees, kuid väle koer ei lasknud end võõra inimese poolt tabada, hüples ja põikles kõrvale. Gerassim vaatas muigega kogu seda jändamist; viimaks ajas Stepan ennast tusaselt sirgu ja tegi talle märkide varal ruttu selgeks, et — proua nõuab su koera enda juurde. Gerassim jahmus natuke, kuid kutsus Mumuu ligi, võttis maast ja andis Stepani kätte. Stepan viis koera salongi ja pani parkettpõrandale. Proua hakkas teda hellitava häälega enda juurde kutsuma. Mumuu, kes eluilmaski veel nii toredais ruumides polnud viibinud, kohkus väga ja sööstis ukse poole, kuid Stepan tõukas ta teenistusvalmina eemale; koer hakkas värisema ja surus end vastu seina.

«Mumuu, Mumuu, tule nüüd minu juurde, tule proua juurde,» rääkis proua. «Tule, rumalakene... ära karda...»

«Tule, tule, Mumuu, proua juurde,» kordasid armuleivasööjad üksisõnu. «Tule.»

Kuid Mumuu vahtis ahastavalt ringi ega liikunud paigast.

«Tooge temale midagi süüa,» ütles proua. «Kui rumal ta on! ei tule proua juurde. Mida ta kardab?»

«Nad ei ole veel harjunud,» ütles üks armuleivasööjaist argliku ja heldinud häälega.

Stepan tõi alustassiga piima, pani Mumuu ette, kuid Mumuu mitte ei nuusutanudki piima, vaid värises üha ning vahtis endistviisi ringi.

«Ah, missugune sa oled!» sõnas proua tema juurde minnes, laskus kummargile ja tahtis teda silitada, kuid Mumuu pööras krampliкult pead ja ajas hambad irevile. Proua tõmbas kähku käe ära...

Tekkis hetkeline vaikus. Mumuu kiunatas tasakesi, nagu oleks ta kaevata ja vabandust paluda tahtnud... Proua läks eemale ja tõmbas kulmud kor su. Koera äkiline liigutus oli teda ehmatanud.

«Ah!» hüüdsid kõik armuleivasööjad korraga. «Ega ta teid hammustanud, jumal hoidku!» (Mumuu ei olnud eluajal kedagi hammustanud.) «Ah, ah!»

«Viidagu ta ära,» ütles vanaeit muutunud häälel. «Vilets koer! Kui tige ta on!»

Ja pikkamisi ümber pöördudes läks ta oma kabinetti. Armuleivasööjad vaatasid aralt üksteisele näkku ja läksid järele, kuid proua jäi seisma, heitis neile külma pilgu, sõnas: «Milleks? ma ju ei kutsu teid,» ja läks minema.

Armuleivasööjad hakkasid meeleheitlikult Stepani poole käsi vehkima; Stepan haaras Mumuu ja vi kas ta ruttu õue, otse Gerassimi jalge ette; poole tunni pärast aga valitses majas juba sügav vaikus ja vanaproua istus oma diivanil süngemana kui äikesepilv.

Mõtelda, missugused tühised asjad mõnikord võivad inimese tuju rikkuda!

Õhtuni oli proua tusane, ei rääkinud kellegagi, ei mänginud kaarte ja veetis öö halvasti. Arvas, et temale ei antud seda kõlni vett, mis alati, et padjal on seebihais, ja sundis pesuvardjat kogu pesu läbi nuusutama — ühe sõnaga: närvitses ning oli väga äge. Hommikul käskis ta Gavrila kutsuda tund aega varem kui harilikult.

«Ütle, palun,» alustas proua, niipea kui Gavrila seesmise koogamisega üle ta kabineti läve oli astunud, «mis koer see meie õues öö otsa haukus? Ei lasknud mind magada!»

«Koer ... missugune ... võib-olla tumma koer,» sõnas Gavrila mitte päris kindla häälega.

«Mina ei tea, kas tumma või kellegi teise oma, aga mind ei lasknud magada. Pealegi paneb mind imestama, milleks meil niisugune hulk koer on! Soovin teada. Meil on ju õuekoer olemas?»

«Kuidas siis, on küll, Voltšok.»

«No milleks meile siis veel teist koera vaja? Ainult korratusi tekitab. Ei ole peremeest majas, vaat mis. Ja milleks vajab tumm koera? Kes lubas tal minu õues koeri pidada? Eile läksin akna juurde, aga peenral oli koer kõhuli, oli mingi jäleduse sinna toonud, näris seda — ja minul on sinna roosid istutatud ...»

Proua vaikis hetke.

«Et ta juba täna siit kaoks ... kas kuuled?»

«Kuulen.»

«Juba täna. Mine nüüd. Ettekandele kutsun ma sind pärast.» Gavrila väljus.

Läbi salongi minnes asetas ülemteener korra mõttes kellukese ühelt laualt teisele, nuuskas saalis tasakesi oma pardinina ja läks esikusse. Esikus magas Stepan kastpingil surmasaanud sõjamehe asendis lahingumaalilt, paljad jalad vaipa asendava saterkuue alt kramplikult välja sirutatud. Ülemteener müksas ta ärkvele ja andis poolvaljusti mingi käsu, millele Stepan vastas pooleldi haigutuse, pooleldi naerulaginaga. Ülemteener läks ära, Stepan aga kargas püsti, tõmbas vammuse selga ja saapad jalga, väljus ja jäi rõdu juurde seisma. Ei möödunud viit minutitki, kui ilmus Gerassim lahutamatu Mumuu saatel hiiglasuure puukandamiga seljas. (Proua

käskis oma magamistuba ja kabinetti kütta isegi suvel.) Gerassim jäi küljeti ukse ette seisma, tõukas seda õlaga ja vajus oma kandamiga majja, Mumuu aga jäi teda ootama nagu harilikult. Siis söösti Stepan parajat hetke kasutades äkki ta kallale, nagu kull kanapojale, surus ta rinnaga vastu maad, kahmas kaenlasse ja jooksis mütsigi pähe panemata välja, istus esimesele vastujuhtunud voorimehele ja sõitis Ohhotnõi Rjad'i. Seal leidis ta peagi ostja, kellele ta koera loovutas viiekümne kopika eest sel tingimusel, et ta teda vähemasti nädal aega nööri otsas hoiaks, ja sõitis kohe tagasi; kuid enne maja ette jõudmist tuli ta voorimehelt maha, läks tagumist põiktänavat kaudu ringi ümber õue, ronis üle tara ja hüppas õue; väravast ei julgenud ta sisse minna: kartis, et kohtab ehk Gerassimit.

Muide, tema kartus oli ilmaaegne: Gerassimit ei olnud enam õues. Majast väljudes leidis ta kohe Mumuu puudu olevat; tema mäletamist mööda ei olnud veel juhtunud, et Mumuu poleks ta tagasitulekut ära oodanud. Ta jooksis kõikjale, otsis Mumuud, hüüdis omal kombel ... sööstis oma kambrisse, heinaküüni, ruttas tänavale, siia-sinna ... Koer oli kadunud! Ta pöördus inimeste poole, küsitles neid kõige meeleheitlikumate märkide varal, näitas poole arssina kõrgusele maast, joonistas teda käega ... Mõned ei teadnud tõesti, kuhu Mumuu oli saanud, ja raputasid ainult pead; teised teadsid ja itsitasid temale vastuseks; üleõiteener aga tegi üliväga tähtsa näo ja hakkas kutsarite peale karjuma. Siis jooksis Gerassim kodunt minema.

Videvik oli käes, kui ta tagasi tuli. Tema väsinud ilme, ebakindla kõnnaku ja tolmunud riiete järgi võis oletada, et ta oli jõudnud pool Moskvat läbi joosta. Ta jäi proua akende vastu seisma, laskis silmad üle trepi käia, kuhu seitsekond teenijat oli salka kogunenud, pööras näo kõrvale ja ümises veel kord: «Mumuu!» — Aga Mumuu ei vastanud. Gerassim läks ära. Kõik vaatasid temale järele, kuid keegi ei naeratanud, ei lausunud sõnagi ... uudishimulik eessõitja Antipka aga jutustas teisel hommikul köögis, et tumm oli kogu öö ohkinud.

Kogu järgmisel päeval ei tulnud Gerassim nähtavale, nii et tema asemel pidi kutsar Potap vett tooma minema, mille üle viimane oli väga pahane. Proua küsis Gavrilalt, kas käsk on täidetud. Gavrila vastas, et on täidetud. Teisel hommikul väljus Gerassim oma kambrist ja hakkas tööle. Lõunale ta tuli, sõi pisut ja läks jälle, kedagi tervitamata. Tema nägu, niigi elutu, nagu kõigil kurttummadel, oli nüüd otsekui kivinenud. Pärast lõunat läks ta jälle kodunt ära, kuid mitte kauaks, tuli tagasi ja läks kohe heinaküüni. Saabus öö — kuupaistene, selge. Raskelt ohates ja alatasa teist külge keerates lamas Gerassim ja tundis äkki, et teda nagu hõlmast oleks sikutatud; ta hakkas üleni vabisema, kuid ei tõstnud pead, pigistas koguni silmad kinni; aga siis tõmmati jälle hõlmast, nüüd juba tugevamini; ta kargas püsti ... tema ees keerles Mumuu, nöörijupp kaelas. Pikk rõõmukarje tungis Gerassimi tummast rinnast; ta

haaras Mumuu, pigistas teda oma embusse; ainsa hetke jooksul tõmbas Mumuu tal keelega üle nina, silmade, vurrude ja habeme!... Gerassim seisis pisut, mõtles, ronis ettevaatlikult heinavirna otsast alla, vaatas ringi, ja hiilis õnnelikult oma kambrisse, kui oli veendunud, et keegi teda ei näe.

Gerassim oli juba enne taibanud, et koer iseenesest ei kadunud, et ta arvatavasti proua käsul oli ära viidud; inimesed olid temale märkide varal seletanud, kuidas tema Mumuu oli prouale hambaid näidanud, ja ta otsustas midagi ette võtta. Kõigepealt söötis ta Mumuud leivaga, kallistas teda, pani magama, hakkas siis kaalutlema, ja kaalutleski öö läbi, kuidas kõige parem oleks teda ära peita. Viimaks tuli ta mõttele teda päevad läbi kambris pidada ja ainult vahel harva seal vaatamas käia, öösel aga välja viia. Avause ukses toppis ta oma vana kuuega kõvasti kinni ja oli vara hommikul juba õues, nagu poleks midagi juhtunud, säilitades isegi (süütu kavalus!) endist süngust näoilmes. Vaesele kurdile ei võinud pähe tulla, et Mumuu ennast oma vingumisega reedab; tõepoolest said kõik majas varsti teada, et tumma koer oli tagasi tulnud ja luku taga istus, kuid kaastundest tema ja ta koera vastu ja osalt võib-olla ka kartusest ta ees ei antud talle mõista, et ta saladust teati. Ainult ülemteener sügas kukalt, kuid lõi käega. «Ah, jumal temaga! Ehk ei saa proua teada!» See-eest ei olnud tumm iialgi nii virk olnud kui tol päeval: puhastas ja kratsis kogu õue, kitkus välja viimsegi umbrohu, kiskus oma käega välja kõik latid iluaia tarast, et veenduda, kas nad küllalt tugevad on, ja tagus nad siis ise jälle sisse — ühe sõnaga: jändas ja askeldas nii, et isegi proua pani ta agarust tähele.

Päeva jooksul käis Gerassim paar korda vargsi oma vangistatu juures; kui aga öö saabus, heitis ta ühes temaga kambrisse magama, mitte lakka; alles kella kahe ajal läks ta temaga õhu kätte jalutama. Võrdlemisi kaua Mumuuga mööda õue kõndinud, pidi ta juba tagasi minema, kui äkki tara tagant põiktänava poolt kahinat kuuldus: Mumuu ajas kõrvad kikki, hakkas lõrisema, läks tara juurde, nuusutas ja hakkas valjusti ja kilavalt haukuma. Kellelgi purjus mehel oli pähe tulnud endale sinna ööseks pesa teha. Samal ajal oli proua parajasti uinumas pärast kestvat «närvilist erutust»: selliseid erutusi juhtus temaga alati pärast liiga toitvat õhtusööki. Äkiline haukumine äratas ta; tema süda hakkas vasardama ja jäi seisma. «Tüdrukud, tüdrukud!» oigas ta. «Tüdrukud!» Kohkunud tüdrukud kargasid tema magamistuppa. «Oh, suren, oh!» sõnas ta ahastuses käsi laotades. «Jälle, jälle see koer!... Oh, saatke arsti järele. Nad tahavad mind tappa... Koer, jälle koer! Oh!» ja ta heitis pea kuklasse, mis pidi minestust tähendama.

Rutati arsti järele, s. t. koduse tohtri Haritoni järele. See tohter, kelle kogu kunst seisis selles, et ta kandis pehmete taldadega saapaid, oskas delikaatselt pulssi katsuda, magas neliteist tundi ööpäeva jooksul, ülejäänud ajal aga õhkas üha ja kostitas prouat vahetpidamata loorberkirsitilkadega, — see tohter jooksis kohe

kohale, suitsutas õhku kõrvetatud sulgedega ja ulatas prouale hõbekandikul klaasikese ihaldatud tilkadega, niipea kui ta silmad avas. Proua jõi need ära, kuid hakkas kohe jälle nutuse häälega kurtma koera üle, Gavrila üle, oma saatuse üle; selle üle, et tema, vana naise, on kõik hüljanud, et keegi teda ei haletse, et kõik tahavad tema surma. Õnnetu Mumuu aga haukus edasi, ja asjata püüdis Gerassim teda tara juurest ära kutsuda. «Näe... näe... jälle...» halises proua ja pööritas uuesti silmi. Tohter sosistas midagi tüdrukule, see sööstis esikusse, müksas Stepani ärkvele, too jooksis Gavrilat äratama. Gavrila laskis ähmiga kogu maja jalule ajada.

Gerassim pöördus ümber, nägi vilkuma hakanud tulesid ja varjusid akendel, tajus oma südamega hädaohtu, haaras Mumuu kaenlasse, jooksis kambrisse ja pani ukse lukku. Mõne hetke pärast lõhkusid viis meest ta ukse taga, kuid peatusid riivi vastupanu tundes. Gavrila jooksis hirmsa kiiruga sinna, käskis neil kõikidel hommikuni sinna jääda ja valvata, ise aga kihutas ta tüdrukute tuppa ja laskis vanema seltsidaami Ljubov Ljubimovna kaudu, kellega koos ta juba aastaid varastas ja arvestas teed, suhkrut ja muud koloniaalkaupa, prouale teatada, et koer õnnetuseks oli kuskilt jälle tagasi tulnud, aga et teda homme enam elavate killas ei saa olema; olgu proua armuline, ärgu olgu vihane ja rahunegu. Proua poleks arvatavasti nii pea veel rahunenud, aga tohter oli suure rutuga kaheteistkümne tilga asemel tervelt nelikümmend kallanud: loorberkirsi jõud siis mõjuski — veerand tunni pärast magas proua juba tugevasti ja rahulikult. Gerassim aga lamas üleni kahvatuna oma asemel ja hoidis Mumuu suud tugevasti kinni.

Teisel hommikul ärkas proua üsna hilja. Gavrila ootas tema ärkamist, et käsku anda otsustavaks rünnakuks Gerassimi pelgupaiga vastu, ise aga valmistus ta tugevat äikest vastu võtma. Kuid äikest ei tulnud. Voodis lamades käskis proua kõige vanema armuleivasööja enda juurde kutsuda.

«Ljubov Ljubimovna,» algas ta vaikse ja nõrga häälega — ta armastas mõnikord mängida ärahirmutatud ja kurba kannatajat; ei maksa rääkidagi, et kõigil inimestel majas oli siis väga piinlik. «Ljubov Ljubimovna, te näete, missugune on minu olukord; minge, südamekene, Gavrila Andreitši juurde, rääkige temaga. Kas talle tõesti mingi koeranäru on kallim kui tema proua rahu, võib-olla isegi elu? Ma ei tahaks seda uskuda,» lisas ta sügavat tunnet väljendava ilmega. «Minge, südamekene, olge nii hea, minge Gavrila Andreitši juurde.»

Ljubov Ljubimovna läks Gavrila tuppa. Mine tea, millest nad vestlesid, kuid mõne aja pärast liikus terve summ inimesi läbi õue Gerassimi kambri suunas: kõige ees astus Gavrila, käega mütsi kinni hoides, kuigi tuult ei olnud; tema kõrval sammusid kokad ja toapoisid; aknast vaatas onu Saba ja tegi korraldusi, s. t. laiutas niisama käsi; kõige taga kargasid ja veiderdasid poisikesed, poo-

led neist kokkujooksnud võõrad põngerjad. Kambrisse viival kitsal trepil istus üks valvureist; ukse juures seisis kaks, kepid käes. Hakati trepist üles minema, kogu trepp kogunes mehi täis. Gavrila läks ukse juurde, põrutas vastu ust, hüüdis:

«Tee lahti!»

Kuuldus summutatud haukumist, kuid vastust ei olnud.

«Ma ütlen, tee lahti!» kordas Gavrila.

«Gavrila Andreitš,» tähendas Stepan alt. «Ta on ju kurt, ei kuule.»

Kõik hakkasid naerma.

«Mis siis teha?» küsis Gavrila ülalt.

«Tal on seal auk ukses,» vastas Stepan, «kobage kepiga.»

Gavrila laskus kummargile.

«Ta on augu mingi kuuega kinni toppinud.»

«Torgake kuub sissepoole.»

Nüüd kuuldus jälle kõlatut haukumist.

«Näe, näe, ise annab ennast ära,» tähendati jõugu seas ja hakati jälle naerma. Gavrila sügas kõrvatagust.

«Ei, vennas,» rääkis ta viimaks edasi. «Kuue võid ise sissepoole tõugata, kui tahad.»

«Mis seal ikka — kõige suurema lahkusega.»

Ja Stepan ronis üles, võttis kepi, tõukas kuue sisse ja hakkas avauses kepiga sorkima, ise sõnudes: «Tule välja, tule välja!» Ta sorkis alles kepiga, kui kambriuks äkki kiiresti avanes — kogu teenijaskond veeres kohe ülepeakaela trepist alla, Gavrila kõigepealt. Onu Saba pani akna kinni.

«No, no, noo!» karjus Gavrila õues. «Vaata sa mul, vaata! . . .»

Gerassim seisis liikumatult lävel. Jõuk oli trepijalale kogunenud. Gerassim vaatas ülalt kõiki neid saksa pintsakuis mehi, ise käsi kergelt puusas hoides; oma punases talupojasärgis näis ta nendega võrreldes mingi hiiglasena. Gavrila astus sammu ettepoole.

«Vaata sa, vend,» sõnas ta. «Ära mul vallata.»

Ja ta hakkas tummale märkide varal seletama, et — proua nõuab tingimata su koera; anna ta kohe siia, muidu läheb sul halvasti. Gerassim vaatas teda, näitas koera poole, tegi oma kaela juures liigutuse, nagu veaks ta silmust kinni, ja vaatas küsivalt ülemteenrile näkku.

«Ja, jaa,» vastas Gavrila pead noogutades. «Jah, tingimata.»

Gerassim langetas silmad, raputas end äkki, näitas jälle Mumuu poole, kes kogu aja ta kõrval seisis, süütult saba liputades ja uudishimulikult kõrvu liigutades; kordas poomismärki oma kaela juures ja lõi endale tähtsalt vastu rindu, otsekui kuulutades, et ta ise kavatseb Mumuu surmata.

«Sa viimati petad,» vehkis Gavrila kätega tema poole.

Gerassim silmitses teda, muigas põlastavalt, lõi endale jälle vastu rinda ja tõmbas ukse kinni.

Kõik vaatasid vaikides üksteisele näkku.

«Mis see siis tähendab?» alustas Gavrila. «Ta pani ukse lukku?»

«Jätke ta rahule, Gavrila Andreitš,» sõnas Stepan. «Ta teeb, kui kord lubas. Selline ta juba on... Kui ta lubab, siis on asi kindel. Ta pole ses asjas meiesugune. Mis tõsi, see tõsi. Jah.»

«Jah,» kordasid kõik ja raputasid pead. «Nii see on. Jah.»

Onu Saba avas akna ja ütles ka «jah».

«Noh, olgu, eks vaatame,» sõnas Gavrila. «Aga valvet siiski ära ei võta. Hei sina, Jeroška!» lisas ta, pöördudes kahvatu mehe poole kollases kuues, kes aednikukohuseid täitis. «Mis sul teha on! Võta kepp ja istu siin — ja niipea kui midagi juhtub, jookse kohe minu juurde!»

1. Miks Gerassim nii väga Mumuusse kiindus? Millal väljendus see eriti jõuliselt?
2. Miks võttis Gerassim koera hukkamise enda peale?
3. Mida tähendavad Stepani sõnad Gerassimi kohta: «Ta pole ses asjas meiesugune.»? Põhjendage nende sõnade õigsust.
4. Jaotada see peatükk järgnevate pealkirjade kohaselt osadeks ja jutustada selle sisu.

III peatüki kava:

a) Gerassim leiab koera.
b) Mumuust saab Gerassimi sõber.
c) Proua näeb koera ja laseb selle tuppa tuua.
d) Proua vihastab koera peale ja käsib ta eemaldada.
e) Stepan viib Mumuu salaja ära ja müüb maha.
f) Gerassim otsib asjata Mumuud.
g) Mumuu tuleb tagasi.
h) Mumuu vihastab uuesti prouat oma öösise haukumisega.
i) Proua nõuab koera hukkamist.
j) «Saksa pintsakus meeste» pealetung Gerassimi toapugerikule.
k) Gerassim annab märkidega mõista, et ta ise hukkab Mumuu.

IV.

Jeroška võttis kepi ja istus trepi ülemisele astmele. Jõuk läks laiali, välja arvatud mõned vähesed uudishimulikud ja poisikesed; Gavrila aga läks koju ja käskis Ljubov Ljubimovna kaudu prouale teatada, et kõik on täidetud, ise aga saatis igaks juhtumiks eessõitja politsei järele. Proua tegi sõlme taskurätikusse, kallas kölni vett selle peale, nuusutas, hõõrus oma meelekohti, jõi teed ja uinus jälle, ikka veel loorberkirsitilkade mõju all olles.

Tund aega pärast kogu seda rahutust avanes kambri uks ja nähtavale tuli Gerassim. Tal oli pühapäevakuub seljas ja nööri otsas talutas ta Mumuud. Jeroška nihkus kõrvale ja laskis tal mööda minna. Gerassim läks värava poole. Poisikesed ja kõik õuesolijad saatsid teda vaikides silmadega. Ta ei vaadanud ümbergi, pani mütsi alles tänaval pähe. Gavrila saatis sama Jeroška teda jälgima. Jeroška nägi eemalt, et ta läks ühes koeraga trahterisse, ja hakkas tema väljumist ootama.

Trahteris tunti Gerassimit ja mõisteti tema märkidekeelt. Ta

tellis hapukapsasuppi lihaga ja istus, küünarnukke lauale toetades. Mumuu seisis ta tooli kõrval, teda oma tarkade silmakestega rahulikult vaadates. Tema nahk aina läikis: näha oli, et teda hiljuti oli kammitud. Gerassimile toodi kapsasuppi. Ta poetas sinna leiba, hakkis liha peeneks ja pani taldriku põrandale. Mumuu hakkas oma tavalise viisakusega sööma, vaevalt koonukesega toitu puutudes. Gerassim vaatas teda kaua; kaks rasket pisarat veeres äkki ta silmadest: üks kukkus koera järsule laubale, teine kapsaleemele. Ta varjas käega oma nägu. Mumuu sõi pool taldrikutäit ära ja läks keelt limpsates eemale. Gerassim tõusis, maksis leeme eest ja läks ära; kelner saatis teda natuke hämmastunud pilguga. Jeroška hüppas Gerassimit nähes nurga taha, laskis tal mööduda ja käis siis jälle tema kannul.

Gerassim kõndis ilma ruttamata ega lasknud Mumuud nööri otsast lahti. Tänavanurgani jõudnud, jäi ta otsekui mõtiskledes seisma ja pöördus äkki kiirete sammudega otse Krõmski Brod'i poole. Teel astus ta maja hoovi, millele kõrvalhoonet juurde ehitati, ja tõi sealt kaenla all kaks telliskivi välja. Krõmski Brod'i juurest hakkas ta piki kallast minema, jõudis kohani, kus seisis kaks vaiade külge seotud paati aerudega (neid oli ta juba varem märganud), ja hüppas ühes Mumuuga paati. Lonkur vanamehejäss kargas puuviljaaia nurka ehitatud osmikust välja ja hakkas ta peale karjuma. Aga Gerassim ainult noogutas pead ja hakkas nii tugevasti sõudma — kuigi vastuvoolu —, et ta üheainsa hetkega oli umbes saja sülla kaugusel. Vanamees seisis, seisis, sügas oma selga esiti vasaku, siis parema käega ja läks longates tagasi osmikusse.

Gerassim aga sõudis ja üha sõudis. Juba oli Moskva selja taha jäänud. Juba laiusid kallastel aasad, kapsaaiad, põllud, salud; talumaju tuli nähtavale. Tundus küla hõngu. Ta pani aerud käest, surus pea Mumuu vastu, kes ta ees kuival põikpuul istus — põhi oli vett täis — ja püsis liikumatuna, võimsaid käsi koera seljal risti pannes; laine kandis paati pisitasa tagasi linna poole. Viimaks ajas Gerassim end sirgu, mässis rutuga — mingi haiglane tigedus näol — nööri ümber kaasatoodud telliskivide, tegi aasa, pani Mumuule kaela, tõstis ta jõe kohale, vaatas teda viimast korda... — Mumuu vaatas usaldavalt ja ilma kartuseta temale näkku ja liputas kergelt saba. Gerassim pööras näo kõrvale, pigistas silmad kinni ja laskis käed lahti... Ta ei kuulnud midagi, ei kukkuva Mumuu lühikest vingatust, ei rasket veelaksatust; temale oli kõige kärarikkam päev hääletum ja kõlatum kui kõige vaiksem öö meile, ja kui ta jälle silmad avas, ruttasid jõel endiselt väikesed lained, otsekui üksteist taga ajades; endiselt loksusid ja koputasid nad sõõre kalda poole.

Niipea kui Gerassim silmist kadus, läks Jeroška koju tagasi, ja teatas kõigest, mis ta oli näinud.

«No-jaa,» tähendas Stepan. «Ta uputab koera ära. Võib rahulik olla. Kui ta midagi on lubanud...»

Päeva jooksul ei näinud keegi Gerassimit. Kodus ta lõunat ei söönud. Saabus õhtu; kõik kogunesid õhtusöögiks peale tema.

«Missugune imelik see Gerassim on!» piiksus paks pesunaine. «Kes siis koera pärast niiviisi südant piinab! Tõepoolest!»

«Gerassim ju oli siin,» hüüatas äkki Stepan, lusikaga putru ahmides.

«Kuidas? Millal?»

«Paari tunni eest. Oli jah. Mulle tuli ta väravas vastu; ta oli juba jälle siit minemas, läks väravast välja. Pidin midagi küsima koera kohta, aga temal oli nähtavasti tuju halb. Noh, tõukas siis mind; küllap tahtis mind niisama kõrvale lükata, et — ära tüki ligi, aga mina sain seesuguse obaduse külje pihta, et hoia alt!» Stepan tõmbus tahtmatu muigega kössi ja hõõrus kukalt. «Jah,» lisas ta. «Käsi on tal vägev, hiiglase käsi — pole midagi ütelda.»

Kõik naersid Stepani üle ja läksid pärast õhtusööki magama, igaüks oma poole.

Samal ajal aga sammus piki T... maanteed usinasti ja peatumatult üks hiiglane, kott seljas ja pikk kepp käes. See oli Gerassim. Ta ruttas ilma ümber vaatamata, ruttas koju, oma kodukülasse, kodukohta. Vaese Mumuu ära uputanud, jooksis ta oma kambrisse, pakkis väledasti mõned kolud vanasse hobusetekki, sidus selle kompsuks, vinnas õlale ja läks. Tee oli talle hästi meelde jäänud juba siis, kui teda Moskvasse toodi; küla, kust proua ta võttis, asetses kõigest kahekümne viie versta kaugusel maanteest.

Ta sammus maanteed mööda mingi vankumatu südidusega, meeleheitliku ja ühtlasi rõõmsa otsustavusega. Ta käis, tema rinnaesine oli laialt lahti, silmad ahnelt otse ettepoole suunatud. Ta ruttas, nagu oleks teda kodukohas vana emake oodanud, nagu oleks ta teda enda juurde kutsunud pärast pikka rändamist võõrsil, võõraste inimeste seas... Saabuv suveöö oli vaikne ja soe; ühel pool, seal, kuhu päike oli looja läinud, valendas taevaserv alles ja punetas õrnalt kaduva päikese viimases kumas; teisel pool kerkis juba sinine, hall videvik. Sealt lähenes öö. Vutte häälitses sadadena ümberringi, rääkgud huiklesid üksteise võidu... Gerassim ei kuulnud neid, ei kuulnud ka puude ärksat õist sosinat, milledest ta tugevad jalad teda mööda kandsid; aga ta tajus küpseva rukki tuttavat lõhna, mida lausa hoovas pimedate nurmede poolt; tajus, kuidas tuul, mis temale vastu lendas — kodukoha tuul —, talle hellitavalt näkku lõi, tema juustes ja habemes mängis; ta nägi enda ees valendavat maanteed — koduteed, mis oli sirge nagu nool; nägi taevas loendamatuid tähti, mis tema teed valgustasid, ja otsekui lõvi astus ta edasi tugevana ja reipana, nii et kui tõusev päike oma niiskeltpunaste kiirtega valgustas parajasti hoogu sattunud vägilast, oli ta Moskvast juba kolmekümne viie versta kaugusel...

Kahe päeva pärast oli ta juba kodus, oma tares — sinna elama pandud sõdurinaise suureks hämmastuseks. Pühapiltide ees palvetanud, läks ta otsekohe külavanema juurde. Külavanem imestas esiti; aga parajasti algas heinategu: Gerassimile kui suurepärasele töömehele anti seal viimaks vikat kätte, ja ta asus niitma nagu vanasti, asus niitma nii, et talupojad aina pead vangutasid tema hoogu ja haardeid vahtides.

Moskvas aga leiti Gerassim teisel päeval pärast tema pagemist puudu olevat. Mindi ta kambrisse, tuhniti see läbi, öeldi Gavrilale. See tuli, vaatas, kehitas õlgu ja otsustas, et tumm kas jooksis ära või uppus ühes oma rumala koeraga. Teatati politseile, kanti prouale ette. Proua sai vihaseks, hakkas nutma, käskis ta iga hinna eest üles otsida; kinnitas, et ta iialgi polnud käskinud koera hävitada, ja andis Gavrilale lõpuks niisuguse peapesu, et see päev otsa ainult pead raputas ja sõnas: «Noo!», kuni onu Saba tõi ta mõistusele temale üteldes: «Noo-oh.» Viimaks tuli külast teade Gerassimi sinnajõudmise kohta. Proua rahunes pisut; andis esiti küll käsu ta jalamaid Moskvasse tagasi nõuda, kuulutas aga siis, et tal niisugust tänamatut inimest ei ole sugugi vaja. Muide suri ta ise varsti pärast seda; pärijail aga oli muudki teha kui Gerassimile mõtelda: nad lasksid vanaproua teisedki tööorjad kruntrendile.

Nii elabki Gerassim tänini oma üksildases tares; tugev ja võimas on ta endistviisi, töötab nelja mehe eest nagu ennegi ja on tähtis ning väärikas nagu enne. Aga naabrid on märganud, et ta Moskvast tagasitulekust saadik lakkas naistega hoopis läbi käimast, ta isegi ei vaata neid, ja et ta endal ühtki koera ei pea. «Noh,»

räägivad maamehed, «tema õnn, et tal naisi vaja pole, koer aga — milleks temale koer! Tema õue ei vea varast vägisigi!» Nii suur kuulsus on tumma hiiglasejõul.

1. Millega seletada, et Gerassim lahkub proua juurest alles pärast Mumuu hukkamist?
2. Missugused proua iseloomujooned näitavad teda kui orjapidajat?
3. Milliseid tundeid tekitab meis tema tegevus?
4. Mispoolest on Gerassim tublim teistest mõisainimestest?
5. Panna igale peatükile pealkiri lausega tekstist.
6. Jutustada võimalikult tekstilähedaselt Mumuu hukkamisest.
7. Leida sellest jutustusest ilmekaid võrdlusi.
8. Jutustada tekstilähedaselt: «Gerassim läheb külla tagasi».

Oma tegelaste iseloomu esitamiseks kasutab Turgenev mitmesuguseid vahendeid. Üheks niisuguseks vahendiks on võrdlus. (Korrata «Võrdlus» lk. 106).

Turgenev kõneleb Gerassimist: «Ta kasvas tummana ja võimsana, nagu kasvab puu viljakal maal.» Ja samast Gerassimist, pärast tema vägivaldset linna üleviimist, kõneleb Turgenev: «Ta viskus näoli maha ja lamas tundide kaupa liikumatult kummuli nagu kinnipüütud metsloom.»

Meie kõik võime selgesti kujutleda suurt võimsat puud, mis on kasvanud viljakal maal, me kujutleme samuti ka äsja kinni püütud ja puuri pandud metslooma. Need võrdlused aitavad meil mõista Gerassimi olukorda niihästi siis, kui ta elas kaugel prouast ja tegeles harjunud talupojatööga, kui ka siis, kui ta kisti lahti kodukülast ja sunniti täitma linnas härrastemaja kojamehe kohuseid.

Jutustus.

Meie tutvusime juba Bornhõhe «Tasujaga». Nii «Tasuja» kui ka Turgenevi «Mumuu» kuulub kirjanduslike teoste liiki, mida nimetatakse jutustuseks.

Jutustus on kirjanduslik teos, mille aluseks on mingi episood (juhtumus) tegelase elust.

Põhiepisood Gerassimi elust, millest Turgenev jutustab, on seotud Mumuuga. Selles episoodis avaneb peamiselt Gerassimi, proua ja teiste jutustuse tegelaste iseloom. Teiseks, kõrvaliseks episoodiks, mis on jutustuses vähem tähtis, kuid aitab siiski mõista Gerassimi ja proua iseloomu, on Tatjana ja Kapitoni lugu.

Kõrvuti sellega leiame jutustuses ka kirjeldust. Nii kirjeldab Turgenev jutustuses «Mumuu» tegelaste — Gerassimi, proua, Tatjana, Kapitoni ja Mumuu välimust, kirjeldab lühidalt proua maja ja Gerassimi kambrikest, jutustuse lõpus aga on suveöö kirjeldus.

Nende kirjelduste tõttu kujutleb lugeja veel selgemini kõiki tegelasi, olukorda, milles nad elavad, mõistab paremini nende elu ning iseloomu ja jutustuse mõtet.

Selleks, et jutustuse mõttest paremini aru saada, on vaja esitada endale küsimus, kuidas autor suhtub tema poolt kujutatud tegelastesse ja sündmustesse.

Turgenev ei suhtu ükskõikselt oma jutustuse tegelastesse. Ta hindab väga Gerassimit, seab teda kõrgemale teistest teenijatest ning seda enam prouast, näitab tema kehalist ja hingelist jõudu, tema armastust töö vastu, ausust ja ta sügavaid tundeid. Turgenev ühtlasi kahetseb Gerassimit, kes on sunnitud alistuma despootliku jonnaka proua tujudele. Kirjanik vihkab prouat sellepärast, et see segab end Gerassimi, Tatjana ja Kapitoni ellu ning toob neile kõigile õnnetust ja kannatusi.

Jutustuse autor viib lugeja järeldusele, et kangelaste raske elu peamiseks põhjuseks on pärisorjus. Autor näitab, et piiramatu võim talupoegade üle arendas mõisnikes despotismi ja julmust.

Oleks minu olemine.

Oleks minu olemine,
teiseks minu tegemine,
küll mina teaksin, mis mina teeksin:
paneksin härrad härgadeksi,
prouad peale pulkadeksi,
paneks junkrud juttadeksi,
kiltrid taha kiilideksi,
kupjad peale kurgedeksi, —
ise taha kündijaksi.
Pikka piitsa mul peossa.
Annaksin armuta härrale
seitsekümmend selga mööda,
kümme kumb'gi külge mööda.
Härra ütleks eessa: ai ai aa!
Mina taga: tai rai raa!
Nüüd on härrad härgadeksi,
nüüd on prouad pulkadeksi,
nüüd on saksad sahkadeksi,
nüüd on junkrud juttadeksi,
nüüd on kiltrid kiilideksi,
nüüd on kupjad kurgedeksi,
nüüd on minulla meelevalda,
nüüd on härral: ai ai aa!
Minul taga: tai rai raa!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugustes väljendites kajastub eriti ilmekalt viha mõisa vastu?
2. Kuidas võiks väljendada teisiti: oleks minu olemine?

Hunt ja Talleke.

(I. Krõlov)

Mustmiljon näidet ajalugu teab,
et tugev nõrka kõiges süüdi peab;
kuid me ei hakka ajalugu kirjutama,
vaid valmi keeles kinnitame sama.

*

Üks Tall läks kuumal päeval oja äärde jooma,
ja, ega õnnetused tulles hüüa,
ta pidi kohtama seal Hunti, kurja looma,
kes kohe tahtis teda ära süüa.

Et aga seaduslikku nägu anda teole,
Hunt käratab: «Ma näitan sulle, reole!
Sa ütle, et
mis õigusega
sa ajad sogaseks ja segad
siin minu selget joogivett?
Su kaela murran selle eest, va vastik voon!»
«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda,
siis tahaks alandlikult ette kanda,
et mina sada sammu allpool voolu joon,
mispärast, julgen öelda, pole õige see,
et mina sogastan teil joogivee.»
«Mind ära valelikuks tee,
sa nurjatu! Et kuule aga hullu!
Ei ole veel mul meelest minna lastud,
kuis tunamullu
sa sama toorelt haukusid mu vastu.»
«Oi heldeke, ma pole aastanegi,»
nüüd lausub Talleke. «Su vend siis seda tegi!»
«Mul pole vendi.» — «Aga sinu tõugu
üks lurjus lõksutas siin mulle lõugu,
võib-olla isamees, või vader, nimekaim,
kust mina seda teadma pean.
Teil, karjastel ja koertel sama vihavaim
on minu vastu, küllap seda tean
ma ammust ajast: soovite vaid kurja
ja kavatsete karata mu turja!
Kuid sinuga kõik arved õiendan ma nüüd.»
«Mis on mu süü?»
«Pea suu! Sind kuulda ma ei taha!
Aeg küps on hambad sulle sisse lüüa.
Ka see on sinu süü, et mina tahan süüa!»
Nii ütles Hunt — ja murdis Talle maha.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Keda kujutab Krõlov Hundina ja keda Tallekesena?
2. Missuguseid nende inimeste iseloomujooni kujutatakse valmis?
3. Kuidas kajastuvad need iseloomujooned tegelaste kõneviisid?
4. Missuguses värsis peitub valmi peamõte?
5. Kuidas see sobib Turgenevi jutustuse «Mumuu» kohta?
6. Esitada ilmekalt kahekõne Hundi ja Tallekese vahel.

Valm.

Valm on lühike õpetliku sisuga ilukirjanduslik teos, milles mõistukõneliselt (ehk allegooriliselt) pilgatakse mitmesuguseid pahesid. Valme kirjutatakse harilikult jutustava luuletusena, värsistatult, aga neid on loodud ka jutustustena (näit. esimene valmimeister Aisopos).

Valmis esitatud sündmustik on väga lühike ja lihtne.

Tegelasteks on valmis harilikult loomad ja mõnikord ka inimesed ja esemed, kuid kõigi nende all tuleb alati mõelda inimesi. Nii võib valmis «Hunt ja Talleke» mõelda Hundi all mõisnikku või tsaariametnikku, Tallekese all aga pärisorja-talupoega või muid kaitsetuid inimesi revolutsioonieelsel Venemaal.

Krõlov võtab oma valmide tegelasteks niisuguseid loomi, kelle iseloomud on lihtsad ja selged: hunt — kiskja, rebane — kaval, vares — rumal, lambatall — nõrk ja kaitsetu, lõvi — võimas ja rumal, kala — kõnevõimetu, sõnatult vaikiv, pärdik — eputaja, vigurdaja.

Need tegutsevad ja kõnelevad vastavalt oma iseloomule. Rebane meelitab kavalusega vareselt juustu. Ja kuidas ta kõneleb, kuidas meelitab varest: «Mu tuvike, kuis oled kena! Kui kenad suled, kena nokk!» («Vares ja Rebane».)

Aga kui jõhkralt ja jultunult kõneleb hunt:

«Ma näitan sulle, reole!
Sa ütle, et
mis õigusega
sa ajad sogaseks ja segad
siin minu selget joogivett?
Su kaela murran selle eest,
va vastik voon!»

(*«Hunt ja Talleke»*.)

Ja kui vaikselt ja alandlikult, missuguse hirmuga vastab lambatall:

«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda,
siis tahaks alandlikult ette kanda...»

Krõlov iseloomustab meisterlikult oma tegelasi kõneluste kaudu. Igas Krõlovi valmis leiame väljendusrikast kõnet, ilmekat dialoogi.

Vene valmimeister Krõlov paljastab suure oskuslikkusega tsaari-aegseid ahneid riigiametnikke, kes koorivad talupoegi altkäemaksudega, ja nõrkade ning kaitsetute kulul elavate mõisnike, kuberneride, igasuguste vürstide ja krahvide parasiitlikke eluviise.

Krõlov naerab nende üle, ja kõik, kes loevad ta valme, teavad, kellele vihjab kirjanik, mille vastu ta võitleb, keda ta kaitseb.

Õpetus antakse mõnikord valmi ees, mõnikord järel.

«Kui puudub üksmeel seltsimeeste seas, siis nendel kunagi ei vea ja rist ning viletsus on nende ettevõte», nii a l g a b valm «Luik, Haug ja Vähk». «Kui Hundiga on vaja lõpetada tüli, siis nahk tal maha nüli!» — nii l õ p e b valm «Hunt penilas». Sellega aitab autor lugejal valmi mõttest aru saada.

Paljud väljendid Krõlovi valmidest on saanud vene rahva vanasõnadeks.

Milliseid valme olete õppinud eelmistel aastatel?

Millest neis räägitakse?

Igapäevane lugu.

(Juhan Liiv)

Kõik jutud algavad sellega peale, et kuskil midagi iseäralist sünnib, et kuskil midagi saab sündima või et kuskil midagi on sündinud, millest iseäralised asjad järele on jäänud.

Selles jutus siin ei ole midagi iseäralist; sellel ei ole muust jutustada kui ainult vaesest Punasoo Marist.

Ja ühe Punasoo Mari elus ei ole tõesti midagi iseäralikku ette tulnud, ei alguses ega lõpus. Kuidas ta elas ja oli, nõnda on palju teisi ka elanud. Need ristikesed, mis kirikaeda katavad, ühed täna pandud, teised kõdunenud, kolmandad poolküllakil, neljandad päris maha langenud — need kõik räägivad Maridest, kes kord on sündinud, elanud ja surnud nagu Punasoo Marigi.

Kui ta poole aastane oli, suri ta ema ära, ja kui ta roomates ukse pealt kukkus ja otsaesise ära lõi, võttis teda karjase naine kasvatada, kus ta niikaua põrandal kasukatüki sees istus, kuni käima hakkas.

Isa oli ju enne ta sündimist surnud.

Kui ta küla sead ära oli hoidnud ja veel aastat kuus kasvanud, oli tal suur õnn: ta sai taluperenaiseks. Kus külas perenaised riide «kruuti»[1] otsisid, seal võeti seda Punasoo Marilt, kus perenaised tüdrukutele eeskuju juhatasid, seal nimetasid nad Marit, ja kus kord jõukaks ja õnnelikuks loodeti saada, seal sooviti Punasoo Mari sugune olla, ja kus sant veel kesköö ajal ulualust leidis, see oli Punasoo.

Punasoo oli talu nimi.

Kui Mari mees ära suri, oli tal viis poega. Kõige vanem trallitas karjas, kõige noorem hällis.

Vahemised kisendasid veel kõik, tihti ühekorraga.

Mari lõikas ühele leiba, pani teisel jalgu kinni, seadis kolmandale pudipõlle ette, mõõtis sulastele viljaseemet välja, muretses, et krediitkassa võlg iga aasta tasa sai, ehk küll mees viimse rublani esimese sissemaksu ajal koha eest välja oli andnud.

Mõnikord üteldi ka, Mari olla lastele kuri. Mine katsu enne poeglastega valmis saada, katsu siis ja ütle. Pealegi, kui neid viis tükki on. Siin kinga pael vibupüssile pandud, seal vokinööörid puuhobusele ohelikuks lõigatud, kaalikas käidud või sauna katus sisse tallatud. Kuhu vaatad, sinna võmmi vaja.

Aga Mari kasvatas pojad üles, ja et aeg niisugune oli, mil kroonuteenistusest igaviisi vabastada lubati, pani Mari ühe peremeheks, teise peremehe abiks, kolmanda rõugepanijaks, neljanda kellelegi kasupojaks ja viienda koolmeistriks.

Kõik jäid talle «enesele» ja ta ei tarvitanud kellegi abi selle juures, nagu ta enne nende kasvatuse ajal kellelegi nende peale ei kaevanud.

Pojad sirgusid üles kuusena, ema jäi allapoole kõveraks. Ema ei nõudnud nende käest isesugust tänu, poegadel ei tulnud meelde seda pakkuda. Ema andis veel kotikesi ja sekikesi tagantjärele, kui pojad ju ise enese peremehed olid. Ei ta ütelnud kellelegi: Maksa ära!

Aga siis tulid Marile rasked ajad. Neli poega surid ühe aasta

[1] «kruut» — riide muster, kiri.

sees. Ta käis neid kõiki surnuaiale saatmas. Mis ta kodu tegi, kes seda nägi — aga ei ta jooksnud kellegi juurde külasse nutma.

Kui välk ta maja põlema lõi, kus vanem poeg peremees oli, oli Mari ainuke, keda tulest välja toodi, majad põlesid viimseni.

Uus peremees võttis Mari oma sauna.

Kui ta nüüd, kepike käes, pühapäeval kirikumäest üles palvele tudiseb, ütlevad talle inimesed:

«Küsi ometi valla vaestekassast enesele raha. Sul on ju õigus saada.»

Siis vaatab Mari rahulikult otsa ja ütleb:

«Kuni ikka veel näpud suka juures liiguvad, ei ole vaja.»

«Kes sulle ka annab?»

«Perenaine andis eilegi kakukese leiba ja potikese piima. Palju mulle, vanale inimesele, vaja on.»

See oli jutt vaesest Punasoo Marist.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugune oli Punasoo Mari lapsepõlv ja noorus?
2. Millest nähtub, et kaasinimesed Marist väga lugu pidasid?
3. Kuidas ta sai hakkama lesena?
4. Nimetada Mari kõige silmahakkavamad iseloomujooned. Milline neist meeldib kõige enam?
5. Kuidas iseloomustab Marit tema ütlus: «Kuni ikka veel näpud suka juures liiguvad, ei ole vaja.»?
6. Millised väljendused selles palas on eriti ilusad?
7. Mida tahab kirjanik öelda selle pala pealkirjaga?

Kätkilaul.

(F. Tuglas)

Maga, maga, marjukene, maga! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllapuu meil õue taga, sinna kätki tegin ma.

Maga, laps, sa rahu süles! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllas isa poodi üles, sama kõie otsas kätkis kõigud sa.

Mis sul peaks olema küll mureks! Ainult armusõnu kuuled minu suust. Kui sa kasvad ükskord suureks, oda teed siis isa võllapuust.

Maga, maga! Öö sees hõõgub põlend talu. Isa katab külmand muld. Kasvad suureks, tunda saad siis valu, hinges leegitsevat vihatuld.

Kasvad suureks, tunda saad siis valu, orjapiina ilma otsata. Ära iialgi siis armu palu: armu sul ei ole oodata!

Kõnni i s e elu adra taga, murra i s e enesele teed! Maga, maga, marjukene, maga: palju ees meil on veel pilkast ööd!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Friedebert Tuglas kirjutas selle laastu 1906. aastal. Missuguseid sündmusi kujutatakse selles?
2. Millise pildi maalib kirjanik?
3. Mis on selle peamõte? Missugune üleskutse peitub selles hällilaulus?
4. Milliseid õpetusi ta annab? Mida räägib ema lapse tulevikust?
5. Vaadelda kaksikpunkti esinemist «Kätkilaulus» ja selgitada, millises tähenduses siin seda kirjavahemärki kasutatakse.

Noorte elu minevikus

... juba lastena sattusime kapitalistliku rõhumise alla ... ja meile jäigi tundmatuks rõõmus noorus.

N. Ostrovski.

Minu lapsepõli.

(Vassili Mölder)

Paljud ülistavad
lapsepõlve nii,
tema mälestusi
tõstvad taevani.

Minu lapsepõli
hoopis teisiti —
äratab mu rinnas
õudseid tundmusi.

Hella ema armu
pole maitsnud ma;
tema kaotasin ma
tillukesena.

Kurnav töö ta hauda
enneaegu viis...
Rasked ajad mulle
algasivad siis.

Tige võõrasema
ilma armuta
jagas hoope selga,
piinas näljaga.

Varsti anti kodust
võõra juurde mind,
kus ma leinasin kui
pesast lahkund lind.

Pisarad ja ohked,
kannatus ja piin
olid minu osa
alatasa siin.

Tühi kõht ja taplus,
ülearu sund;
magada ei lastud
kunagi täis und.

Teiste laste pilge
kodus, karjateel
tegi minu elu
sapisemaks veel.

Laulgu teised kiitust
lapsepõlvele,
minus äratab ta
õudse tundmuse!

Minu esimesed «triibulised».

(E. Vilde)

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud mind oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks valida — mind, aidamehe

Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema «üles» — nõnda nimetati meil härrastemaja —, ja kui ema jälle «alla» tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

«Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhärraga mängima minema — noorhärraga, kas kuuled!»

Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mul alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatus, aga nägu ja kaela, iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle igakord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meeleheitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud mikski — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas.

Nüüd järgnes suurepärane peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja ulgumine paisus möirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle see, et ema mulle lõpuks kõige paremad pühapäeva-hilbud selga tõmbas.

Vahepeal ilmus isa ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse järel just minu, aidamehe Eedi, kõigi mõisalaste seast oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna aedniku ja kutsari ning sihvermeistri [1] laste näod ja käed olevat alati kriimud — opmanil ei olnud lapsi —, olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad. Lõpuks ei olevat ma nii «narr» kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimdus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma «suurtsugu vaimuga» poja üle niisama liigutatud nagu emagi ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhärraga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnistada, et see mul enamasti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult nii palju on mul praegu veel meeles, et ma pisikese paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi «Villi» ei võivat kutsuda, vaid «noorhärra», ja et ma kõik ta käsud pidavat täitma, aga

[1] sihvermeister — ülemlambur, siin karjamees.

teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ja tõugata. Üldse oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

«Aga kui ta mind lööb või tõukab?» küsisin emalt.

«Siis kannata ära,» vastas ema, «tema on ju saks.»

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama: «Saksalapsed ei löö ega tõukagi, saksalapsed on paid lapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!»

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhärraga «suu suud vastu» seati.

Oli ilus mustaverd poisike, umbes minu vanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tunnistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olid teda siiamaani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul on veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silmapilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui ta riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepannaldega jalas; mul ainult tõkati ja searasvaga võitud vene saapakesed, mille sääred nii kurvameelselt olid lossi vajunud. Temal peenike sinisetriibuline, kuldsete ankrutega ilustatud madruse-ülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisinised poolvillased püksid ja roosa sitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särgi. Temal tuliuus kahe siidlindiga meremehe-müts peas, mille esiselt suured kuldtähed särasid, mul Rakverest Kondivalu kaupmehelt ostetud «kahekümnekopikane», mille lagunevast nokast papitükid maha pudenesid ja mille algkarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenda kohta jõudsin, kui mu pilk noorhärra loendamata paljude mänguasjade peale langes, mida trepiesine täis oli. Kui ilusad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kärud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikuval alusel, muudkui istu selga ja sõida! Mõtlesin omadele mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, aednikupoisi sepitsetud pisike vanker, millel olid üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jüri kingitud poollõhkine pajuvile ning jälle mu enese valmistatud veevirts heinputkest...

«Eedi, tereta ometi noorhärrat ja tee ilus «kratsfuss»!» äratas mind korraga paruniproua terav hääl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on «kratsfuss», siis jätsin ta parem tegemata ning sirutasin ainult käe truusüdamlikult välja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata ja et ma ema sosistatud meeldetuletusest aru ei saanud, siis pidin seda häbi kannatama, et ema

mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise lubamise tõttu jälle pähe pani. Noorhärrat ei sunnitud «kratsfussi» tegema ega mütsi tõstma ühtigi, oldi üsna rahul, kui ta pooltõrkuvalt oma pisikese valge käekesega minu pihku puudutas.

Mul oli loomuomaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepärast pöördusin ema poole ning ütlesin: «Näe, kui ilusad riided ja asjad on noorhärral,» kusjuures ma sõna «noorhärra» peale etteheitva rõhu panin, mida ema väga hästi mõistis.

«Nojah,» vastas ema, samuti sosistades, «noorhärra on ju saks.»

«Miks meie siis saksad ei ole?»

«Rumal laps, sellepärast, et me oleme teenijad!»

Ma olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin heameelega edasi pärinud, aga ema pani mulle käe suu peale, pühkis põllenurgaga veel mu nina ja käskis mind noorhärraga mängima hakata. Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele här astemajast eemale tohtisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev möödus läbistikku kaunis õnnelikult. Et saksalapsed just paid lapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel pooltunnil oma labidaga liiva silma loopima, ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja «ilusate asjade» peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Tasuks oma kannatamise eest sain õhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et tundsin end veidi petetud olevat, mispärast noorhärra käsi järgmisel päeval enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu; ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin teda kõ vust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks põetud, kõrvad aga just parajad. Tema mehike tõstis iga kord põrgukära, kuid õnneks polnud saksu sel päeval kodus, nii et ta mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgusele — olla noorhärra mänguseltsiline — niisama äkilise kui traagilise lõpu tõi. Noorhärrat piinas vastupandamatu himu tiigi äärde minna, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärra tahtis ja mina tema tahtmisi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädaohutu ettevõte, sest vesi oli tiigis vaevalt jala sügavune, kõik muu oli paks pori, milles mustad verekaanid looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin «laevaga» nii sagedasti terve tiigilombi risti-põigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate-lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühen-

R. Kaljo

datud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — meresõitusid ette võtta.

Noorhärra ja mina olime varsti laevul — tema uksel, mina tõrre-kaanel. Sõit läks teivaste tõukel toredasti, ja kui Ameerika mitte juba avastatud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti avastanud.

Aga «ookean» oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud ja me püüdsime meremeheelust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli n. orhärra. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjuks muutus.

«Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda,» mõtlesin iseeneses, seadsin oma laeva lahinguvalmis ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, hakkas siis appi karjuma ja palus viimaks sõjariistaderahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külg külje vastu — me peatusime kalda ääres — ja enne kui mina tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld lõid.

See kelmus kisendas kättemaksu! Haavatud lõvi vihaga kiskusin truudusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast.

Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku lõid — siis valitses tükk aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeleheitlikku kraapimist, enne kui nii kaugele jõudsin —, nägin oma jalge ees sügavas poris midagi siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärra...

Mu südamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli — ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii «kurva kujuga rüütlit» nägin elus esimest korda. See mehike, kes seal kössis ja lossis mu ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast väljatõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorhärrat. Ta kingad hõbedast pannaldega, ta peenike madruse-ülikond kuldsete ankrutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kastetud, ning tiigi mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehemüts minu kahekümnekopikase Kondivalu lätuga võidu Ameerika poole... Et ka minu enese välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisinised säärekatted sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus ärevuses tähele.

Nüüd algas mul samaaria mehe teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, suud, silmi ja kõrvu mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta suu kinni oleksin jätnud! See

suu sai mulle hukatuseks, sest niipea kui ta jälle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv... Terve mõis, mõisa terve ümbrus kuni kolme verstani ringi rõkkas, ja mõisas ning külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatades seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suurepärane elu tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringutades, nende kannul pikas reas peremamsel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põllega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korratus trobikonnas opman, meier, aednik, kutsar ja tallmeister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõpuks kõik tallipoisid, aednikupoisid, hane- ja seapoisid, hulk teomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetule noorhärrale appi ja kõigi näod peegeldasid arvamust, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõigatakse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvamal viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad põrkasid meid nähes karjatades tagasi ja paruniproua kiskus nuuksudes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane hääl hüüdis:

«See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aidamees! Ma loodan, et sa talle hea keretäie annad!» — käsk, mille isa karvapealt lubas täita.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspaigast — mina vaese vangina isa ja ema vahel, noorhärra toapoisi süles rutuga kokkuotsitud rättides. Nagu hiljem kuulsin, viidud noorhärra sedamaid palavasse vanni ja sealt sängi soojade vaipade ja patjade vahele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutas. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süütusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siiamaani oli mind ainult ema karistanud, õrnalt ja harva, nagu esimest ja ainsat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte ja ta alustas ettevalmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, siis kisti mu märjad potisinised jalast ja... isalt sain oma esimesed triibulised. Soojad punasetriibulised!

1. Miks isa tahtis, et Eedi kisa kuulduks mõisamajja?
2. Võrrelda aidamehe Eedit ja mõisa noorhärrat (nende riietust, mänguasju, käitumist mängimisel ja «meresõidul» ning vanemate suhtumist neisse). Mispärast neid erinevalt koheldi?
3. Missugused iseloomuomadused olid aidamehe Eedil? Miks poisid teineteisega hästi läbi ei saanud?
4. Kumba poissi sa enam hindad? Mispärast?

5. Võrrelda aidamehe Eedi ja mõisa noorhärra kohtumist Jaanuse ja Oodo esimese kohtumisega Bornhõhe jutustuses «Tasuja». Mis neis on ühist?
6. Leida palast nalja tekitavaid väljendeid (mitte olukordi) ja omapärast naljakat sõnastusviisi. Kuidas need meeldivad?

Iljuša lapsepõlv.

(Katkend Gontšarovi romaanist «Oblomov».)

Iljuša kasvatus.

Niipea kui Iljuša kodus ärkab, seisab ta voodi juures juba Zahharka, pärastine kuulus toapoiss Zahhar Trofimovitš.

Nagu varem hoidjagi, nii tõmbab ka Zahhar talle sukad jalga, paneb kingad otsa, ja Iljuša, nüüd juba neljateistkümne-aastane poiss, ei tee muud, kui ulatab lamades teenrile kord ühe, kord teise jala; kui talle aga vähegi midagi on vastumeelt, siis annab ta Zahharkale jalaga vastu nina.

Kui aga rahulolematul Zahharkal tuleb mõttesse kaevata, saab ta ka veel vanematelt müksu.

Zahharka kammib ta pea, ajab talle pihtkuue selga, Ilja Iljitši käsi ettevaatlikult käistesse toppides, et teda mitte liiga tülitada, ja tuletab Ilja Iljitšile meelde, et on vaja veel muudki teha: hommikul pärast ülestõusmist end pesta ja nii edasi.

Ilja Iljitšil tarvitseb ainult silma pilgutada, kui tal midagi vaja on — kohe ruttavad kolm-neli teenrit tema soovi täitma; pillab ta midagi maha, tahab ta mõnda asja kätte saada ja ei saa, on vaja midagi tuua, millegi järele joosta — temal kui elaval poisil on mõnikord otse soov tormata ning kõik ise ära teha, kuid siis hakkavad isa ja ema ja kolm tädi viiel häälel karjuma:

«Milleks? Kuhu? Misjaoks on Vaska, Vanka, Zahharka! Hei! Vaska! Vanka! Zahharka! Mis te vahite, suud pärani? Küll ma teile!...»

Ja nõnda ei õnnestugi Ilja Iljitšil kunagi ega midagi endale ise teha.

Hiljem ta leidis, et nii on hoopis mugavam, ja õppis ise käsutama:

«Hei! Vaska! Vanka! Ulata üht, anna teist! Ei taha seda, tahan teist! Jookse, too!»

Mõnikord tüütas teda vanemate hell hoolitsus.

Jookseb ta trepist alla või mööda õue, äkki hüütakse talle järele kümnel meeleheitlikul häälel: «Ah, ah, aidake teda! Kukub maha, lööb end ära... seisa! Seisa!»

Tuleb tal pähe talvel esikusse välja hüpata või õhuakent avada — jälle kisa: «Ai, kuhu? Kuidas sa võid? Ära jookse, ära mine, ära ava: teed endale haiget, külmetad...»

Ja Iljuša jäi kurvalt koju, hellitatuna nagu eksootiline lill kasvumajas, ja samuti nagu lill klaasi all, kasvas ka tema aeglaselt ja loiult. Avaldust otsivad jõud pöördusid sissepoole, vajusid närbudes longu.

Mõnikord ärkab ta nii erksana, värskena, rõõmsana, ta tunneb, et temas midagi mängleb, keeb, nagu oleks sinna asunud mingi-sugune kuradike, kes teda lausa õrritab kas katusele ronima või võigu selga istuma ja kihutama aasale, kus niidetakse heina, või kõikuma mõni aeg kaksiti aia otsas, või narrima küla koeri; või äkki tuleb tal soov pista joostes läbi küla, siis põllule, mööda nõgu-sid kaasikusse, tormata kolme hüppega jääraku põhja või pidada koos poistega lumesõda, oma jõudu katsuda.

Kuradike aina kihutab takka: ta peab vastu, peab vastu, lõpuks ei kannata välja ja hüppab äkki talvel mütsita trepilt õue, sealt värava taha, haarab mõlemasse kätte lumekamaka ja kihutab poistekarja juurde.

Jahe tuul lõikab otse näkku, pakane näpistab kõrvadest, külm poeb suhu ja kurku, kuid rinnus on rõõm — ta kihutab nii, et lausa imesta, ise kilkab ja naerab laginal.

Seal ongi poisid; ta virutab matsti! lumega — mööda, ei ole vilu-must; tahtis nüüd uuesti lund kahmata, kui kogu näo kattis lume-kamakas; ta kukkus maha; tal on harjumatusest valus, kuid ta meel on lõbus, ta naerab laginal ja silmis on tal pisarad . . .

Kodus tõusis kisa: Iljuškat ei ole! Segadus, kära. Õue kargas Zahharka, tema järel Vaska, Milka, Vanka, kõik jooksevad ähmi täis mööda aedu.

Nende järel kihutavad, neid kandadest haarates, kaks koera, kes, nagu teada, ei või ükskõikselt näha jooksvat inimest.

Inimesed tormavad mööda küla kisades ja hädaldades, koerad haukudes.

Viimaks jõuti poiste juurde ja hakati kohut mõistma: keda juuk-seist, keda kõrvust, mõnele anti võmm kuklasse; ähvardati isegi nende isasid.

Alles siis võeti noorhärra käsile, mässiti kaasavõetud tuluppi, siis veel isa kasukasse ja pärast veel kahe vaiba sisse ning toodi pidulikult kätel kandes koju.

Kodus oli kadunud juba lootus teda näha saada, pidades teda hukkunuks; nähes teda elusana ja tervena, oli vanemate rõõm kir-jeldamatu. Tänati issandat jumalat, siis joodeti talle piparmündi-ja leedriteed, õhtul veel vaarikateed ja hoiti kolm päeva voodis, kuid temale oleks ainult üks asi kasuks olnud: uus lumesõda . . .

Iljuša õppimine.

Kolme-neljateistkümneaastase poisina ta juba õppis Verhljovo kirikukülas Oblomovkast umbes viie versta kaugusel, sealse valit-seja sakslase Stolzi juures, kes oli avanud väikese pansioni ümber-kaudsete mõisnike laste jaoks.

Tal oli Oblomoviga peaaegu ühevanune poeg Andrei, ja siis oli toodud tema juurde veel üks poiss, kes peaaegu iialgi ei õppinud, vaid rohkem põdes skrofuloosi, kes kogu lapsepõlve oli käinud

kinniseotud silma või kõrvadega ja nüüd salaja aina nuttis selle üle, et ta ei ela vanaema juures, vaid võõras majas keset kurjategijaid, kus pole kedagi, kes teda kallistaks, ja kus keegi ei küpseta talle ta lemmikpirukat.

Peale nende laste pansionis teisi veel ei olnud.

Polnud parata, isa ja ema panid hellitatud Iljuša raamatu taha. See maksis pisaraid, halisemist, tujutsemist. Lõpuks viidi ta ära.

Kuid vaene Iljuša käib ja käib Stolzi juures õppimas.

Nii kui ta esmaspäeva hommikul ärkab, valdab teda tusk. Ta kuuleb Vaskat lõikaval häälel trepilt hüüdvat:

«Antipka! Rakenda kimmel ette: noorhärra tuleb sakslase juurde viia!»

Poisi süda võpatab. Ta tuleb kurvana ema juurde. See teab, miks, kuid püüab siiski asja ilustada, ise salaja ohates, et peab terveks nädalaks pojast lahkuma.

Ei teata, millega poissi sel hommikul toitagi, talle küpsetatakse saiakesi ja kringlikesi, antakse kaasa igasuguseid soolaseid suupisteid, küpsiseid, keedist, mitmesuguseid pastilaasid, igasuguseid kuivi ja märgi maiustusi ning isegi toidumoona. Seda kõike anti kaasa sel eeldusel, et sakslase juures kuigi priskelt ei söödeta.

«Seal sa ennast juba laiaks ei söö,» rääkisid Oblomovka elanikud, «lõunasöögiks antakse suppi ja praadi ja kartuleid, tee juurde võid, aga õhtusöögiks — pühi suu puhtaks.»

Muide, Ilja Iljitš näeb rohkem neid esmaspäevi, mil ta ei kuule Vaska häält käskimas kimlit ette rakendada ja kui ema teda teelauas naeratades ning meeldiva uudisega vastu võtab:

«Täna sa ei sõida; neljapäeval on suur püha: kas maksab kolmeks päevaks sinna ja tagasi sõita?»

Või mõnikord äkki teatab talle:

«Täna algab surnutepüha nädal, — nüüd on muudki teha kui õppida: hakkame pliinisid küpsetama.»

Vahel aga juhtub, et ema talle esmaspäeva hommikul teraselt otsa vaatab ja ütleb:

«Täna nagu poleks su silmad selged, kas oled terve?» ja vangutab pead.

Kaval poiss on üsna terve, kuid vaikib.

«Ole õige see nädal kodus,» ütleb ema, «eks siis näe, mida jumal saadab.»

Ja majas olid kõik veendunud, et õppimine ning surnutepüha laupäev ei või kuidagi ühte langeda või et neljapäevane püha on terveks nädalaks õppimisele ülesaamatuks takistuseks.

Võib-olla ainult vahel mõni teener või tüdruk, kes noorhärra pärast võtta saab, uriseb:

«Uhuh, mammapojuke! Kunas sa küll oma sakslase juurde kasid!»

Teinekord aga ilmub Antipka nädala algul või keskel äkki sakslase juurde oma tuntud kimliga Ilja Iljitšile järele.

«Marja Savišna või Natalja Fadejevna või Kuzovkovid oma lastega sõitsid meile, nii et tule koju!»

Iljuša elab nädalat kolm kodus, kuid seal pole ka vaikne nädal enam kaugel, ning siis on pühad, ning siis tuleb keegi perekonnast millegipärast otsusele, et toomanädalal ei õpita; suveni jääb veel paar nädalat — ei maksa sõita, ning suvel puhkab ka sakslane ise, parem juba jätta kõik tulevaks sügiseks.

Ja vaatad, Ilja Iljitš jalutabki pool aastat kodus, kui suureks selle ajaga kasvab! Kui tüsedaks muutub! Kui hästi magab! Majas ei jõuta teda küllalt nautides imetleda, märkides, et laupäeviti sakslase juurest tulles oli laps, vastupidiselt, kõhn ja kahvatu.

«Kui pea ei juhtu õnnetus?» rääkisid isa ja ema. «Õppimine ei jookse eest ära, tervist aga ei saa osta ühegi hinna eest; kõige kallim elus on tervis. Näed, koolist tuleb ta tagasi kui haiglast: rasvanatuke kaob kehalt, kõhnuke teine ... ja vallatu: jookseks aga aina!»

«Jah,» tähendab isa, «ega's õppimine ole naljaasi; teeb igaühe kõhnaks ja kõveraks.»

Ja õrnad vanemad jätkasid ettekäänete otsimist poja kojujätmiseks. Leidus peale pühade ka teisi ettekäändeid. Talvel tundus neile, et on liiga külm, ka suvel kuumaga ei kõlba sõita, mõnikord hakkab vihma sadama, sügisel takistab pori. Mõnikord näib aga Antipka kuidagi kahtlasena: joobnud just ei ole, aga vaatab kuidagi võikalt — võib õnnetus juhtuda. Jääb kuhugi kinni või ajab vankri katki.

1. Missuguses Iljuša käitumises ilmnevad härraskasvatuse jooned?
2. Millest nähtub, et niisugune kasvatus lämmatas Iljuša head püüdlused?
3. Missugused Iljuša isa sõnad väljendavad tema vaateid õppimisele?
4. Mis võis niisuguse kasvatuse tagajärjel Iljušast saada? Miks meie ei usu Iljuša ema, kes oli veendunud, et Iljušast kasvab kangelane?

Koolis.

(Katkend August Kitzbergi jutustusest «Hennu veli.»)

Meid oli kaks venda: Jaanist vend ja mina. Jaan oli vanem. Ega ta tea kui palju vanem olnud, aga niipalju ikka oli, et ta kui perekonnatugi väeteenistusest ära pääses — esimese poja sündimisõigus oli ikka temal.

Kuid ma pean juba varasemast ajast, poisikesepõlvest algama. Muidu õiget pilti ei saa. Meie vanast isast ja armsast emakesest ma küll enam rääkida ei taha: see viiks pikale. Ja ega lapsepõlves esimese sündimise õiguse poolest meie vahel Jaaniga veel mingit vahet olnud.

Alles külakoolis algas see asi. Jaan oli seal juba talve otsa ära olnud ega jõudnud küllalt kiita, kui hea mees koolmeister on ning

kui tore seal hulgani hämariku ajal lumehangede otsas sõda on pidada.

Nõnda meelitas Jaan mind enesega ühes juba varakult ja enneaegu kooli.

Koolimaja oli, nagu aabitsas lugeda: «Muna on ümmargune, maja neljakandiline» — ka just neljakandiline.

Kui eeskoja lävest sisse astusid, heldeke! — hulga inimeselaste pärast, kes siit läbi sisse ja välja käisid, oli selle põrand jalgadega kaasa toodud lumest alati lödine ja sula ilmaga päris poritiik, seda enam veel, et eeskoda ühtlasi ka näopesemisruum oli. Ja kes nüüd pisikese kapa või kibu seest — nagu meil pesemise otstarbeks igamehel niisugune riist kodunt kaasa oli võetud — nõnda pesta saab, et vett põrandale ei lirtsu. Sealsamas kõrval, eeskojast lauakestega lahutatud ruumis, oli koolmeistri sahver ja ühtlasi ka neljakümne kuni viiekümne koolilapse söögikottide hoiuruum. Seal seisid meie «veersekid».

Kas lugeja ka teab, mis asi «veersekk» on? See on kitsas kott, mille mõlemad otsad on kinni õmmeldud ja millel suu külje peal. Ühes otsas leivapäts, teises pudrukarp; keskelt oli niisugune siis hea õlale visata.

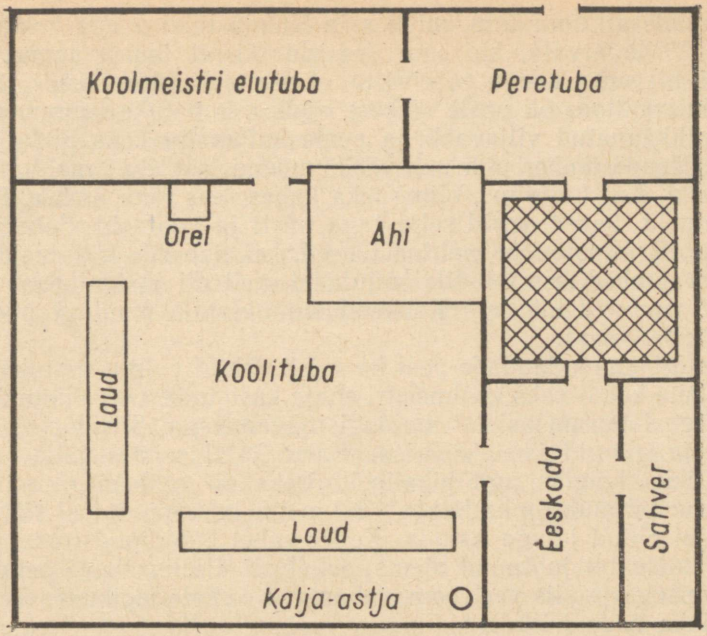
Seal jah seisid meie veersekid. Leib, liha ja kartulipuder — mis nüüd kellelegi vanemate jõudu mööda kodunt nädalamoonaks kaasa oli pandud — see külmus seal enamasti kivikõvaks, et murra kas või nuga katki ja hambad suust välja. Et asi pisutki hõlpsam oleks, viidi söögikotid ööseks koolituppa sulama; seal nad seisid üksteise otsas riidas.

Eeskoja taga, see must ruum — see oli kole. See oli nõndanimetatud köök, roovialune, alt laia õõnega, ülalt kitsaks minev korsten. Seal rippus raudkonksu otsas koolmeistri keedukatel. Suits ja paja aur läksid püsti üles, soojus muidugi ka. Ruum oli alt oma tubli ruutsüld lai; seinad läikisid paksust nõekorrast. Kui alt üles vaatasid, kuidas see toru ikka kitsamaks läks, kuni viimaks ülalt väike neljakandiline ruuduke taevasina sisse paistis, siis kippus nagu hinge rinnus kinni pigistama. Koolmeistri päralt olevad paar seareit, mis üles singiks suitsuma olid pandud, näisid meie meelest nagu sinna raudkonksude külge rippuma jäänud hirmuäratavad mustad tondid.

No-jaa — kahmus oli sinna roovi alla minna, aga ometi tuli seal igal hommikul enne valget juba käia toobrist pesuvett toomas, sest sealsamas pesema oleks meist kõigest neli kuni viis mahtunud; kuhu pidid teised nelikümmend jääma?

Veetoobrile oli muidugi jää peale külmanud, aga mis sest! Kes oma kapatäie vett, kus küll jäätükid sees kolisesid, kätte sai, oli õnnelik, pani eeskojas või koguni õues läve ees — tung oli muidugi suur — korra või kaks vett näo peale; kes sellest küsis, et jääkülm vesi pakase ilmaga näol ja kätel koorikuks kippus hanguma, — see-eest said põsed punased.

Kui eeskojast koolituppa tahtsid minna, ega see kerge olnud:

kartsas oli põigiti tee peal ees. See kartsas viis pööningule, kus koolmeistri hobuse talvine heinatagavara ja meie magamiskotid seisid. Suur see pööning ju ei olnud, aga heintele ja umbes neljakuni viiekümnele magamiskotile seal ikka ruumi jätkus, kui kotid hästi üksteise peale virna laoti. Nüüd mõtelge seda sõda ja seda tolmu, kui õhtul magama minnes kotte ülalt alla pilluti. Kas see ei olnud väikeste jõngermannide ja vallatute tütarlaste jaoks otsekui loodud, midagi, mille juures hästi kilgata võis! Sada kätt sirutus vastu, et oma küljealust juba lennul ära tunda ja vastu võtta, et see alla porri ei patsataks. Ja neil seal ülal, kes kotte alla pildusid, nende kõige suurem lõbu oli muidugi kotte mitte sinna pilduda, kus käed püsti vastu võtmas olid, vaid vastuvõtjaile pähe, suhu, silmi ja kuklasse. Nõnda sündis all hea suur püherdamine, poisid ja põhukotid läbisegi, ja nali oli seda suurem.

Vaeste tütarlaste kotid tuli muidugi kõige viimaks, kui poistel omad käes olid, põhjast porist üles võtta. Ja kui toredat külma siis veel need päev otsa pööningul seisnud kotid enesest välja õhkusid, enne kui külje all soojaks läksid! Hommikul oli kottide pööningule koristamisega muidugi seesama sõda.

Nüüd viimaks saame koolituppa. See oli vist oma kaks ja pool sülda igapidi suur ja tublisti oma kaheksa jalga kõrge.

Neljandiku ruumi võttis temast ilmatu suur ahi nurgas ära. See oli ahi mis ahi. Soojaks seda kergesti ei saanud, aga kui ta kord soe oli, siis ta ka soojendas. Koolmeistri vana isa käis seal peal magamas. Ahju ümber andis päris joosta. Mul on praegu veel kul-

mukarvade all suur arm, mille sain Kuuda-Juku peaga kokku põrgates. Võite arvata, kui suur see ahi oli, et ümber tema nurga joostes nii suurt hoogu võis võtta, et peanahk lõhki läks.

Siin koolitoas oli peale väikese oreli, mis natuke suurem oli kui kummulikäänatud viljavakk, ja peale kaljaastja kaks pikka koolilauda. Nende ümber pidi neli-viiskümmend last ära mahtuma ja mahtuski. Kui lugesime, olime ikka kahes reas laua ümber. Esimesed istusid, teised seisid selja taga püsti ja vaatasid üle esimeste õlgade. Kirjutustunnis mahtusid need, kes paberile kirjutasid, kõik laudade ümber; kes tahvlile kirjutasid, neil oli ju igal pool mujal küllalt ruumi kükitada. Rehkendustunnis tuli muidugi püstijalu keset tuba seista.

Nendesamade laudade peal ka söödi. Õhtul valgustas tuba kummagi laua kohal kaks koolmeistri enese kastetud [1] rasvaküünalt.

Kõige lõbusam asi oli muidugi magamisega. Siis tõsteti koolilauad ja -pingid üksteise otsa. Kahel jalal seistes jätkus meile maad ikka kõigile, aga pikaliheitmiseks oli rohkem ruumi vaja. Üle terve põranda ja ka laudade all magasime, nii et seal siis enam ruumi ei olnud jalaga astuda. Kellel vahel külmunud toidu juures tervis korras ei juhtunud olema, sellel oli üle kaaslaste peade õue pääsemisega ja siis veel paar vakamaad eemale lepikusse jooksmisega ikka häda küllalt.

Halva õhu peletasime vähemalt kaks korda päevas kadakate suitsetamisega toast välja või — nagu ma nüüd tean — me peitsime halva õhu kadakasuitsu taha ära. Kadakaid metsast toomas käisime muidugi ise. See oli ka lõbu.

1. Vaadelda ja kirjeldada selle koolimaja põhiplaani.
2. Võrrelda seda koolimaja oma kooliga, endist kooli tänapäeva kooliga.

Kevade.

(Katkendeid Oskar Lutsu samanimelisest jutustusest.)

1.

Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud. Kooliõpetaja kutsus mõlemad oma tuppa, kõneles nendega natuke aega, käskis Arnol olla hoolas ja korralik ja seadis ta siis pinki ühe pikkade juustega poisi kõrvale istuma. Siis andis kooliõpetaja talle raamatust midagi kirjutada, ja Arnol ei olnud nüüd enam aega muule mõtelda. Ta võttis tahvli ja hakkas kirjutama. Kui ta oli kirjutanud umbes paar rida, kummardus pikkade juustega poiss tema kõrva juurde ja küsis sosinal:

«Mis koolmeister ütles, kui te tema toas olite?»

[1] kastetud — tehtud.

Arno teadis, et tunni ajal ei tohi kõnelda, vaatas esiti aralt kooliõpetaja poole ja vastas siis:

«Ah, ei kedagi . . .»

Aga teine ei jäänud sellega rahule. Küsija pani krihvli käest, nuuskas nina ja sosistas uuesti:

«Kas koolmeister ei ütelnud, et koolis indiaanlaste juttusid ei tohi lugeda?»

«Ei ütelnud.»

«Oi, minule ütles küll. Mul oli ka suur pakk neid ühes, praegugi teised kapis. Kas sa oled lugenud «Ameerika metsadest»? Vaata, kus oli ikke mees: kaheteistkümne punanaha vastu võitles üksipäini. Jaah . . .»

«Kes see oli?»

«Kentuki Lõvi.»

Arno pani krihvli kõrvale ja vaatas oma seltsilisele esimest korda otsa. Sellel oli rõugearmiline nägu ja nina paremale poole natuke viltu. Valkjas-kollakad juuksed olid hästi sassis.

«Küll ta on nendega hädas, kui ta neid sugema hakkab,» arvas Arno.

Seltsiline ei andnud aga palju aega ennast vaadelda. Ta läks kord-korralt rahutumaks, pöördus igasse külge nagu oherdi ja näitas, nagu oleks koolitöö temale hoopis kõrvaline asi, nagu ei oleks temal selleks praegu sugugi aega.

«Toots, mis sa seal jälle rähkled?»

See tuli kooliõpetaja poolt. Arno ehmus, kahmas krihvli ja hakkas ruttu kirjutama. Toots, kes arutas oma seljataguse naabriga parajasti ühte kaelamurdvat küsimust indiaanlaste üle, tõusis pikse kiirusega püsti.

«Ei midagi . . . Peterson küsis, kudas vene keeli jätt kirjutatakse.»

«Soo, ja sina näitasid?»

«Mina näitasin jah. Tema narr oli hoopis valesti teinud.»

«Jajah, seda küll. Aga vahest on klassis veel mõni, kes ei mõista jätti kirjutada. Toots, sa tule õige ja kirjuta suurele tahvlile, siis näevad kõik.»

Tootsi näo üle lendas imelik vari. Tahvli juurde minek ei näinud talle sugugi meeldivat.

«No tule, tule!» kordas kooliõpetaja.

Seal nägi õnnetu hing, et teda ei päästa enam ükski maapealne vägi. Viimases hingeahastuses pöördus ta Arno poole ja sosistas talle ruttu:

«Näita, kudas on, näita, kudas on!»

Arno tegi oma tahvlile määratu suure jäti. Kohe läks Toots, täis põrutavat iseteadvust, suure klassitahvli juurde ja maalis sinna, mida nõuti. Siis viskas ta väljakutsuva pilgu üle klassi, justkui oleks ta ütelda tahtnud:

«Mis te's õige arvate: et ei tea vist, kuidas jätt kirjutatakse?»

Ja kõikide pilgud vastasid:

«Jaa, jaa, tead küll, Toots.»

Aga keegi oli siiski olemas, kes arvas natuke teisiti kui kõik muud, — kooliõpetaja. See tuli, nagu kurjast juhitud, otse Arno tahvli juurde, silmas seal üht sarnasugust elukat kui suurel tahvlil, ja kuri kahtlus ärkas temas. Ta pöördus Tootsi poole.

«Ütle, Toots, kas sul veel mõni vale tagavaraks on? Kui on, siis lase aga tulla kõik ühekorraga.»

«Mis vale?» küsis Toots.

Tema nägu oli nii süütu, et ta igale inimesele pisarad silmi oleks pidanud ajama, kellel vähegi ristiinimese verd südames. Aga

et kooliõpetaja oli hoopis südametu inimene, siis ei tulnud temale ei pisaraid silmi ega teinud ta ka piinamisele lõppu.

«Peterson, kas sa küsisid Tootsilt, kuidas jätt kirjutatakse?»

Toots andis Petersonile silmadega märku, et ta jaatavalt vastaks, aga kahjuks ei mõjunud see.

«Ei.»

«Nojaa, seda ma arvasin kah. Mis ta's rääkis sulle?»

«Toots ütles, et tema ei saa aru, kudas indiaanlased nii ruttu võivad skalpeerida; et kord, kui tema üht lõpnud kassi tahtnud . . .»

Peterson edasi ei saa, sest kogu klass naerab laginal. Toots näitab äraandjale salaja rusikat ja vannub mõttes hirmsat kättemaksmist. Ta pannakse valetamise eest teise tunni alguseni nurka seisma.

Arnot pani kõige rohkem imestama see asjaolu, et Toots, kes ometi nii palju oli lugenud ja kes teadis kõnelda Kentuki Lõvist, ei mõistnud kirjutada lihtsat vene keele jätti. Ja edasi arvas ta: «Ega ikka nii ei või valetada. See Toots vist ikka on üks suur võrukael.»

1. Missuguste tegelastega me siin tutvume?
2. Kohe algul juba köidab tähelepanu õpilane Toots. Millisena teda kujutatakse?
3. Tuletada meelde oma esimest koolipäeva.

2.

Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis nagu sipelgapesa. Kõigil oli hirmus rutt ja kiire, kõik jooksid, kilatsesid, nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda.

Arno hoidus kartlikult seina lähedale. Ta oli veel võõras, ja see kirju liikuv kogu pani ta pea ringi käima. Ainus tuttav, keda ta silmas, oli Raja Teele. Sellesama punapõselise ja valkjajuukselise Teele vanemad ja Arno vanemad olid peaaegu üleaedsed, seepärast tundis Arno teda. Arno oleks heameelega läinud ja Teelega paar sõna juttu ajanud, aga see ei näinud tema arust kõlbavat. Tüdrukud, need hoidsid endid ikka ühte nagu lambad ja nende hulka minna ei olnud Arno arvates ilus. Ta toetus seina najale ja vaatas.

Seal oli tugev, paksu näoga poiss, tammus aeglaselt ühelt jalalt teisele ja sõi. Ühes käes oli tal tükk leiba, teises — rasvane lihakamakas. Keegi läks temast mööda ja astus talle jalale. Sööja ei pannud seda suuremat tähelegi, ümises aga korra: «Õige pimesikk!» ja sõi edasi.

Üks teine jälle, punaste juuste ja naljakate nööpsaabastega, nähti oma uut moodi sulepeaga üldist tähelepanu enesele tõmbavat. Ta käis uhkete sammudega ees, tema järel suur kari teisi, kes kõik nurusid:

«Näita'nd, Kiir, näita!»

Aga Kiir oli uhke poiss ja ainult mõni üksik sai selle au osaliseks, et talle sulepead näidati.

Ahju lähedal oli kaunis hulgake poisse. Neile kõneles üks elavate silmadega, nirginäoga seltsiline väga saladuslikkude liigutuste saatel järgmist:

«Kasta hanesulg piima sisse, kirjuta puhta paberilehe peale oma nimi, lase kuuma triikrauaga üle, küll sa siis näed.»

Seepeale vastas keegi kuulajatest:

«Uh, Käärik, sa ajad päris hirmu peale!»

Tüdrukute pool oli hoopis vaiksem. Need ajasid pead kokku, sosistasid ja kõhistasid naerda.

Edasi ei olnud Arnol aega vaadelda. Keegi jooksis mürinal temast mööda, selle järel veel teine, ja algas metsik jaht: ees surmani ehmunud Peterson, tema kannul verejanulise näoga Toots. Toots hoidis mõlemaid käsi rusikas, ähvardas põgenejale järele ja sõnas aina: «Küll ma sulle näitan, küll ma sulle näitan! Või tema läheb kaebama!» Peterson jälle, nähes, et teda ainult kiired putked [1] võivad päästa, pani neile täie auru peale. Ja edasi läks hirmus põgenemine ja tagaajamine üle pinkide, üle pingis istujate peade, üle kooliõpetaja kantsli magamistuppa, üle sängide, patjade uuesti klassituppa tagasi ja nii ikka edasi. Kuid kaua jõuad sa põgeneda, oh surelik, kui keegi sind taga kihutab, kes on täidetud pealaest suure varbani kättemaksuhimust. Sellest sai ka Peterson aru ja jäi lõõtsutades seisma. Tal näis üks teine pääsemisplaan peast läbi käivat.

«Toots, ma ostan su noa ära. Ära'nd mängi, näh! Kuuled, ma ostan su korgitseriga noa ära.» Läks veel natuke aega mööda, Tootsi viha jahtus, jahtus. Veel paar silmapilku — ja mõlemad vihamehed kauplesid elu ja surma peale korgitseriga noa pärast. Kell kõlises ja uus tund algas. See oli rehkendustund. Enne kui Toots nurka läks, kus ta ju ikka veel pidi seisma, tähendas ta Arnole:

«Ma saan küll kõik, aga ei rehkenduse sunnikut mu pea küll ei võta.»

Tal oli õigus. Temal olid väga laialdased teadmised, tema tundis kokku- ja mahaarvamist, kasvatamist ja jagamist, aga kõige selle juures oli üks paha viga: ta ei teadnud midagi õieti. Kui ta hakkas rehkendama, võttis ta kõik need neli korraga käsile, ja need neli läksid tal pärast nii sassi nagu Kört-Pärtli särk pühapäeva hommikul. Kooliõpetaja ütles niisuguse teguviisi kohta:

«Toots, sul on kõik segamini nagu pudru ja kapsad.»

Siis kutsuti Arno tahvli juurde. See oli hoopis vastupidi: see teadis kõik, mis talt küsiti. Kui ta oma kohale tagasi läks, oli tal natuke piinlik, et ta nii hästi oli vastanud. Tal hakkas oma naabrist Tootsist kahju, kes kõigest oma tarkusest hoolimata aru ei saanud rehkendusest, mis ju tema meelest nii kaunis kerge näis olevat.

[1] jalad.

Järgmised tunnid ja vaheajad möödusid ilma suuremate sündmusteta. Mida vahest võiks nimetada, oleks see, et Toots ühe oma kooliõe kleidi katki rebis, rahakoti ära vahetas, aknaruudu katki lõi ja koolitoa taha tule tegi. Kui ta tule juures istus, ütles ta, et Kentuki Lõvi just samuti teinud, kui ta indiaanlaste eest põgenemisel olnud.

Siis veel see, et Arno mõne koolivenna kohta teateid sai. Näiteks — paks poiss, kes liha sõi ja kellele jala peale astuti, oli Tõnisson. Nutuse näo ja punaste silmadega, see, kellelt mõned naerdes küsisid: «Poiss, kus su isa on?» — see oli Visak.

Punaste juustega Kiirel, kel oli uut moodi sulepea ja kes käis nööpsaabastega, öeldi kodus imelik mänguriist olevat: kääna aga üles ja kohe räägib nagu inimene ja laulab nagu lind.

Mats Raud, pisike poisijõmps, tahtnud mineval aastal jala linna tädile küll mina; võtnud leivakoti selga ja ütelnud:

«Nüüd lähen!»

Nende ja muude tähtsate uudistega sammus Arno peale tundide lõppu kodu poole. Teel sai ta Raja Teelele järele. Mõlemad läksid esiti näost punaseks, sammusid tüki maad sõna lausumata edasi, aga viimaks hakkasid kõnelema.

1. Missuguste uute tegelastega me tutvusime? Milliseid omapäraseid jooni neil on?
2. Misaegsest koolist siin juttu on? Määrata umbkaudselt aeg.
3. Leida tabavaid väljendusi tegelaste kõnest.

3.

Tõnisson oli vanade eestlaste võitluste ja neile järgnenud orjapõlve üle üheainsa raamatu läbi lugenud, aga seegi oli avaldanud temasse nii suurt mõju, et ta sai sakslaste leppimatuks vaenlaseks.

Kirikumõisas oli ka üks kool. Õpetaja omad ja ümberkaudsete mõisnikkude pojad said seal ühe välismaalase juhatusel õpetust.

Kui kihelkonnakooli õpilased parajasti õue tulid, et koju minna, ilmusid sinna korraga kirikumõisa noorhärrad. Kõigil olid piibud suus ja ratsapiitsad käes. Jumal ise teab, mis asi neid sinna tõi, aga sinna nad tulid. Tõnisson arvas pärast, et nad jõele parvega sõitma tahtnud minna. Kui nad kihelkonna poiste juurde said, ütles üks:

«Näe, kus matsid hakkavad koju minema.»

See oli Tõnissonile liig, kellel nende kui sakslaste vastu juba isegi oli viha. Ta haaras maast kivi ja, enne kui keegi seda mõtelda oleks jõudnud, virutas ta selle ütleja poole. Kostis tubli klõpsakas, lendasid piibutuhk ja sädemed, piip ise kukkus tüki maad eemale maha. Kahjusaaja tõstis ratsapiitsa kõrgele ja tormas viskajale kallale. Kuid see i liigutanud end paigastki, vaid võttis uue kivi ja hüüdis:

«Tule!»

Kallaletungija jäi peatuma. Vastase silmist paistis niisugune kindlus, mis tahtmata pani kohkuma.

«Ma annan sulle peksa nagu koerale,» sõnas saksa poiss.

«Tule, tule!» vastas Tõnisson.

Mõlemad vastased seisid tükikese aega vastamisi ja vahtisid teineteisele näkku. Kui Saksamaa viimaks nägi, et Eestimaa on kõigeks valmis, jättis ta asja pooleli ja läks oma meeste juurde tagasi. Plaanitseti üldist tormijooksu ratsapiitsadega. Enamasti kõik olid selle poolt, ainult õpetaja pojad olid vastu. Viimaks jõuti niikaugele, et ka need suuremale hulgale järele andsid. Piibud kui asjata segajad võeti suust, koputati saapakontsa vastu tühjaks ja pandi tasku. Ratsapiitsadega viibutati õhus, nagu oleks tahetud proovida nende sitkust.

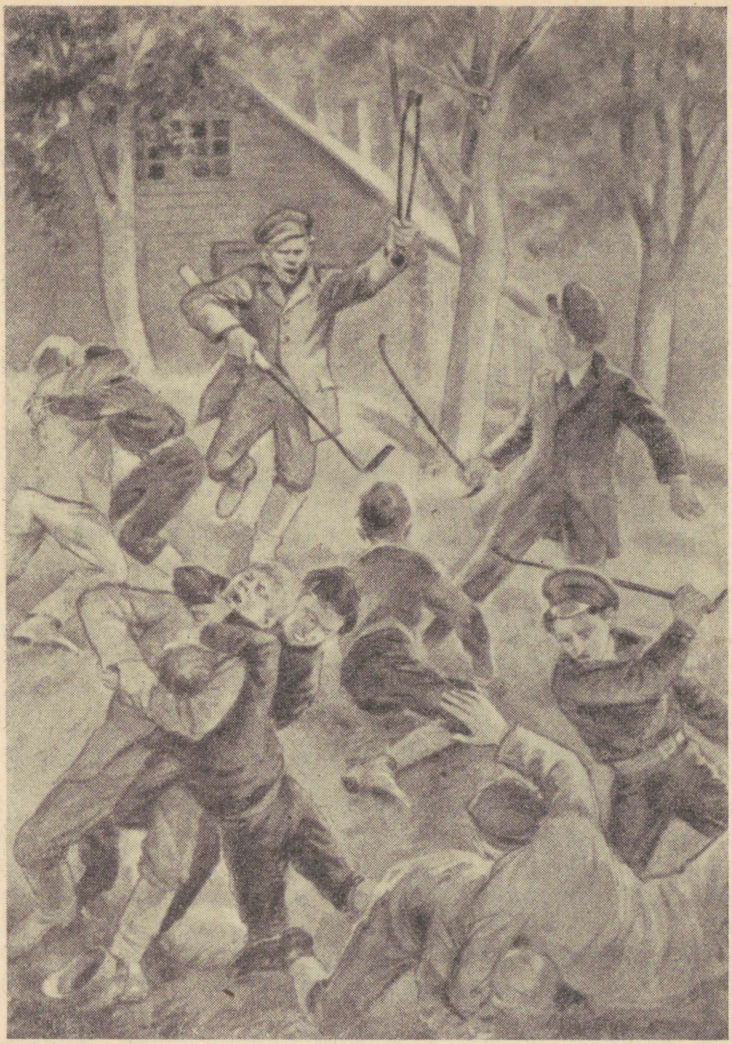
Aga aeg oli ka eestlaste leeris ettevalmistusi teha. Seda tuletas kõige enne meelde Toots ja kahetses seejuures, et tema müristaja koju oli jäänud; et muidu oleks teised viimse kui meheni võinud maha tappa. Et asja parandada, läks ta ruttu klassituppa ning lubas ahjuroobi ja tuletangid kuumaks ajada, et siis pealetungijaid kõrvetada. Julgemad, nagu Kärd, Tuulik, Kesamaa, kõik tüsedad poisid, kogunesid Tõnissoni ümber ja vaatasid käsku oodates temale otsa. See seisis nagu kivist kuju ja vahtis vaenlaste poole. Kuna teised kõik enam-vähem kartsid ja mõttes juba plaani tegid, kuhu häda korral pakku võiksid joosta, oli temast iga niisugune mõte kaugel. Tema meeles oli ainult ja üksi: las nad tulla, küll ma neile näitan.

Ja nad tulid. Tulid enne, kui Toots kuumaksaetud roobi ja tangidega tagasi jõudis ja enese võitlejate ridadesse seadis; tulid enne, kui enamjagu end hästi ette valmistada oli jõudnud, see tähendab, enamjagu neist vähestest, kes võitlusest ülepea osa arvasid võtta. Paljud läksid vaheajal koju.

Esimene hoop rasapiitsaga tabas Tõnissoni kätt. See oli hirmus valus ja jättis suure sinise vorbi järele. Aga tema ei lasknud end sellest veel hirmutada. Ta andis palja käega, nagu ta oli, löödjale hoobi tagasi, ja nii osavasti, et see otse vastase nina pihta käis. Samal ajal said ka teised hoope. Nad andsid küll ka vastu, aga kaua sa palja käega ratsapiitsa vastu jõuad sõdida. Kärd sai tugeva hoobi üle näo, peaaegu oleks piitsa ots silma puutunud. Järveots, tuline kõva poiss kui Koljat, aga hirmus aeglane, sai käsivarre pihta nii valusasti, et ta ai, ai! karjus.

Õnnelikum oli juba Kesamaa, kes vastasel sõjariista käest kiskus ja nüüd ta selga tema oma ratsapiitsaga tutvustas.

Kõige rohkem kannatas Tõnisson. Keset lahinguvälja, kuhu ta kogu aja jäi, kõige suuremaid poisse oma hooleks võttes, oli temal muidugi kõige kibedam. Esimesele löögile järgnes palju teisi, ja oleks keegi teisel päeval tema turja, käsivarsi, reisi näinud, see oleks ehmunud, nii sinised olid need. Aga imelik, et mitte üht kaebehäält ei tulnud tema suust.

Ta võitles ja kannatas vaikides, nohisedes, nagu tõsine kangelane kunagi.

Arno ei võtnud võitlusest osa. Ta seisis koolitoa ukse kõrval ja vaatas kahvatanud näoga ja kohkunud silmadega pealt. Kui ta nägi, et Tõnisson mitmest vaenlasest ümber piirati ja üks talle parajasti tugevat hoopi pähe tahtis lüüa, võttis ta, ilma et isegi oleks teadnud, mis ta teeb, aia äärest kaika ja löi Tõnissoni tigedamale vastasele pähe, kusjuures ta ise silmad kinni pigistas.

Võit kaldus sakslaste poole. Juba olid Tõnisson ja tema kaaslased ümber piiratud. Juba ei püüdnud Tõnisson enam peale tun-

gida, vaid pani käed silmade ette ja tõmbas enese vastase löökide all küüru. Aeg-ajalt aga, kui vähegi sai, andis ta jalaga hoope.

Kui eestlaste viletsus oli kõige suurem, tuli neile koolitoast abi. Toots tuli välja, kuumaksaetud ahjuroop ja tuletangid käes, ja karjus hirmsa häälega:

«Edasi, Kentuki poisid! Valu punanahkadele!»

Selle hirmsa nähtuse juures kohkusid võidumehed ja taganesid. Kui Toots veel lähemale tuli ja mõnele, kes õigel ajal ei taganenud, kuumaksaetud suurtükikuulid, nagu ta oma sõjariistu nimetas, nina alla torkas, panid sakslased lausa põgenema. Nende kannul jooksis Toots ja karjus ikka veel:

«Andke punanahkadele!»

Lahing oli möödas. Toots oli võitnud. Ja oli nii võitnud, et ta ise mitte ühtegi lööki ei saanud. Tõnisson pühkis taskurätikuga silmi; teised kohendasid riideid ja katsusid haigeid ihuliikmeid: kes hõõrus kukalt, kes katsus pihta, kes läks teise juurde ja nurus, et järele vaadataks, mis temal seal näol õige on, et kipitab mis hirmus.

Natukese aja pärast tuli abiõpetaja kirikumõisa koolipoistega lahinguplatsile tagasi. Ta oli näinud lahingu lõppu ja seadis just samme koolitoa poole, kui poisid põgenedes tema peaaegu pikali oleksid viinud.

Ta oli heasüdamlik mees ja tahtis poisikesi lepitada, ilma et õpetaja ja köster lahingust teada oleksid saanud. Ta teadis, et kui need kaks sündmusest teada saavad, siis niihästi neid kui ka teisi valjusti karistatakse. Kui selgus, et Tõnisson tüli algas, sundis ta viimast oma poistelt andeks paluma.

Tõnisson vaikis.

Noor õpetaja kõneles rahulikult, isalikult, püüdis selgeks teha, et andekspalumine ei ole häbiasi, aga kõik jäi tagajärjetuks. Mitte ühtegi sõna ei saanud ta Tõnissoni suust välja pigistada. Noormees vihastas. Niisugune kangekaelsus ja tuimus olid juba pagan teab mis. Asi venis pikale, köster tuli.

Ilma et temagi enesele asjast õiget pilti oleks katsunud saada, hakkas ta abiõpetajaga ühes peale käima, et Tõnisson andeks paluks.

Kõik teised poisid nagu ei olekski midagi teinud, ainus süüdlane oli nende mõlemate arust ainult Tõnisson. Paluks see andeks, oleks kõik korras.

Köster häbenes noort õpetajat ega julgenud kärkida, nagu ta harilikult tegi, vaid pidas selle asemel Tõnissonile kümneküünrase manitsuskõne. Selle lõpul arvas ta kindlasti, et oli jõudnud kangekaelse poisi kõnelema sundida. Kuid ta eksis. Poiss vahtis maha, vajus ikka rohkem ja rohkem kössi ja, mis noomijaid kõige rohkem vihastas, ei hakanud nutmagi.

«Sa oled kõige tuimem inimeseloom maailmas,» ütles köster, nähes, et tema nõu enam ei aita.

«Jah, mina ei ole ka oma eluajal niisugust näinud,» arvas noor

õpetaja. «Muidu hakkavad nad rääkimagi, ajavad süü teiste peale, valetavad, aga see on tumm nagu kala.»

Asi lõppes sellega, et poistel, niihästi neil kui teistel, koju kästi minna. Tõnisson üksi jäi sinna. Tema karistus oli: nädal aega pärast tunde üheks tunniks kooli istuma jääda ja iga kord neli salmi lauluraamatust pähe õppida. Laulud lubas köster ise välja valida.

Seegi ei mõjunud: Tõnisson jäi selleks, mis ta oli.

1. Mis põhjusel tekkisid kaklused kahe kooli vahel?
2. Kuidas iseloomustab see lahing Tõnissoni, Tootsi, Järveotsa, Kesamaad ja teisi, kes sellest osa võtsid? Aga ka Arnot. Jutustada sellest igaühe kohta üksikult.
3. Koostada selle kooli poiste nimekiri ja järjestada need meeldivuse järgi.
4. Milliseid teisi sõnu võiks tarvitada sõnade «säng» ja «tröötima» asemel?
5. Leida sellest peatükist murdesõnu ja mõni võrdlus.

4.

Kui Arno nägi, missugune raske hoop sõpra tabas, võttis ta nõuks talle abiks olla. Ta jäi ka pärast tunde kooli ja aitas tal laulusalme pähe õppida. Tõnisson, kes oli kaunis kõva peaga ja kes õppeasjadest kaunis visalt aru sai, õppis sõbra juuresolekul märksa rutemini kui üksinda. Kui ta laulud juba kaunis selgeks oli saanud, kuulas Arno teda üle, ja kui leidis, et kõlbas, läks teine üles ütlema.

Laupäeva õhtupoolikul, kui nad olid kahekesi klassitoas ja õppisid, leidis Arno, et sõber oli hoopis teistsugune kui harilikult. Täna ei jäänud talle midagi pähe. Ta võis õppida nii palju kui tahtis, aga hakkas ta üles ütlema, siis ei saanud ta kuidagi üle esimese rea. Arno käskis tal hoolega püüda ja võttis vahepeal ise omad esmaspäevased ülesanded käsile. Kui ta siis salaja sõpra tähele pani, nägi ta, et see pärani silmil raamatusse vahtis, aga mõtetega jumal teab kus oli. Vahetevahel nokutas ta saladuslikult peaga, vaatas akna poole ja näris pliiatsit.

Viimaks, kui tund juba möödas oli, tegi Arno viimase meeleheitliku katse. Ta võttis lauluraamatu oma kätte, ütles ees ja käskis teisel järele ütelda.

«Katsu nende sõnade peale ise mõtelda, mis sa ütled.»

Tõnisson läks üles ütlema, aga nagu Arno kartis, ei saanud ta sellega kaugeltki toime. Köster käskis uuesti õppida.

Arno tahtis jälle aitama hakata, kuid teine ei olnud sellega nõus.

«Olgu peale, ma katsun ise. Mine ära koju, küllap ma nad ükskord ikka selgeks saan.»

«Sa ei saa. Mis sul täna viga on?»

«Küllap ma saan, mul pole midagi viga.»

Arno jättis sõbra südamlikult jumalaga ja läks. Ta sai küll aru, et teise peas oli midagi muud kui salmide õppimine, aga ta ei tahtnud teda usutlema hakata.

Ja Tõnissoni peas valmis tõesti suur, suur plaan.

Esmaspäeva hommikul, parajasti vene keele tunni ajal, tuli õpetaja koolituppa. Ta kutsus kooliõpetaja kõrvale ja kõneles sellega natuke aega. Kooliõpetaja käskis Tõnissonil minna köstrituppa, kuhu õpetaja juba eel oli läinud. Tõnisson läks. Mis seal sündis, sellest ei saanud keegi koolilastest teada, aga kui Tõnisson koolituppa tagasi tuli, teadis Visak kõnelda, et Tõnisson lasknud kirikumõisa poiste parve jõe põhja. Kust ta selle teate sai, ei teadnud keegi.

Arno kohkus. Tal hakkas sõbra pärast hirm. Kui vahetund tuli, läks ta kohe Tõnissoni juurde ja küsis:

«Mis nad tahtsid sinust?»

Küsitav puikles esiti vastu, aga ütles pärast siiski, et õpetaja ajavat tema süüks, et parv on jõe põhjas.

«Parv jõe põhjas? Kas siis ikka tõsi on, et parv on jõe põhjas?»

«Nad ütlevad... ega mina ei tea.»

Arno vaatas Tõnissonile otsa. Selle näost ei paistnud midagi iseäralikku, ainult punasem oli ta kui harilikult ja kõrvalehed õhetasid.

«Nojaa, aga kuidas nad siis kohe sinu peale tulid?»

«Kas mina tean. Köögitüdruk olla ütelnud, et mina jõe ääres olnud.»

«Kuula juttu. See on suur raske parv, kes seda saab põhja lasta. Mis sa arvad?»

«Ei tea.»

«Need on ju suured palgid nagu mürakad, neid ei jõua üksi liigutadagi. Ma ükskord katsusin natuke lükata, aga ei liikunudki.»

Tõnisson ei vastanud. Ta jäi mõttesse. Viimaks, kui Arno tema juurest ära hakkas minema, hoidis ta teda tagasi ja ütles:

«Kui nad sinu käest küsivad, siis ütle, et me ühes koju läksime.»

«Kas sa varsti pärast mind läksid?»

«Varsti jah.»

«Hea küll, küll ma ütlen. Mispärast sa niiviisi tahad?»

«Muidu... niisama. Muidu ehk hakkavad lorima, et mina parve põhja olen lasnud. Ütle, et meie jõe ääres ei käinud ja et me mõlemad ühel ajal koolitoa juurest ära läksime.»

See vahetund kestis kauemini kui harilikult. Muidu tuli kooliõpetaja ikka viie kuni kümne minuti pärast, nüüd oli juba veerand tundi möödas, aga ta ei tulnud ikka veel. Viimaks, kui ta tuli, olid nad kolmekesi: tema, köster ja õpetaja. Köstril oli just niisugune nägu, nagu oleks ta praegu saunast tulnud. Õpetaja oli väga pahane, kooliõpetaja aga nagu harilikult.

«Tõnisson, tule siia!» ütles köster.

Tõnisson tuli pingist välja ja läks kantsli juurde.

«Ütle, Tõnisson, kas sina lasid õpetaja noorhärrade parve põhja. Ütle õigust!»

«Ei lasnud.»

«Kas sa olid laupäeva õhtupoole üksi siin või oli teisi ka?»

«Tali oli ka.»

«Ah Tali oli ka? Tali, mis sina siin tegid?»

«Mina... mina aitasin Tõnissonil salmisid pähe õppida, ma kuulasin üle.»

Õpetaja imestas. Ta küsis köstrilt järele, mis salmid need olid, ja läks siis Arno juurde.

«Armas laps,» ütles ta, «kust sa selle peale tulid, Tõnissoni aidata?»

«Ma..., Ta ise ei saa nii ruttu. Kui mina üle kuulan, siis saab ta rutem selgeks.»

«So-soo. Kas sa oled Tõnissoni sõber?»

«Jah.»

«Aga, no ütle, kui sa tal õppida aitasid, siis pidid värsid sulle ka enesele pähe jääma. Kas sul on neist veel mõni meeles? Kas sa ei mäleta seda laulusalmi, mida sa Tõnissonil laupäeval aitasid õppida?»

«Mäletan küll.»

«Ütle õige.»

Arno luges:

«Mis vaevab sinu südant,
mis iial nõuad sa.
Sel, kes on meie issand, —
kõik hooleks anna sa...»

Ta luges kõik neli salmi soravalt ette. Õpetaja oli väga rahul ja silitas ta pead.

«Sa oled tubli poiss, Tali. Ütle, kas Tõnisson ei käinud, kui teie laupäeval siin istusite, jõe ääres kõndimas?»

«Ei käinud. Meie olime kõige aja koolitoas.»

«Kas teie ühes koju läksite või jäi Tõnisson peale sind veel siia?»

Arno oli seni kaunis kindlalt ja ilma kohmetuseta vastanud, mis õpetaja nõudis. Nüüd aga, kui ta valetama pidi ja valetada tahtis, läks ta näost punaseks.

«Ei jäänud siia. Meie läksime ühes ära.»

«So-soo. Istu, mu laps.»

Köster asus uuesti Tõnissoni kallale. Ta nõudis ja usutas poisikest igapidi ja esitas talle ühe keerdküsimuse teise järel. Kooliõpetaja, kes kogu aja vaikides üht raamatut soris, ütles viimaks omalt poolt niipalju, et see ikka ei või olla, et üks väike ja nõrk poiss niisuguse suure tööga valmis saab. Sedasama arvasid köster ja õpetaja ka.

Aga oli üks inimene, kes hirmsasti Tõnissoni vastu tunnistas, — õpetaja köögitüdruk. Ei aidanud viimaks muu nõu, kui kutsuti köögitüdruk koolitoa juurde ja pandi Tõnissoniga silm silma vastu seisma.

«Ütle, Liisa, kas on see seesama poiss, keda sa laupäeva õhtu poole jõe ääres nägid?» küsis õpetaja Tõnissonile tähendades.

«Seesama jah.»

«Aga tema ütleb, et ta ei ole olnud. Tali ütleb sedasama. Nad on kahekesi ühes koju läinud.»

«Mina ei tea, aga tema ta oli. Kui te mind ei usu, siis küsige Lible [1] käest. Ma arvan, Lible nägi teda ka.»

«Lible? Kus see Lible oli?»

«Lible tuli kah pärast jõe äärde.»

«Kas oli parv siis, kui sa Tõnissoni jõe ääres nägid, veel alles, või oli juba ära?»

«Mina seda ei tea. Mina nende parve tean vahtida, kord on ta neil siin, kord seal, kord otsaga Veskijärves. Mina parve ei mäleta.»

«Kus kohal sa Tõnissoni nägid?»

«Purde lähedal, Veskijärve pool.»

«Hm! Parv pidi teisel pool purret olema ... Mis see Lible seal tegi?»

«Lible lubas jõe vee vastupidi jooksma panna, et siis temal tore vaadata, kui villavabrik seisma jääb.»

«Ah, see Lible on üks väga halb inimene. Kas ta sinust sinna jäi?»

«Jah.»

Tüdruk saadeti minema. Köster tuli Lible nime kuuldes uuele mõttele. Esiti ei julgenud ta seda välja ütelda, aga nähes õpetaja tusast, nõutut nägu, tiris ta selle päevavalgele. Nad kõnelesid õpetajaga tüki aega saksa keeli. Kooliõpetaja soris ikka veel raamatut. Ta oli pahane, et ajalootund niisuguste usutlemistega mööda läks.

1. Miks oli Tõnisson ühel laupäeva õhtupoolikul väga hajameelne? Millest ta mõtles?
2. Missuguseid karistusviise tarvitati vanas tsaariaegses koolis?
3. Missugust õiget nõu annab Tali Tõnissonile päheõppimise hõlbustamiseks?
4. Nimetada asjaolud, mis köstri ja kirikuõpetaja juurdluse eksiteele juhtisid.
5. Lugeda osade kaupa peatüki lõpus esinevat dialoogi alates sõnadest «Ütle, Liisa ...»

5.

Mitte kõik koolilapsed ei olnud jõel. Oli ka neid, umbes neliviis tüdrukut ja niisama palju poisse, kes olid klassitoas ja õppides või kõneldes aega mööda saatsid. Viimaste hulgas olid ka Tali ja Tõnisson. Nad seisid mõlemad akna juures, kõnelesid ja vahtisid aeg-ajalt välja jõele, kust, kui kära iseäranis hoogu võttis, hääled klassituppa kostsid.

[1] Lible oli Paunvere kiriku kellamees.

«Kas sa tead kah, et Lible lahti lastakse?» küsis Tali.

«Kes lastakse lahti?» küsis Tõnisson.

«Lible. Õpetaja ja köster arvavad, et tema on parve põhja lasnud.»

Kerge puna käis üle Tõnissoni näo. Kui ta jälle kõnelema hakkas, ei vaadanud ta Arnole enam otsa.

«Kust sa seda tead?»

«Lible ise rääkis. Aga mina arvan, et Lible küll ei lasnud. Kui ta oleks lasnud, ega ta ei salgaks. See oli keegi teine, kes seda tegi.»

Tõnisson ei vastanud, ta vahtis hoolega aknast välja, nagu näeks ta seal midagi, mis kõik tema tähelepanu enda peale tõmbab.

Arno vaatas sõbra poole ja võttis nõuks esitada talle otsekohene, selge küsimus. Ta imestas, kuidas see üleeile-õhtune arvamus, et Tõnisson on süüdlane, temas nüüd järsku nõrgemaks jäi. Siis oli ta selles kindel, nüüd oli tal piinlik selle kohta seletust küsida. Niivõrd mõjus temasse Tõnissoni juuresolek.

Peale pikemat vaikimist võttis ta siiski nõuks küsida. Ta läks teisele hoopis lähedale, võttis tema käisest kinni ja ütles kartliku, peaaegu paluva häälega:

«Tõnisson!»

Hüütav pöördus sõna lausumata tema poole.

«Ütle, Tõnisson, ega ometi sina parve põhja ei lasnud? Ütle, ära karda, et ma kellelegi edasi räägin.»

«Kuidas mina teda lasin.»

«Ei, noh ... ma arvasin, et sa ehk lasid. Nagu sa käskisid mind ütelda, et me ühes koju läksime ... ja ... Ma arvasin, et sa ehk siis lasid põhja, kui mina ära läksin.»

«Kuidas mina teda lasin.»

Tõnisson pöördus uuesti akna poole, ja oleks Arno nüüd tema nägu näinud, siis oleks see temale küll silma puutunud, et teine oli kõrvuni punane.

«Sa siis ei lasnud, Tõnisson?»

«Ei lasnud.»

«Mispärast sa käskisid mind ütelda, et me ühes koju läksime? Mispärast sa ei ütelnud, et sa minust veel siia jäid?»

«Noh, muidu oleks nad minu peale ajanud.»

«Jah, jah, oleks küll. Aga sa ikka jõe ääres käisid? Ega köögitüdruk sind muidu ei oleks näinud.»

«Käisin küll ... Tahvli raamisid pesemas.»

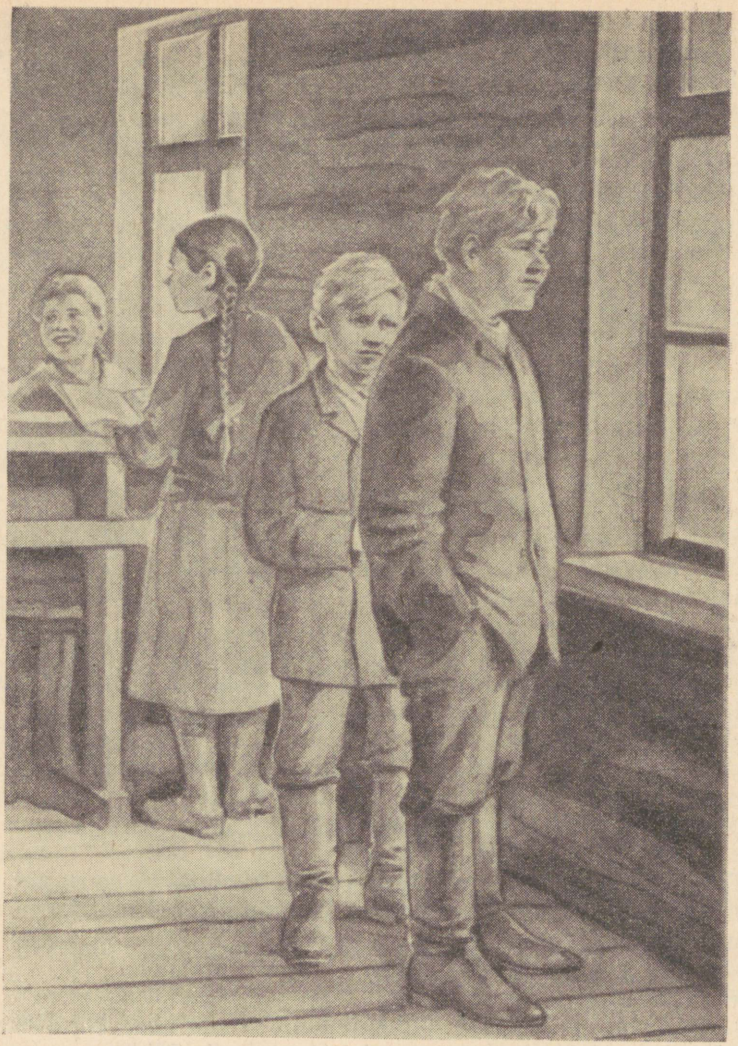
«Sinu tahvli raamid on aga niisama mustad nagu ennegi ...»

«Mul ei olnud seepi. Palja külma veega ei lähe.»

«Kas parv oli siis veel alles, kui sina jõe ääres käisid?»

«Alles oli. Mis sa tühja usutad.»

See oli juba midagi. Arnos tõusis kahtlus uue hooga. Nüüd oli ta jälle niisama kindel, nagu üleeile öösel voodis olles, et ainult Tõnisson oli parve põhjalaskja. Ta oleks hakanud teisele veel tin-

gimata peale käima, aga ta julgus oli otsas. Arnole näis, et Tõnisson iga uue küsimuse üle pahasemaks sai. Ta läks akna juurest eemale, ukse poole.

«Kus sa lähed?» küsis Tõnisson ja pöördus ka akna juurest ära.

«Vaja jõe peale minna. Ma võtan magamistoast mütsi ja lähen vaatan, mis nad seal teevad.»

«Ära mine. Mis sa tühja lähed sinna.»

«Ma lähen vaatan . . .»

«Ära mine.»

«Mispärast?»

«Tule siia!»

Arno läks akna juurde. Tõnisson oli tema arust korraga niisugune imelik, justkui siis, kui temalt vahel kooliasju küsiti ja ta ei teadnud. Niisugune kohmetu, nõutu nägu oli tal.

«Kas tead, Tali,» hakkas ta poolkogeldes kõnelema, «see parv... selle lasin ikka mina põhja küll. Aga hoia, et sa kellelegi ei räägi. Mis nad siis käisid meie õue peal kaklemas, need saksa närud. Piitsad enestel ühes-ja peksavad aga. Las nad nüüd olla ilma parveta, kui nad tahavad.»

«Ah ikke sina lasid?» imestas Arno. Ta imestas vähem selle uudise üle kui selle üle, et Tõnisson seda temale ise ütles.

«Kas tõesti sina lasid? Kuidas sa said, ta on ju hirmus raske?»

«Räägi tasemini, — teised kuulevad. Ma lükkasin parve kesk jõge, panin paar latti ühte otsa pidi kaldasse, teist otsa pidi parve peale ja kandsin nii palju kive parvele, et ta põhja läks. Kui ta juba vajuma hakkas, tulin ise lattisid mööda ruttu kaldale ja viskasin latid kaugemale.»

«Oi!»

«Ole vait: näe, Toomingas vahib siiapoole, nagu vana jõll. Ja ära sa kellelegi hinga, et mina tegin.»

«Ei, mis mina...»

Alles tüki aja pärast, kui nad vaikides akna juures seisid, torkas Arnole uuesti midagi pähe.

«Aga kui Lible lahti lastakse, mis siis?»

«Lible võib ju ütelda, et tema ei ole teinud,» arvas Tõnisson.

«Nojaa, ta ütleb ka, aga kui nad ei usu. Kui ta lahti lastakse, siis... siis on sinu süü.»

«Ei lasta lahti.»

«Aga kui lastakse?»

Tõnisson ei vastanud. Arno vaatas mõttes olles aknast välja.

1. Panna sellele peatükile pealkiri.
2. Lugeda seda Tõnissoni ja Arno kahekõnet osade kaupa, samuti akna juures ja tehes sealjuures samu liigutusi nagu need sõbradki.

6.

«Toots, mis sa seal teed?»

«Ei midagi.»

«Kui inimene midagi ei tee, siis istub ta vagusi oma koha peal. Mis sul seal põues on?»

«Ei midagi.»

«Kui inimesel midagi põues ei ole, siis on põu tühi. Sinul on ta punnis. Pea, pea, sul liigub midagi põues.»

Tootsi põuest kostab nõrk niuksuv hääl.

«Ai, saadan, ära kriimusta,» sosistab Toots ja litsub pahema käe kõvasti vastu rindu.

Kooliõpetaja märkab, et asi Tootsi põuega ei ole korras, ja tuleb lähemale.

«Näita siia, mis sul põues on.»

«Ei midagi.» Toots läheb näost punaseks ja jääb istuma. Ta tahaks heameelega püsti tõusta, aga see «eimidagi» hoiab teda tagasi. Ta näost paistab piin.

«No see on ometi naljakas,» ütleb kooliõpetaja. «Temal ei ole midagi põues ja ometi niuksub ja liigutab see «eimidagi». Näita!»

Toots näeb, et pääsu ei ole, ja hakkab pintsaku nööpe lahti tegema. Põu läheb korraga rahutuks: seal ähib, puhib keegi ja otsib teed väljapoole. Siis ilmub sealt väikese kutsika pea nähtavale.

«Noh, vaata, see puudus veel!» ütleb kooliõpetaja. «Homme topid vahest mõne põrssa endale põue. Ütle, mis sa sest kutsikast kooli vedasid?»

«Kiir tahtis ära osta.»

«Pole õigus. Toots valetab. Ta ise eile ütles, et temal on kodus kutsikas, kes tantsib ja trummi lööb. Mina ei ütlend talle selle peale midagi.»

«Miks sa ei ütlend; ära tahtsid osta. Käskisid täna kooli tuua,» vastab kutsika omanik järsul toonil.

Kooliõpetaja ütleb:

«Nüüd jääge kõigepealt vait ja kuulake, mis mina ütlen. Toots ... kuule, Toots!»

«Jajah.»

«Mis sa arvad, mis ma sinuga nüüd teen?»

Toots naeratab kurvalt ja vaatab nurga poole.

«Vale kõik. Nurka ma sind täna ei pane. Sa jääd täna hoopis ilma trahvita. Luba mulle, et sa täna enam ühtegi koerustükki ei tee, ja sinuga ei sünni midagi. Kas lubad?»

«Jah.»

«Väga hea. Siiski, et need asjakesed, mis sul taskus on, sind kurja tee peale ei avatleks, tule lao nad siia, minu laua peale välja. Tule, tule!»

«Ma ei taha, teised näevad.»

«Ah soo. Noh, siis jäägu see ainult meie kahe teada, mis sinu taskutes peitub. Mine, lao asjad minu tuppa laua peale. Vii koer ka minu tuppa seni kauaks, kui koju hakkad minema; siis võta ühes.»

Toots läheb. Kui ta tagasi tuleb, ripuvad ta taskud, mis on harilikult pungil täis, tühjalt kahel pool.

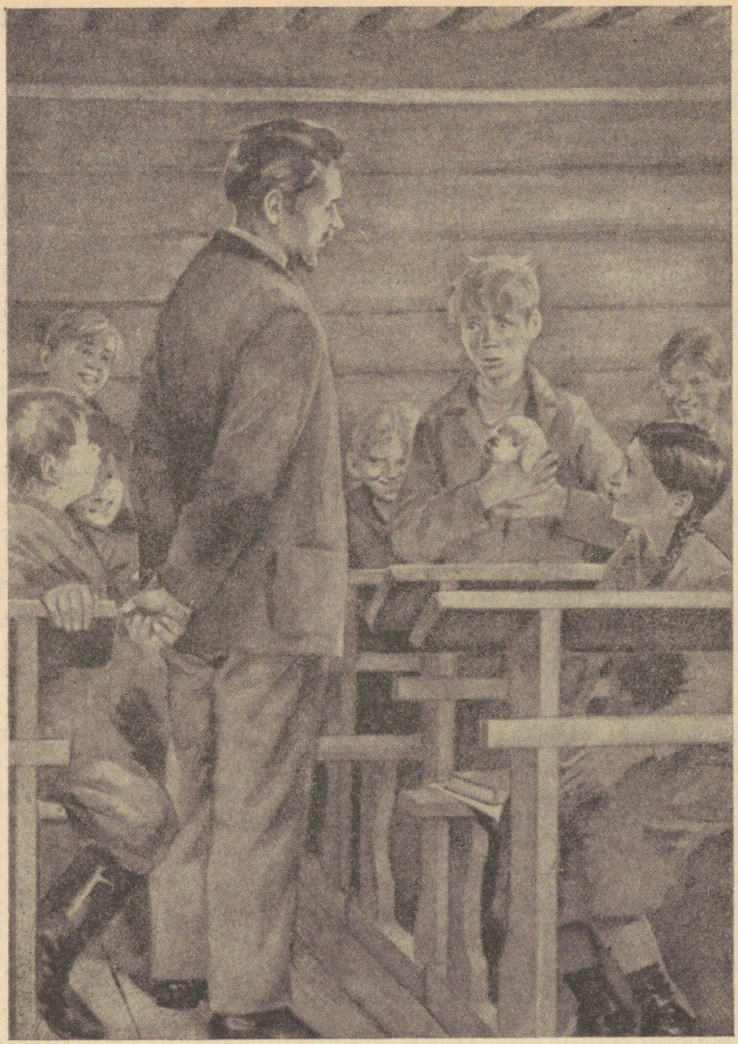
«Kas kõik panid ära?» küsib kooliõpetaja.

«Kõik.»

«Tubli. Istu nüüd ja püüa õige tähelepanelik olla. Kui sa homme kooli tuled, ära võta midagi ülearust ühes. Kas kuuled? Kui ma märkan, et sul seal midagi on, lähed jälle ja laod välja. Katsu ometi kord mõistlik olla; vaata kodus oma asju ja varandust, kooli ära too ühes, mida sa siin ei tarvita. Kas jah?»

«Jajah.»

Ja imelik nähtus oli. Joosep Toots oli tundide lõpuni tõesti ees-

kujulik koolipoiss. Väikese pahanduse tema ja Visaku vahel sünnitas ainult see asjalugu, et Visak läbi võtmeaugu kooliõpetaja tuppa vahtima tikkus, missugused asjad nimelt Toots kooli ühes oli toonud. Kes teab, kas ta seal midagi nägi või ei näinud, aga oma südamesõpradele Toomingale ja Sõmerile olevat ta pärast rääkinud, et küll olnud kooliõpetaja laual palju kraami. Et olnud seal kaks või kolm indiaanlase raamatut, mitu kivi, paar viili, rauatükke, kaks või kolm nuga, üks raudora, kera niiti, üks kiri nõelu, üks puust uisk pika nööriga ja ikka palju muud veel.

Teise tunni vaheajal tuli kahvatu, aukuvajunud silmadega poi-

sike klassituppa. Mitmed ei tundnud teda esiti äragi, alles natukese aja pärast kostsid hüüded:

«Ah, Tali! Näe, Tali!»

Jah, see oli Arno Tali küll, kes seal teiste keskel seisis ja keda teised imestusega vahtisid. Aga see ei olnud enam see endine priske ning terane poisike; see oli nüüd kõhn, väsinud vaatega. Näis, nagu ei paneks ta teisi suuremat tähelegi, tema pilk otsis ainult kahte, Teelet ja Tõnissoni.

Ega muidu ei oleks teda veel nii vara kooli lastudki, aga ta ise kippus kangesti ja siis oli isa ka viimati ütelnud, et las läheb pealegi, kui tahab; eks ta siis koolis käies kosu veel.

Ja nii ta siis tuli. Sulane oli ta hobusega koolitoa juurde toonud ja pärast jälle järele lubanud tulla. Täna oli esmaspäev; teised olid hommikul kodus arvanud, et ega Arno täna veel lähe, ja Arno oli olnud esiti sellega ka nõus, aga pärast ei olevat teine enne rahu saanud: muudkui tema läheb aga kooli.

Kooliõpetaja tuli ja teretas Arnot. Küsis siis, kuidas tervis on, ja arvas ka, poisikese kõhnu palgeid silitades, et ta oleks ikka võinud veel mõneks päevaks koju jääda ja ennast kosutada. Iseeneses oli ta jälle rõõmus, et tema armsaim õpilane koolis oli.

See vahetund läks mööda, ilma et Arno niihästi Teele kui Tõnissoniga kõnelda oleks saanud. Järgmise vahetunni ajal otsis ta juba aegsasti Tõnissoni üles ja jäi kogu aja selle lähedale.

Teele, kes neid silmas pidas, oli Arnole pahane, et see tema juurde ei tulnud, vaid Tõnissoni juurde läks.

Keegi teine tüdruk ajas parajasti tindipoti ümber ja määris tema geograafia-õpperaamatu ära. Teele hakkas nutma. Kõik imestasid, et ta sellesama tühja asja pärast nutma hakkas, aga keegi ei aimanud, et teine sugugi raamatu pärast ei nutnud, vaid Arno pärast.

«Kas nüüd oled terve?» küsis Tõnisson sõpra silmitsedes.

«Jah, olen ikke. Pea on vahest natuke palav, muud pole midagi,» vastas Arno.

«Noh, nüüd jäid õppimisega natuke maha.»

«Noh, jäin küll, aga ... ma õpin järele.»

«Nojah, mis see nüüd küll sinule on. Sul on hea pea. Sa õpid varsti järele.»

Jutule tuli vaheaeg. Jutt ei tahtnud hästi edeneda. Isegi natuke piinlik oli poistel. Tõnisson vaatas kõrvale. Arno näole ilmus kartlik-kohmetu jume. Viimaks algas ta:

«Vaata, Lible on ometi lahti lastud ...»

«Jah ...»

«Aga mis nüüd saab? Ega niiviisi ikke ...»

Tõnisson pööras pea küsija poole, aga otsa ta sellele ei vaadanud.

«Ma arvasin, et sa juba ära oled unustanud ...»

«Ei, no kudas, ega sedaviisi ikke või ... kuhu ta läheb? Meie oleme süüdi ja tema lastakse lahti.»

Nüüd vaatas Tõnisson Arnole otsa. See «meie oleme süüdi» pani teda imestama. Kuidas see siis tuli — meie —, kuna ometi tema üksi süüdlane oli. Mispärast ütles teine nii?

«Jah, ega Lible süüdi küll ei ole, aga no . . .»

«Ma ka ei tea. Köstrile peab ütlema . . .»

«Ei.» Tõnisson raputas pead ja vahtis uuesti maha. Arno vaatas talle nõutult otsa. Tema arust näis kõige õigem tee olevat üles tunnistada, saagu mis saab, muudkui nii ei tohtinud see jääda. Viimaks küsis ta:

«Aga mis me siis peame tegema?»

«Ega's sul midagi ole, mind aetakse koolist minema,» vastas Tõnisson.

«No aga mind ka ikke.»

«Mispärast sind?»

«Mina ju valetasin, et me ühes koolist koju läksime, see laupäev . . . Kas mäletad?»

«Noh, sind sellepärast ei aeta. Mind aetakse küll.»

Siis vaikisid mõlemad. Kumbki ei teadnud, mida ütelda. Arnol hakkas Tõnissonist kahju. Heameelega oleks ta teinud kõik, et häda hoopis kõrvale pöörata; juba arvaski ta, et kas ei võiks ometi kõik nii jätta, nagu ta oli, aga seal . . . üle kogu ta keha käis soe hoog ja ta tundis, kuidas tal suu kuivas, kui ta ruttu, nagu palavikus, teisele sosistas:

«Ei, ei, mina räägin ära.»

Tõnisson läks näost tumepunaseks, raputas kord pead, tema huuled liikusid natukese, aga ühtegi sõna ei tulnud kuuldavale.

Siis pööras ta näo akna poole ja vahtis välja.

Kell helises, vahetund oli möödas. Hea oli, et Arnolt midagi ei küsitud, muidu oleks ta küll võõriti vastused andnud. Tema peas oli ainus mõte ja see vaevas teda nii, et ta ühelegi muule asjale tähelepanu ei jõudnud koondada.

Tundide lõpuni ei olnud ta veel otsusele jõudnud. Midagi oli tarvis teha, aga mida nimelt, selles ei suutnud ta kuidagi selgusele saada. Kui väga oleks temale nüüd üht head nõuandjat vaja olnud. Kuid kellele kõnelda, kellele usaldada saladus? Emale? Mis ema sel puhul oleks teinud, seda aimas Arno juba ette: ema oleks asja muidugi saladuseks jätnud, niipea kui ta kuulda oleks saanud, et tema pojake on ka üks kaassüüdlastest. Isale? Ei, isale ei võinud ütelda. Isa ei oleks seda kunagi sallinud, et tema poeg valetab. Isa oli selles asjas väga vali. Mis jäi siis veel üle? Ikka muud midagi kui koju minna ja emale südamelt ära rääkida; vahest leiab tema ometigi nõu nende asja niiviisi selgeks teha, et Tõnissoni ja teda koolist ära ei saadetaks. Aga siis jäi seletamine päeva kahe-kolme osa hiljemaks; aga kuidas oli Arno oodanud seda päeva, kunas ta jälle kooli võiks minna, et siis kohe, niipea kui ta kooli jõuab, oma ja teise süütegu üles tunnistada.

Peale tundide lõppu läks Arno jälle Tõnissoni juurde, kes parajasti raamatuid rätiku sisse köitis. Ta jälgis natuke aega teise toi-

metust, ilma et sõnagi oleks lausunud. Siis kohmas ta järsku ja kindlasti:

«Ma lähen nüüd ja ütlen köstrile.»

«Mine!» vastas Tõnisson tasa peale lühikest vaikust.

See tuli Arnole ootamata. Jälle hakkas tal Tõnissonist kahju. Peaaegu oleks ta temale seletama hakanud, et kuigi neid koolist ära aetakse, et ega sellest veel nii suurt häda ole: et võiks ju teise kihelkonnakooli minna; aga jättis selle seepärast tegemata, et teine talle kaunis vihaselt otsa vaatas. Ta arvas, et kui ta veel kõnelema hakkab, siis teine ütleb: Mis sa veel räägid, ega see asja enam heaks tee. Mine! Ja Arno läks. Tuksuva südamega ja kikivarbail jõudis ta vahetoast läbi, mis oli klassi- ja köstri kirjutustoa vahel, ja jäi ukse taha kuulatama. Köster istus kirjutuslaua taga. Arno kuulis, kuidas sulg paberil krabises ja kuidas siis raamatu lehti pöörati. Arno kaalus mõttes läbi, kuidas kõnelema hakata. See näis talle hirmus raske olevat, raskem kui ülestunnistamine ise. Kui ta juba kord kõnelema oleks saanud, ega siis enam nii halb oleks olnudki, aga just see pealehakkamine, see...

Ta püüdis mõttes algust kokku seada:

«Ma tulin ütlema, et ega Lible süüdi ei ole. Parve laskis Tõnisson põhja. Ma valetasin seekord, et me üheskoos koju läksime.»

Keegi tuli teisest uksest kirjutustuppa ja Arnole näis, et sammud just sellele uksele lähenesid, mille taga tema seisis. Nüüd pidi ta kohe midagi tegema, kas sisse astuma või ära jooksma. Sisse astuda ei olnud julgust. Ta oli arvanud, et ta ennast veel natuke võib ette valmistada; liiga järsku tuli see, et ta köstri ette pidi minema. Nagu ussist nõelatud, jooksis Arno ukse juurest eemale, klassitoa poole. Selsamal silmapilgul aga avati klassitoa uks ja Arno jooksis suure kiiruga kellelegi otse sülle.

«Nonoh, mis nüüd?» küsis vastutulija.

Arno vaatas üles ja läks häbi pärast näost punaseks. See, kellega ta kokku põrkas, oli kooliõpetaja. Ta ei mõistnud küsimusele midagi vastata ja jäi kohmetult ukse kõrvale seisma. Kui kooliõpetaja talle imestades ja küsides otsa vaatas, ei jõudnud ta seda vaadet kuigi kaua välja kannatada, hoidis küll esiti natuke vastu, aga puhkes siis suure häälega nutma.

Laur ei teadnud, mida ta sellest poisist pidi arvama. Juba teine kord oli, kus Arno nutma puhkes, niipea kui ta temaga kõnelema hakkas. Aga seekord ei tahtnud ta poissi nii kergesti minema lasta. Ta talutas poisikese teise ukse kaudu, ilma et nad klassitoast läbi oleksid läinud, oma tuppa ja pani ta toolile istuma.

Ise istus ta tema lähedale ja pani käe talle õlale.

«Mis sinuga õieti on, Arno? Sinul on tõesti midagi südamel. Mispärast sa ei räägi minule?»

Arno ei saanud veel midagi vastata, kui keegi klassitoast sisse astus. See oli Toots, kes oma asjade ja «lõukoera» järele tuli. Ta ehmus natuke ja jäi seisatama, kui ta Arnot ka seal nägi.

«No kas nüüd hakkad koju minema, Toots?» küsis kooliõpetaja.

«Jah.»

«Nonoh, mine peale. Võta siis oma asjad ja ole hea poiss; kui sa homme tuled, ära võta neid ühes. Ma vaatasin nad siin ennist läbi, aga kas usud, mitte ühtainust asja ei leidnud ma siit hulgast, mida sul koolis tarvis läheks. Kõik võivad ju olla väga head ja tarvilikud asjad, aga kodus, kodus, mitte siin. Kuidas jääb siis, kas lubad nii teha, nagu ma ütlesin?»

«Jah.»

«Kas tõesti, Toots? Vaata mulle otse silma sisse. Kui arvad, et sa sellega vahest toime ei saa... nii järsku, siis ütle mulle. Aga peaasi: räägi õigust!»

«Saan küll õigeks.»

«Tubli. Ma usun. Aga ole täismees ja pea oma sõna. Ja siis veel midagi: katsu paremini õppida. Kui sa just nii palju ei saa, kui üles on antud, pole viga. Ega ma sind selle eest ei karista. Peaasi: kui sa õpid, niipalju kui seda ka on, siis püüa hästi õppida.»

«Ma õpin homseks poole vene keele tükist.»

«Tubli, õpi pool. Aga tead, hästi.»

«Kui ma kahte rehkendust ei jõua teha, ma teen ühe?»

«Kah võib. Tubli, kui sa ühegi teed. Tee lihtsalt niipalju, kui jõuad. Aga teiste käest ära kirjutada ja siis minule ette valetada, et sa ise tegid, seda ära tee kunagi. Jääb siis nii?»

«Jah.»

Toots pani oma kraami taskutesse ja oli märgata, et ta tõesti natuke tõsisema näoga oli kui muidu. Vist ei olnud kooliõpetaja lahked ning südamlikud sõnad jäänud mõjuta.

Nähtavasti oli ka tema paksust nahast mõni sõna läbi läinud. Kui ta hakkas minema ja endisega võrreldes kaunis viisakalt jumalaga jättis, hüüdis kooliõpetaja ta tagasi.

«No aga konukas, konukas, kuhu sa selle jätad?»

«Ah jah!» kahmas Toots ja hakkas koera otsima.

Koer oli nagu tina tuhka kadunud. Ei olnud teist mitte kuskilt leida. Kooliõpetaja ise ja Arno ka, kelle nutuhoog vahepeal juba mööda oli läinud, aitasid otsida. Toots puges poolest kehast saadik kooliõpetaja sängi alla ja kutsus:

«Pitsu, Pitsu, Pitsu! Pitsuu! Pitsuu!»

Aga Pitsut ei olnud.

Pärast siis leiti teine kooliõpetaja voodist, padja alt, kus ta rahulikku und magas, kõigest maailma kärast varjul.

Peale Tootsi lahkumist pöördus Laur uuesti Arno poole.

«Noh, kuidas on, Arno, sa lubasid ju mulle rääkida, mis sul viga on. Kas tead, sa ära karda midagi, kui see ka ei tea mis oleks. Arva nii, et mina sinu hea sõber olen, kellele sa kõik südame pealt võid ära rääkida. Seda, et ma sind karistan või sinuga taplen, ära võta mõttessegi. Ole tubli poiss, räägi!»

Arno viivitas veel, aga kaua ei kestnud see enam, kui ta kõnelema hakkas, sest hea sõna võidab võõra väe. Mispärast ei pidanud ta kooliõpetajale rääkima? See oli ju alati tema vastu lahke ja sõb-

ralik olnud. Talle paistis pärast isegi imelik, kuidas ta kohe sellele ei tulnud — kooliõpetaja juurde minna. Köstri juurde ei oleks ta nüüd enam mingi hinna eest läinud.

«Ma tahtsin parve pärast... Sellesama parve pärast, mis jõe põhja lasti... ma... ega Lible ei lasnud.»

Kogeldes nad tulid, need esimesed sõnad, aga järk-järgult tuli julgus ja siis läks selgemini.

«Mis on parvega? Kust sa tead, et Lible ei lasknud?» küsis Laur.

«Ma tean... Ma tulin ütlema, et... et... ma valetasin seekord, et me Tõnissoniga ühes koju läksime... See laupäev, kui me kahekesi siin olime... Parve laskis...»

Seal jäi Arno peatuma. Tal oli hirmus teise peale kaevata.

«Kuidas, kuidas, ma ei saa aru, mis sa tahad ütelda, Arno. Mis sa valetasid ja kes laskis parve põhja? Räägi selgesti ja ära karda midagi,» aitas kooliõpetaja, kui nägi, et teine kangesti kogeles.

«Ma valetasin, et me ühes koju läksime. Tõnisson jäi pärast mind siia.»

«No hea küll, sa valetasid, aga mis sellest siis nii suurt viga on. Ah soo, — ega sa ometi taha ütelda, et... et Tõnisson parve põhja laskis? Või laskis Tõnisson?»

«Tõnisson jah.» Arno pea vajus rinnale. Tal oli niisugune nägu, nagu oleks ta omaenese süü üles tunnistanud. Silmad läksid uuesti vett täis, nutt ei olnud kaugel.

Kooliõpetaja vaatas silmapilgu aega imestades oma koolilapsele, siis algas ta jälle endistviisi sõbralikult:

«Kust sa seda tead, Arno?»

«Tõnisson ütles mulle.»

«Soo. Kas ta seda ka ütles, mispärast ta seda tegi? Või pea... kas Tõnisson ise on ära läinud?»

«Ei ole. Tõnisson on klassitoas. Ta jäi vist mind ootama.»

«Kuidas, sina pidid köstrile ütlema minema. Kas ütlesid?»

«Ei.»

«Mispärast sa ei ütelnud?»

«Ma ei julgenud. Ma hakkasin kartma.»

«Ahaa, nüüd ma saan aru: sa, kui sa mulle vastu tulid, tulid köstri kirjutustoa poolt. Sa sees ei käinud?»

«Ei.»

«Hea küll. Kõigepealt jää rahulikuks, Arno. Ära hakka nutma, nutt ei aita midagi. Räägi minule parem kõik ära, mis sa tead, küllap me siis näeme, ehk leiame veel mõne tee, et asja heaks teha.»

«Nüüd visatakse meid Tõnissoniga koolist välja.»

«Ah, mine ikka, rumal poiss. Kes seda ütles, et teid välja visatakse? Kuidas sa niisugusele mõttele tulid?»

«Ma arvasin.»

Kooliõpetaja pidas silmapilgu aega nõu, läks siis ja avas klassitoa ukse. Ta jäi uksele seisma ja küsis:

«Kas Tõnisson on veel siin?» Selsamal silmapilgul silmas ta juba Tõnissoni ja ütles:

«Ahah ... tule siia, Tõnisson!»

Tõnisson tuli ja jäi ukse lähedale seisma. Kooliõpetaja vaatas talle natuke aega teravasti otsa ja hakkas siis kõnelema:

«Kuule, Tõnisson, kas sa tahad mulle täielikku tõtt rääkida, kui ma sinu käest midagi küsin?»

«Jah,» oli tume, aga kindel vastus.

«Hea siis. Tule meile lähemale, istu siia sellele toolile ja siis hakkame rääkima. Nii. Sina lasksid kirikumõisa poiste parve jõe põhja?»

«Jah.»

Tõnisson läks näost veel punasemaks, kui ta juba oli, ja vaatas maha. Istumine ei näinud talle sugugi meeldivat; ta nihutas ennast edasi-tagasi ja jäi siis tooli servale toetuma.

«Mispärast sa seda tegid?»

Vaikus. Vastust ei tulnud. Kooliõpetaja võttis laualt paberilõikamise noa ja hakkas seda sõrmede vahel painutama, nagu oleks ta tahtnud proovida selle kõvadust. Aga ta vaade viibis kogu aja Tõnissonil.

«Miks sa ei vasta? Sa lubasid ju minu küsimustele vastata, õieti vastata. Ütle, mispärast sa seda tegid?»

«Mis nad siis tulevad sija meie õue peale kaklema,» kostis küsitav viimaks, kusjuures ta hoolega kuue nööpi näpitses.

«Ah soo, see tähendab siis, sa tahtsid neile kätte maksta. Halb asi, see kättemaksmine, aga olgu see esiteks pealegi. Ütle, Tõnisson, mispärast sa salgasid, kui su käest küsiti, kas sina tegid?»

Laur mõtles silmapilgu ja küsis uuesti:

«Aga mispärast sa ei tulnud ja ütelnud, et sina süüdlane oled, kui kuulsid, et kellamees lahti lastakse? Kas see siis sinu südant sugugi ei vaevanud, et teine sinu pärast kohast lahti sai?»

«Vaevas küll.»

«Aga sa ei ütelnud midagi. Kas sa oleksid tulnud rääkima, kui Tali ei oleks tulnud?»

«Ei tea.»

«Ütle õigust, Tõnisson. Küllap sa tead, mis sa oleksid teinud. Mina arvan, et ei oleks tulnud. Ütle nüüd ise otsekoheselt, nagu sa lubasid: kas oleksid tulnud ütlema?»

«Ei.»

«Noh, vaat nii. See on nüüd vähemalt õigesti öeldud. Aga kuidas, kas sa vaidlesid vastu, kui Tali ütles, et tema tuleb ja ära räägib?»

«Jah.»

«Ah, ei!» sõnas Arno erutatult vahele. «Ta esiti küll ütles, et ei maksa ütlema minna, aga pärast ütles — mine!»

«No vaata, seda parem,» rääkis kooliõpetaja, teraselt Tõnissonile otsa vaadates. «Sa said siis ikka aru ja nägid ära, et see asi kuidagi niiviisi ei või jääda. Kas?»

«Jah.»

«Hea küll, ma ei hakka enam rohkem usutamagi. Sa ometi kahetsed, et sa seda tegid?»

«Jah.»

«Seda ma arvan ka, et sa kahetsed, ja see on nii õige. Väga hea. Sellest on mulle küllalt, Tõnisson. Mine koju, õpi oma ülesandeid ja ära lase pead longu. Küllap ma juba Lible pärast asjad korda sean; sul ei pruugi ühtegi trahvi karta. Ma ei trahvi sind; ma tean, et sa teinekord niikuinii enam seda ei tee. Ja sina, mispärast siis sina nüüd nii muretsed?»

Laur pöördus Arno poole.

«Aa, ma tean küll, sind vaevab see, et sa sõbra peale kaebama pidid tulema. Arno, Arno, mina oleksin niisama teinud. Tõnisson usaldas sinule oma saladuse ja sina hoidsid ka seda saladust. Ma olen kindel, et sa seda veel kellelegi ei ole rääkinud peale minu. Eks?»

«Ei ole.»

«Ma tean, et ei ole. Et sa nüüd tulid, siis oli see väga õieti. Mõtle ometi, sa tegid teiselegi selgeks, et see asi niiviisi ei või jääda, nii et Tõnisson ise ka sellega nõus oli, et sa tulid ja ära rääkisid. Ei, ei, sina ei tohi kurb olla, sa tegid just nii, nagu sa tegema pidid. Kas sa arvad, et Tõnisson sellepärast sinule pahane on? Tõnisson, ega sa ometi Talile pahane ole?»

«Ei ole. Mispärast ma pahane olen?»

Tõnissoni nägu läks aeg-ajalt rõõmsamaks. Tusane, isegi natuke tige vari, mis seal enne oli, kadus; selle asemel vaatas ta nüüd kaunis julgesti ja avalikult kordamisi kooliõpetajale ja Arnole otsa. Arno istus longus peaga ja vahtis põrandale. Ta meel oli kurb, ilma et ta isegi oleks teadnud, mispärast. Enne oli ta arvanud, et küll oleks siis hea elada, kui see parvelugu kaelast ära oleks ja see enam südant ei piinaks, aga nüüd, kus ta juba niikaugel oligi, oli ta meel ikkagi raske.

«Kuuled, Arno,» rääkis Laur tema käsivarrest kinni võttes ja tasa raputades, nagu oleks ta teda unest tahtnud äratada, «Tõnisson ei ole ju sugugi pahane. Ta on, nagu ennegi, sinu hea sõber. Ära ole norus. Või on sul veel midagi südamel? Oh jaa — sina kaebasid ju kõige enne iseenese peale. Aga ütle korraks, kas sa siis juba Tõnissoni saladust teadsid, kui sa ütlesid, et te ühes koju läksite?»

«Ega Tali siis veel ei teadnud, ma alles pärast ütlesin talle seda.» See tuli Tõnissoni poolt, kes seda uuesti natuke punastades ütles.

«No vaata,» sõnas kooliõpetaja, «sa ju ei teadnudki, mistarvis sa valetasid?»

«Mina käskisin,» vastas Tõnisson Arno eest.

«See oli ju siis nii süütu vale, et teist sellesarnast otsima peab. Ei, sellepärast küll kurb ei maksa olla,» ütles kooliõpetaja.

Siis saatis ta poisikesed minema. Uksel ütles ta veel:

«Lible pärast ärge muretsege. Lible lööb tuleval pühapäeval

tornis kella mis paugub. Ja ärge kartke, et keegi sellest loost teada saab. Keegi ei saa teada, kui te ise ei räägi.»

Poisikesed väljusid kooliõpetaja toast. Klassitoas viibivad õpilased vaatasid neile imestades otsa ja küllap mõnigi nõudma oleks tulnud, et mis seal oli, kui aga Arno ja Tõnisson neile selleks aega oleksid andnud. Nad läksid kiiresti klassitoast läbi. Värava juures oli hobune, saanis istus Teele, nagu kühmus, suurde kasukasse mässitud, ta hobuse kõrval seisis sulane, suits suus. Arno pöördus ümber, et Tõnissoni jumalaga jätta, aga see oli juba oma teed läinud. Koolitoa nurga tagant oli veel näha, kuidas ta suurte sammudega kodu poole rühkis. Arno läks värava juurde, kus teised teda ootasid, ja juba asus uus mure ta südamesse: mure, kas Tõnisson temale siiski pahaseks ei jäänud.

1. Iseloomustada õpetaja Lauri ja võrrelda teda köstriga. Võrrelda nende suhtumist parveloosse.
2. Kas Tõnissoni ja Tali vahelist sõprust võib pidada tõeliseks sõpruseks? Põhjendada oma arvamust palas leiduvate andmetega.
3. Millest selgub, et Visak käib ukse taga kuulamas ja võtmeaugust piilumas? Mis sellest arvata?
4. Leida sellest peatükist huvitavat dialoogi ja lugeda seda osade kaupa.

7.

Järgmise päeva lõuna ajal ajab köster poisid aeda peenraid tegema. Jüripäev on ammugi möödas — aedvili peab maha külvatama. Kõik on nobedasti ametis; kes kaevab, kes rehitseb, kes tipib seemneterakesi musta mulla põue.

Ainult Toots seisab kõrval ja vaatab teiste toimetust pealt. Temal on täna viimane päev koolis olla, hakkab tema end veel vaevama.

«Pagan võtaks,» mõtleb ta, «kärgib ja paugub va Julk-Jüri talv otsa, ja nüüd tule veel temale peenraid tegema. Narrisid on ilmas vähe ja needki said eile tappa; tehku, kellel seks lusti on, mina vaatan pealt. Et ta pärast igale mehele kringli lubas anda — andku. Selle kondiga võib ta teisi koeri petta, mind mitte.»

«Noh, Toots, mis sa ootad?» küsib köster.

«Mul lõi kramp sääremarja,» vastab Toots, «ei saa käia.»

«Kramp? Kaua see kramp sul's jalas on, kramp läheb mööda. Hõõru natuke!»

«Ma olen teda paganat juba küllalt hõõrunud, aga seda hullemaks läheb.»

«Mis jutt see on? Liiguta jalga!»

«Ei, ma ei või liigutada: ta nii kui põletab siis. See kramp on mul lapsest saadik jalas; kui ma natuke külmetan, siis hakkab kohe kiskuma.»

«Kus sa ennast siis nüüd selle sooja ajaga külmetasid?»

«Jões. Või ei, mitte jões. Jõe kaldal.»

Köster vaatab Tootsile kahtlustavalt otsa ja läheb kaugemale. On üks põrgutukk see Toots: muud ta ei mõista teha kui vallatust. Õige hea, et ta koolist ära läheb: siin pole ta muud kui pahaks eeskujuks teistele.

Toots näitab köstrile salaja rusikat. Soo, või liiguta jalga! Kui temal tõesti kramp jalas oleks, ootaks ta siis veel köstri õpetusi. Küllap tema krambiga juba toime saab, tehku aga Julk-Jüri oma peenraid ise ja külvaku sinna kas või umbrohtu. Jah, nimelt: külvaku või umbrohtu, aga jätku tema jalg rahule. Jalg on jalg, ja peenar on peenar. Oleks olema midagi niisugust ... umbrohu seemet või ... Raputaks peenardele ... Küll ta siis näeks. Kurat, kui kahju, et midagi seda sorti asja ühes ei ole ... lina- või ristikheinaseemneid, näiteks. Aga mistarvis lina- või ristikheinaseemneid, võib ju ... võib ju ... Oo-hoo-hoo-hooo! Jagaja, küll köster seda pärast näeb!

Korraga poeb Toots põõsa taha ja naerab nagu meelest ära. Ühtlasi teeb ta töötajate poole nii koledaid näovigureid, et mitmed suure häälega naerma hakkavad.

«Mis pagan ta peaks naerma,» mõtleb Imelik, «alles eile oli nii mures, et tal müts pähe halliks tahtis minna, täna lõketab [1] nagu pöörane. Tal on vist jälle mõni vingerpuss teoksil.»

Edasi ei saa Imelik aega mõelda: Toots tuleb põõsa tagant surmani tõsise näoga välja ja hakkab kohe tööle. Esiti aitab ta paar peenart valmis kaevata, läheb siis rehitsejate juurde ja töötab sealgi nii hoolsalt, et köster seda tähele paneb ja tema virkust kiidab. Viimaks küsib köster, kas ta krambist juba võitu saanud ja kuidas ta seda teinud.

«Triikisin,» vastab Toots.

«Nojah, ma ütlesin ju kohe,» seletab köster, «krambi juures on peaasi triikimine ja hõõrumine.»

Köster on heas tujus. Töö edeneb jõudsasti, peenar peenra järel kerkib üles, must peenike muld ootab külvi.

Külviga võibki alata, vaja ainult ära määrata, missugused peenrad iga viljasordi jaoks võtta. Lühikese nõupidamise järel abikaasaga jõutakse otsusele ja tuuakse purgid leotatud seemnetega välja. Nii palju kurke, nii palju porknaid, nii palju peete ... Tuleb aga poistele ette näidata, kui harvalt-tihedalt nad külvama peavad; muidu, kui kurgid väga tihedad, lähevad varred mädanema; muidugi, liigseid taimi võib ka pärast välja kitkuda, aga siiski ... parem, kui neid algusest saadik parajalt saab.

Külvamise jaoks võetakse ärksamad poisid: töö on vastutusrikas. Teiste seas näikse Tootsil suur lust külvamiseks olevat.

«Külva, külva!» ütleb köster. «Aga tee sa nii, nagu ma näitasin. Ära sa jälle paremini püüa teha, kui mina tegin: siis läheb rikki.»

Ja siis asuvad külvajad tööle. Kaugemal lähevad teised peenarde reaga edasi, köster käib edasi-tagasi, juhatades ja õpetades.

[1] lõketab — naeru lagistama, lõkerdama.

Niisuguse töö ütleb ta poistele suureks kasuks olevat: pärastises elus läheb seda kõigile tingimata tarvis, ja kindel on, mida Jüts ei õpi, seda Juhan ei tea.

«Mida Jüts ei õpi, seda Juhan ei tea,» kordab Toots mõttes. Seejuures võtab ta ühest purgist ja teisest purgist, ja kolmandast purgist, ja vahib ise ühtelugu üle õla köstri poole. Midagi on käimas, midagi sepitseb Toots, seda näeb Imelik naabri rahutust vaatest, aga mis nimelt — eks aeg kõik asjad seleta.

*

Aiast tulles kutsub Toots Imeliku natuke kõrvale, võtab tema nööbist kinni ja küsib tasa:

«Imelik, kas sa mõistad lõugu pidada?»

«Miks ma ei mõista, narr,» vastab Imelik, Tootsi armsamat sõna «narr» pilkamisi toonitades.

«Vaata,» ütleb Toots, «nagu me eile rääkisime, et Julk-Jürile on vaja pussi mängida . . .»

«Noh?»

«Mis noh? Ma tegin juba.»

«Mis sa tegid? Ei, ma nägin küll, et sa sekeldasid, aga ma ei pannud tähele, mis . . .»

«Mina,» sosistab Toots Imelikule kõrva, kusjuures ta kahtlaselt ringi vaatab, «mina segasin kõik seemned segamini, niipalju kui neid oli, ja pildusin kõik peenardele. Kui nüüd kasvavad, las siis Julk-Jüri murrab pead, mis vili see niisuke on.»

«Mis, mis? Kõik panid segamini?»

«Kõik segamini jah. Üks kahmakas kurke, teine porgandeid, kolmas peete . . . herned ja petersellid ja sibulad — kõik üksteise kuklasse.»

«Oh sa pealuu!»

«Ei noh, narr, ei ole kedagi pealuu. Me ju eile pidasime aru, mis teha.»

«Olgu peale, aga kus pagan! Kui köster sellest teada saab, ta lööb su lõhki nagu pajupilli.»

«Pajupilli, noh . . . Kust ta's teada saab, kui sina ei ütle.»

«Nojaa, aga külijaid oli kõigest neli meest. Siis jääb süü meie peale. Ise lähed täna minekut.»

«Ei noh, minekut ma lähen küll, see on õigus, aga . . . Aga ütelge, et teie ei tea, kes tegi. Ütelge, et vast käis öösi mõni ja külvas üle. Ja kui ta just minu peale hakkab ajama — ajagu! Mis ta mulle ikke enam teeb. Ega ta karjamaale järele ei tule. Kui tuleb, ajan koera peale, las tõmbab tal püksid lõhki.»

«Oi sa kurjavaimu põrnikas, Toots — ha-ha-haa!» naerab Imelik. «No misuke Soodoma ja Komorra[1] sealt siis nüüd välja tuleb, seda tahaks ma hea meelega näha.»

[1] Soodoma ja Komorra — siin: suur segadus.

«Narr, kas mina ei tahaks näha. Küll ma tulen siia vahel vaatama. Aga köstrile ma muidugi nägu ei näita. Nüüd on hull lugu: kui karjapoiss enne kooli lõppu terveks saab, siis pean veel tagasi tulema ja siis võtab ta mind õnneks. Aga ma ei tule tagasi, ma redutan niisama ümber, kus saan, ja ütlen, et ma koolis käin. Sügise võib vast küll juba tulla, siis . . .»

«Siis on kõik see sinu külvatud vili valmis. Aga vast on nahatäis ka valmis.»

«Ooh, pikapeale unustab ära.»

Toots ja Imelik kõneleksid veelgi imelisest tembust, aga keegi sõidab koolitänavalt lähemale ja Imelik tunneb Kuslapi isa ära. Kuslapile on järele tuldud. Kuslap peab karja minema.

«Ohoo,» rõõmustab Toots vanameest nähes, kelle liigutusi ta talvel kaua järele ahvis, «siis põle kedagi, siis läheb täna teisi ka veel minema. Pagan, kui võtaks õige kätte ja pistaks kõik poisid koju, laiutagu siis köster käsi.»

Kuslapi kraam tuuakse välja ja pannakse vankrile. Ilma et ta kellelegi midagi ütleks või kedagi jumalaga jätaks, ronib Kuslap koorma otsa ja istub seal nagu kägu. Viidagu teda kuhu tahes, tema on kõigega nõus, tema teeb kõik, mis kästakse, ainult ärgu nad teda löögu ega lükaku.

Arno seisab lävel ja mõtleb. Ammu see oli, kui Kuslap kooli toodi, nüüd läheb ta juba ära. Külm jaanuarikuu päev oli siis; Kuslap oma veidra kasukaga oli pisike nagu kuueaastane laps. «Kuidas julges ema niisugust kooli saata?» oli tema, Arno, mõtelnud. Nüüd on Kuslap juba pool aastat koolis olnud ja on suurem. Imelik, kui ruttu läks aeg; nagu mineval nädalal oli see, kui teda sängialuseid mööda taga aeti. Jaa, aeg tõttas . . . Varsti lähevad nad kõik koju, suvevaheaega pidama.

Imelik kõnnib koorma kõrval värava poole.

«Mine, mine, Tiugu,» ütleb ta, «küll ma tulen ka varsti. Ega minagi siia enam kauaks jää.»

«Teekann ja suhkur on kapis, alumise riiuli peal,» vastab Kuslap.

«Hea küll, küll ma leian,» sõnab Imelik. «Küll ma toon sulle kompvekka ja saiu, kui tulen. Sea sa õnged valmis; kui aega on, siis lähme õngele. Mine aga mine, ära muretse ühti; ma tulen ka varsti koju. Head teed!»

«Mis häda sul siis selle minekuga on?» küsib Teele, kes kooliõega tänaval jalutab.

«Noh, mis minagi siin teen,» vastab Imelik. «Kuslap läks ära . . .»

«Kas sul's Kuslapist nii kahju on?»

«Jah. Kuslap on tubli poiss.»

«Miks sa ta'ga siis kohe ühes ei läinud?»

Imelik vaatab Kuslapile järele. Näib, nagu tahaks ta teda tagasi hõigata. Teele läheb kooliõega pisut edasi, tuleb siis üksi tagasi ja ütleb Imelikule tasa:

«Kui sa rehkendustega ise õigeks ei saa, tule Rajale, küll ma aitan.»

«Ah, mis need rehkendused,» lööb Imelik käega, «eks ma kudagi ikke saa, aga mina ei taha siin ilma Kuslapita olla. Igav. Toots läheb ka täna ära... Mis ma siin tegema hakkan?»

«Vaata, kus naljakas! Tootsi temale kah tarvis — va hirmsat Kentuki Lõvi. Mis sul täna viga on?»

«Ära lähevad kõik paremad poisid.»

«Kus komet! Kus leidis paremad poisid! Kui sa rehkenduste pärast kardad — ma teen sulle rehkendused valmis.»

«Ah ei. Mis ma kardan — võtan ühel heal päeval jalad selga ja lasen kodu poole.»

«Kas kabelis ei taha enam kõndimas käia? Nüüd on ju ilusad ilmad; õhtuti...»

«Oh, eks ole saand käia kah juba küllalt.»

«Enam ei taha?»

«Ei taha, nagu...»

«Mis sa's tahad?»

«Koju.»

«Õige titake, tema tahab koju!»

Teele läheb pahase näoga minema. Vaata, kus oli ometi! Kuslap oli talle kallim kui tema, Teele. Aga noh, ega ta sellepärast veel kuhugi ei lähe, ta räägib aga niisama. Küllap käivad veel mõnegi korra kabelis kõndimas. Igatahes toob ta Imelikule igal hommikul rehkenduse ja pistab salaja pihku; poiss on häbelik, ei julge ütelda, et talle rehkendused kõige rohkem muret teevad; nonoh, olgu peale, tema, Teele, saab aru küll, kustpoolt tuul puhub, aga mis sest kõigest välja ütelda. Küllap ta juba kõik nii sisse seab, et poiss jääb lõpuni kooli.

Imelik seisab endisel kohal ja vaatab lahkuvale seltsilisele mõttes järele. Kuslap sõidab koju... Jajaa, Kuslap sõidab koju ja hakkab järve kaldal karjas käima. Järv... Vaikse ilmaga nagu peegel. Havid sulpsutavad pilliroos, luhas prääksuvad pardid. Aeglaste tiivalöökidega sõuab kajakas vee kohal. Teisel kaldal karjalaste huikamine. Vee ääres kostab see nii selgelt, nagu oleksid nad ainult mõnisada sammu eemal; isegi jutukõmin kostab ära. Kaugemal vilguvad majad puude vahelt, veel kaugemal, järve otsa juures, valge mõisahoone... nagu luik. Suplema... Oi, kui ilus liivane põhi on karjamaa kohal! Sügavamal on linaleo kivid. Vanasti leotati järves linu; praegugi on veel mõni pehkinud linapeo näha. Nüüd elavad seal kivide vahel väga kurjad mustad mehed ja on valmis kõiki näpistama, kes nende rahu julgevad rikkuda. Õhtul peale päikese loojumist ronivad nad sealt välja ja patseerivad järve põhjas. Oo, nad on maiad kevadisele värskele rohule. Eemal on järve põhi sammaldunud. Kuidas sammal kihiseb ja ajab vulle, kui sinna peale astuda! Ja õõtsub... nagu soo. Vahel hakkab samblas palja jala all mingi loom põdistama ja püüab välja tulla — pole vaja karta!... Ikka seesama sõrglik

mustakuuemees. Tuulepuhang. Nagu tasane värin käib üle veepinna. Kohin kaugemal... Ja pisikesed lained pladistavad vastu koldelist kallast. Mull-mull-mull teeb kolle. Lained paisuvad, kohin läheb suuremaks, kajakas karjub kriiskava häälega, nagu hoiatades: sõudke nüüd kõik kaldale, nüüd tuleb torm. Mühin. Valged lainete harjad tõusevad ja vajuvad, vaht pritsib kaldale. Kuuvalge... Hõbedane viir eksib järvepinnal. Kaldal vilguvad tuled. Puud uinuvad. Veepinnal heljuvate varjude kohal näib lõpmata sügav olevat. Kaugelt kostavad aerulöögid...

Oi, ja sinna läks Tiuks! Ja tema, Imelik, on siin! Mispärast on ta veel siin?

Imelik läheb pikkamisi koolitoa juurde tagasi ja raputab pead.

Pärast tundide lõppu tuleb sulane Tootsile järele.

«Jah, poisid,» ütleb Toots, «ei aita midagi — peab minema. Peab minema, karjapoiss on särlakid täis.»

«Ära aga ise särlakisse jää,» öeldakse.

«Oh, kuram, mis särlak mulle teeb,» vastab Toots. «Ega särlak nii hull põle kui Julk-Jüri. Haa, küll Julk-Jüri näeb...»

«Mis ta näeb?»

«Küll te näete, mis ta näeb. Et öösi, kui peremees magas, tuli paharet ja külvas peenarde peale putru ja kapsaid.»

«Mis, mis?»

«Olge vait, narrid; päike toob kõik valge ette, nagu selles laulus oli, mis me õppisime. [1] Ja kui päike selle asja valge ette toob, siis läheb köster vihaga mustaks. Küll ma tulen vahel vaatama, mis te siin teete; eks ma siis ütle, mis asi see oli. Ma ütleks praegugi, aga te, narrid, ajate küüneviha sisse ja siis ei anna see kupatus noote välja. Niisuke asi peab saladuse katte all olema, nagu musta mantliga mees, [2] ja ühe sõnaga öeldud: nüüd hakkan ma minema.»

«No kas sügise tuled tagasi kooli?»

«Pagan teab. Igal asjal on kaks otsa. Oleks Julgats vähe parem mees, ja oleks tema siunamisel ka ühekorra ots, siis vahest tuleks. Kes teab, kuda sügise asjad on. Ilm on suur ja lai ja Venemaale tahetakse valitsejaid, võib-olla torkan sinna. Aga kui just head kohta ei saa — halba ma muidugi vasta ei võta — siis vahest tulen. Prassai! Elage nii hästi, kui vähegi võite, ja tulge vahel Ülesoole, ma näitan teile oma koera. See on seesama kutsikas, mis ma enne jõulu kooli tõin; ta on nüüd suur nagu vooster ja käib tagumiste käppade peal. Prassai!»

«Prassai, prassai, Toots! Tule sügise!»

«Nojah, kui kohta ei saa, siis tulen.»

Toots läheb vankri poole, aga pöörab veel korra ümber.

«Mis on?» küsivad saatjad.

«Kiire paganale jäi nahatäis andmata.»

---

[1] mõeldakse saksa luuletaja Schilleri luuletust «Ibikuse kured».

[2] vihje E. Vilde jutule «Musta mantliga mees».

«Hahahaa!» naeravad poisid. «Kiir, tule siia, Toots tahab sulle naha peale anda!»

Kiir seisab eeskoja lävel ja näitab Tootsile rusikat. Kui Toots järsku tema poole astub, jookseb ta klassituppa.

«Lase olla peale,» ütlevad poisid, «kui sügise tuled, küll ta siis saab, nagu vanast võlast.»

«Olgu!» vastab Toots ja ronib rattaile.

Kui hobune minema hakkab, tõuseb ta vankris püsti ja laulab käriseva häälega:

«Mu piip kui pigi piirakas,
tal ikke puudub tubakas.
Siis soo pealt samblid korjan ma,
teen rõõmsalt suitsu nendega.»

«Tubli, tubli! Väga tore!» hüüavad poisid.

Siis sõidab Toots minema. Õueväravast välja jõudes vahib ta hoolega peenarde poole, nagu tahaks ta oma pilkudega mullasse tungida ja vaadata, missugust sodi ta sinna kokku külvas. Poisid vaatavad talle naerdes järele: läks see vapper poiss ja suur naljahammas.

«Toots!» hõikab korraga Imelik.

Toots vaatab tagasi.

«Pea kinni!»

«Tprrr!» peatab Toots. «Mis sa tahad?»

«Võta peale!»

«Tule!»

«Oota!»

Imelik jookseb magamistuppa, paneb ruttu mütsi pähe, palitu selga ja ilmub siis, kannel ja raamatupamp käes, õue.

«Oota!» hõikab ta uuesti Tootsile. «Ma tulen kohe. Ma võtan leivakoti kah.»

«Kuhu sina's lähed?» küsivad teised imestades.

«Koju, koju!»

«Mis sa räägid?»

«Tõesti jah.»

«Aga köster?»

«Ütelge, et ma särlakisse jäin,» vastab Imelik naerdes ja toob leivakoti sahvrist välja. «Ütelge, mis te tahate, aga mina panen minema. Kui te teaks, kui ilus on nüüd järvel olla! Sängi ja kapi järele tulen pärastpoole. Jumalaga, jumalaga! Sügise vahest näeme jälle üksteist.»

«Imelik, kas sa tõesti ära lähed?»

«Ära jah. Mis ma siin teen. Ma saan nüüd Tootsiga tüki maad edasi.»

«Miks sa's Kuslapiga ei läinud?»

«Ei olnd meeles. Või, või... Ma ei tea isegi, mispärast ma ei läinud.»

«Mis taud see täna on, et kõik korraga ära lähevad?» imestavad

poisid. «Kolm poissi korraga! Ei, teised veel — aga Imelik! Imelik! mis valu temal on?»

«Ehk teeb vigurit,» arvavad mõned.

«Ei tee vigurit,» kostavad teised. «Ära läheb.»

Imelik jookseb Tootsi juurde, mõlemad tõusevad vankris püsti, hüüavad koolitoa poole «hurraa!» ja lehvitavad mütse. Varsti kaovad nad vaatajate silmist.

1. Millega seletada Tootsi lakkamatuid vempe ja koerustükke?
2. Millest nähtub, et palju pahesid tolleaegses koolis oli tingitud koolist endast?
3. Jutustada lugemikus toodud katkendite järgi Talist, Tõnissonist, Tootsist ja Raja Teelest, neid iseloomustades. Kas keegi soovib muuta järjekorda algul koostatud poiste nimestikus?
4. Täiendada seda jutustust nende poolt, kes «Kevade» varem tervenisti läbi lugenud, või jutustada lisaks veel mõnest Tootsi seiklusest.
5. Otsida välja palas tarvitatud vanasõnad.

Eesti pastoraal.

(August Alle)

Vihma küll valab ju pilvede vinas,
taevas kui maa sügisudude tinas.
Pilvi rebides vilistab tuul,
kari on väljas veel mihklikuul.

Karjalaps vaeseke kuhja all kükib,
kaelani märg, külm kallale tükib.
Tuule ja vihma käes elajad norgus,
karjakrantsilgi saba on sorgus.

Tarvis on hoolega kuhjasid vahti,
peremehe hääl ei anna mahti:
«Sihändsel' karjasel' vaja om malka,
kuhja om pusatu — massa [1] veel palka!»

Tuleks kord õhtu, poeks ahjule tarre,
rätid ja pastlad riputaks parrel';
peagi süüa saaks soojendud suppi,
paelu veel pastlale punuks hea jupi.

Õhtu nii veniks ... käes uinaku tund.
Varakul peremees peletab und:
«Latse [2], maast valla — rei [3] tuleb maha,
tõistre [4] perest nii jääme taha!»

Tahes või tahtmata üles punni:
karjast ja koera võib igaüks sundi!
Rehi on maas — ei ole sul vahet:
tarvis on valgeni lõpeta ahet!

---

1 massa — maksa.
2 latse — lapsed.
3 rei — rehi.
4 tõistre — teiste (siin: naabri).

Puru veel suus — pead võtma märsi,
perenaine ei oodata kärsi:
«Karjalaps nooruke — ega ta väsi! . . .»
Nii käib sügisel karjase käsi!

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jutustada, milline oli vanasti karjalapse elu, täiendades seda luuletust vanematelt inimestelt kuuldud juttudega karjaskäimisest vanasti.
2. Jutustada sellest, kuidas nüüd karja hoitakse. Mida oled kuulnud elektrikarjasest?
3. Harjutada selle luuletuse ilmekat esitamist, enne selgusele jõudes, milliseid osi millise hääletooniga tuleks lugeda.

Uued saapad.

(Jüri Parijõgi)

Isa läks hommikul kiriku ja lubas Sahaarovi poest mulle saapad tuua, et kui kingsepa juurest ei saa, siis toob Sahaarovi poest. Mina pidin enne meieristi [1] õpetuse sealt saadik pähe õppima, kus käsud lõpevad, et siis saan saapad. Aga mina mõtlesin: no olgu peale! ja õppisin poole sellest ähvardusest ka.

Mul oli ikka hea meel, et saapad saan. No tulgu nüüd Reedu poiss uhkustama oma saabastega! Temal juba teisel saapal auk sees, aga minul veel päris uued. Tema saapad enam ei pea vett ega kedagi, aga minu saabastega mine kui sügavast veest läbi.

Nüüd mina muudkui ootasin aga õhtut, et siis tuleb isa ja siis saan saapad. Aga see oli kole pikk päev, see hommikki oli pikk. Esiti ema talitas lehma ja lambad ära, siis läks ikka tükk aega, enne kui hakkas vanaema pead otsima. Ja siis läks veel tükk aega, enne kui ema läks külajuttu rääkima ja vanaema hakkas jutlust lugema.

Joosep läks emaga kaasa, aga mina pidin rahulikult sängi serval istuma ja kuulama, kuidas vanaema loeb, ei tohtinud jalgu viibutada ega kedagi. Vanaema luges kõva häälega, aga justkui venitas sõnu, ikka: ja taas tulid nad Jeesuse juure ja ütlesid . . .

Mina tahtsin hea laps olla ja kuulata, mis vanaema loeb. Vanaema luges, et seal oli ikka üks naine. See läks Jeesuse juure ja katsus teda. Aga katsuda ei tohtinud, sest siis läks vägi välja. Jeesus sai jälle aru küll ja pöördus ümber ja küsis: «Kes see puutus minu külge, no kes puutus minu külge?» Naine esiti ikka ei öelnud, aga pärast ütles. Aga Jeesus ei teind naisele kedagi, see vägi tegi naise terveks . . .

Nojaa, nüüd mina tean küll, see pilt on piibliloos [2], ikka Jeesus

[1] mõeldakse ristiusu õpetuse õpperaamatut, katekismust.
[2] õpik piibli ainestiku käsitlemiseks koolis.

ja naine ja kõik. Aga kellelgi ei olnud seal pildi peal saapaid jalas. Mina vaatasin kohe järele — on niisukesed nöörid ümber jala.

Vanaema luges ikka kaua veel. See oli kole pikk jutlus. Ise aga istus ühes kohas paigal, ei käind altariaias ega kantslis, nagu kirikhärra käib. Ka vanaema oleks võind nii teha, et tagakambris on altariaed, et loeb ja laulab seal enne; eeskambris oleks kantsel, siis muist loeks siin.

Mina läksin tasakesi välja ja tegin lauda taha sulalumest kantsli ja altariaia ja hakkasin ise jutlust pidama. Tegin ka lumest inimesed, ja need laulsid siis, kui mina altariaias olin. Kui kantslisse tulin, siis pidasin jutluse:

Jeesusel oli vägi, mis välja läks. Keski ei tohtind Jeesust katsuda, sest siis läheb vägi välja. Aga üks naine teadis, et see on nii kange vägi, et teeb terveks ja kõik... ja puudutas salaja Jeesuse külge. Jeesus sai kohe aru ja küsis: «Kes puutus minu külge, no kes puutus?» Naine esiti ikka ei öelnud, aga pärast ütles, et: «mina». Aga Jeesus ei hakand sellepärast riidlema ega kedagi, ja naine sai terveks. Aamen.

Siis kui rahvas jälle laulis ja mina tasakesi palvet pidasin, siis palusin ka saabaste pärast, et vett peaksid ja kaua käiksid.

Lõunaks ema suurt süüa ei teind, ütles, et: võtke aga niisama vähe võileiba; eks siis saa kapsasuppi, kui isa koju tuleb. Siis meie võtsime pealegi niisama... vähe võileiba, et õhtul saab kapsasuppi, kui isa uute saabastega koju tuleb.

Mina küsisin ema käest:

«Millal isa koju tuleb?»

Ema ütles:

«No kella kuue paiku; aga kui ta Kalmu tädile sisse läheb, siis hiljemini.»

Aga kui juba pimedamaks hakkas minema, siis hakkas ema tuld tegema ja kapsasuppi keetma. Mina aitasin ja raiusin hagu katki. Kui hao-oksa pakule panin, siis ise mõtlesin: kui ühe hoobiga katki läheb, siis toob säärsaapad, kui ei lähe, siis poolsaapad. Siis panin silmad kinni ja lõin kirvega... tulid säärsaapad; aga teine kord tulid jälle poolsaapad. Mina mõtlesin: et mine võta kinni!

Mina tahtsin hea laps olla, aitasin emal vett tuua, lehmale heinu viia ja siis hakkasin ise, ilma käskimata kohe, seale kartuleid peeneks raiuma. See on paha töö, aga mina sest ei hoolind. Kui igav oli, siis panin silmad kinni ja raiusin pimedas, aga ise lugesin sada. Siis tegin silmad lahti — palju peenemad olid. Siis panin jälle silmad kinni ja lugesin, ikka niikaua kui kartulid peened.

Kui kõik tööd valmis said, ei olnud isa ikkagi veel kodus. Aeg oli kolepikk. Ma kohe istusin tüki aega kella ees, aga seierid[1] ei liikund, ikka oli kell viis. Siis käisin kopli kase juures, lauda taga ja igal pool, aga kui tagasi tulin, ei olnud suur seier no mitte rohkem kui sõrme laiuselt edasi liikund.

[1] osutid.

Siis küsisin vanaema käest:

«Kas isa enne ei tule kui kell kuus?»

Vanaema ütles, et: «Ega ta enne tule.»

No kuidas saaks ometi kell kuus! Ta täna kohe ei lähe edasi, kas tee mis tahad. Mina vahtisin kohe tüki aega, siis panin silmad kinni ja pidasin kaua kinni, aga kui lahti tegin, siis oli suur seier — no raasukese! — edasi läind. Siis panin tooli kella ette ja läksin tooli peale, et lükkan seda suurt seierit vähe edasi, et... sedasi ei tule isa tea millal koju. Aga vanaema tuli ettetuppa ja hakkas kohe taplema:

«Näh poiss, no katsu... mis sa kella kisud?»

«Ma vähe lükkan edasi... ta kohe ei lähe mitte sugugi... et siis tuleks isa ennemini koju.»

Aga vanaema ütles, et mina olen rumal, et kui kella lükkadki, ega sellepärast aeg lähe, et aeg läheb ikka oma viisi. Siis mina mõtlesin järele ja sain aru küll, et aeg ei lähe. Aga kui kohe kõik maailma kellad edasi lükkaks, no siis ehk läheks ka aeg.

Siis tuli ema tuppa, pani lambi põlema ja meie hakkasime Joosepiga mürama; ema ei keelandki. Aga saime vaid vähe mürand, kui isa oligi õues. Siis läksime õue, aitasime hobuse rakkest lahti teha ja riistad ära panna. Aga mina ei julgend küsida, kas saapad sai. Viimaks võttis isa saani pea alt kaks pakki ja andis minu kätte, et vii tuppa. Mina lasksin ohjad maha kukkuda ja jooksin pakkidega tuppa. Ma sain kohe lõhnast aru, et on saapad ja sai. Jumal küll! Kui pakid lahti tegime, siis sai kõik tuba saapa ja saia lõhna täis. Mustad säärsaapad, ja pikad sääred! Siis tulid ka teised vaatama ja mina pidin isale keerupatsi lööma. Mul oli kohe nii hea meel, et ühtelugu naersin, aga justkui nutt kippus ka.

Siis katsusime saapaid jalga ja isa katsus, kas on kasvamise jagu ruumi, ja ütles, et maksavad neli ja pool rubla. Et olnud küll ka neljarublaseid, aga palju oonumad [1] kui need; et mis see maksab võtta, et kui jo kord võtta, et siis ikka head.

Mina katsusin nendega käia ja kõik ja siis võtsin jalast ära.

Ega ma neid iga päev pidama hakka, vaid nii ... pühapäeviti ja kui tuleval talvel kooli lähen. No lähen küll ühe korra Reedule, et las' Reedu poiss vaatab ka... ja kevade ühe korra lähen ka veest läbi. Aga siis kuivatan ära ja määrin ja...

Siis tõi ema süüa lauale ja kõik olid nii head, rääkisid isekeskis kõvasti juttu, katsusid minu saapaid ja ütlesid:

«Küll nad ikka käivad, kui enne pisikeseks ei jää.»

Joosep pani teetassile kolm tükki suhkrut sisse, aga ema ei öelnud midagi. Siis pidin ka mina kolm tükki panema, aga siis tuli meele, et: vaata nüüd, kui paha laps sa oled, sulle toodi saapad ja sina tahad kolm tükki suhkrut sisse panna. Siis mina olin ka hea laps, ei pannud ühtki tükki. Et las' Joosep pani pealegi kolm, aga mina joon ilma.

---

[1] halvemad.

Kui tee otsas oli, siis olin veel hea laps, tegin isale ja emale salaja pai. Noh nüüd mina ostan isale ka uued viltsaapad, kui suureks saan, sest vanad on takerdund ega pea enam sooja. Emale ostan ikka ka asju ja olen nii hea poeg kui see Jaagup oli juturaamatus. Aga ma seda kõvasti ei julgend öelda, mõtlesin vaid.

Kui magama heitsin, tõin saapad oma sängi ette, et ehk keski varastab muidu ära.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kavastada pala.
2. Jutustada sellest, kuidas poiss ootas uusi saapaid.
3. Kirjeldada poisi elamusi, kui ta sai uued saapad. Mida ta siis tegi ja mõtles?
4. Lugeda seda pala ilmekalt, püüdes hääletooniga poisi meeleolu edasi anda.

Mälestusi isast.

(Juhan Smuul)

Tol korral ringi jooksin alles särgis,
täis lapsemõtteid oli kahupea,
või vänderdasin hanekarja järel,
vits peos, sest mine isahane tea.

Ja juba sellest ajast palju, palju
on jäänud meelde pilte eredaid:
rand, võrgumajad, Suurna järsak kalju
ja Keinastu, murdlaineis kauge laid.

Tean kevadtuules kõrguvaid jäävalle,
ja suvesoojust tean, — mõnd sõpra head,
ning isa, — tema silmi terashalle
ja nagu vahupärjas valget pead.

I

Tean sügispäeva. Pilvi rebis tuul,
ja sumbund oli kajakate kisa.
Siis vastu klaasi nina, käed ja suu,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Hirm oli. Ma ju teadsin juba seda,
et vahel kümnist [1] nõudmas püügiveed.
Siis aga päris kaugelt nägin teda —
kess turjal, tuleb mööda porist teed.

[1] kümnis — maks; siin: ohver.

Kraps! üle läve olin nagu kera
ja juba jooksin külmas sügisvees.
Ma teadsin, olin isa silmatera.
Nii tuppa tulime, kaks märga meest.

II

Ma mäletan nii hästi kevadkülvi, —
veel jääd on vilus, külmalt lõhnab muld,
ja kõrgel-kõrgel sõudvaid valgeid pilvi
ja päikse kevadiselt rõõmsat tuld.

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,
ja luiged laulsid kaugel, taga neeme,
erk västrik hüples vanas linaleos.

Koos põllupeenral sõime õhtuoodet,
ning koos sai käidud viimne külirind.
Ja veidi aega enne päikseloodet
ta kojutulekule kutsus mind.

III

Ma mäletan, kui partel kuivas vili,
küps nisu lõhnas, suitsust soojust täis.
Ööd läbi suures ahjus lõõmas tuli
ja isa tahmasena tares käis.

Ta vahel kerisele pani panni,
kus tuulest mahaaetud õunte read.
Me sõime seltsis maitsva sügisanni:
kuldpruunid, kuumad, mahlased ja head.

Ta tihti ahjupaistel rääkis juttu,
mis vigureid võib teha tuulesell.
Pikk sügisõhtu möödus ruttu, ruttu,
veel uneski pead paitas käsi hell.

IV

Ja mäletan — kord õhtul ta ei tulnud.
Torm. Laine laksus päris õue all.
Toit seisis pliidil, aga sööjaid polnud.
Ränk mure näris juba sügaval.

Need neli päeva ... Meeleheites pilgud.
Ja ema rannas ... kõik need neli ööd.
Just suigud lapseunne, kohe virgud.
Tuul pimeduses ulub, laine lööb ...

Mind rannast leidis juba varavalge, —
kõhn, sasipäine, väike mures põnn.
Nii vastu külma kivi panin palge
ja isa ootasin — kas surm või õnn ...

Ta viimaks hilisõhtul tuli siiski,
surmväsinud ja unetusest morn.
Veel näol ja rõivail soolaseid veepiisku,
kui juba magas. Väljas nuttis torm ...

Sel ööl ma tihti tõusin tasahilju
ja palja jalu läksin üle toa
ta juurde, — kuni e gu valguskillu
koit aknasse lõi nagu eluloa.

Luuletus.

Me oleme lugenud ja arutlenud teoseid, nagu I. Krõlovi «Hunt ja Talleke», J. Smuuli «Mälestusi isast» jt. Need teosed on kirjutatud värssides.

Mille poolest erinevad värsid jutustusest? Võtame näiteks lause jutustusest «Mumuu». Turgenev räägib Gerassimist: «Kangesti vastumeelne oli temale algul ta uus elu.» Kui loeme seda lauset valjusti, võime eraldada sõnades r õ h u l i s i s i l p e. Kui rõhulised silbid märkida suurte, rõhuta silbid aga väikeste tähtedega, siis saame:

KANgesti VAStuMEELne Oli TEmale ALgul ta UUS Elu.

Rõhulisi silpe on lauses kokku 8; nende vahel aga ei ole mitte ühesugune arv rõhuta silpe. See lause ei ole ühetasane, ei ole mõõdupärane, ei ole rütmiline. Niisuguste ebamõõdupäraste lausetega toimub meie igapäevane kõne. Luulereas ehk värsis on lugu teistsugune:

Tol korral ringi jooksin alles särgis.
Täis lapsemõtteid oli kahupea.

Siin on iga teine silp rõhuline. Rõhuline silp vaheldub rõhuta silbiga korrapäraselt. Selline kõne on mõõdupärane, on rütmiline.

Peale mõõdupärasuse, s. t. rõhu korrapärase vaheldumise, on luuletusel veel üks omapärane tunnus, s. o. realõppude kokkukõla e. r i i m ridade lõpus. Näiteks:

Tean sügispäeva. Pilvi rebis t u u l,
ja sumbund oli kajakate kisa.
Siis vastu klaasi nina, käed ja s u u,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Riim ei ole aga luuletusele oluliseks tunnuseks. Tavaliselt see esineb, kuid see võib ka puududa (näit. vanem rahvaluule). Luuletuse peamiseks tunnuseks on korrapärasus rõhulise ja rõhuta silbi vaheldumisel.

Ülesanne.

1. Määrata J. Smuuli luuletuse «Mälestusi isast» neljas esimeses reas rõhuline ja rõhutu silp.
2. Märkida A. Alle «Eesti pastoraalis» riimuvad sõnad.

Pilte kodust ja loodusest

Meil aia-äärne tänavas,
Kui armas oli see!

L. Koidula.

Isamaja.

(Anna Haava)

Lapsepõlve unenäod
minu meeles mõlguvad,
igatsuse hellad helgid
põues tasa ärkavad.

Kus kord kiikus minu kätki,
isamaja — kallim paik;
künkad kõrged päik'se paistel,
mets nii haljas, org nii vaik;

läikiv laine, vetepinnal
vesililled valgemad,
kaasik kaunis jõekaldal,
haavad aias kohavad;

kuusk ja lõhmus põlist põlve
jutustamas; künnilind,
kes end toomingate varju
peitnud, kohutasin sind;

lapsepõlve rõõm ja kurbus,
unenäod ilusad,
talveõhtud ema kõrval,
muistsed jutud mõnusad:

kõigest kaugel — laaned laiad,
piirid ilma ääreni . . .

Sügisene kodu.

(Juhan Liiv)

Mu armas kodu, väikene,
seal eemal, mäe peal!
Su üle särab päikene,
puud haljendavad seal.

Siin pilved, tuuled, päikene,
kõik vanad tut'vad on,
siin, olgu suur või väikene —
kõik vanad sõbrad on.

Siin kaerapõld, siin kartulid,
siin vana tuttav tee;
koer jookseb õueväraval,
kask varjab oja vee.

Siin väljad nõnda seljakad
ja armas päikse läik,
siin väljad nõnda viljakad, —
hea kraavikaldal käik!

Siin kari tuleb karjamaalt,
mets laulust kõliseb —
ja igalt, igalt, igalt ra'alt
mu noorus h liseb!

Siin koduõhk mind teretab
kui siidikäega,
tuul teele tervist vastu toob, —
nii õnnis olen ma!

Siin olen nõnda vaene ma
ja nõnda rikas ka:
mu tut'vad kõik on minuga
ja mina nendega.

Võiks koostada kirjandi teemal «Jälle kodus». Lähtuda mingist pikemaajalisest kodust eemalolekust (koolis, pioneerilaagris, reisil jms.).

Metafoor.

Kirjandusteoses esinevad sõnad sageli ülekantud, piltlikus tähenduses. Kirjanikud ei tarvita alati sõnu nende otseses, tavalises tähenduses, vaid annavad sõnadele hoopis uusi tähendusi.

Nõnda nimetavad kirjanikud mõnikord aknaid maja silmadeks, lennukeid lindudeks jne. — Säärast piltlikku väljendit, milles tähenduse ülekanne põhjeneb asjade, tegevuste või nähtuste vahel oleval sarnasusel, nimetatakse ülekandeks ehk metafooriks.

Kirjanikud kasutavad metafoorseid väljendeid suurema ilmekuse, tundesügavuse ja piltlikkuse saavutamiseks, nagu teeb seda ka rahva kõnekeel.

Jälgida harvendatud sõnade tähendust järgnevais lausepaarides ja nimetada, missuguseis lauseis esinevad need sõnad otseses ja missuguseis ülekantud, piltlikus tähenduses:

1. ... põõsa varjus pistavad külmalill, lumekelluke ja maksalill oma nina sulanud maa seest välja...
Lapse nina oli külmast punane.

2. Rabast roomas hall viljaväljale.
Pisike tüdruk roomas põrandal.

3. Põllu peal ajab aga künd äestamist, äestamine külvi taga...
Koer ajas oma sabaotsa taga, mida ta aga iialgi kätte ei saanud.

4. Maja valgustatud silmad paistsid kaugele.
Vanakese silmad jäid järjest tuhmimaks.

5. ... õrnalt naeratab laas.
Õpetaja naeratas.

Leida vähemalt 3 metafoorset väljendit.

Rändlinnud.

(Kersti Merilaas)

Uniselt näitab end päike
vaiksetel sügisekuudel,
veel tema hiline valgus
eretab kollastel puudel.
Punaselt leegitseb vaher,
kask aga tilgutab kulda,
vaibana kirevad lehed
katavad kulu ja mulda.

Traatidel kükkis ja kössis
lindude käratsev rodu;
jälle on tulemas tali,
jätma peab jällegi kodu.
Vaatavad ainiti üles
vihaste pilvede sõudu,
pojad ent proovivad julgelt
vastsete tiibade jõudu.

Tundmatuid radasid ihkab
nooruse rahutu veri:
kaugel, oi, kaugel Lõunas
kohiseb sinine meri,
kõrgete mägede vahel
orgude igihaljus,
sinna ei ulatu iial
Põhjamaa pakase valjus.

Kuigi on ilusas Lõunas
kaunimad lilled ja rohud,
ootavad seal meie linde
kurjad ja kavalad ohud:
paljud neist, nõrkedes lennul,
langevad lainete hauda,
teisi ent maitseva roana
kantakse pidulauda.

Kui seal siis palmide ladvus
õõtsudes põuases lõõsas
linnukest tagasi hüüab
sõbralik kadakapõõsas,
niisked ja varjavad laaned,
kuused, mis lõhnavad vaiku,
igatseb väikene süda
koduseid pesitsuspaiku.

Nõnda on rändlinnu saatus —
tigeda talve eest ära.
Tulevad udud ja hallad,
väljadel vareste kära.
Lahkuvad viimased kured,
hüvasti jättes kluu-kluuga,
viipavad kodumaa kingud
iga põõsa ja puuga.

Talv.

(Katkend Friedebert Tuglase jutustusest «Väike Illimar».)

Oli käre külm, kuid päike helendas ja lumi sätendas silmipimestavalt.

Oli juba ammugi öeldud, et päev on nüüd kukesammu võrra pikem. Kuid nagu kukesammu, nii polnud ka päeva keegi mõõtnud. Ainult teissugune oli ta küll kui talve alguses. Sest eluallikas päike meenutas jälle oma olemasolu. Ja inimesed varjasid ta helgi ees silmi, hõõrusid külmetavaid kõrvu ning rõõmutsesid. Nende tuju oli hoopis teine.

Illimar vedas parajasti oma kelku üle koha, kus pidi olema pleekaia pistand, kus praegu läbi hange paistis ainult mõni teibaots. Nii tohutult oli sel aastal lund tulnud. Kuid see polnud enam kohev jahuhunnik, vaid oli vahepeal sulanud ja siis kõva koore peale kahutanud. Ning selle peale oli ainult niipalju värsket tulnud, et minnes ilusad jäljed järele jäid.

Need olid parimad liulaskmise päevad.

Jõudes üles hangeharjale nägi Illimar kaugemalegi enese ümber. Talv muutis kõik vahemaad, tõi mõned asjad lähemale, kuid lükkas teised ka kaugemale. Põõsastest ja aedadest polnud palju jälgegi, puud ning majad näisid hoopis madalamad. Silm võttis laiema kaare, aga saladusi oli ometi vähem.

Ainult üks salapärane ime oli lisaks tulnud. See oli õrn härmakoend iga oksa ja rao, iga teiba ning tüve ümber. Päike sätendas selles tuhandevärviliselt. Ja karge õhk isegi oli nagu täis seda sädelust.

Siit hangeharjalt laskus nüüd lumelagendik alla linnumaja

poole. Kuid ta ei paistnud kaugeltki ühetooniliselt valgena. Ega olnud vaja kaua vahtida, kuni selgus, et siia olid laotatud ema ja tädi linased kangad, tänavuse ja vahest mõne varemagi talve omad. Kõige selle hallika ja kollaka pidid päike, lumi ning külm ühteviisi valgeks tegema. Pleekaed! — nüüd vastas ta täitsa oma nimele ja ülesandele.

Äkki paiskus endise kartulimaa kohalt parv pisikesi hangelinde õhku. Need olid nagu varblased, kuid palju väiksemad ja heledamad, peaaegu roosakadki. Neid ei nähtud iialgi suvel, vaid ainult talve külmimal ajal. Ja ka siis jäid nad ainult paariks nädalaks ning liikusid ikka parvedes. Eile oli isa ne'd esmakordselt näinud. «Nüüd on tõeline talv,» ütles ta. «Hangelind on meie juurde sooja tulnud.» Pidi siis arvama, et kusagil oli veelgi külmem. Linnuparv tegi ringi, üks parve äär kõrgel, teine peaaegu ligi maad, ja laskus siis jälle hangele. Sätendav lumepuru tõusis ta liikumisest õhku. Ja siis ei eraldanud silm teda enam valgel lagendikul.

Illimar oli rinnuli kelgul ja laskis kahe pleekiva kanga vahelt alla linnumaja poole. Lausak oli aeglane ja sellepärast lükkas ta kord ühe, kord teise jalaga tagant, punaseis labakindais käed ümber kelgu äärte klammerdatud. Saapasäärеd võtsid enestesse aeg-ajalt lund, hang rudises kelgu jalaste all ja valge liikuv pind oli otse silme ees. Oh see oli hea! Ta väike elukene riidesse mässituna, kinniseotud kõrvadega, kargest õhust õhetava näoga ikka kiiremini libiseval kelgul, — see oli nii hea! Ja lennates linnumaja järsakult alla järvele tundus südame all otse maguspõnevat tõmmet.

Kui kelk lõpuks peatus ega olnud jalgadega lükkamisestki enam kasu, ajas Illimar enese püsti. Ta oli üleni lumes ja seda tundus saapaiski. Nii seisis ta nagu valge mütsak keset valget välja, täis mehist heaolutunnet.

Nüüd nägi ta jälle ümbrust, aga hoopis teisiti, kui oli seda kunagi varem näinud. Lumine järv oli ainult nagu kitsas lohk, mille keskel ta seisis. Üksnes puude järgi võis veel randu aimata. Kuid see heledas härmamantlis raam ainult süvendas omalt poolt seda lohku.

Puutumatul lumel ei näinud ainustki jälge. Ainult linnumaja juurest laskus rada, ühes sõnniku ja sulgede reaga. Ning raja otsas mustas Haige-Jakobi poolt raiutud auk jääs. See äratas nüüd oma liikumisega Illimari uudishimu.

Seal segisid pardid jäätükkide vahel. Nad pistsid pead vette, nagu tahtes põhja sukelduda, kuid nende kehad olid liiga kerged. Ja nii hõljusid nad veepinnal, tagapooled püsti, ise kollaste lestadega väledasti vehkides. Siis aga tõstsid nad jälle oma lopergused nokad ja tegid pahaselt: prääks-prääks! Mitte tühjagi! — seda tahtsid nad vist öelda. Mitte tühjagi pole seal söödavat! Ja siis solistasid ja mulistasid nad edasi, aina nautides raudkülma kümblust. Mitte tühjagi, mitte tühjagi ei teinud see neile!

Haige-Jakob ise liikus ülal linnumaja ees. Teda oleks praegu

raske olnud inimeseks pidada, kui poleks seda teadnud. Pigemini oli ta mingi liikuv põrandariide-rull. Sest nõnda oli ta külmal ajal nahkadesse mässitud, ja seda kõik oma haiguse pärast. Kes teab, mis nahad need olid. Aga koerad kartsid ja vihkasid teda väga, just nendesamade nahkade pärast. Sest kui linnud tema arvates koerte lõhna võõristasid, siis oli koertel jälle oma arvamus nahkade lõhnast. Ja need ei passinud mitte kuidagi ühte.

Nüüd kostis Jakobi hääl — midagi kurgu põhjast ja prääksuvat — ning pardid ukerdasid augu servale ja hakkasid linnumaja poole paterdama. Nad taarusid paarikaupa mööda kitsast rada ja ajasid omavahel juttu. Prääks-prääks! Mitte tühjagi, mitte tühjagi pole talvine järv sööma suhtes väärt! Aga värskendab küll! Nii ladrates vajusid nad linnumaja uksest sisse ja Jakob sulges selle seestpoolt. Siis jäi seal kõik vaikseks.

Illimar pöördus ja nägi oma jälgi järve kohal. Lumi oli nagu sätendav muru, mille helenduses jäljed otse sinasid. Ta oli neid seni kogemata teinud, nüüd hakkas teda juba mäng nendega veetlema. Ta läks jalgu vedades otsejoones kuni vastaskaldani ja vaatas taha. See künnivagu puutumatul lumelagendikul oli imeilus. Ja siis liikus ta poolpõiki järvedevahelise tammini. Selle suus valendasid lumekuhilad nagu udusulist padjad. Vett polnud enam kusagil näha, ainult nende patjade sügavusest kostis veel nagu mingit sulinat. Isegi tammialune oli täis tuisanud. Ja üksnes allikatorust langes veenire ta all olevasse auku lumes, kuid nii hääletult, ainustki pisarat pritsimata, vaevalt aurates. Oleks pidanud sedagi vaid liikumatuks jääloogaks.

Vaadelnud kõike seda mõne aja, hakkas Illimar mööda häärberipoolset järve minema. Õieti oli ta järve randa kelgutama tulnud, kuid ta unustas selle ümbrust vaadeldes. Sest midagi nii kaunist polnud ta kunagi varem näinud.

Liulaskjate laul.

Liu lau laskijalle,
linad pikad liugujalle,
takud takka tõukajalle,
tutrad toassa istujalle.
Kes ei tule liugumaie,
sel linad liguje jäävad,
seina äärde seenetavad,
aia äärde hallitavad,
koppelie kolletavad.
Nõnda pikad minu linad
kui see liumäekene,
nõnda valged minu linad
kui see lumehangekene.

Epiteediks ehk lisandsõnaks nimetatakse niisugust nimisõnale lisandatud omadussõna, mis rõhutab eseme või nähtuse o l u l i s t tunnust. Epiteet tõstab kujutluse ilmekust ja selgust, aga samuti kasutab kirjanik epiteeti lugeja fantaasia ja tunnete mõjutamiseks.

Nii leiame F. Tuglase talvekirjelduses «Talv»: k a r g e õhk, s ä t e n d a v lumepuru, m a g u s p õ n e v tõmme jm.

Epiteedil on seega rohkem kui üks ülesanne: kujutada, kirjeldada eset või nähtust, väljendada autori tundeid ja kutsuda lugejas esile vajalikke tundeid ja meeleolu.

Muidugi võivad need ülesanded olla rakendatud korraga.

Tuglas ütleb hangelindude lennust rääkides «s ä t e n d a v lumepuru tõusis... õhku». Lumepuru kohta võiks ju tarvitada muidki epiteete, nagu valge, tuhkjas, peenike, kerge jne., kuid kirjanik tarvitab s ä t e n d a v, sest see on käesoleval juhul kõige iseloomulikum, kõige ilmekam ja aitab paremini ette kujutada talvekülmas lenduvat lund, aga ühtlasi süvendab see pilti üldisest sädelusest ja talve kargusest ning kirkusest õhkuvast Illimari rõõmsast meeleolust.

Seega on epiteet «sätendav» selgitav ja väljenduse ilmekust suurendav, ühtlasi aga ka autori heameele väljendajaks ja lugejas rõõmsa meeleolu tekitajaks.

Epiteete kasutab väga sageli rahvaluule ja rahvaeepos.

Rahvaluule epiteetide hulgas on palju nn. püsivaid kinnisepiteete, mis on nagu lahutamatud teatavast nimisõnast.

Näit.: mees m e h i n e, neiu n o o r(i), m u s t(a) muld(a). Need epiteedid näitavad esemeid ja inimesi nende paremast küljest, näitavad neid niisugustena, nagu nad rahva arvates peaksid olema: mees peab olema mehine, neiu noor. Leida veel mõningaid epiteete Tuglase talvekirjeldusest «Talv».

Kevadel.

(Ernst Särgava)

Oh, see oli pikk, pikk talv! Maa seisis lumikatte all ja kõik oli nii külm ja vaikne ja surnud. Ja see kestis nii kaua, kaua! «Peaks ometi kord kevad tulema!» ohkasid inimesed. «Ärka üles, maa, talveunest! Miks sa magad nii kaua ja näed und? Kas sa ei kuule, kuidas varblased juba sirtsuvad? Oh päikene, tõuse, tõuse kõrgemale!»

Nõnda mõtlesid ja rääkisid inimesed.

Viimaks halastas päike looduse peale ja paitas oma pehmete kätega uinuvat maad. Soe tuul puhus üle lumelagendikkude; maa sirutas ennast kui ärkav laps, kes tõuseb hommikul unest. Maa talvine unevaip kärises, pudenes, läks auklikuks, päev-päevalt vajus ta ikka enam ja enam alla ja läks õhemaks, ja viimaks vaatas maa igalt poolt oma süsimustade silmadega sooja päikese nagu päästja otsa.

Küll kattus taevavõlv vahel veel paksude pilvedega; küll puhus vahel põhjatuul ja ilm oli hall ja pahase näoga, kuid päike ja tuul olid üksmeeles teineteisele sõbrakätt pakkunud ja need ajasid talvetaadi kus seda ja teist kõige oma hallide pilvedega.

Ja nüüd läks asi ruttu! Päike piinas lund nii väga, et see katsus kaduda — mida rutem, seda parem! Küll oli aga nüüd silinat ja sulinat: vesi voolas, nagu oleks talle käsk antud lumi võimalikult ruttu ära viia. Jõed koorisid eneste pealt jääkatted, ja rõõmsat tantsu lüües, mürisedes ja kolisedes kihutasid jääpangad mere poole. Oh, mis laul see oli: vägev ja südamest! Vaatavad lapsed seda looduse mängu pealt, ninad enestel veel punased ja sõrmed külmetavad, aga nägu on täis rõõmu: talv taganeb, külm kaob, kevade tuleb!

Voolavate rennide, kraavide ja loikude ääres algas elu. Kui aga vähegi mahti, siis elavad lapsed tundide kaupa vete ääres. Ise vahel põlvini märjad, jalad külmetavad, aga kevade ei lase toas viibida. Siin on tarvis mahajäänud jääkamp vette lükata, seal lumerämpsust sündinud veepa's lahti päästa; siin seab osav poisike, tulevane ehitusmeister ja masinajuht, vesiratast kaheharalise hargi vahele üles, seal lastakse laaste laevadena mööda kraavi edasi! Tööd ja tegemist on lõpmata palju.

Aga üleval kõrges lõõritab värisev lõoke ja kuldnokk sidistab ja vilistab, siputab tiibu, plaksutab keelt nagu meeletu, ja all maa peal põõsa varjus pistab külmalill, lumikelluke ja maksalill[1] oma nina sulanud maa seest välja, et päikesele «tere tulemast» hüüda. Lautadest kuuldakse loomade rahutuid hääli: vangid tahavad välja tulla. Ka neil on isu ära pikast seisust umbses õhus. Veel ei ole aeg neil pääseda: rohi puudub, varsakabjad ja vormilehed on alles välja tulemata. Kuid kaua ei kesta nende ootus, varsti lastakse nad vangist lahti.

Iseäranis elav liikumine algab mesipuu-aias: mesilased on töös. Missugune sumin! Siia ja sinna, risti ja põigiti, sisse ja välja käivad mesilaste parved. Kaua olid ka nemad kitsas majas vangis olnud. Kuid nüüd ei võinud nad kauem enam oodata: välja kutsub neid elustav kiir. Ja nad lähevad. Korra pühivad nad käpaga üle silmade ja siis kargavad lendu — ja otsekohe jõe äärde pajude juurde. Paju on oma tibukesed lahti löönud, kollane tolm katab neid, usinasti korjavad mesilased selle tolmu kokku ja kannavad koju, et oma poegadele mesileiba valmistada. Vanaisa käib ühe mesipuu juurest teise juurde, parandab siin midagi, kohendab seal natuke ja rõõmustab oma rõõmsa ja tööka pere üle, kes väsimatult on tööl.

Niisama nobe on ka põllumees. Kevade toob kümme uut tööd kaasa. Siin tuleb aed parandada, seal värav kohendada, siin sahk korraldada, seal vanker korda seada. Niipea aga, kui lumi täiesti kadunud ja maa sulaks on läinud, algavad tööd aias ja põllul. Aias on tarvis peenart teha, varased viljad maha külvata, taimelavad korda seada, õunapuud ära pookida, puhastada. Põllu peal ajab aga künd äestamist, äestamine külvi taga ... ja harva saab põllu-

[1] maksalill — ülane.

mees aega oma silmi üles tõsta, et vaadata, mis ilus ja kena loodus teda ümbritseb! . . .

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leida sellest kirjeldusest vähemalt viis personifikatsiooni. Millise meeleolu loob nende rohkus?
2. Milliseid muutusi toob kevad inimeste ja loomade ellu? Tuua selle kohta näiteid.
3. Millise ilmeka võrdluse kaudu selgitatakse maa ärkamist kevadel?
4. Kavastada see kevadekirjeldus.

Karjapoiss.

(Mihkel Veske)

Kena kesanurme keskel
kõnnib karjapoisike,
kõnnib lambakarja ümber,
hoiab lambaid hoolsaste.

Rahul lambad rohtu maitsvad,
talled kõrval tantsivad,
linnud ümberkeeru laulvad,
lilled läigitavad maad.

Lõo hõiskab õite õhul
keerutelles kõrgele,
lõo lõõrituse sekka
kõlab ka nüüd karjane. —

Tuuletuhin hakkab tõusma,
pilved paksuks paisuma . . .
Ikka ligemale lendvad —
vihm ju valab välguga. —

Karjapoiss ei enam hõiska,
lõoke ei laulagi.
Lambakari kogub kokku,
talled jäävad vagusi.

Pikse-tümin kõlab kaugel,
sadu sõitnud kaugele,
päike paistab vihmatilku
rohu ladval lahkeste.

Laiali läeb lambakari,
jälle laulab lõoke,
kõik nüüd kosub kaunimini,
jälle hõiskab karjane.

1. Kavastada luuletus.
2. Kirjeldada pilti enne ja pärast äikest.

Hommik.

(I. Nikitin)

Tähed tuhmuvad ju. Pilvis õhetav loit.
Valged udud jõelt luhale vajusid.
Helepunaseks nüüd värvib eretav koit
veepeeglit ja käharaid pajusid.

Näeb kõrkjastik und, vaikne kastene tee
ees avaneb rändaja jalgele.
Põõsast puuduta vaid, puistab lehtedelt see
kastehõbeda saju su palgele.

Tõusis hommikutuul, veel on virvendus hell.
Päev on käes! Pardid roostikus märkavad,
lendu vuravad kõik... kaugel heliseb kell...
Juba kalurid osmikus ärkavad.

Vened korras ju on, võrgud vabedelt maas,
aina laiemalt ida lööb lõkkama.
Päeva tuleku eel õrnalt naeratab laas,
linnulauludest puhkeb siis rõkkama.

Võitjaks ongi ju jäänd juba päev igal pool,
päike tuleb, kõik looduse äratab.
Kuldse ojana nüüd purskab valguse vool,
põlde, kinke, puulatvasid säratab.

Kündja adraga käib, laulust heliseb õu,
iga raskus ja vaev tundub väikene.
Ära valuta nüüd, puhka muredest, põu,
tere, hommik ja helendav päikene!

1. Jälgida, missuguses järjekorras toimub looduse ärkamine; kavastada luuletus.
2. Missuguseid tundeid tekitab kündjas ilus suvehommik?
3. Leida luuletusest «Hommik» metafoore ja personifikatsioone.

Kasva, kasva!

(Erni Hüür)

Kasva, kasva, viljakene! —
paistab päev või kumab kuu,
sõuab taevas pilvekene,
metsas uitleb taltund tuul.

Valmi, valmi, maitsev tera!
pesevad sind vihmaveed,
kiirteraspel kuum ja terav
läikivaks su kesta teeb.

Kasvuaeg on üpris põgus,
kasvama kõik kasvav peab,
iga kink ja iga nõgu
haljendab, siis koltub pea.

Pik'neb öö ja õhtupuna
miilab pimedusesuus,
longu langeb mõtlikuna
kõrrel pruuniks raskund tuum.

Möödub öö see, möödub teine
kumendava ehaga,
tuleb põimur peale einet
niidukiga, rehaga.

Täis on lõkkamist ja kila
kuldseks küpsend põlluserv,
kostab rõõmlik laulukõla,
kaugub niitjaist kraaviperv.

Töö ja võitlus nõukogude kodumaa hüvanguks

Ole valmis tööks ja kaitseks!

Pea siis kerkivad vaid hakid,
koormaid veerleb kõigil teil,
haljad üksnes metsasakid
kolletuvail kauguseil.

Mu isamaa on minu arm.

(Lydia Koidula)

Mu isamaa on minu arm,
kell' südant andnud ma,
sull' laulan ma, mu ülem õnn,
mu õitsev Eestimaa!
Su valu südames mul keeb,
su õnn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
ei teda jäta ma,
ja peaksin sada surma ma
seepärast surema!
Kas laimab võõra kadedus,
sa siiski elad südames,
mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
ja tahan puhata,
su rüppe heidan unele,
mu püha Eestimaa!
Su linnud und mull' laulavad,
mu põrmust lilli õitsetad,
mu isamaa!

Kaevanduse murrukohas.

(A. Orlov)

Ma õppisin mäetööstusõpilaste koolis. Vana kaevur Šišenko jutustas meile söelademeist, suruõhu-löökpeitlist. Tema seletuste põhjal teadsime, mis on kaevandus, kujutlesime, kuidas seal asetseb süsi, ning teadsime, et kaevurid töötavad suruõhu-löökpeitliga. Kuid kaevanduses endas polnud ma veel käinud, söekihti polnud veel näinud ega suruõhu-löökpeitlit oma käes hoidnud. Ükskord tõi Šišenko klassi suruõhu-löökpeitli. Ta asetas selle lauale ja, kui olime vaikseks jäänud, küsis:

«Nüüd aga ütelge, mis masin see on!»

Me vaikisime.

«Ah-ah, ei teagi,» ütles ta heatahtlikult. «Ega võinudki te, endast-mõistetavalt, seda riistapuud tunda. See ongi suruõhu-löökpeitel, millest olen teile juba jutustanud. Seda vasarakest peate tundma niisama hästi, nagu laskur tunneb oma vintpüssi.»

Meil külapoistel oli väga raske aru saada, missuguste seaduste järgi töötab suruõhu-löökpeitel. Üksikosi oli seal nii palju ja nende nimetused meile nii tundmatud, et igaüks meist, tahtes neid paremini meelde jätta, aina pobises enda ette: käepide, silinder, jaotussiiber, kolb, klapp ...

Söelademeid võrdles Šišenko maateadusekaardiga. Kes teab, mis talle jutustavad igasugused märgikesed, värvid ja jooned, see leiab kiiresti talle vajalikud linnad, metsad, kõrbed, järved, määrab ära jõgede voolu. Kes seda ei tea, sellele ei räägi ka maakaart midagi. Nii on ka söelademega. Siin peab tundma kõike — iga pragu, iga vööti, söe värvi ja varjundit.

Mitte asjata ei nimetata sütt kivisöeks. Ta on tõepoolest kõva kui kivi. Tormijooksuga sa seda ei võta. Ja Šišenko seletas meile, kuidas sütt käsitseda, mida kihtidest välja lugeda.

Kui Šišenko veendus, et me juba üht-teist taipasime, teatas ta meile:

«Nüüd näitan ma teile ka kaevandust.»

Võite isegi arvata, kuidas me seda ootasime. Laskudes kaevandusse, liikuda piki umbkäike ning näha tõeliste kaevurite tööd — eks olnud see tähtis sündmus meie elus!

Šišenko viis meid peenikese söetolmuga kattunud, laudadest ehitatud torni. Siin oli juba tunda kaevanduse lähedust. Kaevusarnasest šahtiõõnest paistis kong. Seal seisis vagonet söega. Vagonet lükati piki rööpaid kõrvale ja Šišenko käsutas:

«Ronige siia sisse!»

Me läksime kongi ja liibusime tihedasti üksteise vastu. Šišenko hüüdis kellelegi: «Lase käia,» ja me tundsime, kuidas lendame kuristikku. Olime pimedas nagu kaevus, mitte midagi polnud näha. Mäletan, et kong põrkas millegi pehme vastu ja kohe muutus meie ümber valgeks. Me olime tõelises kaevanduses. Ah, siis niisugune sa oledki!

Käigu lagi ja seinad olid tehtud tugevaist männipalkidest. Lae all vilkusid harvad elektrilambikesed. Šišenko sammus julgesti meie ees ja meie, kartes kuskile vastu põ gata, järgnesime talle hanereas. Teel kohtasime vahetpidamata söega koormatud vagonette. Et neid mööda lasta, surusime endid toepropside vastu. Aga vagonetid möödusid meist nii ligidalt, et paistis, nagu võiksid nad meid oma külgedega riivata. Seal komistas keegi liiprile ja kukkus maha. Šišenko hakkas naerma.

«See tuleb harjumatusest,» ütles ta. «Kõik, kes esimest korda viibivad kaevanduses, mõtlevad, et neil on kanapimedus. Mina võin käikudes liikuda kas või seotud silmadega. Teiegi harjute sellega varsti ära.»

Tüki aega läksime otse edasi, siis pöördusime paremale. Eemalt kuuldus pneumaatiliselt töötavate löökpeitlite raginat. Näkku lõi värsket tuult. Šišenko teatas:

«Olemegi «ees». Otsekohe saate näha, kuidas sütt lahti raiutakse.»

Söeraiuja töö paistis meile väga kergena. Nagu mängeldes juhtis ta suruõhu-löökpeitli söekihti ja sellest varises nagu rahet suuri söekamakaid kaevuri jalgade ette. Vagoneti laadija loopis need laia labidaga enda kõrval rööbastel seisvasse vankrikesse.

Pärast kaevanduse külastamist anti meile õppe-esi. Siin uurisime tegelikult söelademeid, õppisime tundma kihi ladestumist. Esimesel päeval raiusime me neljakesi neli vankritäit sütt. Meie poolt raiutud süsi oli peenike nagu tolm. Kui säärast sütt oleks maapinnale tõstnud vana kaevur, oleks tema käest suruõhu-löökpeitel ära võetud.

Selleks, et üleval teataks, kelle käest süsi saabub, kirjutab kaevur vankrikesele oma tabeli numbri. Meil tabelit polnud. Mis siis meil vankrikesele kirjutada? Keegi soovitas:

«Teate, kirjutame vankrikese küljele «oh». Meie töö on täna ohhiline.»

Nii tehtigi. Vankrike, mille kõik neli külge olid märgitud «oh»-iga, viis meie söe üles. Kui me pärast töö lõpetamist astusime kongist välja, naeratas registreerija, kes märgib üles, kui palju vagonette keegi kaevur saadab üles, ja ohkas järgemööda neli korda.

«Töötate halvasti,» tähendas ta meile. «Teie söest ei jätku ühiselamugi ahju kütmiseks.»

Teadsime küll, et süsi lasub kihtidena. Selleks, et seda mureneks suurte tükkidena, tuleb suruõhu-löökpeitli tera suunata kihi asendi suunas, aga mitte ülalt alla või risti läbi kihi. Söekiht on omamoodi jõgi. Hea on paadiga sõita pärivoolu. Vesi aitab ise paati edasi lükata, aerud tunduvad kergetena nagu suled. Proovi aga sõita vastuvoolu. Paat tundub tõrksana ja aerud rasketena. Jõe voolu suunda saab esimese pilguga ära määrata, kuidas aga määrata kihi voolu suunda? Selleks on vajalik suur vilumus.

Me püüdsime oma käsi harjutada, et nad tunneksid kihi suunda ja ise juhiksid ses suunas suruõhu-löökpeitli tera. Kuus kuud töötasime õppe-ees ja kirjutasime vankrikeste külgedele «oh».

Olin seitsmeteistkümne-aastane, kui lõpetasin kaevuritè kooli. Insener saatis mu kümnik Kudinovi vahetusse. Selles vahetuses olin mina kõige noorem kaevur. Minu vagoneti laadijaks kinnitati samasugune nooruk nagu minagi, ja me laskusime kaevandusse. Laadija oli tugev nooruk, labidas lendas ta käes nagu mängukann. Ma tundsin, et ta püsib mu kannul, ja püüdsin töötada kõigest jõust; laadija aga ainult naerab.

«Anna aga säru! Näed, mul on seisak! Vaata, kui võtan veel su enda labidale — ja vankrisse.»

Ma sain aru, et Kirtšenko ei räägi seda tigedusest, kuid tema naer kihutas mind takka nagu nuudiga. Ma puurisin silmadega kihti ja püüdsin, et iga mu suruõhu-löökpeitli löök — ikka tuhat lööki minutis — läheks täppi ja murraks lahti suuri söekamakaid. Paljude imestuseks hakkasin ma peagi täitma normi 150-protsendiliselt.

«Väike, aga vaat, kuidas töötab!» seletasid kaevanduse sisekindlustuse ehitajad-töölised.

Säärane kiitus küttis mu üles ja ma püüdsin veel paremini töötada. Oma vahetuses hakkasin kõige suuremat töötasu saama. Soetasin endale palitu, ülikonna, särgi kaelasidemega, igal õhtul käisin kinos. Tolja Kirtšenko rääkis mulle:

«Oled küll noor, kuid terane. Ausõna, sinust võib veel söemeister saada.»

Ma olin sellest isegi mõtelnud. Kuid meistriks saada pole kerge ülesanne. Meil on kaevanduses sääraseid vähe. Kõik söemeistrid, keda tundsin, olid vanad kaevurid. Sest söemeister peab täitma kaks päevanormi. Ja mitte nädala või kahe jooksul, vaid kolm kuud järjestikku! Kas suudan ma seda? Ma kaalusin kõik läbi ja otsustasin õnne katsuda. Hakkasin tulema veidi varem, valmistasin töökoha ette, vaatasin suruõhu-löökpeitli järele; kui laadija kohale ilmus, ütlesin talle:

«Noh, proovin siiski. Nüüd vaata, et jõuad mul söe eest ära koristada. Mind labidale istuma panna sul ei tarvitse.»

Kolm kuud võttis mind vagonettide registreerija sõbraliku naeratusega vastu ja ütles:

«Vaat sulle nüüd «oh»!»

Ükskord kaevandusest väljudes silmasin tervet salka kaevureid. Nende keskel seisis kaevanduse komitee esimees. Ta kutsus mu enda juurde ja, pöördudes kaevurite poole, sõnas:

«Orlov on kõige noorem kaevur meie kaevanduses, vaadake, kuidas ta töötab! Komitee otsustas talle anda söemeistri nimetuse.»

Samal aastal sain üliheade töönäitajate eest rahvakomissarilt kaks preemiat: jalgratta ja kella.

Siis kutsuti mind Punaarmeesse. Sain tanki komandöriks. Kahe teenistusaasta jooksul olin ma oma väeosa komandörile nii meeldima hakanud, et ta ei tahtnud mind ära lasta:

«Jää üleajateenijaks.»

«Ei, seltsimees komandör, olen söemeister ja lähen jälle oma kaevandusse.»

Sõjaväest tulles hakkasin veel paremini töötama, kuusteistkümmend kuud järjestikku täitsin kaks normi. Mind kutsuti Moskva. Kremli lossis andis Mihhail Ivanovitš Kalinin mulle medali «Töövapruse eest». Ma kirjutasin oma väeosa komandörile, kus olin aega teeninud: «Seltsimees komandör. Teie kasvandik on saanud suure autasu: medali «Töövapruse eest». Tõotan veelgi paremini töötada, kuid ma ei unusta ka oma teist eriala. Parajal juhtumil arvestage seda, et olen tankist.»

1. Seletada väljendus «puurisin silmadega kihti».
2. Väljendada teiste sõnadega «et iga löök läheks täppi».
3. Kirjutada välja palas leiduvad võrdlused.
4. Kuidas nimetatakse piltlikku väljendust «kiitus k ü t t i s mu üles»?
5. Millest oli tingitud kaevuri suur edu?

Rindele!

(*Katkendeid Arkadi Gaidari jutustusest «Kool».*)

K a l l a l e t u n g r o n g i l e.

Olin emale adresseeritud kirja päikesepaistelisel aprillikuu päeval vaksali postkasti lasknud.

«Ema!

Hüvasti, hüvasti! Sõidan kuulsa seltsimees Siversi gruppi, kes võitleb Kornilovi ja Kaledini valgete vägedega. Meid sõidab kolm. Šormovo töölismaleva rühmast, mille koosseisu ma kuulusin, anti meile dokumendid. Kaua ei tahetud mulle anda, öeldi, et liiga noor. Mu pea otse kuumab rõõmust. Kõik, mis oli varem, on tühine, elu pärisosa aga alles algab, millest on nii hea meel . . .»

Teekonna kolmandal päeval, kuuetunnise peatuse ajal mingis väikeses jaamas, saime kuulda, et naabervaldades pole päris rahulik: on ilmunud väikesi bandiitide salku ja siin-seal on olnud tulevahetust kulakute ja toitlussalkade vahel. Alles hilja öösel anti

rongile vedur ette. Mina ja mu kaaslased lamasime külg külje kõrval kaubavaguni ülemistel naridel. Vaguniratastе rütmilist kompsimist ja rappuva vaguni kräuksumist kuulama jäädes tõmbasin endale drapp-palitu hästi peale ja seadsin enese magama.

Ma ärkasin sellest, et üks kaassõitjaist sakutas mind käest. Tõstsin pea ja tundsin, kuidas pärani avatud aknast mõnusa jaheda õhu vool paiskus värskendavalt mu äramagatud näkku. Rong liikus aeglaselt, vististi mäkke tõustes. Hiiglasuur tihe tulekuma kattis kogu silmapiiri. Kuma kohal, otsekui kahjutulest kõrvetatuna, kustusid tähtede särasilmad ja sulas kahvatuks muutunud kuu.

«Maa mässab,» kuuldus pimedast nurgast kellegi kräbe rahulik märkus.

«Piitsa tahab, sellepärast mässabki,» kostis vastasnurk tasa ja kurjustavalt.

Tugev raksatus katkestas kõnelused. Vagun vappus ja põrkas millegi vastu, mina lendasin narilt põrandal olijaile pähe. Kõik paiskus segamini ja vaguni must sisemus tormas kisades köetava kaubavaguni päranikistud uksele.

Rongiõnnetus.

Prantsatasin raudteetammi äärde kraavi, kust ma siiski jõudsin veel enne püsti karata, kui vagunist mahahüppavad inimesed mind laiaks oleksid litsunud. Kõmatas paar lasku. Samas kõrval ütles keegi mees, värisevaid käsi laiali ajades:

«Pole midagi... Pole midagi... Ainult mitte joosta, muidu nad avavad tule. Need pole ju valged, need on siinsed, kasakaküladest. Nemad ainult röövivad paljaks ja lasevad jälle vabaks.»

Vaguni juurde jooksis kaks püssimeest; need kisasid:

«Ronige pea-le!... Ronige tagasi! Miks te välja hüppasite?»

Rahvas tormas rüsinal vagunite poole. Keegi tõukas mind kõrvale, ma komistasin ja kukkusin märga kraavi. Heitsin ruttu pikali maha ja roomasin nagu sisalik rongi saba juurde. Meie vagun oli eelviimane; ühe minuti pärast olin ma juba viimase vaguni tuhmilt vilkuva signaaltule kohal. Siin seisis talumees püssiga. Pidin peaaegu juba tagasi pöörduma, kui see mees nähtavasti märkas kedagi teisel pool raudteetammi ja jooksis sinna.

Üks hüpe — ja juba veeresin ma jääraku libedat savist nõlva mööda alla. Jääraku põhja veerenud, tõusin püsti ja komberdasin põõsaste juurde, saviga kleepunud jalgu vaevaliselt järele vedades.

Noore rohelusega looritatud mets lõi elama. Kuskil kaugel kiresid kuked trotslikult teineteisele vastu. Lähedalt metsalagendikult kostis end soojendama roninud konnade krooksumist. Siin-seal varjulises kohas leidus veel hallika lume laike, neis kohtades aga, kuhu päikesekiired puude okste vahelt paistma pääsesid, oli mullune kare kuluhein juba kuiv. Ma puhkasin ja puhastasin kasetohu tükiga saabastelt savikamakaid. Siis võtsin peotäie rohtu, kastsin selle vette ja hõõrusin määrdunud näo porist puhtaks.

Tundmatud kohad. Missuguseid teid mööda siit lähimasse

jaama pääseda? Kuskil hauguvad koerad — tähendab, küla on lähedal. Kui läheks õige küsiks? Aga äkki satun kulakute varitsussalgale? Küsivad — kes, kust, milleks? Ja mul on veel tunnistus ja mausergi taskus. Noh, tunnistuse võib, ütleme, saapasse peita. Aga mausri? Ära visata?

Ma võtsin ta taskust välja ja keerasin teda käes. Ja kahju hakkas. Väike mauser sobis nii toekasti mulle pihku, nii rahulikult läikis ta mustaks karastatud sile raud, et mul hakkas häbi oma mõtte pärast, silitasin teda ja pistsin ta põue voodri vahele tehtud salataskusse.

Oli siretav hommik täis lindude sädinat, ja mina siin kännu otsas keset väikest kollast metsalagendikku ei uskunud, et on olemas mingi hädaoht.

Nii ekslesin ma metsas kuni õhtuni. Mets polnud tihe, sest siinseal kükitas maharaiutud puude kände.

Mida sügavamasse metsa ma püüdsin pugeda, seda hõredamaks jäid puud ja seda sagedamini tuli vastu väikesi metsalagendikke, millel leidus hobusesõnnikut ja kabjajälgi. Saabus öö. Väsisin, olin näljane ja ära kriimustatud. Tarvis oli mõelda ööbimisele. Varjulise kuiva koha põõsa all välja valinud, panin puurahnu pea alla ja heitsin pikali. Väsimus hakkas end tunda andma.

Uinudes meenus mulle minu voodi vana sooja tekiga.

Tuul hakkas vihistama puuladvus. Tühi ning õudne tundus mulle metsas.

Ma tõmbasin krae üle pea ja tundsin, kuidas soovimatu pisar veeres mul põske mööda alla. Ma siiski ei nutnud.

Sel ööl kargasin ma tihti külmast kangena maast üles, jooksin metsalagendikku mööda, katsusin kase otsa ronida ja, et sooja saada, hakkasin isegi tantsima. Sooja saanud, heitsin jälle pikali, et mõne aja pärast, kui metsaudud olid minult sooja ära võtnud, taas üles hüpata.

1. Miks Boriss, kes rongiõnnetuse ajal kraavi kukkus, ei läinud vagunisse tagasi, vaid jooksis metsa?
2. Missugust iseloomujoont näeme poisil, kes oli öösi täiesti üksi metsas ja «siiski ei nutnud»?

Gr. A. K. K.

Jälle tõusis päike ja ilm muutus soojaks; linnukesed hakkasid siutsuma ja sõbralikult kruuksusid taeva all lustlikud kurgede read. Naeratasingi juba ja olin rõõmus, et öö on möödas ja kadunud kõik sünged mõtted, vahest peale ühe: kust saada süüa.

Ma ei jõudnud astuda veel paarisada sammugi, kui kuulsin hanede kaagutamist ning sea röhkimist ja nägin läbi lehestiku üksiku talumaja rohelist katust.

«Hiilin lähemale,» otsustasin. «Vaatan, kui pole midagi kahtlast, siis küsin teed ja palun pisut süüa.»

Jäin leedripõõsa taha seisma. Oli vaikne. Inimesi polnud näha,

korstnast tõusis suitsu. Haneparv paterdas taarumisi minu poole. Minu kõrvalt kostis murduva oksa kerget praksatust. Jalalihased tõmbusid korrapealt pingule ja ma pöörasin pead. Kuid ehmatuse asemel valdas mind otsekohe imestus. Kõrvalt, kümne sammu kauguselt vahtis mind terasel pilgul põõsa tagant end seal varjanud inimene. See polnud talu omanik, sest ta varjas end ise puuokste taha ja pidas silmas talu õue. Nii vahtisime me teineteisele otsa teraselt ning valvsalt nagu kaks kiskjat, kes on kohanud teineteist ühe ning sama saagi jahil. Siis pöördusime sõnatu kokkuleppe järgi sügavamale metsatihnikusse ja lähenesime teineteisele.

Ta oli minuga ühepikkune. Minu arvates oli ta umbes seitsmeteistkümne aastane. Must kalevist vormikuub oli pingul ümber ta tugeva lihasterohke keha, kuid sellel polnud ühtki nööpi ees, ja näis nii, et need polnud juhuslikult eest ära rebenenud, vaid meelega ära lõigatud. Tema saviga kleepunud kroomnahast saabastesse topitud pükste külge olid jäänud mõned kuivad okkad.

Kahvatu roidunud nägu tumedate aukuvajunud silmaalustega laskis aimata, et ka tema oli vististi metsas ööbinud.

«Kas mõtled sinna?» küsis ta tasase häälega, peaga talu poole noogutades.

«Sinna,» vastasin ma. «Aga sina?»

«Ei need anna,» lausus ta. «Ma juba nägin: seal on kolm tugevat mehemürakat. Paljugi, mille peale kõik võib sattuda!»

«Aga kuidas siis saab? Süüa on ju vaja!»

«On vaja jah,» nõustus ta. «Kuid mitte almusena. Nüüdsel ajal almust ei anta. Kes sa oled?» küsis ta ja jätkas vastust ootamata: «Hea küll... Me hangime ise. Üksi on raske, ma juba tegin katset, aga kahekesi saame küll. Siin põõsaste vahel hulguvad haned, prisked niisugused.»

«Võõrad?»

Ta vaatas mulle otsa, nagu imestaks ta minu märkuse mõttetuse üle, ja lisas tasa:

«Nüüdsel ajal ei ole midagi võõrast, nüüd on kõik oma. Sina mine teisele poole seda lagedat kohta ja aja hani pikkamisi minu poole, mina aga peidan enda põõsa taha.»

Ma valisin karjast mahajäänud lihava halli hane ja tõkestasin tal tee. Hani pööras ringi ja tatsutas aeglaselt edasi, vahetevahel seisatades ja nokaga maad toksides. Liikusin samm-sammult hane järel, teda varitsemiskoha poole ajades. Ta oli jõudnud juba peaaegu põõsaga kohakuti, kui muutus äkki valvsaks, ajas kaela kõveras ette ja vaatas minu poole, nagu teeks minu pealetikkuv seiramine talle muret. Hetke nii seisnud, hakkas ta otsustanult tagasi minema, kuid samal hetkel viskus tundmatu põõsa tagant varblast jälitava kassi kiirusega hanele peale ja pigistas käed tugevasti ümber hane kaela. Hani jõudis vaevalt kiiksatada. Hanekari pistis kohe ärevalt kaagutama, tundmatu aga sööstis rabeleva hanega tihnikusse. Mina talle järele.

Hani peksles veel hulga aega tiibadega ja siputas jalgu; ta jäi

jõuetuna vaikseks alles siis, kui me jõudsime ühte varjulisse pööasid täis kasvanud jäärakusse. Siin viskas tundmatu hane maha, otsis tubaka välja ja ütles hingeldades:

«Aitab. Siia võimegi jääda peatuma.»

Minu uus kaaslane võttis taskunoa ja hakkas vaikides hane lahkama, vahetevahel minu poole pilku heites.

Mina korjasin hagu, tassisin kokku terve hunniku ja küsisin: «Kas tikku on?»

«Säh, võta,» ja ta ulatas veriste näppudega ettevaatlikult mulle tikutoosi. «Ära palju raiska.»

Siin silmitsesin ma teda lähemalt. Ta oli minust paar aastat vanem ja nähtavasti tugevam. Kuni varastatud hani praevardas küpses, ümberringi piinavalt isuäratavat lõhna levitades, lamasime me rohul.

«Kas suitsetada tahad?» küsis tundmatu.

«Ei, ma ei suitseta.»

«Kas sa ööbisid metsas? ... Külm oli,» lisas ta vastust ootamata. «Kuidas sa siia sattusid? Kas ka sealt?» Ja ta viipas käega raudteetammi suunas.

«Sealt jah. Ma põgenesin rongilt, kui see kinni peeti.»

«Kas tunnistusi kontrolliti?»

«Ei,» imestasin ma. «Mis tunnistusi seal veel — bandiidid tungisid kallale.»

«A-a-a ...» ja ta tõmbas vaikides paberossist suitsu.

«Kuhu poole sa hiilid?» küsis ta pärast pikemat vaikimist ootamatult.

«Mina, Doni äärde ...» pidin ma alustama ja jäin vait.

«Do-o-ni äärde?» venitas ta end üles upitades. «Sina ... Doni äärde?»

Kahtlustav naeratus vilksatas üle ta pisut lõhenenud huulte, pilukil silmad läksid pärani lahti, kuid tuhmusid samas kohe jälle, ta nägu muutus ükskõikseks ja ta küsis laisalt:

«Kas sul on seal sugulasi või?»

«Sugulasi jah ...» vastasin ma ettevaatlikult, sest tundsin, kuidas ta minult püüab kõike välja uurida, aga ise jääb saladuslikuks.

Ta jäi jälle vait, pööras hanel, millelt tilkus kuuma särisevat rasva, teise külje ja ütles rahulikult:

«Mina püüan ka sinnakanti pääseda, kuid mitte sugulaste juurde, vaid Siversi väeossa.»

Ta jutustas mulle, et ta on õppinud Pensas, sõitnud oma õpetajast onu juurde siin läheduses asuvasse valda, kuid kulakud on hakanud mässama, ja tal on läinud vaevu korda ära põgeneda.

Tükkideks rebitud, kõrbenud ja suitsu järgi lõhnavat hane vohmides lobisesime me temaga kaua ning sõbramehelikult.

Ma olin õnnelik, et olin leidnud endale kaaslase. Kohe tuli nagu südidust juurde ja tundus, et kahekesi on kergem välja rabelda püünisest, kuhu me mõlemad olime sattunud.

«Heidame magama, kuni päike ülal on,» tegi mu uus sõber ette-

paneku. «Nüüd saame end ometi välja magada, öösel ei saa ju külma pärast silmagi kinni.»

Me heitsime murulaigule siruli ja ma jäin varsti tukkuma. Võibolla ma oleksin uinunudki, kui sipelgas poleks mulle ninasõõrmesse roninud. Ma kergitasin end ja hakkasin turtsuma. Kaaslane magas juba. Ta vormipluusi krae oli lahti nööbitud ja linasest riidest voodril nägin ma musta värviga pressitud tähti: Gr. A. K. K.

«Mis kool see võiks olla?» mõtlesin ma. «Mul on, näiteks, rihmapandlal tähed: A. R. K., see on — Arzamasi Reaalkool. Aga siin Gr. ja siis A. K. K. Ma seadsin tähti juurde nii ja teisiti — mitte midagi ei tulnud välja. Kui üles ärkab, siis küsin,» otsustasin ma.

Pärast rasvase toidu söömist tekkis mul janu. Vett läheduses polnud ja ma otsustasin minna jääraku põhja, kust minu oletuse järgi pidi oja läbi voolama. Oja ma leidsin, kuid pehmete kallaste tõttu oli talle raske ligi pääseda. Läksin allapoole, lootes leida mõnd kuivemat kohta. Jääraku põhja mööda kulges ojaga rööbiti kitsas külavahetee. Märjal savil märkasin ma hobusekabja jälgi ja värsket hobusesõnnikut. Paistis, nagu oleks siit hommikul hobusekari läbi aetud.

Kummardusin, et mahakukkunud kepikest üles võtta, ja märkasin tee peal mingit porisse tallatud läikivat asjakest. Võtsin selle üles ja pühkisin puhtaks. See oli kanna küljest ärarebitud punane plekist täheke, üks neist viimistlematult toodetud ja vähevastupidavaist tähekestest, mis kaheksateistkümnendal aastal helkisid punaste tulukestena punaarmeelaste papaahadel ja tööliste ning bolševike pluuside rinnaesistel.

«Kuidas see siia sai?» mõtlesin ma, hoolega teed silmitsedes. Ja uuesti kummardudes märkasin tühja kolmeliinise vintpüssi padruni kesta.

Isegi joomise unustasin ja ruttasin jäärakusse jäänud kaaslase juurde. Mu kaaslane ei maganud millegipärast, seisis põõsa kõrval ja vaatas ringi, nähtavasti mind otsides.

«Punased!» põrutasin ma täiest kõrist, kõrvalt tema juurde joostes.

Ta hüppas küüru tõmbudes eemale, nagu oleks tema selja taga püssi lastud, ja pöördus siis hirmust viltu kiskunud näoga minu poole.

Kuid mind üksi nähes ajas ta end sirgu ja ütles tigedalt, püüdes kuidagi põhjendada oma ehmumist:

«Kurat... karjus otse kõrva juures...»

«Punased,» kordasin ma uhkelt.

«Kus on punased? Kustpoolt tulevad?»

«Täna hommikul on läbi läinud. Kogu teel on kabjajälgi, sõnnik on täiesti värske... Lastud padruni kest ja see,» ma ulatasin talle tähekese.

Mu kaaslane ohkas kergendatult:

«Noh, eks sa's öelnud kohe.» Ja lisas jälle nagu vabanduseks: «Aga karjub... Mõtlesin juba tont teab mida.»

«Lähme ruttu ... lähme sedasama teed mööda. Jõuame esimese külani, nad võib-olla puhkavad veel seal. Lähme juba,» kiirustasin ma, «mida seal veel mõtelda?»

«Lähme,» nõustus ta, nagu mulle näis, pärast mõningat kõhklemist. «Ja-jah, muidugi, lähme.»

Ta äigas käega üle kaela ja jälle vilksatasid mulle tähed linasest riidest voodril: Gr. A. K. K.

«Kuule,» küsisin ma, «mis need tähed sul seal tähendavad?»

«Missugused tähed?» küsis ta nööpe kõvasti kinni pannes pahaselt.

«Noh, krae peal?»

«Tont neid teab. Need pole minu rõivad. Ma ostsin need juhuslikult.»

«Oo ... Ei mina saaks öelda, et juhuslikult,» laususin ma lõbusalt tema kõrval sammudes. «Rõivad on sinu keha järgi nagu tellimise peale tehtud. Ema ostis üksko d mulle ka püksid juhuslikult, — palju sa neid ka ei kergita, ikka vajuvad alla.»

Mida lähemale me tundmatule külale jõudsime, seda sagedamini seisatas mu kaaslane.

«Pole mõtet rutata,» kinnitas ta mulle, «õhtul videvikus on parem läheneda. Sest juhul, kui väeosa seal ei ole, ei märka meid keegi. Läheme kõrvalisi teid ja asi tahe. Praegu aga on võõral inimesel tundmatus paigas kardetav.»

Ma olin sellega nõus, et videvikus on ohutum hiilida, kuid mind haaras kärsitus rutem omade juurde jõuda ja ma hoidsin vaevu sammu tagasi.

Enne külani jõudmist jäi mu teekaaslane ühe põõsastesse kasvanud lohu juurde seisma, pani ette teelt kõrvale minna ja aru pidada, mis edasi teha. Põõsastikus ütles ta mulle:

«Mina arvan nii, et kahekesi pole mõtet riskida. Üks jäägu siia, teine aga katsugu aedu mööda külani jõuda ja teada saada. Ma hakkan kuidagi kahtlema. Väga vaikne on ja koerad ka ei haugu. Punaseid võib-olla polegi seal, aga kulakuid püssidega leidub.»

«Katsume kahekesi edasi pääseda.»

«Kahekesi on ju halvem. Veidrik!» Ja ta patsutas sõbramehelikult mulle õlale. «Sina jää siia ja mina katsun üksigi kuidagi hakkama saada, muidu — milleks sul asjata riskida? Sina oota mind siin.»

«Tore noormees,» mõtlesin ma, kui ta läinud oli. «Veider pisut, aga tore. Mõni teine oleks raskema teise õlule veeretanud, või siis ette pannud liisku heita, tema aga tahtis ise minna.»

Ta tuli tunni aja pärast tagasi, — varem, kui ma ootasin. Tal oli käes toekas, nähtavasti alles äsja lõigatud ja silutud kaigas.

«Nii ruttu juba!» hüüdsin ma. «Noh, mis on?»

«Ei ole,» raputas ta juba eemalt pead. «Ei ole ega pole olnudki! Punased on vististi keeranud teist teed Suglinki peale, see pole siit kaugel.»

«Kas sa ikka hästi järele kuulasid?» küsisin ma uuesti hääle langedes. «Kas tõesti ikka ei ole?»

«Mida ei ole, seda ei ole. Viimases majakeses üks vanaeit ütles mulle ja keeduviljaaias sattusin ma kellelegi poisikesele, see ka kinnitas sedasama. Näib nii, vennas, et tuleb siin ööbida, homme aga kihutame neile järele.»

Ma heitsin rohule ja jäin mõtlema. Ja siin tekkiski minus esimene kahtlus minu teekaaslase sõnade tõepärasuses. Mind hämmeldas tema kepp. See oli raske, tammepuust, jämeda otsaga, suur jumikas otsas. Oli näha, et ta oli selle alles äsja lõiganud. Kuni külani on siit umbes tunni tee. Kui aga hiilides liikuda, järele pärida ja veel tagasi tulla, siis saab siin vaevalt kahe tunnigagi hakkama, tema aga ei läinud üle tunnigi ja ta jõudis selle ajaga veel endale tammekepi lõigata ning selle ära siluda. Selle kallal üksi on taskunoaga jändamist vähemalt pool tundi! Kas ta tõesti lõi kartma, ei saanud üldse midagi teada ja istus kogu selle aja põõsastes? Ei, see ei või olla, tema ise pakkus end minema. Milleks oli tal siis vaja end pakkuda? Ja ta pole ju argpüksi moodigi. Muidugi, hirm ju on, mis sest rääkida, aga temal on ju ka vaja kuidagi välja pääseda.

Me kandsime kokku suure sületäie kuivi lehti ja heitsime kõrvuti magama, minu palitut peale võttes. Lamasime nii vaikides umbes pool tundi. Maa niiskusest hakkas küljel külm. «Lehti oleme vähe toonud,» mõtlesin ma ja tõusin üles.

«Mis sul on?» küsis kaaslane pooluniselt pahase häälega. «Miks sul uni ei tule?»

«Niiske on ... Sa lama, ma toon kohe veel paar sületäit.»

Lähedal olime lehed juba ära korjanud ja ma läksin põõsastesse, teele lähemale. Kuu oli alles tõusnud ja pimeduses oli raske orienteeruda. Käe alla sattus oksi ja raage. Tee poolt kostis tasast müra. Keegi justkui oleks kas kõndinud või sõitnud. Viskasin sületäie maha ja suundusin tee poole, püüdes okste vahelt läbi pugeda.

Pehmel porisel teel liikus aeglaselt ja peaaegu käratult talumeeste küüdivoor. Kaks meest ajasid omavahel pooli hääli juttu.

«Jah, kuidas nüüd ütelda,» kõneles üks rahulikult. «Kui seda asja arutama hakata, siis ta, võib-olla rääkis ehk õigustki.»

«See komandör või?» küsis teine. «Muidugi, võib olla, et ka õigust. Ei noh, kui nad alati siin oleksid, aga nüüd, näe, tulid alles, ajasid jutud maha ja — edasi. Seal siis tulevad jälle meie omad asjamehed ja ütlevad kas või näiteks minule: «Sina, nii- ja seesugune, andsid kulakuid üles, nüüd maksad oma peaga selle eest!» Ja mis punastel ... Käisid korra ära ja nõuavad aga jälle küüti, meie omad aga on alati su lähedal. Vaata see panebki kukalt kratsima!»

«Ah küüti nõuavad?»

«Aga kuidas siis. Õhtupoolikul koputas Fjodor, nende sõdur, uksele, et kella kaheteistkümneks, tähendab, olgu küüt antud.»

Hääled vaikisid. Mina seisin ega teadnud, mida sellest arvata.

Tähendab, tõsi: punased on ikkagi külas. Tähendab, minu teekaaslane pettis mind. Punased sõidavad ära, pärast otsi siis neid jälle. Peab ruttu tegema. Aga miks ta mind pettis?

Esimeseks mõtteks oli pista üksi minema ja joosta teed mööda külasse. Siis aga tuli mulle meelde, et mu palitu jäi metsalagendikule. «Tuleb siiski tagasi minna, küll jõuan veel. Ja ka sellele on vaja ütelda, kuigi ta on argpüks, aga ta on siiski oma.»

Kõrvalt kuuldus sahinat. Nägin oma kaaslast põõsaste tagant välja tulemas. Nähtavasti oli ta minu järele tulnud ja samuti end peites mööda sõitvate külameeste juttu kuulatanud.

«Mis sina siis siin?...» alustasin ma etteheitvalt ja vihaselt.

«Lähme!» sõnas ta vastuse asemel ärritatult.

Astusin sammu tee poole, tema minu järele.

Tugev kaikahoop lõi mu jalust maha. Hoop oli raske, kuigi minu nahkmüts seda pisut pehmendas. Avasin silmad. Minu teekaaslane oli laskunud kükakile ja silmitses kuuvalgel kiiruga minu püksitaskust väljavõetud tunnistust.

«Vaat mida tal vaja oli,» taipasin mina. «Kas sa näe: ta pole hoopiski argpüks, ta teadis, et punased on külas, aga ei öelnud mulle seda meelega, et mind ööbima jätta ja paljaks riisuda. Tema pole kellegi ülestõusnu, kes kardab ise kulakuid, ta on ehtne valge.»

Tegin katset püsti tõusta, et põõsastesse ronida. Tundmatu märkas seda, pistis tunnistused oma nahkkotti ja tuli minu juurde.

«Sa polegi veel ära kärvanud?» küsis ta külmalt. «Vaata peni, kus leidsin endale seltsimehe! Mina põgenen Doni äärde, kuid mitte sinu Siversi, vaid kindral Krasnovi juurde.»

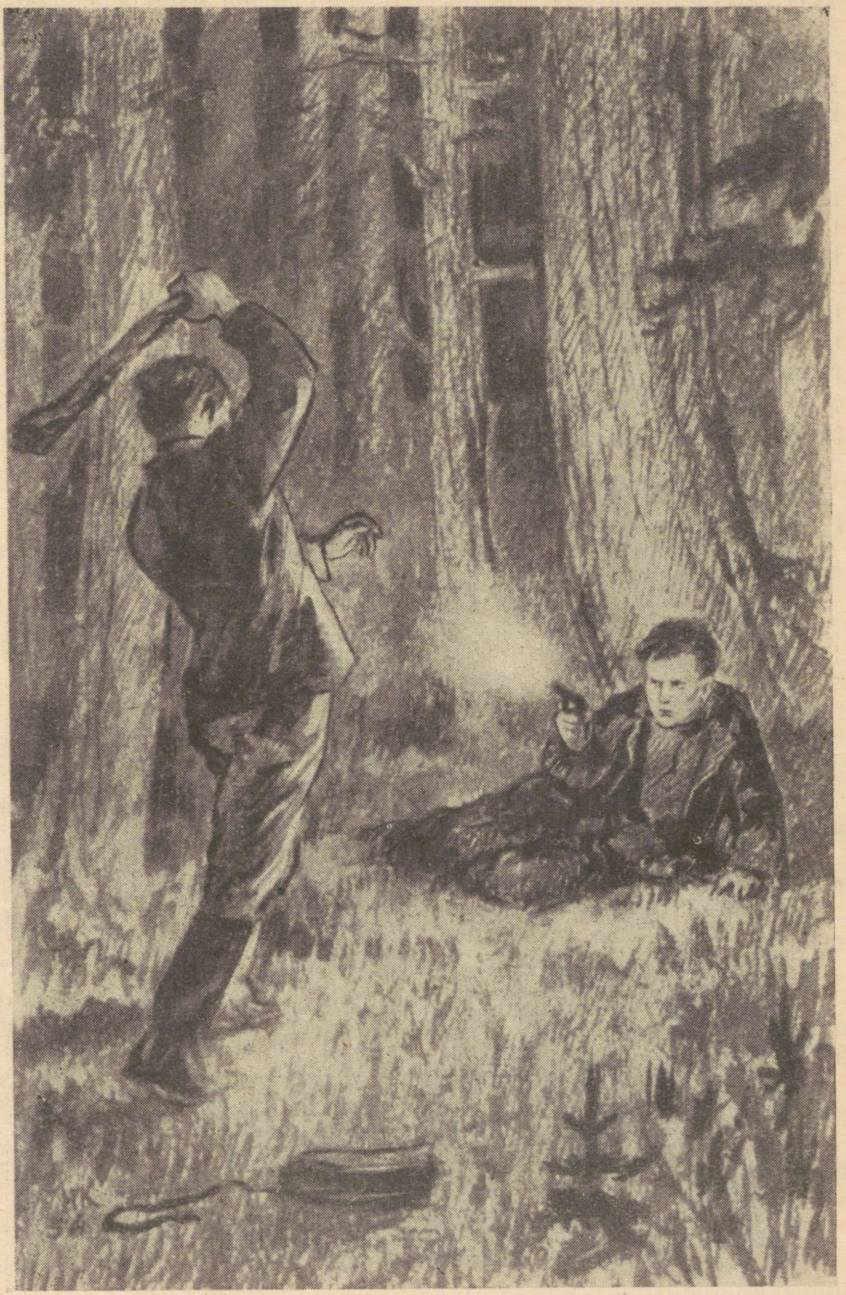
Ta seisis minust kahe sammu kaugusel ja vibutas rasket kaigast. Tuk-tuk... põksus süda. Tuk-tuk... hakkas ta ägedasti millegi kõva ja tugeva vastu trummeldama. Ma lamasin küliti ja parem käsi oli mul rinnal. Tundsin, kuidas mu sõrmed ettevaatlikult ja nagu iseendast libisevad põue salataskusse, kuhu oli peidetud mauser.

Kui tundmatu ehk märkaski minu käe liikumist, siis ei pööranud ta sellele tähelepanu, sest ta ei teadnud mausrist midagi. Ma pigistasin tugevasti sooja revolvripära ja lükkasin tasakesi kaitsevinnaku lahti. Samal ajal astus minu vaenlane veel sammu kolm minust kaugemale, kas selleks, et mind paremini vaadelda, või, mis tõenäolisem, et hoogu võttes veel kord mulle kaikaga virutada. Tõmblema hakanud huuli kokku litsudes sirutasin ma ärasurnud kätt, võtsin taskust mausri välja ja suunasin selle hüppeks valmistuva noormehe poole.

Nägin, kuidas tema nägu äkki viltu kiskus, kuulsin, kuidas ta minu kallale tormates karjatas, ja vajutasin, rohkem masinlikult kui omast tahtest, päästikule...

Ta lamas kahe sammu kaugusel minust, rusikas käed minu poole sirutatud. Kaigas vedeles ta kõrval.

«Surnud,» mõistsin ma ja surusin rohu sisse oma tuimaks läinud pea, mis undas nagu telefonipost tuules.

Lamasin kaua nii, pooleldi teadvusetuna. Kehakuumus langes. Veri valgus näost, äkki hakkas mul külm ja mu hambad hakkasid tasakesi lõgisema. Ma upitasin end pisut üles, vaatasin minu poole sirutatud käsi ja mul hakkas hirm. See siin on juba tõsine asi! Kõik, mis varem minu elus oli juhtunud, sarnanes õigupoolest rohkem mänguga, isegi kodust põgenemine, isegi õppused võitlussalgas koos vahvate sormovolastega ja isegi eilne metsas hulkumine, aga see siin on juba tõsine asi. Ja minul, viieteistkümne-aastasel poisikesel, hakkas hirm siin pimedas metsas minu enese poolt tõeliselt tapetud inimese kõrval... Pea lakkas undamast, laup kattus külma higiga.

Hirmu ajel tõusin ma üles, hiilisin kikivarbail tapetu juurde, haarasin maas rohul vedeleva nahktasku, milles oli minu tunnistus, ja hakkasin põõsaste poole taganema, maaslamajalt silmi pööramata. Siis pöördusin ümber ja tormasin tulise kiiruga otse läbi põõsaste tee poole, külasse, inimeste juurde, ainult et aga mitte enam üksi jääda.

1. Miks Boriss suhtus usaldavalt tundmatusse?
2. Missugusest momendist peale väljendas tundmatu erutust?
3. Milline teade viis ta eriti ärevusse?
4. Arutada Borissi käitumist ja selgitada, mis õieti päästis ta teda varitsenud hädaohust.

Revolutsioonilise proletariaadi eriväeosa.

Esimese talutare juures hõigati mind:

«Kes pagan seal kolab? Hei, poisu! Jää seisma, noh, tobu nihuke!»

Tare seinte poolt heidetud varjust eraldus vintpüssiga mehe kogu ja suundus minu poole.

«Kuhu sa tormad? Kust tuled?» küsis valvur, mind näoga kuuvalguse poole pöörates.

«Teie juurde...» vastasin lõõtsutades. «Teie olete ju seltsimehed...»

«Meie oleme küll seltsimehed, aga kes sina oled?»

«Mina ka...» tahtsin ma lõõtsutades alustada. Tundsin aga, et ma ei saa hingelduse tõttu kõnelemist jätkata, ja ulatasin talle vaikides koti.

«Sina ka?» küsis ta veel kord juba lõbusalt, kuid siiski veel umbusklikult. «Noh, lähme siis komandöri juurde, kui sina ka!»

Hilisele kellaajale vaatamata ei magatud külas veel. Hobused hirnusid. Lahtipaisatavad väravad kriuksusid, küüdimehed sõitsid välja ja keegi hõikas siinsamas lähedal:

«Do-ku-u-kin!... Do-ku-u-kin!... Kuhu sa jäid?»

Siis märkas hõikaja mind ja küsis korrapealt tooni muutes uudishimulikult:

«Kelle sina, Tšubuk, oled kinni püüdnud? Kas viid staapi? Noh,

vii aga vii. Küll talle seal näidatakse. Uuh, sa lurjus...» hakkas ta mind äkki ootamatult sõimama ja tegi liigutuse, nagu tahaks ta mind püssipäraga tonksata.

Minu saatja tõukas ta eemale ja ütles kurjalt:

«Noh, mine, mine... See ei puutu sinusse. Pole vaja inimese kallal enneaegu haukuma hakata.»

Tinn-tinn!... tilts-tilts! — kostis samast lähedalt metalset tilinat. Keegi kannustega mees, must papaaha peas, läikiv järelelohisev mõõk ning puust revolvritasku vööl ja kantsik üle käe visatud, tõi hobust väravast välja.

Tema kõrval seisis signalist pasunaga.

Ta-ta-ra-ta... tata... hakkas signaalpasun pehmelt ning õrnalt puhuma. Ta-ta-ta-ta-a-a...

«Šebalov,» hõikas minu saatja, «oota veidi! Näe, tõin kellegi sinu juurde.»

«Milleks?» küsis see jalga sadula jalusest võtmata. «Mis inimene see on?»

«Ütleb, et meie, tähendab oma mees... ja tunnistused on...»

«Mul pole aega,» vastas komandör sadulasse hüpates. «Sina, Tšubuk, oled ise ka kirjaoskaja, kontrolli... Kui on oma, siis lase lahti, las läheb jumala nimel.»

«Mitte kuhugi ei lähe ma,» ütlesin ma vahele, tundes hirmu võimaluse ees jälle üksi jääda. «Ma hulkusin juba niigi kaks päeva üksi metsi mööda. Ma tulin teie juurde ja tahan teie juurde ka jääda.»

«Meie juurde?» küsis musta papaahaga mees nagu imestades. «Aga võib-olla pole meil sind üldse vajagi!»

«On vaja,» kordasin ma jonnakalt. «Kuhu ma üksi lähen?»

«Aga õigus kah! Kui ta tõepoolest on oma mees, siis kuhu ta üksi ikkagi läheb?» astus mu saatja minu eest välja. «Praegusel ajal on üksinda kehv jalutada.»

Šebalov hüppas hobuse seljast maha, viskas ratsmed tara otsa ja suundus mõõgaga kolistades tarre.

Alles tares klaasita rasvalambi valgusel sain ma teda nagu kord ja kohus lähemalt silmitseda. Habet ja vurrusid tal polnud, kitsas kõhn nägu oli rõugearmiline. Paksud valkjad kulmud liitusid ninajuurel, nende alt vaatas paar heasüdamlikke silmi. Neid vidutas ta meelega, nähtavasti selleks, et anda näole vajalikku karmust. Sellest, kui kaua ta minu tunnistust luges ja seejuures pisut huuli liigutas, sain ma aru, et ta ise pole just suur kirjaoskaja. Tunnistuse läbi lugenud, ulatas ta selle Tšubukile ja ütles kahtlevalt:

«Kui tunnistus võltsitud pole, siis, tähendab, on ta ehtne. Kuidas sina arvad, Tšubuk?»

«Jah-jah!» nõustus see rahulikult, kõverat piipu mahorkaga täites.

«Noh, aga kuidas sa siia sattusid?» küsis komandör minult.

Ma hakkasin tuliselt ja erutatult seletama, kartes, et mind ei

usuta. Kuid nähtavasti usuti mind, sest kui ma lõpetasin, lakkas komandör silmi vidutamast ja lausus Tšubuki poole pöördudes heasüdamlikult:

«Aga tõepoolest, kui ta ei valeta, siis, tähendab, on nooruk tõesti meie mees! Kuidas sinule näib, Tšubuk?»

«Mh-mh,» kinnitas Tšubuk rahulikult, tuhka piibust saapatalla vastu välja kopsides.

«Noh, aga mis me's nüüd temaga peale hakkame?»

«Paneme ta esimese roodu kirja, las Suhharev annab talle vintpüssi, mis surmasaanud Pašast järele jäi,» ütles Tšubuk.

Komandör mõtles pisut, trummeldas sõrmedega laual ja andis käsu:

«Noh vii ta siis, Tšubuk, esimesse roodu ja ütle Suhharevile, et ta temale välja annaks surmasaanud Pašast järelejäänud püssi ja ka padruneid, niipalju kui on ette nähtud. Las ta kannab selle inimese meie revolutsioonilise väeosa nimestikku.»

Tinn-tinn! ... tilts-tilts! kõlisesid mõõk, kannused ja mauser. Ukse pärani avanud, astus komandör ruttamata oma hobuse juurde.

«Lähme,» ütles soliidne Tšubuk ja patsutas ootamatult mulle õlale.

Taas hakkas signalisti pasun pehmelt ning sillerdades kõlama. Hobused hakkasid kõvemini norskama ja voorivankrid valjemini kräuksuma. End ütlemata õnnelikuna tundes naeratasin ma uute seltsimeeste juurde sammudes. Me marssisime kogu öö ja laadisime endid hommikuks mingisuguses pooljaamas meid ootavasse ešeloni. Õhtuks haagiti meile üks vilets vedur ette ja sõit läks edasi, lõuna poole, appi sõjaväeosadele ja tööliste väesalkadele, kes võitlesid Donbassi vallutanud sakslaste, haidamakkide[1] ja krasnovlaste vastu.

Meie väeosa kandis uhket nime «Revolutsioonilise proletariaadi eriväeosa». Võitlejaid oli selles vähe, poolteisesaja ümber. See oli jalaväeosa, millel oli ka oma viieteistkümnest mehest koosnev ratsaluure Fedja Sõrtsovi juhatuse all. Kogu väeosa juhtis Šebalov — kingsepp, kelle sõrmed polnud veel paranenud pigitraadi lõikearmidest ja kelle kätelt kingsepamust polnud veel täielikult maha tulnud. Tore komandör oli! Mehed suhtusid temasse austusega, kuigi naersid mõne tema nõrkuse üle.

1. Kuidas suhtus Borississe revolutsioonilise väeosa piilur Tšubuk? Põhjendada oma seisukohta näidetega tekstist.
2. Mida teame salga komandörist Šebalovist?

[1] haidamakkideks nimetasid end need Ukraina kodanlik-natsionalistliku väeosa ratsaväelased, kes Kodusõja ajal astusid välja nõukogude võimu vastu.

Hoolimata sellest et rahu Venemaa ja Saksamaa vahel oli juba ammugi alla kirjutatud, ujutasid sakslased oma sõjavägedega üle mitte ainult tol ajal kontrrevolutsioonilise Ukraina vabariigi, vaid tungisid ka Donbassi, aidates valgetel väesalku formeerida. Tuld ja suitsu lõõtsusid tollal marulised kevadtuuled.

Meie väesalk, nagu kümned teisedki partisanisalgad, tegutses tagalas peaaegu iseseisvalt, oma vastutusel ja riisikol. Päeviti me varjasime endid põldudel ja jäärakuis või puhkasime mõne üksildase talu lähikonda paiknedes, öösiti aga teostasime äkkrünnakuid väikeste garnisonidega pooljaamadele. Külavaheteele valveposti välja pannud, tungisime kallale vaenlase vooridele, püüdsime kinni sõjalisi salateateid ja kihutasime laiali moonavoore.

Aga see rutakus, millega me vaenlase suuremate väesalkade eest ära hiilisime, ja alatine avalikust lahingust kõrvalepõiklemine tundusid mulle alguses häbiväärseina. Ja tõepoolest, ma olin juba poolteist kuud väesalgas olnud, kuid polnud võtnud osa veel ühestki korralikust lahingust.

Tulevahetusi oli olnud. Oli olnud ka kallaletungimisi unistele või taganedes meid tõrjuvaile valgetele. Kui palju juhtmeid oli läbi lõigatud ja telegraafiposte maha saetud, — seda ei jõua loendadagi, aga päris lahingut polnud ikkagi veel olnud.

«Selleks me ju partisanid olemegi,» teatas Tšubuk mulle ilma mingi hämmelduseta, kui ma väesalga säärase, minu arvates inetu käitumise kohta imestust avaldasin. «Sinul, kullake, peaks see vist olema nii, nagu pildil, — kolonnid üles rivistatud, vintpüssid kallutatult käes ja — lähebki lahti. Et vaadake aga, kui vahvad me oleme! Mitu kuulipildujat meil on? Üksainus, ja sellelgi kõigest kolm linti. Aga näe, Žihharevil on neli maksiimi ja kaks suurtükki. Kuidas sa neid siis võidad? Meie peame teisel teel end tunda andma. Meie, partisanid, oleme nagu herilased — väikesed, aga salvavad. Lendasime kallale, nõelasime ja — ära! Aga säärane vahvus, nii näitamiseks, — seda pole meil praegu vaja. See polegi õigupoolest vahvus, vaid totrus!»

Ma polnud jõudnud veel mõttemõlgutustest vabanedagi, kui vaatlejana maja katusel istuv Tšubuk sealt hüüdis, et suur jalaväesalk liigub teed mööda talu poole. Punaarmeelased hakkasid askeldama ja edasi-tagasi sagima. Näis, et ühelgi komandöril ei lähe korda seda ärevile aetud massi korrale kutsuda. Keegi aga ei oodanudki käsklusi, igaühel oli juba varem teada, mis temal tuleb teha. Veel minut, teine — ja kõik jäi vaikseks. Nüüd väljus eesuksest ka Šebalov, käigul Fedkale mingeid käske andes. Fedka noogutas pead: hea küll, ütleb, saab tehtud.

Aknaluugid suleti ja talu peremees ronis naiste-lastega keldrisse.

«Seisa,» ütles Šebalov mulle. «Jää siia. Roni katusele Tšubuki juurde: mis tema sealt näeb, sa anna mulle metsatuka äärde sel-

lest teada! Ja ütle talle, et ta peaks silmas Hamurski teed, paremal, kas sealtpoolt midagi tulemas pole.»

«Mis sul vaja?» küsis Tšubuk ümber pöördumata, kui ma õlgkatusele ronisin.

«Šebalov saatis sulle appi.»

«Hea küll, istu ja ära end nähtavale upita.»

«Vaata paremale, Tšubuk,» andsin ma Šebalovi käsu edasi, «kas Hamurski teel pole midagi näha.»

«Istu,» vastas ta lühidalt, võttis mütsi peast ja pistis oma suure pea korstna tagant välja.

Vaenlase väesalka polnud näha: ta oli kadunud väikesesse orgu, kuid pidi nüüd iga silmapilk jälle nähtavale ilmuma.

Nüüd laskis Tšubuk pea õlgadele ja nihutas keha tagasi. Orust liikus väesalk üles. Ma tundsin, et Tšubuk on muutunud rahutuks. Ta hingeldas kohmetult ja hakkas kibelema.

«Boriss, vaata!»

«Näen!»

«Jookse alla ja ütle Šebalovile, et tulid orust välja, kuid ütle talle, et asi on kuidagi kahtlane: alguses liikusid rännakukolonnis, aga orus olles on nad hargnenud rühmadesse. Noh nii, kas said aru: milleks nad rühmadesse? Võib-olla nad teavad juba, et me talus oleme? Tee ruttu ja kohe tagasi!»

Ma tõmbasin saapanina õlgedesse uuristatud august välja ja prantsatasin alla veeredes otse paksu sea peale, see sööstis vingudes eemale. Otsisin Šebalovi üles. Ta seisis puu taga ja vaatas binokliga. Ma andsin Šebalovile edasi, mis Tšubuk käskis.

«Näen,» vastas Šebalov niisugusel toonil, nagu oleksin ma teda millegagi solvanud, «näen isegi.»

Ma sain aru, et ta on vastase ootamatust manöövrist lihtsalt ärritatud.

«Jookse tagasi ja ära roni alla, vaid pea silmas rohkem tiiba, Hamurski maanteed.»

Kostis pauk ja nägematu kuul hakkas ülal kõrgel vinguma — tiu-uu . . .

«Algab,» mõtlesin ma, tundes selle haiglase erutuse tulva, mis valdab inimest enne lahingut.

Tiu-uu . . . vingus teist korda.

Ent midagi ei alanud veel. Arvatavasti olid valged kahevahel ega teadnud kindlasti, kas punased on talus, ja andsid kaks pauku huupi.

Meie ahelikku hargnenud väesalk vaikis ega vastanud vaenlase paukudele.

Siis eraldusid vaenlase väesalgast, ohust hoolimata, viis ratsaväelast ronkmustadel tantsisklevail ratsudel ja kihutasid kerges traavis meie poole. Mitte üle kolmesaja meetri kaugusel talust peatusid ratsaväelased ja üks neist suunas binokli taluhoonele. Binokli klaas libatas tara äärt mööda ja ronis siis pikkamisi

katust mööda üles korstna juurde, mille taga me Tšubukiga end varjasime.

«Kavalad kah, teavad, kust vaatlejat otsida,» mõtlesin ma ja peitsin pea Tšubuki taha; ühtlasi puges minusse see ebamugavusetunne, mida tuntakse sõjas, kui vaenlane vastu sinu tahtmist binokliga sind silme ette tirib või kui su kõrval libatab pimedust lõhestav kolonni kobav vaenlase p ožektori kiir, või kui pea kohal tiirleb vaenlase luurelennuk ja pole kuhugi varjule minna, pole kuhugi end peita tema nähtamatute vaatlejate pilkude eest.

Sinu oma pea hakkab siis tunduma ülemääraselt suurena, käed pikkadena, keha kohmakana ja palju ruumi võtvana. Oled tusane, et ei leia neile kohta. Kuskil ei saa end kössi või kerra tõmmata, sulada ühte katuse õlgedega või rohuga, nagu suled kohevile ajanud hall varblane sulab ühte haohunnikuga käratult lendleva harksabakulli terase pilgu all.

«Märkasid!» hüüdis Tšubuk. «Märkasid!» Ja nagu mõista andes, et pole enam mõtet peitust mängida, tuli ta korstna varjust välja ja plõksutas püssilukuga.

Ma tahtsin alla laskuda ja Šebalovile teatada, kuid vististi saadi metsaveeres juba isegi aru, et varitsuslõks ebaõnnestus, et valged ahelikku hargnemata ei tule talu peale, sest puude tagant lendasid kuulid ratsaväelastele järele.

Valgete hargnevad rühmad segunesid ja hakkasid peenikeste murtud ahelikujoonekestena paremalt ja vasakult edasi roomama.

Korstna telliste pihta kopsatanud kuul põrutas lubja lahti ja sellest levinud tolm sundis pea ära peitma. Korsten oli heaks märklauaks. Tõsi küll, korstna taha ei saanud meid tabada otselasud, kuid see-eest pidime ka meie istuma seal korstna tagant välja kummardumata. Kui poleks olnud Šebalovi käsku Hamurski maanteed silmas pidada, siis me oleksime alla tulnud. Korratu vastastikune tulevahetus muutus tulistamislahinguks. Valgete hajuvil püssipaugud vaikisid ja hakkasid ragistama kuulipildujad. Nende tulest kaetuna liikus ebaühtlane ahelik mõnikümmend sammu edasi ja heitis jälle pikali. Siis jäid kuulipildujad vait ja algas taas tulevahetus. Nii liikusid valged järk-järgult ja suure visadusega, mis kõneles heast distsipliinist ning väljaõppest, ikka lähemale ja lähemale.

«Kanged, põrgulised,» pomises Tšubuk, «muudkui ronivad. Pole nagu žihharevlaste moodigi. Kui need viimati pole sakslased?»

«Tšubuk!» hüüdsin ma. «Vaata õige Hamurski teele, seal metsaveeres liigub midagi.»

«Kus?»

«Ei, mitte seal... Vaata paremale. Otse üle tiigi... Vaat seal!» hüüdsin ma, kui nägin, kuidas metsaveeres miski välgatas nagu klaasikillult tagasipõrkava päikesekiire sähvatus.

Õhus kuuldus imelikku häält, nagu katkirebitud kõriga hobuse korisemist. Korin muutus kõminaks. Õhk hakkas kõmisema nagu pragunenud kirikukell; lähedal prantsatas miski. Esimesel pilgul

näis mulle, et kuskil siin õige minu lähedal sähvatas suitsu- ja musta tolmu pilvedest pruun välk. Õhk vappus ja paisus nõtkuva kuuma vee lainena mulle vastu selga. Kui ma silmad avasin, nägin, et keeduvilja-aias põlevad kahvatu, päikesepaistel peaaegu nähtamatu leegiga purustatud kuuri katuse kuivad õled.

Teine mürsk lõhkes peenardel.

«Ronime alla,» ütles Tšubuk oma halli murelikku nägu minu poole pöörates. «Ronime alla, peale sattusid siiski; näib, et need pole žihharevlased, vaid sakslased. Hamurski teel on patarei.»

Võitluse üksikud momendid on mulle meelde sööbinud, ainult et ei saa neid oma mälestuses esitada järjekorras ja siduvalt. Mäletan, kuidas ma ühele põlvele laskununa pidasin kaua tulevahetust ikka ühe ning sama sakslasega, kes oli minust umbes kahesaja sammu kaugusel. Ja sellepärast, kartes, et sakslane jõuab minust varem tulistada, rebisin ma juba päästikut, kui olin vaevalt alles kuidagi sihtima jõudnud hakata, ja lasksin muidugi mööda. Tema vististi tundis sedasama ja laskis sellepärast ka mööda.

Mäletan, kuidas suurtükimürsu plahvatus meie kuulipilduja ümber paiskas. See haarati sedamaid ja viidi teise paika.

«Võtke lindid kaasa!» hüüdis Suhharev. «Aidake, saadanad, siis ometi!»

Siis haarasin ma maast rohu seest ühe kasti ja kandsin edasi. Mäletan, nagu oleks Šebalov mind siis õlast tõmmanud ja vägevasti läbi sõimanud; mis eest, sellest ei saanud ma siis aru.

Siis vististi surmas kuul Nikišini. Või ei ... Nikišin sai varem surma, sest ta vajus maha siis, kui mina veel kastiga jooksin, ja enne seda hüüdis mulle: «Mis sa sellest siis tagasi tassid? Tassi ikka kuulipilduja juurde!»

Surma sai kümme, haavata neliteistkümmend, neist surid kuus. Kui oleks olnud laatsaret ja arstid ning arstimid, siis oleks mõnigi haavatuist ellu jäänud.

1. Millised mõtted oma salgast tegid Borissi rahutuks? Mida ta igatses?
2. Millega võrdleb Tšubuk partisanisalga tööd? Leida tekstist see tabav võrdlus.
3. Kuidas algas «esimene lahing» ja mida jutustab sellest Boriss?

Haavatute päästmine.

Oli vaja siit ära omade juurde minna, põhja poole, kus asusid Punaarmee regulaarväeosad, sest padrunitest oli juba puudus. Kuid haavatuil seoti enne haavad. Viis neist said veel käia, kuid kolm ei surnud ega paranenud.

Tšubuk kutsus mu kõrvale ja seletas, et koidu ajal hakkab väesalk liikuma, ühineb siin läheduses Begitševi kaevurite väesalgaga ja püüab siis koos omade juurde läbi tungida. Kolme raskesti haa-

vatut ei saa kaasa võtta, sest valgetest tuleb läbi tungida ja sakslastest hiilides mööduda.

Mitte kaugel siit asetseb mesila. Seal on kõrvaline koht, mesila peremees on oma mees ja on nõustunud haavatuile ajutiseks peavarju andma, kuni nad paranevad. Tšubuk on toonud sealt küüthobused ja nüüd, kuni veel on pime, peab haavatud sinna toimetama.

«Ja kes veel meiega kaasa tuleb?»

«Ei keegi. Meie kahekesi. Oleksin üksigi toime tulnud, aga hobune on tõrges. Ühel tuleb teda ratsuteist juhtida ja teisel seltsimeeste järele vaadata. Siis tuled, tähendab?»

«Tulen, tulen, Tšubuk. Sinuga, Tšubuk, lähen alati ja igale poole. Aga kuhu sealt, kas tagasi?»

«Ei. Sealt kahlame otsemat teed koolmekohast läbi jõe ja seal kohtamegi omi. Noh, hakkame liikuma.» Tšubuk läks hobuse pea juurde. «Vaata, et mu vintpüss maha ei kuku,» kostis pimedusest tema häält.

Vanker rapsatas kergelt, rattaist puudutatud põõsalt pritsis näkku kastepiisku ja mustav käänak varjas meie pilkude eest kustumas olevad lõkketuled, mis rännakule minev väesalk oli laiali ajanud.

Tee oli halb: augud, sügavad rööpad ja alatasa sattus teele ette maad mööda hargnevaid puujuuri. Oli nii pilkaselt pime, et vankrilt polnud näha ei hobust ega Tšubukki. Haavatud lamasid värske heina hunnikul ja vaikisid.

Mina käisin vankri järel ja, et mitte komistada, hoidsin püssist vabaks jäänud käega vankripärast kinni. Oli vaikne. Kui poleks kostnud keskõise kiivitaja ühetoonilist häälitsemist, oleks võinud arvata, et meid ümbritsev pimedus on surnud. Kõik vaikisid. Ainult raskesti haavatud Timoškin oigas tasa, kui rattad auku vajusid või kännu vastu põrkasid.

Hõre mets, millest peaaegu pool oli maha võetud, tundus praegu läbipääsematuna, tihedana ja metsikuna. Pilve tõmbunud taevas rippus musta laena metsasihi kohal. Oli umbne, ja tundus, nagu liiguksime kobades ming't pikka käänulist koridori mööda. — — —

Hakkas juba koitma, kui me väikese talu juurde jõudsime.

Vankrikolina peale tuli värava juurde unine mesilapidaja — pikk, punakate juuste ja sissevajunud rinnaga ning lahtinööbitud sitssärgi alt esiletungivate teravate õlanukkidega talumees. Ta juhtis hobuse õuest läbi, avas pärani jalgvärava, mille juurest kulges vaevaltmärgatav rohtu kasvanud tee.

«Sinna sõidame... Metsas soo ääres on küün, seal on neil rahulikum.»

Väheldases heinu täis küünis oli värske ja vaikne. Tagumisse nurka olid laotatud jämedast riidest linad, patjadeks peatsis kaks hoolikalt kokkupandud lambanahka. Kõrval seisid pang veega ja kasetohust kann kaljaga.

Kandsime haavatud küüni.

«Tahavad ehk süüa?» küsis peremees. «Peatsi all on neil leiba ja pekki. Perenaine lüpsab lehmad ära, toob piima.»

Meil oli vaja minema hakata, et omadest jõekoolme juures mitte maha jääda. Hoolimata sellest, et me olime haavatute heaks teinud kõik, mida võisime, oli meil kuidagi piinlik nende ees. Piinlik sellepärast, et me jätsime nad üksi, ilma abita võõrasse, vaenulikku maakohta.

Timoškin vist taipas seda.

«Noh, jumal kaasa!» ütles ta kahvatute lõhenenud huultega. «Suur tänu, Tšubuk, ja sulle, noormees, kah. Võib-olla näeme veel üksteist, kui saatus tahab.»

«Niisiis, kõike head, mehed,» lausus Tšubuk, «paranege ruttu. Peremees on usaldatav ega jäta teid unarusse. Elage hästi, saage terveks . . .»

Ukse poole pöördudes kõhatas Tšubuk kõvasti, lõi silmad maha ja hakkas käies piipu püssipära vastu tühjaks koputama.

Miks tuli haavatud kõrvalisse kohta varjule viia? Kuhu nad viidi?

Dokumendid nahktaskus.

Päikesest punakaspruuniks kõrbenud liivane kallas kadus vette, mis madalais kohtades virvendas sädelevalt päikese käes. Koolmekoha juures polnud meie omi.

«Juba läbi läinud vist,» arvas Tšubuk. «Noh, mis sellest . . . Siin läheduses peab olema mahajäetud kordon[1], ja väesalk on selle juurde puhkepeatusele jäänud.»

«Lähme õige suplema, Tšubuk,» tegin ma ettepaneku. «Teeme ruttu! Vesi on so-oe.»

«Siin pole hea supelda. Lage koht.»

«Mis sellest, et lage?»

«Kuidas, mis sellest? Alasti inimene — mis sõdur see on. Alasti inimese võib kes tahes kepigagi kinni võtta. Kasakas, ütleme, tuleb koolmekohale ja võtab püssi ära, noh, ja mis sa siis temale ära teed.»

Sain ta siiski nõusse. Me läksime koolmekoha juurest eemale põõsastesse ja käisime kiiruga suplemas ära. Sidusime püksid ja saapad rihmaga kompsu, kinnitasime need tääkide otsa ja kahlasime läbi jõe. Pärast suplust tundus püss kergemana ja padunitasku ei litsunud küljele. Me sammusime südilt metsa veert mööda hurtsiku suunas. Hurtsik oli maha jäetud, aknad sisse löödud ja isegi katel oli pliidist välja kistud. Paistis, et enne lahkumist on pererahvas hurtsikust viinud ära kõik, mis vähegi võimalik.

Valvsana ja silmi pilutades käis Tšubuk korra ringi ümber hurtsiku, pistis siis kaks sõrme suhu ja vilistas pikalt. Kaua lookles

[1] kordon — piirivalvepunkt.

kaja metsa mööda, paiskus laiali ja veeres mürinal ringi, segunes siis suikudes ja hajus ühtlaselt kohisevasse lehestikku. Vastust ei tulnud.

«Kas tõesti jõudsime neist ette? Mis teha, tuleb oodata.»

Teelt kõrvale põõsa alla valisime varjulise koha ja heitsime pikali. Oli kuum. Keerasin sineli rulli ja panin pea alla, nahktasku võtsin ka ära, et ta külje alla ei jääks. Rännakuil ja niiskel maal ööbimisest oli nahktasku hõõrdunud ja pleekinud.

Mul oli selles taskunuga, tükk seepi, nõel, niidirull ja kuskilt üleskorjatud keskmine osa Pavlenkovi entsüklopeedilisest sõnaraamatust. Raputasin kogu tasku sisu rohu peale ja hakkasin peopesaga tasku külgi puhastama. Seejuures sattus mu sõrm kogemata lahtitulnud nahkvoodri ääre vahele.

Taskut päikese poole pöörates nägin ma, et lahtitulnud voodriääre vahelt paistab mingi valge paber.

Uudishimust rebisin voodri veel rohkem lahti ja tõmbasin sealt välja õhukese pakikese mingeid pabereid. Harutasin ühe paberilehe lahti: keskel vapp kahepäise kullatud kotkaga, allpool kuldtähtedega sisse pressitud «Atestaat».

See oli välja antud krahv Araktšejevi nimelise kadetikorpuse 2-se roodu kasvandikule Juri Vaaldile selle kohta, et ta on edukalt lõpetanud kursuse, on väga hea hoolsuse ja käitumisega ning viiakse järgmisse klassi.

«Vaat milles asi oli!» taipasin ma nüüd, meenutades oma tundmatut kaaslast, kelle ma metsas maha lasksin, ja tema musta vormipluusi, mille nööbid olid meelega eest ära lõigatud ja mille krae voodrisse oli pressitud tähed: Gr. A. K. K.

Teine dokument oli prantsuskeelne, kuupäeva järgi otsustades hiljuti kirjutatud. Kuigi kool oli mulle sellest keelest väga vähe aimu jätnud, sain ma pooletunnise pusimise järel üksikute sõnade järgi, lünki oletustega täites, siiski nii palju aru, et see on soovituskiri ja adresseeritud kellelegi polkovnik Korenkovile palvega suhtuda osavõtlikult kadett Juri Vaaldi saatusse.

Tahtsin näidata neid huvitavaid dokumente Tšubukile, kuid märkasin, et Tšubuk magab. Mul oli kahju teda äratada: ta polnud eile hommikust saadik enam puhanud. Pistsin paberid nahktaskusse tagasi ja hakkasin sõnaraamatut lugema.

Möödus ligi tund. Tuule sahinasse ja lindude sädistamisse segunes mingi võõras kauge müra. Ma tõusin üles ja panin peopesa kõrva äärde, — müdin ja hääled kuuldusid ikka selgemini ja selgemini.

«Tšubuk!» raputasin ma teda õlast. «Tõuse üles, Tšubuk, meie omad tulevad!»

«Meie omad tulevad!» kordas Tšubuk masinlikult ja hõõrus silmi.

«Noh-jah ... juba ligidal. Lähme ruttu.»

«Kuidas ma ometi magama uinusin?» imestas Tšubuk. «Niikui heitsin, kohe uinusingi.»

Ta silmad olid veel unised ja heledast päikesest vidukil, kui ta, püss õlale visatud, minu järel astuma hakkas.

Hääled kostsid päris ligidalt. Ma hüppasin ruttu hurtsiku tagant välja ja hõikasin mütsi õhku pildudes lähenevate seltsimeeste tervituseks midagi.

Kuhu müts kukkus, seda ma ei näinudki enam, sest ränga eksituse taipamine lõi mind oimetuks.

«Tagasi!» karjatas Tšubuk mu selja tagant mingil kähiseval röökival häälel.

Trahh ... trahh ... trahh ...

Kolm pauku raksatas peaaegu ühteaegu kolonni esimestest ridadest. Mingi nähtamatu jõud rebis mul püssi käest ja purustas selle pära niisuguse ägedusega, et ma vaevalt jalul püsisin. Kuid sama ragin ja tõuge äratasid mind ka kangestusest. «Valged,» taipasin ma Tšubuki juurde sööstes. Tšubuk tulistas.

Terve tunni kestel ähvardas meid kinninabimine vaenlase laialipaiskunud haarangu poolt. Välja rabelesime siiski. Veel hulga aega pärast jälitajate häälte vaikimist liikusime me märgadena ja punetavatena huupi edasi. Hingasime kuivavate kurkudega ahnelt niisket metsaõhku ja takerdusime tuikavate ja justkui äramuljutud jalataldadega kändude ning mätaste taha.

«Aitab nüüd,» ütles Tšubuk rohule viskudes, «puhkame. Noh, küll lendasime orki sinuga, Boriss! Eks minu pärast ... Uinusin magama. Sina hakkasid kisama: «Meie omad, meie omad!» Mina ei saanud unisest peast arugi, mõtlesin, et sina nad juba ära tundsid, ja muudkui litsun.»

Alles siin silmitsesin ma lähemalt oma püssi. Pära oli kilduleks katki ja padrunisalv lommis.

Ma andsin püssi Tšubuki kätte. Tema pööras seda käte vahel ja viskas eemale rohu sisse.

«Kaigas,» ütles ta põlglikult, «ei see ole e am kellegi püss, vaid vemmal, sigu kõlbaks veel taga ajada. Noh, olgu peale. Hea, et sa isegi terveks jäid. Kus su sinel on? Ka pole. Ma viskasin omagi sinelirulli minema. Vaat, sõber, kuidas on lood!»

Ööbisime heinaliste hagudest tehtud onnis. Öösel tõusis torm ja hakkas vihma valama, meil aga oli hea meel. Onn ei jooksnud läbi ja me võisime end niisuguse halva ilmaga ohutult välja magada. Kui koitma hakkas, äratas Tšubuk mind üles.

«Nüüd tuleb meil vaheldumisi valves olla,» ütles ta. «Olen sinu juures juba hulga aega istunud. Nüüd heidan pisut pikali ja sina jääd vahti pidama. Mine tea, äkki tuleb keegi. Ja vaata, et sa ise ka magama ei jää!»

«Ei, Tšubuk, ma ei jää magama.»

Pistsin pea onnist välja. Mäe all auras jõgi. Eile me sattusime vööni pehmesse mudasesse rappa, öö jooksul oli vesi tahenenud, kuid keha külge oli jäänud kleepuv mudakoorik.

«Kui käiks õige suplemas ära,» mõtlesin ma. «Jõgi on siinsamas, ainult mäest alla minna.»

Olin umbes pool tundi istunud ja Tšubukki valvanud. Ma ei saanud kuidagi lahti soovist joosta alla ja suplemas ära käia. «Kuskil pole kedagi,» mõtlesin ma, «ja kes siia nii vara tulebki. Ja mingit teed pole ka siin läheduses näha. Tšubuk ei jõua teist külgegi pöörata, kui olengi juba valmis.»

Kiusatus oli väga suur, keha kiheles ning sügeles. Võtsin padrunitasku ära, sest seda polnud mul praegu tarvis, ja pistsin jooksuga mäest alla.

Ent jõgi polnud sugugi nii ligidal, nagu see mulle näis, ja kulus vististi minutit kümme, enne kui ma jõe kaldale jõudsin. Viskasin seljast musta õpilaspluusi, sama veel, millega kodunt põgenesin, võtsin nahktasku maha, tõmbasin saapad ning püksid jalast ja sumatasin vette. Hakkasin vees sumama. Kohe sai sooja. Uh-h, kui mõnus! Kiirete tõmmetega ujusin tagasi, just nagu kartes, et nüüd-nüüd naksab keegi mul valusasti kuskilt kinni.

Kiiruga püksid jalga tõmmanud, hakkasin ma pluusi selga ajama, et rutem minema joosta.

«Ehei, poja!» kuulsin ma selja tagant hõigatavat. «Tule õige siia.»

Kolm tundmatut suundusid otse minu poole. Kahel neist olid vintpüssid. Joosta polnud kuhugi, — ees olid nemad, selja taga jõgi.

«Kelle mees sa oled?» küsis pikk must habemik.

Ma vaikisin. Ma ei teadnud, mis mehed need on, kas punased või valged.

«Kelle? Küsin sinult!» päris ta teist korda juba jõhkramalt ja haaras mul käest kinni.

«Ah, mis temaga seletada!» pistis teine mees vahele. «Viime ta külasse, küll seal juba ilma meietagi küsitakse.»

Kaks vankrit sõitis meie juurde.

«Anna piits!» käratas mustahabemeline ühele talumehest küüdimehele, kes aralt end oma hobuse vastu surus.

«Misjaoks?» küsis teine mees pahaselt. «Milleks piitsaga? Sina vii ta külasse, küll seal uuritakse.»

«Ega's ma peksuks. Seon tal käed kinni, muidu, näed, kuidas ta vahib, vaata et pistab sul plehku käest.»

Osava võttega väänati mul küünarnukid selja taha ja mind tõugati vankri juurde.

«Istu!»

Täissöönud hobused rapsasid kohalt ja kihutasid kiirel traavil suure küla poole, mille valged korstnad helendasid rohelisel kingul.

Vankris istudes lootsin ma veel sellele, et minu saatjad on mõne punase väesalga partisanid, et kohapeal selgub kõik ja mind lastakse kohe vabaks.

Küla lähedal hüüdis postilolija põõsastest:

«Kes sõidab?»

«Omad... külavanem,» vastas musta habemega mees.

«Ah-ah!... Kus sa käisid?»

«Taludest ajasin küüte välja.»

Hobused pistsid järsku minema ja kihutasid valvurist mööda. Ma ei jõudnud vaadata ei tema riideid ega nägu, sest kogu mu tähelepanu oli köidetud tema õlgadele. Õlgadel olid p a g u n i d.

1. Mis avastas Boriss nahktaskus?
2. Mida tähendasid tähed Gr. A. K. K.?
3. Jutustada lühidalt neist sündmustest, mida elasid läbi Tšubuk ja Boriss, kui nad oma salka otsisid.
4. Kus näeme Borissi ettevaatamatust ja mis oli selle tagajärg?
5. Mis juhtus Borissiga, kuna ta Tšubuki käsku ei täitnud?

Valgete käes.

Sõdureid ei olnud veel tänaval näha, magasid vististi.

Kiriku kõrval seisis mitu kaherattalist kaarikut ja kaetud kummiga vanker, punane rist küljel; väliköögi juures lõikusid unised kokad läiteks pirde.

«Kas staapi viia?» küsis küüdimees vanemalt.

«Võib ka staapi. Kuigi tema kõrgeausus alles magavad. Ei maksa selle jõnglase pärast teda tülitada. Vii seniks arestiruumi.»

Vanker peatus väikese madala võretatud akendega majakese ees. Mind tõugati ukse juurde. Rutuga mu taskud läbi kombanud, võttis külavanem minult nahktasku ära. Uks prahvatas kinni, luku vedru plõksatas.

Esimesil, teravat füüsilist valu tekitavail hirmuhetkil jõudsin ma otsusele, et olen lõplikult kadunud ja et pole mingit lootust pääsemiseks. Kui päike tõuseb kõrgemale, ärkab «tema kõrgeausus», keda külavanem mainis, kutsub mind välja ja siis — ongi surm, ongi lõpp.

Ma istusin pingile, lasksin pea aknalauale langeda ja tardusin mingisse tõmpi mõttetühjusse. Meelekohtades tagus nagu vasaratega ja mõte tänitas nagu rikkis grammofoniplaat ikka üht ning sama: «Lõpp, lõpp, lõpp . . .»

«Kas siis tõesti kuidagi ei saa end päästa? Ja nii rumalasti kukkusin sisse! Saaks ehk põgeneda? Ei, põgeneda ei saa. Võib olla, et punased ründavad küla ja jõuavad need siit välja lüüa? Aga kui punased ei ründa? Või ründavad siis, kui juba on hilja? Võib olla . . . Ei, midagi ei või olla, midagi ei tule välja.»

Karja aeti aknast mööda. Lambad õõtsusid mööda, külg küljes kinni, kitsed määgisid kellukesi tilistades, karjane plaksutas piitsa. Väike vasikas jooksis hüpeldes ja püüdis naljakalt käigu pealt lehma udarast haarata.

See rahulik külaelupilt pani mind veel enam seisukorra raskust tunnetama, kurja ülekohtu tunne segunes hirmutundega ja isegi lämmatas selle lühikeseks ajaks: näe . . . hommik selline . . . kõik elavad. Ja lambadki, kõikjal on elu mis elu, sina aga sure!

Ja nagu see tihti juhtub, ilmus äkki mõtete virvarrist ja ruma-

late ning võimatute plaanide kaosest üks ütlemata lihtne ning selge mõte.

«Pea,» ütlesin ma endale, rõõmuga päästvast mõtteniidist kinni haarates. «Noh, hea küll... olen punane. Seda tean ainult mina ise, aga kas on mingeid tunnuseid, milliste järgi ka nemad võiksid seda teada saada?»

Veidi järele mõtelnud, veendusin ma lõplikult, et niisuguseid tunnuseid ei ole. Punaarmeelase dokumente mul ei ole. Halli papaaha punase tähekesega ma kaotasin. Viskasin ka sineli ära. Purustatud vintpüss vedeleb metsas rohu sees, padrunitasku jätsin ma onni, enne kui suplema läksin. Seljas on mul must kooliõpilase vormipluus. Aastailt pole ma veel sõduri-ealine. Mis siis veel jääb?

Ah-jaa! Väike mauser, mis mul rinnale on peidetud.

Võtsin mausri välja ja pidin ta juba ahju alla pistma, ent mõtlesin ümber. Kui lastaksegi vabaks, ka siis ei saa teda enam sealt kätte. Toal oli kaks akent: üks avanes tänavale, teine kitsasse vahekäiku, kust kulges mõlemalt poolt tihedasti nõgestesse kasvanud jalgrada. Tõstsin põrandalt paberitüki, mässisin mausri selle sisse ja viskasin pakikese kõige paksemasse nõgesepuhmasse. Niipea kui sellega valmis sain, kostis trepilt kompsimist. Toodi veel kolm meest: kaks külameest — küütiminekust pääsemiseks hobuste varjamise pärast, ja üks noormees.

Vahepeal külatänav elavnes. Sõdureid läks mööda, hobused hirnusid, väliköögi juures kõlksatasid katelokid. Ilmusid sidemehed, telefonijuhtmeid harkidele kerides. Täpset sammu pidades marssis tähtsana astuva allohvitseri juhtimisel mööda mingi vahtkond või varitsuspunkti vahetusmeeskond.

Jälle klõpsatas lukk ja sõduri pea ilmus ukse vahele. Lävele seisma jäädes võttis ta taskust kortsunud paberi, vaatas seda ja hõikas kõvasti:

«Kes on siin Vaald, või kes? Tulgu välja.»

Vaatasin oma naabrite poole, nemad minu poole — keegi ei tõusnud üles.

«Noh, Vaald... kes teist on?»

«Vaald, Juri!» ehmusin ma, meenutasin nahktasku voodri vahelt leitud pabereid, mis olin hoopis unustanud viimaste päevade sündmuste keerises. Mul polnud valikut. Tõusin üles ja suundusin ebakindlal sammul ukse poole.

«No-jah, muidugi,» taipasin ma. «Nad on need paberid üles leidnud ja peavad mind nüüd selleks... tapetuks. Oi, kui paha see on! Kui hea ning lihtne oli minu esimene plaan ja kui kergesti võin ma nüüd eksida ning segi minna omaga. Aga pabereist ära öelda ka ei saa. Kohe tekib kahtlus — kust need dokumendid sain ja milleks?»

Ajasin enda sirgu ja katsusin naeratada. Aga küll on raske teinekord rõõmus olla, kui vägisi naeratuseks pingutatud huuled

värahtavad ja vajuvad tahtmatult ise kokku, nagu oleksid nad kummist!

Staabi eestrepist astus alla pikk elatanud ohvitser kapteni pagunitega. Tema kõrval astus külavanem jalahoobi saanud koera ilmel.

Mind märgates jäi vanem seisma ja laotas käsi: «Vabandage, teate, eksitus on juhtunud!»

Ohvitser ütles vanemale midagi järsult, see noogutas lipitsevalt pead ja pistis mööda tänavat jooksma.

«Tere, sõjavang,» ütles kapten pisut nagu pilkavalt, aga sugugi mitte vihaselt.

«Tervist teile, härra kapten!» vastasin ma nii, nagu meile reaalkooli sõjalise õppuse tundides oli õpetatud.

«Võid minna,» ütles ohvitser minu saatjale ja andis mulle kätt. «Kuidas sa siia said?» küsis ta kavalalt naeratades ja paberossi hankides. «Kodu- ja isamaad kaitsema? Ma lugesin kirja polkovnik Korenkovile, kuid sellest pole sul nüüd enam mingit kasu, sest polkovnik sai juba ligi kuu aega tagasi surma.»

«Tore on, et surma sai,» mõtlesin ma.

«Lähme minu poole. Kuidas sa, vennas, siis külavanemale ei seletanud, kes sa oled? Näe, nüüd tuli sul istudagi. Sattusid omade juurde ja otsekohe pokri.»

«Ma ei teadnud, kes ta niisugune on. Paguneid tal pole, mats matsiks. Mõtlesin, et on punane.»

«Ma tundsin sinu isa,» ütles kapten. «Ammugi juba, seitsmendal aastal käisin Ozerki manöövrite ajal teie pool. Sa olid siis alles päris poisijõmpsikas, ainult mingi ähmane sarnasus on järele jäänud. Aga kas sa mind ei mäleta?»

«Ei,» vastasin ma nagu vabandades, «ei mäleta. Manöövreid veel mäletan õige vähe, aga siis oli meil palju ohvitsere.»

Kui mul poleks olnud seda «ähmast sarnasust», millest kapten kõneles, ja kui tal oleks tekkinud kas või pisemgi kahtlus, oleks võinud ta mind lõpuks paari küsimusega isa või kadetikorpuse kohta hauda saata.

Kuid ohvitseril ei tekkinud üldse kahtlust. See, miks ma end vanemale ei avaldanud, tundus vägagi usutavana, kadetikorpuste kasvandikke aga põgenes tollal Venemaalt karjakaupa Doni äärde.

«Küllap tahad nüüd süüa? Pahhomov!» hõikas ta teemasinat lõõtsuvat sõdurit. «Mida sul on valmistatud?»

«Kanapoeg, teie kõrgeausus. Teemasin läheb kohe keema... ja preestriemand võttis taina välja, varsti saavad ka pannkoogid valmis.»

«Kanapoeg! Mis meile kahele kanapojast saab? Sa anna veel midagi.»

Naabertoas hakkas telefon undama.

«Teie kõrgeausus, rittmeister Schwarz palub teid telefoni juurde.»

Kindla rahuliku baritoniga andis kapten rittmeister Schwarzile korraldusi.

Kui ta toru ära pani, küsis keegi teine, arvatavasti ka ohvitser, kaptenilt:

«Mida uuemat teab Schwarz Begitševi väesalgast?»

«Seni ei midagi. Ah-jaa! Viktor Iljitš, kirjutage ettekanne, et Schwarzi agentuurandmete järgi püüab Šebalovi väesalk punaste tulekatte rajoonis polkovnik Žihharevist mööda lipsata. Ei tohi neil lasta Begitševiga ühineda.»

«Noh, noormees, lähme einestama. Sööge ja puhake end välja, siis otsustame, kuidas ja kuhu teid rakendada.»

1. Mis ootas Borissi vangis?
2. Millise pöörde võttis asi ja mis teda päästis?
3. Mida sai ta teada valgete plaanidest oma salga kohta?

Tšubuk.

Vaevalt olime jõudnud lauda istuda ja tentsik[1] oli andnud lauale savikausi auravate keedupirukatega ja kanapoja, kui värava juurest hakkas kostma kära, kõnelusi ja sõimlemist.

«Teie juurde, teie kõrgeausus, toodi üks punane püssiga,» ütles tentsik tagasi tulles. «Zabelennõi heinamaal onnist kinni püütud. Kuulipildurid olid läinud heina niitma, vaadanud onni, tema magab seal, püss ja granaat kõrval. No-jah, langesid peale ja sidusid kinni. Kas käsite sisse tulla?»

«Tooge pealegi... Ainult mitte siia. Oodaku kõrvaltoas, kuni ma einetamise lõpetan.»

Jälle kostis jalamüdinat ja püssipärade klõbinat.

«Siia!» hüüdis keegi teisel pool seina. «Istu pingile ja võta ometi müts peast, näed ju — ikoonid.»

«Sa päästa ikka enne käed lahti, siis alles haugu.»

Keedupirukas hangus mul pool-lahti jäänud suus ja kukkus sulpsatades kaussi tagasi.

«Mis, ära põletasid või?» küsis kapten. «Ära nii väga rutta. Aega on, söö korralikult kõht täis.»

Raske on kujutleda seda piinavat pingelist olukorda, millesse ma olin sattunud. Et mitte kahtlust äratada, pidin ma end näitama erksana ning rahulikuna. Pirukad keerlesid savikamakatena suus. Päris füüsilist jõupingutust oli vaja selleks, et kokkutõmbuvast kurgust suutäit alla saada. Kangestunud lõualuid raskelt liigutades ja rasvast läikivaid toidutükke masinlikult kahvli otsa ajades tundsin ma end ülimalt lööduna ning masendatuna oma süü pärast Tšubuki ees. See olin ju mina, kes ma, tema hoiatusest hoolimata, omavoliliselt suplema läksin. Mina ju olen selles süüdi, et kaks

[1] tentsik — soldat ohvitseri isiklikuks teenindamiseks revolutsioonieelses sõjaväes.

kuulipildurit ta vangistasid. Mina ju olen selles süüdi, et minu kõige kallim seltsimees, minu kõige armastatum inimene võeti une pealt kinni ja toodi vaenlase staapi.

«Eeh, vennas, sa ju päris magad kohe, nagu näen,» kostis nagu kuskilt kaugelt mulle kapteni hääl. «Kahvel pirukaga suhu, aga ise suleb silmad. Mine heida heintele ja puhka end välja. Pahhomov, saada teda!»

Tõusin ja läksin ukse poole. Nüüd oli vaja läbida telegrafistide tuba, kus istus vangistatud Tšubuk.

See oli raske silmapilk.

Oli vaja, et imestanud Tšubuk mind ainsa liigutusega, ainsa hüüatusegagi ei reedaks. Tuli katsuda mõista anda, et ma püüan teha päästmiseks kõik, mis võimalik.

Tšubuk istus, pea sügavasti norgus. Ma köhatasin. Tšubuk tõstis pead ja põrkas nagu tagasi.

Kuid enne, kui ta seljaga vastu seina puudutas, sai ta endast võitu, summutas ning surus tagasi tahtmatult huulile kippuva hüüatuse. Panin nagu köha tagasi hoides sõrme huultele ja sellest, kuidas Tšubuk ruttu silmi pilgutas ja pilgu minult mu järel sammuvale tentsikule libistas, mõistsin ma, et ta polnud siiski millestki aru saanud ja peab mind samuti vangistatuks kahtluse-alusena, kes püüab oma süütust tõestada. Tema julgustav pilk kõneles mulle: «Pole midagi, ära karda. Mina juba sind ei reeda.»

Kogu see vaikiv märguandmine oli nii lühike, et seda keegi ei märganud. Astusin vaarudes uksest välja.

«Palun siia, olge lahke,» näitas tentsik ühele väikesele maja seina külge ehitatud kuurile. «Seal on heinu ja tekk. Ainult uks sulgege enda järel, muidu jooksevad põrssakesed sisse.»

Surusin pea nahkpadjasse ja jäin vait. «Mis siis nüüd teha? Kuidas päästa Tšubuk? Mida pean ma tegema, et aidata tal põgeneda? Mina olen süüdi, mina peaksin välja rabelema, aga mina istun, söön pirukaid ja Tšubuk peab minu eest oma nahaga maksma.»

Eestrepilt kostis tentsik Pahhomovi hüüd:

«Ratsavirgats! Kuhu sa, pagan, kadusid? Sadulda täkk kaptenile.»

Seina tagant kostis kapteni bariton:

«Viktor Iljitš! Ma lähen staapi... Tagasi tulen vististi öösel. Helistage Schwarzile, et ta võtaks otsekohe ühenduse Žihhareviga. Žihharev teatas, et Begitševi ja Šebalovi väesalgad on murrukoha juures ühinenud.»

Ratsavirgatsite mustad papaahad vilksatasid pragude vahelt. Tolmuselt teelt hakkas kostma nõrka kabjaplaginat. Läbi sama prao nägin, kuidas saatjad viisid Tšubuki sellesama majakese juurde, kus mina hommikul istusin.

«Kapten tuleb hilja tagasi,» arutlesin ma, «tähendab, Tšubuk tuuakse ülekuulamisele öösel.»

Arglik lootus värskendas kerge jaheda puhanguga minu pead.

«Mina olen siin vabaduses... Keegi mind milleski ei kahtlusta, veel enam: olen kapteni külaline. Ma võin takistamatult liikuda, kus tahan. Kui pimenema hakkab, lähen nagu jalutades mööda õuepoolsest aknast mööduvat jalgrada, võtan nõgestest mausri ja pistan läbi võre. Sõdurid tulevad öösel Tšubuki järele. Ta väljub trepile ja kuna nad teda relvituks peavad, võib ta nad mõlemad maha kõmmutada, enne kui kumbki neist püssi palgesse jõuab tõsta. Ööd on nüüd pimedad; põikad paar sammu kõrvale — ja oledki kadunud. Kui aga ainult õnnestub mausrit läbi võre pista, aga see ei peaks raske olema. Majake on kivist, võred tugevad, sellepärast ei karda tunnimees läbi akna põgenemist, istub trepi kõrval ja valvab ust. Vahel harva kõnnib ta majanurgani, vaatab kord ja tuleb jälle tagasi.»

Ma väljusin kuurist.

Päike hakkas alles loojangule lähenema, mina aga ei kärsinud enam istuda. Ettevalmistuste ja üksikute lausete järgi sain ma aru, et väesalk läheb öösel välja. Et pimeda saabumiseni jäänud aega lühendada ja ühtlasi pisut ringi vaadata, astusin ma mööda külatänavat alla ja jõudsin tiigi äärde, kus kasakad hobuseid ujutasid.

Hakkas pimenema. «Veel pool tundi,» mõtlesin ma, «ja võibki kivist majakese juurde hiilima hakata.» Ma otsustasin minna küla lõpuni välja, astuda üle suure maantee ja sealt jalgrada mööda võretatud akna juurde hiilida. Ma teadsin väga hästi kohta, kuhu mauser kukkus. Valge paber valendas pisut läbi nõgeste. Otsustasin peatumata võtta maast paberisse mässitud mausri, pista selle läbi võre ja edasi minna, nagu poleks midagi juhtunud.

Nurga taha keeranud, leidsin ma end mingilt lagedalt väljakult. Nägin siin sõdurite salka ja põrkasin ootamatult silm silma vastu kapteniga.

«Mis sina siin kõnnid?» küsis ta imestanult. «Või tulid ka vaatama? Sinule on see ju veel imeasjaks.»

«Kas teie juba tagasi?» pigistasin ma rumalalt takerdunud keelel endast välja, veel taipamata, millest ta õieti räägib.

Kõrvalt kostvad käsklused sundisid meid sinnapoole vaatama. Ja see, mis ma nägin, pani mind kapteni varruka käänisest kramplikult kinni haarama.

Kõrval kahekümne sammu kaugusel seisid viis sõdurit laskevalmis püssidega ühe elaniketa savionni seina äärde pandud mehe vastas. Mees oli mütsita, käed olid tal selja taha kokku seotud ja ta vahtis meid üksisilmi.

«Tšubuk,» sosistasin ma tuikuma hakates.

Kapten pööras imestanult ümber ja pani nagu rahustuseks käe minu õlale. Ja siis, minult silmi pööramata ni g osutamata tähelepanu käsklusele, mille järgi sõdurid püssid sihtimiseks õla juurde tõstsid, ajas Tšubuk enda sirgu, vangutas põlastavalt pead ja sülitas.

Mul lõi silme ees virvendama ja pea hakkas kõmisema, nagu oleks sellega vastu suurt türgi trummi virutatud.

Lõin tuikuma ja kapteni varrukalt käänise pööna küljest ära rebides varisesin kokku.

«Kadett!» ütles kapten karmilt, kui ma pisut toibunud olin. «Mis see siis tähendab? Memm... narts! Milleks end siia vedasid, kui sa ei talu. Nii ikka ei või, vennike,» lisas ta juba leebemalt, «ja omast tahtest veel sõjaväkke jooksnud!»

«See on harjumatusest,» ütles sõdureile käskluse andnud vanemleitnant vahele, läitis tiku ja hakkas suitsetama. «Ärge tehke sellest väljagi.»

1. Mida tundis Boriss, kui ta areteeritud «punases» oma sõbra Tšubuki ära tundis?
2. Missuguse plaani tegi ta Tšubuki päästmiseks?
3. Miks ei õnnestunud Borissil Tšubuki vabastamine?
4. Mis vapustas Borissi eriti?
5. Kavastada see peatükk ja jutustada lühidalt selle sisu.

Omade juurde!

Veel samal ööl põgenesin ma viieminutilise puhkepeatuse ajal, võttes kaasa oma mausri ja kapteni sõidukis vedeleva granaadi.

Kogu öö tungisin ma tuima jonnaka hoolimatusega, peatumata ja ohtlikelt teedelt kõrvale keeramata, põhja poole. Pööasaste mustad varjud, pilkaspimedad jäärakud ja sillad — kõigest sellest, mis mõnel muul ajal oleksid sundinud mind valvel olema, salavaritsemist kartma ja hiilides ringi minema, murdsin ma seekord otse läbi, sest ma ei oodanud ega uskunud, et saab olla veel midagi õudsemat kui see, mis juhtus viimaste tundide kestel.

Astusin aga edasi, püüdes mitte millegi üle mõtelda, mitte midagi meenutada, omamata ainustki soovi peale ühe: rutem omade juurde jõuda.

Järgmisel päeval ma magasin keskpäevast kuni hilise videvikuni mingi umbe kasvada lastud orukese pööasastes; öösel tõusin ja liikusin taas edasi. Valgete jutustustest staabis teadsin ma, kust umbes tuleb omasid otsida. Nad pidid juba lähedal olema. Kuni kesköönni aga ekslesin ma asjatult teeradasid ja külavaheteid mööda, — keegi ei peatanud mind.

Meeleheide hakkas minus võimust võtma. Kuhu minna, kust otsida? Jõudsin mäekingu jalamile, millel kasvas lopsakas tammesalu, ja heitsin jõuetuna väikesele lõhnava mesikuga kaetud lagendikule. Nii lamasin ma kaua seal ja mida rohkem ma mõtlesin, seda kõvemini imes end musta verekaanina mu hinge juhtunud eksituse tunnetamine. See olin mina, kellele Tšubuk sülitas, mina, aga mitte too ohvitser. Tšubuk ei saanud millestki aru, ta ei teadnud ju midagi kadeti dokumentidest, sest mul polnud meeles kõnelda talle neist. Algul mõtles Tšubuk, et mina olen ka van-

gistatud, aga kui ta nägi, kuidas kapten käe sõbralikult mulle õlale pani, siis arvas Tšubuk muidugi, et ma olen valgete poole üle läinud. Millegi muuga ei saanud Tšubuk seletada seda hoolitsust ning tähelepanu, mida valge ohvitser mulle osutas. Tema sülitus viimasel minutil kõrvetas mind nagu väävelhape. Ja veel kibedamaks tegi meele teadmine, et asja ei saa enam heaks teha, sest pole enam, kellele seletada, kellele oma süütust tõestada, Tšubukki ju ei ole enam, teda ei ole enam täna, ei ole homme ega üldse kunagi...

Viha iseenda peale oma heakstehtamatu talitusviisi pärast küünis hakkas ikka enam ja enam mu südant rõhuma. Ja kedagi polnud läheduses, kellegagi polnud muret jagada, kõnelda. Vaikus. Ainult lindude sädin ja konnade krooksumine.

Minu vihaga iseenda peale segunes tolle neetud hingesööva vaikuse vihkamine. Vihasena, oma tegu kahetsevana ja solvatuna kargasin hullunud raevuga maast üles, haarasin taskust granaadi, päästsin kaitse lahti ja virutasin ta täie hooga rohelisele aasale lillede, tihedate mesikute ja kasteste kellukate keskele.

Granaat lõhkes kärgatades, nagu ma seda soovisingi, ja selle märatsev kaja kaikus mürina ning kõminaga vaikust peletades kaugele.

Astusin otse läbi metsaserva edasi.

«Hei, kes seal kõnnib?» kuulsin varsti põõsaste tagant.

«Mina kõnnin,» vastasin peatumata.

«Mis, mina?... Ma tulistan!»

«Tulista!» karjusin ma arusaamatu trotsiva vihaga talle vastu ja haarasin põuest mausri.

«Seisa, meeletu!» kostis teine, tuttavana tunduv hääl, mulle nähtamatu kaaslase poole pöördudes. «Vaska, pea nüüd, pagan võtaks! Aga see on ju vist meie — Boriss.»

Mul jätkus kainet mõistust, et aru pähe võtta ja mitte meie väesalga võitlejale kaevur Malõginile pihta põmmutada.

«Kust siis sina siia said? Me oleme siinsamas lähedal. Meid saadeti järele uurima: keegi põrutas granaadiga. Ega's ometi sina?»

«Mina.»

«Mis sa siis nii tuiskad? Ja granaate pillud. Kas oled purjus või?»

Jutustasin seltsimeestele kõik: kuidas ma valgete juurde sattusin, kuidas tubli Tšubuk kinni võeti ja hukkus, ainult Tšubuki viimasest süljatusest ei kõnelnud ma kellelegi. Samas kraamisin ühtlasi välja kõik, mis ma staabis kuulsin valgete plaanidest, korraldustest ja sellest, et Žihharevi ning Schwarzi väesalgad püüavad meie omadele järele jõuda.

«Ega midagi,» ütles Šebalov tuhmunud ja lahingus kriimustada saanud mõõgale toetudes. «Tšubukist on kahju, et ei leia kohe sõnu. Tšubuk oli tublim punaarmeelane, parim võitleja ja seltsimees. Mis seda nüüd rääkida... Ränga eksisammu tegid sa,

noormees... Jah, ränga eksisammu.» Siin Šebalov ohkas. «Noh, ega's surnut ikka enam tagasi saa, pole mul mõtet sulle siin kõnelda, ja ega sa meelega, õnnetus aga võib igaühega juhtuda.»

«Kellega siis õnnetusi ei juhtu,» kordas mitu häält.

«Noh ja selle eest, mis sa Žihharevist teada said ja kaaslastele seda ruttasid teatama, — selle eest vaat minu käsi sulle ja aitäh!»

Järsult paremale keerates liikusime me pikkade öiste rännakutega kaugele lõksust, mille Žihharev oli üles seadnud. Teel suurtest küladest hoidudes ja väikesi valgete ratsaluuresalku lüües jõudsid Šebalovi ja Begitševi ühinenud väesalgad nädala pärast oma regulaarväeosade juurde.

1. Mis vaevas Borissi, kui ta valgete juurest põgenenud oli?
2. Mida ta meeleheites tegi ja mis sellele järgnes?
3. Selgitada Šebalovi sõnade «õnnetus võib juhtuda igaühega» tähtsust Borissi kohta.
4. Mille eest komandör teda tänas?
5. Jälgida Borissi käitumist esimesest peatükist kuni viimaseni. Kuidas ta käitus kriitilistel hetkedel? Mis on Borissi iseloomu põhijooneks?
6. Lugeda A. Gaidari jutustus «Kool» kodus tervikuna läbi.

Mööda kinkusid ja orge.

(Vene uuem rahvalaul.)

Mööda kinkusid ja orge
sammus võitlusse diviis.
Ootas vabastust Primorje —
valged väed seal olid siis.

Viimseist lahinguist veel olid
lipukangad verega.
Edasi me partisanid
läksid julge perena.

Meelest iial ei saa minna
kuulsusrikkad päevad need,
päevad, mil viis linnast linna
partisane võidutee.

Igavesti meelde jäävad
uhke muinasjutuna
võitlusrohked ööd ja päevad,
Spassk ja Volotšajevka.

Ei siis suutnud vastu panna
ataman, ei vojevood.
Vaikse ookeani rannal
lõppesid me sõjalood.

Selles laulus rahvas ülistab kangelasi-partisane, kes võtsid osa lahinguist kaugel Siberis. Kui Punaarmee 1919. a. purustas valge kindrali Kolčaki väed, põgenesid tema väeriismed Uraali taha Siberisse, kus töölised ja talupojad moodustasid partisanisalku ja purustasid valgete jõugud Spasski ja Volotšajevi all.

1. Millised hilisema aja sündmused jäävad rahvale samuti meelde «uhke muinasjutuna»?
2. Kuidas kujutatakse Primorje partisanide kangelaslikkust?

Jutustus puuduvast.

(L. Kassil)

Kui rindekomandöri adjutant rindestaabi suures saalis autasustatute nimekirjale pilku heites välja hüüdis järjekordse nime, tõusis tagumistest ridadest lüheldast kasvu mees. Nahk tema teravnenud põsenukkidel oli kollane ja läbipaistev, mida võib tavaliselt märgata kaua aega voodis lamanuil. Longates vasakut jalga, astus ta laua poole. Juhataja tegi lühikese sammu temale vastu, andis talle ordeni, surus autasustatul kätt, soovis õnne ja ulatas talle ordenikarbikese.

Autasustatu ajas enese sirgeks, võttis ettevaatlikult kätte ordeni ning karbikese. Ta tänas. Tegi järsu pöörde nagu rivis, kuigi teda segas haavatud jalg. Sekundi seisis ta kõhklevalt, vaatas kord ordenile oma peopesas, kord sinna kogunenud kuulsusrikkaile seltsimeestele. Siis ajas ta enda uuesti sirgu.

«Kas lubate kõnelda?»

«Palun.»

«Seltsimees juhataja ... ja teie, seltsimehed,» hakkas autasustatu rääkima katkelisel häälel ja kõik tundsid, et mees on väga erutatud. «Lubage öelda paar sõna. Sel hetkel oma elus, võttes vastu suurt autasu, tahan teile rääkida sellest inimesest, kes peaks seisma siin minu kõrval, kes võib-olla rohkem kui mina on ära teeninud selle kõrge autasu ja kes ei säästnud oma noort elu meie võidu heaks.»

Ta sirutas saalis-istujate poole käe peopesal läikiva kuldse ordeniga ja vaatas üle saali:

«Lubage mind, seltsimehed, täita oma kohust selle ees, keda ei ole praegu minu kõrval.»

«Rääkige,» ütles juhataja.

«Palume!» kõlas saalist.

Ja siis ta jutustas.

«Teie, seltsimehed, olete vist kuulnud,» alustas ta, «missugune olukord oli meil R. rajoonis. Meil tuli sealt taganeda ja meie väeosa varjas taandumist. Aga siis lõikasid meid sakslased omadest ära. Kuhu me ka liikusime, kõikjal sattusime tule alla. Sakslased tulistavad meid miinipildujaist, põrutavad metsatukka, kus me peitusime, haubitsatest, kuna metsaserval tärisevad automaadid. Tundide järgi otsustades on meie omad juba kindlustunud uuel positsioonil, vastane on meie peale juba küllalt jõudu kulutanud, oleks aeg juba teistega ühineda, ühinemise aeg venib pikale. Kuid näeme, et läbi tungida kuidagi ei saa. Ja kauemaks paigale jääda pole ka mingit võimalust. Sakslane oli hai u ninasse saanud, pigistas meid metsa, taipas, et meid on ainult peotäis järele jäänud, ja haaras meie kõri oma tangide vahele. Järeldus on selge: tuleb läbi tungida kõrvalteid kaudu.

Aga kus on see kõrvaltee? Kuhu võtta suund? Ja meie koman-

dör leitnant Andrei Butorin ütleb: «Ilma eelluureta ei tule siin midagi välja. Tarvis ringi nuhkida, pinda sondeerida, kus neil pragu sees on. Kui leiame, lipsame läbi.» Mina, tähendab, andsin enda kohe üles. «Lubage,» ütlesin, «mul katsetada, seltsimees leitnant.» Ta vaatles mind tähelepanelikult. Jutust kõrvale kaldudes pean siinkohal ütlema, et olime Andreiga ühest ja samast Koreši külast. Kui tihti olime sõitnud koos kalale Isseti jõel. Siis töötasime koos vasevalutehases Revdas. Lühidalt — olime sõbradseltsimehed. Ta vaatas mind tähelepanelikult, kortsus kulmul. «Hea küll,» ütles ta, «seltsimees Zadohtin, asuge teele. Ülesanne on teile selge?»

Ja ta juhatas mind ise teele, vaatas tagasi, haaras minu käe. «Noh, Kolja,» ütles ta, «jätame igaks juhuks jumalaga. Asi on, saad isegi aru, elukardetav. Et sa aga ise soovi avaldasid, ei julge ma ära öelda. Päästa välja, Kolja ... Üle kahe tunni me siin vastu ei pea. Kaotused on liiga suured ...» — «Hüva,» ütlesin, «Andrei, meie sinuga pole esimest korda niisuguses olukorras. Oota mind tunnikese pärast. Vaatan seal järele, mis vaja. Aga kui ma tagasi ei tule, siis tervita minu omakseid seal Uraalis ...»

Noh, roomasin siis, peites end puude taha. Proovisin ühest küljest — ei, ei pääse läbi, sakslased katavad seda lõiku tiheda tulega. Roomasin teise külge. Seal oli metsaserval lõhang, küllalt sügavaks uhutud. Aga sealpool lõhangut põõsastik, selle taga tee, lage väli. Laskusin lõhangusse; otsustasin põõsasteni ronida ja sealtkaudu vaadata, mis väljal tehakse. Hakkasin mööda savist pinda üles ronima, kui äkki märkasin oma pea kohal rippuvat kaht paljast jalatalda. Hakkasin silmitsema ja nägin: väikesed tallad, nende küljes aga on muda ära kuivanud ja pudeneb nagu krohv; varbad on samuti porised, kriimustatud, vasaku jala väike varvas aga on sinise lapiga kinni seotud — nähtavasti kuskil kannatada saanud. Vaatasin kaua neid jalataldu ja varbaid, mis liikusid rahutult mu pea kohal. Ja järsku, ei tea isegi miks, tuli mul tahe neid taldu kõditada ... Ei oska isegi seletada, aga kiusab ja kiusab ... Võtsin okkalise rohukõrre ja puudutasin sellega kergelt ühte talda. Korraga kadusid mõlemad jalad põõsasse, ja kohale, kust nad olid alla rippunud, ilmus pea. Naljakas niisugune, ehmunud, kulmudeta silmad, sassis juuksed.

«Mis sa siin teed?» küsisin.

«Mina,» ütleb ta, «otsin lehma. Kas te ei ole näinud, onu? Mariškaks kutsutakse. Ise on valge, küljed aga mustad. Üks sarvi ripub allapoole, aga teist pole olemaski ... Ainult teie, onu, ärge uskuge ... Seda kõike ma valetan ... proovin nõnda. Onu,» ütleb poiss, «te olete meie omadest maha jäänud?»

«Aga kes on need teie omad?»

«Selge, kes — Punaarmee ... Aga meie omad läksid õhtul üle. Misjaoks teie siin olete, onu? Sakslased püüavad teid kinni.»

«Noh, tule siia,» ütlen, «jutusta, mis siin teie ümbruses tehakse.»

Pea kadus, jalad tulid jälle nähtavale, ja nagu kelgul libises, jalad ees, mööda savist kallakut minu juurde alla lõhangu põhja poisike, aastat kolmteistkümmend vana.

«Onu,» sosistas ta. «Minge siit kiiresti kuhugi ära. Siin käivad ringi sakslased. Neil seisab seal metsas neli kahurit, aga siia küljele on üles seatud nende miinipildujad. Sealt üle tee ei ole mingisugust väljapääsu.»

«Aga kust sina seda kõike tead?» küsin mina.

«Kuidas kust? Kas ma siis asjata hommikust saadik vaatlen?»

«Miks sa siis vaatled?»

«Läheb elus tarvis, kes teab, mis võib juhtuda . . .»

Hakkasin teda küsitlema ja poiss jutustas kogu olukorrast. Tegin selgeks, et lõhang läheb kaugele piki metsa ja tema põhja mööda on võimalik meie omi vaenlase tule tsoonist välja viia. Poiss pakkus end mulle saatjaks. Hakkasime kuristikust välja metsa poole liikuma, kui järsku vilistas miski õhus, ulgus, ja siis käis niisugune praksatus, nagu oleks suur plank järsku tuhandeks pilpaks purunenud. See oli saksa miin, mis otse lõhangusse langes ja meie lähedalt mulda üles keerutas. Mul jäid silmad pimedaks. Siis vabastasin pea mulla alt, vaatasin ümber ja mõtlesin: kus on minu väike seltsimees? Näen, ta tõstab aeglaselt oma sassis pea mulla alt ja hakkab sõrmedega kõrvadest, suust ja ninast savi välja urgitsema.

«Vaat kus lugu!» ütleb ta. «Andis meile, nii et jätkub . . . Oi, onu, pidage! Te olete ju haavatud.»

Tahtsin tõusta, kuid ei tunne jalgu. Ja näen, et läbi rebenenud saapa tilgub verd. Aga poisike jääb äkki kuulatama, hüppab põõsa juurde, vaatab teele, lipsab jälle alla ja sosistab:

«Onu, siia tulevad sakslased. Ohvitser ees. Ausõna! Kaome siit ruttu . . . Eh, kuidas teid on raskesti . . .»

Püüan liikuda, aga kummagi jala külge on nagu kümme puuda seotud. Ei jaksa lõhangust välja ronida. Mind justkui tõmmatakse alla . . .

«Oh, onu, onu,» räägib mu sõbrake, ise lausa nutma puhkemas. «Noh, lamage siis siin, et teid ei kuuldaks ega nähtaks. Ma juhin nad kohe eemale, pärast tulen tagasi . . .»

Ta kahvatas ise nii, et tedretähne paistis olevat veel rohkem, aga silmad muudkui välguvad. «Mis ta ometi välja on mõtelnud?» arutan mina. Tahtsin teda tagasi hoida, haarasin jalatalla järele, aga kus sa sellega! Vilksatasid ainult korraks minu pea kohal ta määrdunud, harali varvastega jalad — väikese varba ümber sinine narts. Näen neid nagu praegu . . . Laman, kuulan. Järsku kuulen: «Seisa! . . . seisa! Mitte edasi minna!»

Rasked saapad krudisesid mu pea kohal, kuulsin, kuidas sakslane küsis:

«Mis sina siin tegid?»

«Mina, onuke, otsin lehma,» kostis minuni sõbra hääl, «ilus lehm, ise valge, aga küljelt must, üks sarv ripub allapoole, aga teist pole olemaski. Mariškaks kutsutakse. Ega te ei ole näinud?»

«Missugust lehma? Ma näen, sa tahad mulle rumalusi rääkida. Tule siia lähemale. Mis sa seal nii kaua ronisid, nägin, kui sa ronisid.»

«Onuke, otsin lehma,» hakkas poiss jälle nutuselt rääkima. Ja järsku kuuldus tema kergete paljaste jalgade jooksumüdin teel.

«Seista! Kuhu sa julged? Tagasi! Ma lasen!» karjus sakslane.

Minu pea kohal kolisesid rasked rautatud saapad. Siis kõlas pauk. Mõistsin: mu väike sõber jooksis meelega lõhangust kaugemale, et sakslasi minu juurest ära meelitada. Kuulatasin hinge pidades. Kõlas uus pauk. Ja kuulsin kauget nõrka karjatust. Seepeale jäi kõik vaikseks ... Närisin hammastega mulda, et mitte karjuda. Laskusin kogu rinnaga kätele, et neid mitte relva haarata lasta ja et mitte tulistada fašistide peale. Ma ei tohtinud ju ennast välja anda. Ülesanne tuleb täita lõpuni. Meie omad hukkuvad minuta. Ei pääse välja.

Roomasin küünarnukkidel, okstest kinni hoides ... Pärast seda ei mäleta ma enam midagi. Mäletan ainult, et silmi avades nägin üsna oma näo lähedal Andrei nägu ...

Ja nii pääsesimegi mööda seda lõhangut metsast välja.»

Ta peatus, tõmbas hinge ja laskis silmad aeglaselt üle saali käia.

«Näete, seltsimehed, kellele ma võlgnen oma elu, kes aitas meie väeosa hädast välja. Muidugi peaks siin selle laua juures seisma tema. Kuid sellest ei tulnud midagi välja ... Ja mul on teile veel üks palve ... Austame, seltsimehed, minu tundmatu sõbrakese — nimetu kangelase mälestust ... sest isegi tema nime ei jõudnud ma küsida ...»

Ja suures saalis tõusid vaikselt lendurid, tankistid, meremehed, kindralid, kaardiväelased, kuulsate lahingute osalised, ägedate võitluste kangelased, tõusid, et austada väikese, kõigile tundmatu kangelase mälestust, kelle nime keegi ei teadnud. Vaikides seisid inimesed saalis ja igaüks kujutles endale omamoodi sassis peaga tedretähnilist poisikest sinise määrdunud nartsuga paljal jalal.

Millise teoga sai see poiss Suure Isamaasõja tundmatuks kangelaseks?

Veoteel.

(Mart Raud)

Selget ja säravat
näärikuu ööd
koidutõusuga veel ei ärata
varahommiku esimesed
hetked,
kui mees oma läveesisel
põlvili rekke
end nihutab,
ohjad pingutab,
piitsaga tuulde kord lööb,
ja rõnga
kõlksudes loogal
siis oma õuekingult ta
alla kihutab
lustaka hooga.
Härma heledat lõnga
riputab
pakane
kärsitult aeleva
hobuse lakale,
mehe sinelikraele
ning kipub ta
sõõrmeisse, silma
ja suhu.
Käre on näärikuu ilm,
kui tuul
otse põhjast puhub...
Mees aga mõtleb muule.
Põlvili reel
palgikelgu ja puki
najal
ta tuletab meelde
nääri- ning küünlakuiste
külmade kurjemaid tuiske
Luki
võitluste ajal
ja Neveli
tulistel teedel.
Ta mäletab seda talve —
ammuks see oli —
kui, olgu eesliinil valvel
või luureretkel,
iga sammuga,

iga hetkega
surm tuli ära võita.
Nüüd aga —
mõnus on sõita
palgiveole, et nõnda
aidata püüda
mõnda
neist tuhandeist,
tuhandeist,
kes oma kodu otsides
tuhaasemeist
leidsid vaid söele põlenud
palgiotsi.
Olgugi tuul nõnda kõle
koidiku eel,
mõnus on rutata
palgiveo talgute teele
oma ree
tuttaval
riginal.
Tuule külmus ei põue poe,
kui koduse kolde soe
on jälle nii ligidal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selgitada piltlikud väljendused «ööd koidutõusuga veel ei ärata» ja Neveli «tulistel teedel».

2. Märkida read, mille sisuks on: a) väljasõidu aeg, b) sõidu algus, c) pakase kirjeldus, d) võrdlus Luki ja Neveliga, e) sõidu eesmärk ja f) talgulise mõnutunne ja selle põhjus.

Kuulus kangur.

(Debora Vaarandi)

Ennäe neidu nugissilma,
nugissilma, nääpsukest —
õlast kui õlekõrrekene,
keskelt keeruniidike.

Aga kui hakkab kangast kooma,
ei temal ole vastalist.
Maha siis jäävad masajamad,
tütred töntsimad tüdivad.

Kangast koob ta neljal teljel,
nelja kangast korraga,
et need siidid sätendavad,
vabrik värve vikerdab.

Kui tema kõnnib rahva hulgas,
silmad teda saadavad —
see on neidu, kes nimekas,
kuulus kangakuduja!

Vikkelsukad, ummiskingad,
käised kolme kirjaga.
Pärg tal pääs kui päevakene,
rinnas rahad kirgavad.

Tuleks see neidu meie hulka,
meie neidude ehteksi!
Sel on käed, mis kulda väärt,
süda sula armu väärt!

1. Missugusena kujutab luuletaja kuulsat kangrut?
2. Mille poolest ta kuulus on?
3. Millest nähtub, et kaaskodanikud teda imetlevad ja austavad?
4. See luuletus tuletab meelde rahvalaulu. Leida selles luuletuses rahvaluule vormi tunnuseid.

Noorusjõud.

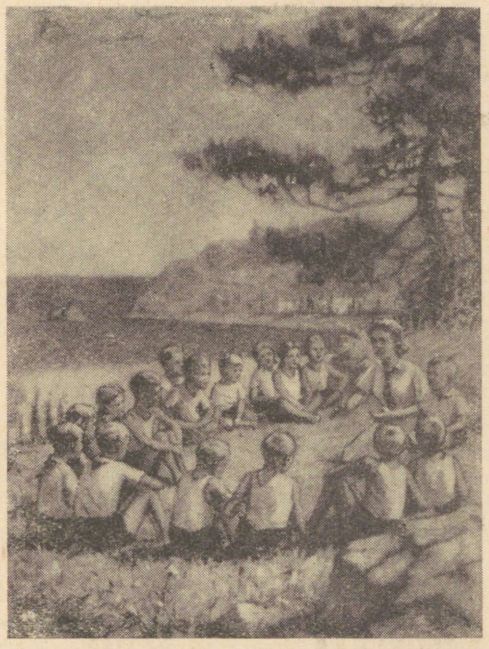
(Paul Rummo)

Meie noorusjõudu oota,
sünnimaa ja võimas Liit!
Elu uus on meie loota,
meie teha tulevik.

Meie kätest kerkib tehas,
viljarikkaks muutub muld.
Tervet vaimu terves kehas,
vaimustavat võitlustuld!

Saame murdumatuks tüveks,
kui on tormis koduõu:
Isamaa ja rahva hüveks
pühendame noorusjõu!

Pilte nõukogude noorte elust

Seni kõneldi nagu muinasjutus sellest, mida näevad meie lapsed, kuid nüüd, seltsimehed, teie näete selgesti, et meie rajatud sotsialistliku ühiskonna hoone ei ole utoopia.

Veel virgemalt ehitavad seda hoonet meie lapsed.

Lenin.

Heinamaad puhastamas.

(Lugu L. Kahase raamatust «Pisilugusid Jalukselt.»)

Ma vahel ei märka kohe, kui ema või kasuisa käsivad mul midagi teha. Siis vanaisa käratab:

«Mis mees sust sedasi kasvab, Jüri, kui sa tööd kardad! Töö peab meest kartma!»

Vanaisal on õigus. Olgu sõna välted või veetoomine, asud julgelt pihta, on sul kõik varsti tehtud-toimetatud, mõnus tunne veel kontides pealegi; hakkad aga tööd edasi nihutama, et küll ma pärast teen, on see tegemine vaevaline tõesti, ja kui saadki siis kord valmis, ikka jääb räbal tunne südamesse, et olen mina aga saamatu!

Julge pealehakkamine on pool võitu! Kuid julge pealehakkamine ei tähenda sugugi pimesi pealehakkamist. Pimesi pealehakkamine on kolmveerand kaotust. Olgu töö kui lihtne tahes, ikka pead oma pead pingutama — mis sa tast muidu kaela otsas kannad? Sest — nagu ütleb õpetaja Kiviraid — mütsi võid nagiski hoida.

Me käime nüüd kooliga järjest kolhoosi abistamas. Möödunud neljapäeval aitasime kaalikaid ja porgandeid üles võtta, sel pühapäeval jälle heinamaad puhastada.

Selle heinamaaga oli kolhoosis üldse palju õiendamist. Viimastel aastatel sai sealt viletsat heina. Siis otsustati see üles harida. Vana esimees laskiski varakevadel kõik võsa maha raiuda, traktoriga kraavid sisse ajada ja — jättis asja sinnapaika. Kolhoosnikud olid väga pahased: heinamaa puha laga täis, ei saa neidki liblesid kätte, mida varematel aastatel sai. Vanaisa kurjustas:

«Muidugi, paberi peal on uudismaaplaan täidetud, nüüd saks ootab preemiat.»

Preemiat ei tulnud, tuli uus esimees. Vanaisa rääkis talle kohe heinamaa puhastamisest. Tema kiitis vanaisa nõu heaks. Aga nüüd jälle mõned kolhoosnikud ja brigadir Poom hakkasid targutama, et kes see enne on heinamaad sügisel puhastanud, et sügisel on pakilisemaidki töid teha. Esimees põrutanud siis juhatuse koosolekul: tema ei võivat seda lubada, et mõni kolhoosnik ei tea, kust talveks endale kütet saada, hea hagu aga räpatab maas. Kui vanaisa seda kuulis, ütles ta:

«On ikka vahe esimehe ja esimehe vahel.»

Nii siis tuligi, et pühapäeva hommikul oli kogu kolhoos heinamaal. Meie kool ka. Kahju ainult, et õpetaja Kiviraid ei saanud tulla, tema pidi rajooni sõitma. Õpetaja Luha tuli meiega kaasa. Ta jagas meid kahte rühma, ühe juhiks pani Laine, kelle vastu polnud kellelgi midagi, teise juhiks Mardi. Mart aga on oma käsutamisega paljud ära pahandanud, seepärast ei oldud temaga hästi rahul. Kuid õpetaja Luha sellest ei hoolinud, ta ütles, et õpilased peavad omavahel hästi läbi saama, et nägelemine on inetu.

Meie juurde tuli pooljoostes brigadir; tal oli täna eriti must kiirus peal, nagu ta ise ütles. Hommik oli selge ja jahe, maharaiutud kaskede varjus rohi alles valgendas ja krõbises, temal aga nägu punetas nagu päike silmapiiri kohal. Ta mõõtis meile kaks ühesuurust maatükki kätte, hüüdis, et rühm, kes oma töö enne lõpetab, saab preemiaks korvitäie õunu, ja oligi kadunud.

Õpetaja Luha ütles:

«Nüüd siis, lapsed, hakkame kõik hoolega tööle. Ma loodan, et keegi teist ei hakka logelema.»

«Ei mõtlegi logelda!» hõikas Peep vastu ja istus kõige kõrgema kivi otsa. Ta kavatses hakata oma saapapaela harutama, muidugi suure hoolega. Paraku pidi ta oma «hoogsa töö» varsti lõpetama: härmatis kivil sulas üles ja andis end tunda.

Mardi rühm alustas viivitamatult tööd. Ta ise andis teistele head eeskuju, kahmas noore kase tüügastpidi kaenlasse ja ruttas sellega kraavi poole. Kõik risu tuli tassida kraavi kaldale, et see ei takistaks kündi, mis pidi lähemate päevade sees algama.

Laine seevastu — meie Toivoga olime ka tema rühmas — kogus meid enda ümber ja pidas nõu. Me otsustasime jagada maatüki nii mitmeks ribaks, kui palju meid oli, et siis igaüks teaks oma töökohta. Peep oli hirmsasti selle vastu. Ta püüdis selgeks teha, et Laine kui rühmanõukogu esimees peaks just ühistööd pooldama, aga või meie ei mõistnud, kust Peebu ühistunne nii järsku ilmus!

Maa mõõtmine raiskas meil küll mõne minuti aega ja me jäime algul teistest maha, kuid juba varsti võisime märgata, et meie taktika on parem. Kui meil igaüks segamatult oma lõiku puhastas, hakkas naabertükilt kostma sõnelemist:

«Miks sa ainult vitsu tassid, kas hakkad luuda tegema?»

«Mina?! Kes need suured jõmakad on kraavikaldale kokku vedanud, kui mitte mina? Sina ise korjad ainult raagusid ... Vaadake, poisid, Juku hakkab vastu talve pesa punuma!»

Või jälle:

«Helgi ei viitsi üldse kaugemalt risu tuua, ainult kraavi serva pealt korjab!»

«Kust sina, Saima, seda tead? Sa pole ise siit jalgagi kaugemale saanud.»

«Kuidas sa tohid mulle niimoodi ütelda?»

«Tohin ikka, sest see on tõsi!»

«Kui sa niimoodi ütled, ei too ma ühtki oksa enam ei kaugelt ega ligidalt!»

Saima viskaski kandami maha ja läks pahuralt jämedale leparoikale istuma.

Meie aga vedasime ühtsoodu edasi kord jämedamaid, kord peenemaid oksi, kuidas need parajasti juhtusid olema. Ise veel naersime, et kes kõige enne oma lõigu puhtaks saab, sellele antakse õigus valida endale õhtul kõige suurem õun. See oli muidugi naljaks öeldud, õunad polnud ju veel meie, kuid mõnigi näis seda tõsiselt võtvat. Mina pole kunagi tahtnud iga hinna eest esimene olla. Teine jälle peab seda väga tähtsaks. Toivo on ka niisugune poiss. Tema kandamid läksid aina suuremaks ja samm kiiremaks. Mul andis päris joosta, et temast mitte maha jääda. Kui Toivo nägi, kuidas ma tal kannul püsin, kiirendas ta veelgi sammu. Aga ega jooksmisega kaugele jõua! Peagi märkasin — jäin korraks niisama seisatama — sõber tõmbab hinge! Noh, mõtlesin, varsti hakkad mätast otsima. Tema õnneks aga kuulutas õpetaja Luha välja kümneminutilise vaheaja.

Läksin istusin Toivo juurde mättale ja küsisin:

«Võtab hingeldama, eks?»

Tema, naljasell, sai jälle nii aru, nagu räägiksin endast, ja vastas:

«Tõmba õhk hästi pikkamööda kopsu, siis läheb üle.»

Mind ajas see päris naerma!

«Ega ma hingelda, ma lihtsalt hingan sügavasti,» selgitasin talle.

Tema vaatas mulle näkku ja noogutas:

«Sa siis ei higista ka, vaid ajad lihtsalt vett välja.»

Higine ma nüüd küll olin natuke, see on õige... Ma ei viitsinud talle enam midagi vastata. Istusime vaikides.

Mõnus oli istuda ja vaadata tehtud tööd, eemal rassivaid kolhoosnikuid, kes traktori abiga suuri kive nende pesadest välja kihutasid; veel kaugemal ees raba pruuni selga, mis oli tuhmidest männijändrikkudest laiguline, paremal potisinist järveloiku, vasakul kõrgel halli maanteed ja selle taga Jalukse kolme kuusetukka. Püüdsin silmaga mõõta seda maad, mis ülesharimisele tuleb — oli ikka lahmakas küll! Täpset arvestust ma ei jõudnud teha, vaheaeg lõppes enne otsa. Mind pani imestama, et see nii lühike oli, ja ma ütlesin Toivole:

«Sel sügisel, nagu näha, lähevad lühemaks mitte ainult päevad, vaid ka minutid.»

Seda juhtus kuulma õpetaja Luha. Ta arvas, et ma kahtlen tema täpsuses, ja ütles, et kellavaatamises ta siiski ei eksi. Mul teinekord kukub nali halvasti välja.

Asusime uuesti tööle. Vahepeal aga oli tööhoog märkamatult kuhugi kadunud ja minutid ei tundunud enam lühikestena, vastupidi, vaata et veel pikematena kui muidu.

Kolmanda tunni ajal tuli Lainel juba üht ja teist ergutada.

Peepu mitte! Teda polnud üldse kohal — ta oli «natukeseks ajaks kuhugi» ära läinud.

Seal märkasime, et naaberrühm on oma taktikat muutnud ja hakkab meile järele jõudma. Mart, Endel ja Ants olid moodustanud «löökbrigaadi», kes vedas ainult suuri roikaid, jättes peenemad vitsad ja raod teistele korjata. See oli neil kavalasti välja mõeldud!

Et mitte oma edumaad kaotada, pidime meiegi midagi ette võtma. Siis Laine soovitas meil paariviisi tööle hakata, nii et igas paaris oleks üks tugevam ja üks nõrgem õpilane. Kuna ta ei nimetanud, kes just keda pidi aitama, läksin Viivile appi.

Nüüd saime uuesti tööle hoo sisse. Kahekesi oli ju tublisti lõbusam! Viivi astus küll vahetevahel minu okste otstele, kuid ega me seepärast aega raisanud. Ja omavaheline võistlus kestis edasi. Vaatasin Toivot, kes abistas Elsat, ta higistas jälle kõvasti: kuidagi ei tahtnud meist maha jääda.

Ütlesin Viivile:

«Toivole ei anna kõige suurem õun rahu.»

Viivi itsitas vastu:

«Kas sina siis oled kehvem?»

«Kui sina mind kõvasti aitad, siis pole.»

«Aitan, kõigest hingest aitan,» lubas Viivi. Ise puhkes kogu südamest naerma.

Vaatasin tagasi. Ta oli oma sülemi minu kase ladvale pannud ja hoidis seda ainult niipalju kinni, et see maha ei pudeneks. Ja mina ei aimanudki seda, mõtlesin, maa on mätlikum, seepärast koorem ka veidi raskem.

Nüüd turgatas mulle pähe suurepärane mõte! Ma hüüdsin teised kokku ja rääkisin sellest neile. Nad kiitsid minu idee heaks ja me hakkasime kohe uut moodi tööle: jagasime rühma kaheks salgaks, kumbki salk valis endale kaks «hobust», ülejäänud jäid «koormategijateks». «Koormategijad» panid kaks-kolm kaske kõrvuti, sidusid need latvupidi ühte, ladusid peale niipalju risu kui mahtus ja tõmbasid selle vitsaga kokku. Oli koorem valmis, kahmasid «hobused» tüügastest kinni, neile hüüti nõõ! ja sõit läks nagu lepase reega!

See oli juba lõbu! Isegi Peep ilmus jälle välja ja asus vabatahtlikult «rakmetesse». «Hobusena» võis ta vabalt hirnuda. Talle ei pandud sedagi pahaks, kui ta vahetevahel laskis kuuldavale hääli, mis kuulusid pigem jõehobusele kui hobusele.

Keegi ei tundnud enam kella vastu huvi ja kui brigadir lõunatundi vilistas, tuli see meile ootamatult.

Pesime käed ja näod karastava kraaviveega puhtaks ja läksime keskusse. Siin oli koosolekuruumis kaks pikka lauda valmis pandud ja nendel ootasid meid taldrikud aurava värskekapsasupiga.

Supp oli nii paks, et pane lusikas püsti seisma. Õige supp peabki niisugune olema; sööd kaks taldrikutäit ära ja on õhtuni hooletu.

Kui kõht oli mõnusasti täis, avaldasin arvamust, et meie rühm võiks pooled õunad juba nüüd kätte saada, võit langeb nagunii meile, sest meil on niisugune kange juht nagu Laine. Ütlesin seda naljaviluks, kuid Mart võttis asja südamesse. Ta sosistas midagi oma poistega ja nad lahkusid esimestena söögilauast. Lõunavahet oli ette nähtud kaks tundi. Me ei läbenud nii kaua keskuses olla. Läksime heinamaale tagasi, vaatama, kuidas traktor kive ja kände välja kangutab. Seal märkasime: Mardi löökbrigaad oli juba tööle asunud. Viivi kohkus ära, et nüüd nad lähevad meist ette, kui me kohe pihta ei hakka. Kuid Laine ütles muretult:

«Eh, kes enne rabelemisega kaugele on jõudnud. Meil on veel aega, ja praegu igatahes puhkame!»

Traktorist oli mul tuttav mees — Helmo Rass. Kevadel, kui ta Ülavainul kündis, oli mitu ööd meil. Kui traktor meie kohale jõudis, soovisin Helmole jõudu. Ta hõikas vastu:

«Hüppa kõrvale ja näita, et oled mees ka teoga abistama!»

Tegingi temaga ühe otsa ära. Rohkem ei soovinud, sest teadsin, et eks teised taha ka sõita saada. Helmol polnud midagi selle vastu. Nii said kõik poisid oma sõidu, tüdrukutest ainult Laine, teised ütlesid, et nemad sellest ei hooli.

Kui järjekord uuesti minu kätte jõudis, kuulsime eemalt õpetaja Luha hüüdu; lõunaaeg oli läbi.

Tõttasime töökohta. Siin kohkusid juba mitmed, mitte ainult Viivi: teine grupp oli meist ees ja üsna tublisti.

«Mis nüüd saab?» küsis Viivi.

«Nüüd pole muud, kui pinguta!» vastasin.

Laine kinnitas takka:

«Nüüd pole muud, kui pinguta!»

Ja see jäigi meile hüüdlauseks, millega üksteist vahetevahel jälle ergutasime.

Tunni lõpuks oli vahemaa märksa vähenenud. Polnud midagi ütelda, meie tehnika luges! Toivo ütles Lainele:

«Kui nad nüüd selle meilt üle võtavad, oleme kaotanud.»

Laine ei mõtelnudki muretseda.

«Sa ei tunne Mardi kangust,» vastas ta.

Laine rääkis tõtt. Kuid kui saabus vaheaeg, selgus, et see oli olnud paja jutt katla kohta [1]. Meie poisid-tüdrukud, nähes, et teisest rühmast mitmed ei kavatse puhata, tahtsid ka edasi töötada, Laine aga oli vastu. Ma päris imestasin tema kannatust, kuidas ta suutis kümme pikka minutit teiste etteminekut pealt vaadata. Mõned hakkasid temaga nurisema, kuid ta jäi oma juurde.

Teine tund hakkas mööduma. Ja nüüd selgus, et Laine kangus polnud siiski pime kangus. Mardi grupi jõud oli lõpukorral. Ainult vaheaeg veel päästis neid. Selle lõppedes olid nad jälle pisut ees.

Aga siis — Endli nõudmisel ja enamuse soovil — läksid nad meie tehnikale üle.

---

[1] Meenuta vanasõna: Pada sõimab katelt, ühed mustad mõlemad.

«Hüvasti õunad!» ütlesin Lainele. «Seda me pidasime pühi!»

Laine ei vastanud. Tema nägu ei olnud enam enesekindel.

Kõigele lisaks juhtus meil viperus. Eks meie tüdrukud tahtsid proovida, mitu hobujõudu «hobustel» on — Toivol ja minul — ning laadisid niisuguse koorma valmis, mida me paigastki ei saanud.

Laine hakkas noomima peasüüdlast Viivit ja käskis tal koormat vähemaks võtta. Seal juhtusin mina ütlema:

«Toivo hingeldas nii norinal, et Viivi pidas teda traktoriks ja laadis ka vastava kuhja.»

Selle peale hüüdis Toivo:

«Milleks meil traktor üldse on! Oodake natuke, oodake!» ja pistis jooksu.

Just sel ajal, kui teiste võit näis kindel olevat, saabus meil traktor kohale. Oli ta aga kord siin, ei lasknud me teda enne tagasi, kui meil ülejäänud haod kahes ilmatu suures kuhjas oma sihtkohta olid sõitnud. Ja mis kõige toredam — traktoristil oli nöör kaasas, millega sai koormad nii kõvasti kinni tõmmata, et need kannatasid pealistumist. Sellele mõttele tuli Peep. Viimane voor läks nii suure kisa ja naeruga — Peep tahtis Viivi maha lükata, kuid minu abiga lendas ise uperkuuti alla, — et õpetaja Luha oli sunnitud meid vaigistama. Aga oli see alles sõit! Pärast seda ei tundnud üldse enam väsimust!

Koerusest on mõnikord kasu! Laine igatahes ei ütelnud Viivile enam ühtki paha sõna.

Teine rühm lõpetas oma töö, samuti traktori abiga, mõned minutid hiljem. Kuid nemad polnud pooltki nii rõõmsad kui meie.

Pärast tööd esimees tänas meid. Ta ütles, et me oleme kolhoosile suurt abi osutanud. Kuid otsesest abist tähtsam on meie hea tahe. Neil, kolhoosnikutel, on kergem töötada, kui nad näevad, missugune tubli järelpõlv neile peale kasvab.

Minu vanaisa aga, kes täna ka heinamaal väljas oli, ütles esimehele:

«Nemad peaksid õigupärast meid tänama. Eks kõik, mis me teeme, teeme nende jaoks. On ju nemad siin tulevased peremehed.»

Siis pani brigadir preemia lauale. Kui ma nägin, et õunad olid kõik parajad suured ja ilusad, ütlesin Toivole:

«Äsjata higistasid.»

Tema vastas:

«Äsjata hingasid sügavasti.»

Laine sosistas meile:

«Me pakume teistele ka, eks?»

Kus üldse küsimus?! Muidugi!

Igaüks sai kaks õuna. Ainult Mart ei võtnud ühtki. Ta ei ütelnud ka, miks. Arvas vist, et teised saavad ise aru.

Päike oli veel ülal taevas, kui me Viivi ja Saimaga kodu poole läksime. Ülavainu veerul peatusime korraks ja vaatasime tagasi. Heinamaa siia ei paistnud, aga traktori mürin kostis küll.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kas ka teie saite ise aru, miks Mart õuna ei võtnud? Kas ta oleks võinud ka võtta?
2. Jutustada oma tööst oma kodukolhoosis.
3. Kirjutada sellest palast välja mõni lause, mille mõte väga meeldis.

Samm-sammult.

(Katkend F. Vigdorova jutustusest «Minu klass».)

Valjaga oli raskusi. Esmakordselt elus nägin nii segast iseloomu. Temas ühinesid kummaliselt täiesti vastukäivad omadused: sundimatu enesekindlus ja sügav umbusaldus enese, oma jõu ja võimete vastu.

Geograafiatunnis vastates peatus Valja äkki ja kõneles abitult:

«Edasi ei mäleta, unustasin.»

«Tuleta meelde, mõtle järele,» pani Aleksei Ivanovitš rahulikult ette.

«Ei, mul ei tule niikuinii meelde. Mul on halb mälu,» kinnitas Valja peaaegu pisarsilmi.

«Kuid sul oli ju meeles esimene pool.»

«Edasi aga unustasin. Ei, mul ei tule meelde, ma tean, et ei tule...»

Oli selge, et neil minuteil liitusid tema ees kaardil roheline, pruun ja sinine värv ühtseks, mitte midagi tähendavaks laiguks, ja ta vist tõepoolest ei eralda Musta merd Valgest merest. Siin poleks ma üksi iial temast jagu saanud, kui kõik õpetajad poleks appi tulnud.

On aritmeetikatund. Lidia Ignatjevna käib ridade vahel. Poisid kummarduvad vihikute kohale ja töötavad pingeliselt. Ka Valja on algul nii nagu teisedki ülesandesse süvenenud. Ent nüüd nihutab ta vihiku kõrvale ja hakkab midagi kuivatuspaberile kritseldama. Lidia Ignatjevna astub ta juurde.

«Miks sa ei tööta?» küsib ta tasa.

«Mul ei tule midagi välja,» vastab Valja süngelt.

«Ei või olla. Peab välja tulema. Mõtle veel järele.»

«Niikuinii ei tule välja, ma proovisin juba.»

Lidia Ignatjevna võtab vihiku kätte.

«Alustasid õigesti,» ütleb ta. «Ainult kontrolli arvutusi, näe, siin ja siin...»

Valja süveneb uuesti töösse. Aeg-ajalt vaatab ta Lidia Ignatjevnale ja see noogutab talle vastuseks. Iga veidikesegi keerulisema ülesande järel küsib Lidia Ignatjevna: «Kes lahendas teisiti? Kuidas saab lahendada teisel viisil? Missugune lahendusviis on õigem?» Ja siin ei või ütelda lihtsalt huupi — kas see või teine, sest otsekohe järgneb: «Tõenda, mispärast.»

Igaüks, kes istub Lidia Ignatjevna klassis, peab mõtlema, ja

tal peab oma arvamus olema, ning igaüks on valmis selleks, et teda järgmisel hetkel küsitakse.

Näen, kuidas Valja nägu muutub uuesti nukraks. Ta ohkab raskesti ja paneb sulepea käest, kuid ei julge nähtavasti Lidia Ignatjevna poole pöörduda. Lidia Ignatjevna astub ise ta juurde, kummardub ja ütleb tasa:

«Ei tea, mida edasi teha? Kuid oled ju peaaegu lõpetanud. Näe, vaata: on tarvis muuta tonnid kilogrammideks, ja siis . . .»

«Oodake, ma katsun,» katkestab Valja.

Minut hiljem kõlab ta võidurõõmus hääl:

«Tuli välja! Läks vastusega ühte!»

«No muidugi tuli välja. Arusaadav, et läks vastusega ühte, kuidas saabki teisiti olla?» ütleb Lidia Ignatjevna rahulikult.

Vanasõnu:

Julge pealehakkamine on pool võitu.
Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest.

Tähtis küsimus.

(Katkend V. Ossejeva teosest «Vasjok Trubatšov ja tema sõbrad».)

Lõpuks väsis talv. Ta muutus vaikseks, kohevaks, taevalaotusele astus aga uus peremees — kevadine päike. Lapsed tulid koolist, palituhõlmad lahti. Nende hulgast kostis Odintsovi lõbusat, pilkavat häält, Mazini laisavõitu märkusi, naeru. Kõlavalt hõikasid tütarlapsed. Laste hulk hõrenes igal nurgal, kojuminejad läksid tükk aega tagurpidi, kahetsedes, et tuleb lahkuda.

Liida Zorinal ei olnud samuti tahtmist sõpradest lahku minna. Ta hüples oma kodu jalgväravas ning pidas ikka ja jälle oma sõbrataridega mingi homse tühja-tähja üle nõu. Lõpuks kõik hääled vaikisid. Kiiresti jooksis Liida mööda jalgteed. Ta oli ka kõigist kõige rohkem erutatud. Mitja oli terveks saanud ja täna oli pandud koondusel arutusele tema artikkel poiste ja tüdrukute vastastikusest suhtumisest. Sellest oli tingimata emale vaja jutustada ja kui mitte emale, kes niipea veel töölt ei tule, siis kas või kellelegi teisele.

Kuid kodus olid harilikult sel ajal ainult naabrid — vanake raamatupidaja Nikolai Semjonovitš ja nooruke Sonja, kes oli hirmus koperdis ja keda Liidal igal hommikul tükk aega üles tuli ajada.

Arvatavasti huvitas ka neid väga, kuidas koondus läks.

Trepi juures seisis keegi pikakasvuline noormees suusadressis. Tal oli lai naljakas nina ja ülahuulel tumedad vurruudemed. Ta vaatas kannatamatult ringi, koputas kahe sõrmega aeg-ajalt Sonja aknale ja kõneles bassihäälel:

«Kiirustage, Sonjake!»

«Kohe! Kohe!» vastas Sonja läbi avatud õhuakna.

Liida aeglustas sammu ja noogutas igaks juhuks viisakalt peaga:

«Tervist!»

«Tere, tere! Tulete koolist? Mitmes vahetus?» päris noormees asjalikult.

«Ma olen esimeses vahetuses, kuid täna peale lõunat oli meil koondus.»

«Ohoo! See tähendab, et kell on praegu juba viie ümber! Sonjake, kiirustage!»

«Võib-olla polegi viis, kuid meil arutati täna väga tähtsat küsimust,» ütles Liida, trepil viivitades.

«Tähtsat küsimust? Ohoo! Mis küsimus see siis oli?» küsis noormees, Sonja aknale pilku heites.

«See oli, teate, tütarlaste ja poiste vahelisest sõprusest. Meil klassis . . .» alustas Liida meelsasti.

«Tütarlaste ja poiste vahelisest sõprusest? See on väga tähtis küsimus . . . Sonjake, kiirustage! Sonjake, me jääme ju hiljaks!» hüüdis ta, Liidat enam tähele panemata, akna juurde joostes.

Sonja pistis oma roosa näo õhuaknast välja ja tegi tigedad silmad:

«Ärge kisage üle terve hoovi, muidu ei lähe ma kuhugi!»

«Sonjake!»

Liida avas ukse ja astus kööki.

«Ahaa, meie koolilaps tuli!» hüüdis oma toast raamatupidaja Nikolai Semjonovitš. «See on hea! Ma juba kaotasin igasuguse lootuse teda täna näha.»

«Ma olin koondusel,» naeratas Liida. «Meil pioneerijuht Mitja arutas meie asju.»

«Asju arutas?» ütles Nikolai Semjonovitš hajameelselt, sorides paberikorvis. «Oleks hea, kui seesama Mitja ka minu asjad ära arutaks, muidu ei saa ma neid kuidagi arutatud . . . Ma ei saa kuidagi ühtki oma asja arutatud,» laiutas Nikolai Semjonovitš käsi ja vaatas paberitega kuhjatud lauale. «Neetud mälu! Oli mul selline väike, sinine vihik ja nüüd ei tea, kuhu see kadus. Kuhu see kadus?» kurtis Nikolai Semjonovitš, oma heledate, lühinägelike silmadega Liidale vaadates ja laupa kahe sõrmega hõõrudes.

«Kohe, ma võtan ainult palitu seljast,» ütles Liida ning, palitu esikusse riputanud, vaatas Nikolai Semjonovitši laua alla. «Kas te paberikorvist mõnikord mööda viskate?»

«Paberikorvist mööda? Mitte kunagi!» hämmastus vanake. «Ma olen korralikem inimene. Enne kui midagi paberikorvi visata, kontrollin ma seda tuhat korda. Mul ei kuku kirjutuslaualt ükski leht . . .»

Liida ronis ootamatult laua alla.

«Siin ta on!»

Nikolai Semjonovitš haaras vihiku ja tõstis selle hästi silmade lähedale.

«Noh, mis sa nüüd ütled! Kuidas te selle leidsite?»

«See oli laua jala taga, kõige nähtavamal kohal,» naeris Liida, põlvilt tõustes.

«Noh, aitäh! Aitäh, tüdruk! Muidu olin ma nagu kätetu, töö seisab,» tänas vanake, laua taga istet võttes.

Liida väljus, seisatas pisut köögis ning lonkis siis tasa oma tuppa.

Õhtul tuli ema koju. Veel lävel, mütsi peast võttes, hüüdis ta: «Liidake, kas koondus oli?»

«Oli, oli, emake!» tormas Liida ta juurde.

«Huvitav! Oota nüüd üks hetk. Ma pesen kohe käed puhtaks, istume lauda ja sa jutustad mulle kõigest üksikasjalikult,» hakkas ema kiirustama. «Oota, oota nüüd, ma tahan algusest peale kuulata.»

«Algusest peale oli nii... Mitja luges ette minu artikli... käterätik on siin, emake. Kuivata sina üht kätt, aga mina kuivatan teist.»

«Ei, ma ise... Noh, luges artikli ette...»

Ema nihutas laua juurde kaks tooli, võttis portfellist saia ning valas teed.

«Nii, nüüd on kõik... Mitja luges artikli ette ja mis poisid siis tegid?»

«Vaat nii... Esialgu ei rääkinud keegi poistest midagi, isegi vastupidi, aina naersid ja tõuklesid omavahel.»

«Ei, see pole sugugi vastupidi. Noh, oletame... aga tütarlapsed?»

«Oi, ema, tütarlapsed kohe poiste peale kaebama, kes keda on seal juuksepatsist tirinud, kes keda tõuganud... Mõistad sa, küsimust ei arutatud, vaid ainult kaevati,» ütles Liida, kulme kõrgele kergitades ning silmi ümardades.

«No-noh?»

«Mitja aga kuulas ja kuulas, krimpsutas siis nina ja ütles: «Kuulan teid ja imestan. Liida Zorina on sellise tähtsa küsimuse üles tõstnud»...»

«Õige,» noogutas ema peaga.

«Jah, õige,» venitas Liida, «mul läks aga selle eest süda saapa säärde.»

«Arake!»

«Sa tead ju väga hästi, kuidas meil narrida armastatakse...»

«Noh, sellest hiljem. Ära kõrvale kaldu. Mida siis Mitja veel ütles?»

«Ta ütles väga hästi, ema... Ta ütles, et tähtsa küsimuse juures, tähendab sellise tähtsa küsimuse juures, käituvad pioneerid nii hooletult. Poisid lubavad endale igasuguseid rumalaid nalju, irvitavad, tütarlapsed aga sorivad ainult endi solvamistes. Ja edasi, et seda on ta juba tuhat korda kuulnud, kuidas Mazin Sinitsõnal paela juuksepatsist välja tõmbas, et seda on juba arutatud ning Mazin sai tookord karistatud. Nüüd aga on tarvis rääkida mitte

sellistest juhtumitest, vaid sellest, et neid enam kunagi ei esineks, et kogu klass oleks üksmeelne. Et poisid ja tüdrukud mõlemad on süüdi ja et siin enam mitte selle üle kaubelda, kes rohkem süüdi on, vaid seda parandada, kuna meie kõik oleme pioneerid ning peame olema ka head sõbrad... Ta isegi vihastus meie peale, ema...»

«Noh, aga mis siis poisid?»

«Paljud poisid punastasid ja tütarlastel hakkas ka häbi. Ja siis hakkasid kõik rääkima, et kõik meie rumalad tülid tekivad igasugusest tühjast-tähjast. Mitja aga ütles, et me oleme juba viiendas klassis, kuid eeskujuks võib meile pisikesi seada: nad on omavahel nii suured sõbrad! Siis tõi ta igasuguseid näiteid... Ja siis, emake, siis...» Liida sööstis püsti, vidutas silmi ja hüppas ühel jalal. «Läksime me kõik koos koju. Ja ükski ei narrinud teist. Ning päike oli kohe selline, üle terve tänava. Ma nööpisin oma palitu lahti. Kolja Odintsov võttis isegi mütsi peast, tal on tihedad juuksed ja päike soojendas neid nii, et nad pisut soojaks läksid, meie kõik katsusime... Mõned tütarlapsed aga tahavad homme juba drapp-palituis tulla. Ja mina ka... Eks ole, emake?»

«Ei — drapp-palituga on veel vara. Aga kõik muu on hästi! Kõik on, Liidake, hästi!»

Õhtul kuulis isa samuti koondusest, kuid talle ei jutustanud Liida üksi. Teda aitas ema, nad rääkisid teineteisele vahele ning alustasid nii tihti uuesti, et isa ei jõudnud lõppu ära oodata ja läks magama.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis küsimus see niisugune «tähtis küsimus» oli?
2. Kas kõik inimesed pidasid seda küsimust tähtsaks? Mis oli tähtis suusadressis noormehele, noorukesele Sonjale ja vanakesele Nikolai Semjonovitšile?
3. Kuidas suhtus ema «tähtsasse küsimusse»?
4. Kuidas Liida artikli arutamine avaldas mõju õpilaste käitumisse?
5. Kirjeldada Liida meeleolusid ja tundeid ühenduses selle koondusega.
6. Milliseid parandusi teeb ema Liida jutustusse? Kus ta end veel segab Liida jutustusse? Milleks?
7. Moodustada paar lauset, kus on õigesti tarvitatud sõna «vastupidi».
8. Selgitada väljend: «sorivad ainult endi solvamistes».

Tütarlaps.

(Juhan Smuul)

Tunked lubjalaigulised,
juustes suvetuuled,
soojad, päiksemaigulised
kelmid silmad, huuled —

nõnda, püüdes ette teistest,
lennates aeg kadus,
kui ta tellingutel seistes
kive seina ladus.

Päike vaikselt merre vajus,
hämaraks lõi linna.
Siis tal tuli soojas sajus
kodu poole minna.

Mõtles minnes — olgu raske!
Tööd teen, nagu vaja.
Ja ehk ükskord minu lapsed
elavad seal majas.

Ühe poisi suvi.

(Katkendeid V. Grossi samanimelisest jutustusest.)

Kompvekid.

Volli astus paraja lonkiva kõnnakuga, toksis kivikesi teeäärsesse niiskesse rohtu. Ainult kõrvalt heitis pilgu maja suunas. Aknad olid pärani. Tundus, nagu hõljuks õhus praetava liha lõhna. Maja osutus ärkvelolevaks. Ja siis korraga — täpselt nii nagu oleks teda pehmes sõidumasinas üle künka paisatud — süda nõksatas: nagu maa alt oli tüdruk välja kasvanud, seisis väraval, hoidis pikka hernekeppi käes ja vilistas tüdruku kohta ootamatult valjusti.

Poiss vaatas vilistajat, aga ei peatunud.

«Tere hommikut!» õeldi väravast.

Nüüd ei aidanud enam midagi. Volli imestas, isegi pettus pisut. Nii lihtlabaselt ei kujutanud ta ette esimese jutuajamise algust. Ja kui julge, kui hoolimatu! Ei vähimatki argusevarjundit. Volli sai vaevalt oma vaikse «tere» vastu poetada, kui pääses valla küsimuste sadu:

«Täna öösel tegi üks mees kohutavat kisa. Siinsamas tänaval. Kuulsid ka või?»

«Ei, ma ei... kuulnud.»

«Kas siin alati niiviisi karjutakse? Mõtle, kui hirmus. Kas sa elad ammu siin?»

«Jah.»

«Kas sa Õie Kuusikut tunned?»

«Miks ma ei tunne.»

«On ta vahva tüdruk?»

Volli jäi paratamatult kimpu. No mida sa kostad sellele küsimusele? Vahva? Aga juba tuli uus küsimus:

«Lähed poodi?»

«Jah.»

«Too mulle ka midagi poest.»

«Mis asja?»

Volli oleks küll pidanud nägema teise silmis kelmuse sädemeid, aga need silmad, nii suured ja kuumad, tegid ta nähtavasti päris segaseks.

«Mis asja? Too midagi head, mis sealt saada on.»

Sel hetkel ilmus trepile tüse naine kerges hommikumantlis ja hõikas:

«Helle! Tule tuppa!»

«Jah, ema, mis sa tahad,» hüüdis tüdruk ja jooksis naerdes minema.

Volli andis kandadele tuld.

Tähendab, siis Helle oli tema nimi. Helle! Kui ilus nimi! Kõige ilusam nimi! Säärast polnud Volli nagu kuulnudki. Helle Vulper. Helle. Helle Jalakas. Volli ja Helle.

Aga missugune julgus! Omastkohast isegi häbematus. Toogu Volli Hellele midagi poest. Mida? Toogu midagi head, mis sealt saada on. Noh, olgu nii. See saab talle toodud. Volli polnud ju mingi tavaline poisinokk. Hea küll, kui Helle mõtles tõsiselt, saab ka «hea asi» tõsiselt ostetud ja üle antud. Aga kui ta tegi nalja? Mis siis? Siis oskab ju Volli Helle naljast aru saada ning annab «hea asja» rõhutatud viisakusega üle. Oh, seda juba siin kandis osatakse.

Vahel juhtub elus imelikke lugusid. I imene läheb, tal on kindel nõu midagi korda saata, ta tunneb endas jõudu ja tarkust küllalt olevat, et mõeldud plaan lõpule viia. Ning just siis, kui tuleb tegevusse astuda, meenub talle, et üks väike, aga möödapääsmatult hädavajalik üksikasi ununes, ning kogu plaan variseb kokku.

Nii juhtus ka Volliga. Tal polnud ju raha. Ja polnud tal isegi mahti juurelda, kuidas ta üldse selle kõige tähtsama võis unustada.

Olidki varbad pigis. Kust võtta raha, et osta Hellele kompvekke? (Vahepeal oli Volli nähtavasti tulnud mõttele osta nimelt kompvekke.) Bennol mõnikord oli, aga see hakkaks ju otsekohe nõudma: «Misjaoks?» Ja kui leiakski usutava põhjuse, ikka häda: kuidas pärast võlg tagasi maksta? Niiviisi võis kui koormaga masin porisse kinni keerutada. Tagasi minna ja Hellelt endalt raha küsida oleks hullem kui tüdruku soov hoopis täitmata jätta. Enne on vaja kompvekid üle anda, ja kui Helle siis raha pakub, võib selle isegi üleolevalt tagasi lükata. Kas Hellel on õige vaja nii väga teada, et Vollil kodus iga kopikas arvel hoitakse. See pole peen. Narr ka jätta endast mulje, nagu oleks ta see viimane šotlane.[1] Raha — see ei loe Vollile mitte midagi, see on nagu õhk, nagu vana sigaretikarp, millest sadu kordi üle sõidetud ja sõtkutud. Hakkad aga kopikatest juttu tegema, et

[1] Šotlane on tuntud oma ihnuse poolest.

ei saanud, et ei olnud raha, siis on Hellel otsekohe käes, et Volli polegi mingi ebaharilik poiss, vaid kõige harilikum ringiluusija Meriväljal, keda ei tasu üldsegi vaadata. Juba nüüdki see vastik piimanõu võis ära rikkuda kogu mulje, mille ta jaaniõhtul oma surmtõsise ja tüdimust väljendava näoilmega oli kindlasti jätnud. Piimatoomise armetu lugu aga annaks veel kuidagi sättida, teha sellest mingi erakordne sündmus või ... mis veel parem, ümbritseda see lihtsalt salapärasusega.

Jah, aga raha! Kevadel oli ta bussipeatuse lähedalt rohu seest leidnud porise viierublalise. Tol korral oli ta selle emale toonud. Miks, oh miks ta küll ei hoidnud seda? Kas tal polnud selleks õigust? Leitud raha kuulub leidjale, sest õiget omanikku ei saa keegi kindlaks teha. Oleks Volli uneski aimanud, kui täbarasse olukorda võib sattuda rahata mees, siis oleks ta muidugi viierublalise vaikselt varuks hoidnud ning täna oleks see käiku läinud. Nüüd oli seda jõba asjata kahetseda. Ja mis aitas enam seegi, et ta kümnekordse innuga teed ja teeveeri silmitses. Peale kruusa, veeloikude, säravates veepisarates muru ja ligunenud konide ei hakanud midagi silma.

Siin see pood nüüd oli. Rauast restluugid akende eest kõrvale tõugatud, naeratasid talle vastu kõik kolm akent, igaüks vastavalt oma isikupärale: üks konservikarpide ja kipsist vorstidega, teine klaasanumatesse kuhjatud maiustustega, kolmas — koolitarvetega. Palun, olge nii lahked ja ainult nimetage oma soov.

Leti ees oli väike järjekord, kõik ainult naised ja tüdrukud. Tähendab jäi veel aega aru pidada. Ta pani käe külmale nikeldatud torule, mis piiras letti ostjate poolt. Higine ja kuum peopesa soojendas selle kiiresti. Järjekord liikus edasi ja toru oleks nagu oma jahedusega küsinud:

«Mis sa siis, Volli, mõtled ette võtta?»

Valetada emale, et piim lõppes otsa ja ... Aga raha? Sel juhul peab Hellelt raha vastu võtma. Ei. Seda küll mitte mingi hinna eest.

Kolisesid piimanõud, räägiti ja naerdi.

Ja jälle esitas toru jahedalt asjaliku küsimuse:

«Mis siis ette võtta?»

Kui nõuda ainult pool liitrit, öelda aga emale, et poolteist liitrit läks maha, et piimanõu läks käest lahti. Aga selge! Kõik võib ju juhtuda. Auto kihutas äkki nurga tagant välja, tuli eest ära karata ... Või et Benno koer oli ketist valla pääsnud ja tormas tema nägu limpsima ... Oi! Pesupäev! Kus sa seda võid! Sellest alles tuleks mahtra! Ja üldse see valetamine. Kas tõesti ei saa läbi ilma valeta? Oot, aga kui rääkida vaikselt sellele paksule müüjale mingi lugu? Ei! See on kerjamine!

«Sa siis valetad emale?» küsis toru.

Volli suured kõrvad õhetasid nagu küpse apelsini koored. Ka pisut esiletükkiv nina ühines kõrvade värviga ning see osa näost,

mis oli määratud tema tulevaste vurrude jaoks, kattus peenikeste, vaevalt märgatavate higihelmestega.

«Noh, noormees, piimanõu polegi?» küsiti leti tagant.

«On. Andke pool liitrit,» kuulis Volli ennast ütlevat ja tundis, kuidas kadus käest piimanõu traadist sang. Väike nobe valges kitlis neiu ruttas ja tal polnud vähimatki muret. Temalt nõuti nii ja nii palju ning tema mõõtis. See oli tema amet. Midagi polnud enam teha. Vollile anti tagasi kerge, väga kerge nõu.

Teise leti juures algasid uued mured. Temalt küsiti, missuguseid kompvekke ta soovib. Müüja — tüse, lõtvade põskedega naine nähtavasti ei sallinud uimaseid poisse, sest ta sai otsekohe pahaseks. Kust tema võis teada, et Volli iseendale ostes oleks silmagi pilgutamata võtnud kõige odavamaid (neid sai kõige rohkem), nüüd aga seisis tõsise eksami ees.

Müüja ise otsustas. Piimanõu ühes, torbik teises käes, andis rüütel Volli jalgadele tuld.

Hellet polnudki.

Volli ootas. Väike arupidamine kuluski ära. Peaasi, tema oli oma salajase ülesande täitnud ja nüüd võis tulla, mis tulemas oli. Muidugi oleks äärmiselt narr, kui Helle teada saab, mil moel ta kõike seda korraldas, kuidas ta piimaraha higistades kompvekkide jaoks jättis, nii nagu oleks ta oma isiklikku ihunahka käristanud. Välja tulla see tõenäoliselt ei saanud. Õie Kuusik oli poes enne teda ja oli juba läinud, kui järg temani jõudis. Poemüüjatel on aga palju tööd, või need midagi meeles peavad.

Volli ootas. Nägi, kuidas nende tänavalt keeras alla näitleja Puurmann koos pojaga. Oli teine täies supelvarustuses, raamatki kaenlas. Benno isa paistis ametisse hilinevat, jooksis portfelliga vehkides, vat-vat-vat, bussipeatuse suunas.

Volli muutus rahutuks. Kõige hullem, kui mõni poistest juhtub mööda minema. Sellele ta varem ei mõelnudki. Tarvitses ainult pigistada silmad kinni ja Sulevi irvitav nägu kerkis kogu elusuuruses ja tõepäras kujutlusse. Oi seda juttu ja lõõpimist, mis siis valla pääseks. Benno oli tõsine, tema poleks vast naernud, aga just see Sulev. Tema oleks kohe hakanud, ikka nii, et Jalaka Volli ootas Vulperi väravas nagu pulmatola, kompvekitorbik käes! Jalaka Volli käis kompvekitorbikuga toimetaja tütrel kosjas! See kujutlus tõmbas ootaja südamealuse külmaks. Ta tegi masinlikult väikese jalutuskäigu tagasi, mitte üle kümne sammu. Tõmbus jälle heki varju ja pidas hoolega silmas tänavat, kust iga minut võis välja karata Sulev. Too tüse Heino oli õnneks pioneerilaagrisse läinud. Tema oli alati vara üleval, lonkis enne teisi väljas. Vaevalt tema küll oleks Sulevit pilkamistes toetanud, kuid siiski — üleliigne tunnistaja.

Volli hakkas paha aimama. Hakkas tundma, et ema teda juba tükk aega on oodanud, sest poeskäimise aeg kippus rekordiliseks venima. Sellest üksi juba oleks piisanud pesupäeva karmides tingimustes. Söed rüütli pea kohal muutusid iga minutiga tulisemaks. Piitsutatud ergud puhusid kõik pisiasjad pea ühesuurusteks. Ta

süüdistas ennast vahepeal isegi selle kümnesammulise jalutuskäigu pärast, oletades poolvägisi, et Helle võis just sel silmapilgul üle ukse välja vaadata.

Siis ta tuli. Ta tuli hoopis maja tagant aiast. Naeris vallatult, väga helisevalt.

Volli astus tänavale ja sammus kindlalt, nagu oleks tal jalge all kõige igapäevasem ja tüütavam poetee.

«Kuhu sa tormad?»

Volli tuli värava juurde.

«Ma nägin sind, kui sa siin seisid. Oh, sina, suurte kõrvadega poiss! Miks sa seisid?»

«Noh, ma ju...»

«Sa oled Volli Jalakas?»

«Jah.»

«Õie ütles. Naljatilk, eks tulnud aeda. Ega sa ometi mulle midagi ei toonud?»

«Säh, võta, kui tahad!»

Selle labase «sähhiga» varjati ainult teatud ülevust, mis väikesele viperusele vaatamata kippus nüüd vägisi esile.

«Mis need on? Ei, ma ei taha!»

«Ise ütlesid.»

«Ma tegin ju nalja.»

Vollile näis, et ilm läks järsku nagu pilve. Ja kõigele lisaks tuli veel maja tagant välja väike mustajuukseline Õie, kes oli nähtavasti uue tüdrukuga jõudnud juba usaldusvahekorra luua.

«Mis te siin õiendate?» asus ta kohe asja juurde.

«Midagi me siin ei õienda,» sai Volli veel vaevu mehe häält teha ning laskis kähku jalga. Tüdrukute naer ja omavahel vahetatud sõnad ei jätnud mingit kahtlust, et paljastus oli täielik.

Milline tühisus! Tema tegi ainult nalja!

Volli läks. Kerge piimanõu tuletas meelde ränka lahingut, mis mõne minuti pärast pidi möödapääsematult algama. Kuid mitte eelolev lahing emaga, mitte see teadmatus, mis edasi saab, ei rõhunud teda kõige rohkem, vaid tema enda kõrvad, mis õhetasid nii, nagu oleks neid keeva veega piserdatud. «Suurte kõrvadega poiss», oli talle öeldud. Jah, nii ta ju ütles.

Selge, millest see jaaniõhtune vaatamine. Kindlasti ta nüüd aias Õiega mängides nägi teda ja küsis: «Kes see suurte kõrvadega poiss teil on?» Ja kes teab, kui kaua nad olid teda seal heki ääres seisvana vaadanud. Missugune häbitükk tuli välja!

Päike oli kõrgemale tõusnud, merigi sillerdas ja sätendas, kuid Vollile näis meri tumedana ning puud, mis sahisesid kergelt ärganud tuules, olid nagu kaotanud oma hommikerksa roheluse. Kruus ja veeloigud teel kippusid ühte sulama.

Kõrvad. No mis sai ta teha, et need tal tõepoolest tükk maad suuremad olid kui just hädapärast vaja. Keegi oli kunagi naljatanud, et looduse kõrvalaos polnud tema sündimise ajal parajaid numbreid. Onu Ilmar naljatas ka, ütles, et kõrvad on poisil juba

täis kasvanud, küll keha jõuab hiljem jä ele. Seda naljatust oleks ta ise üsna meelsasti tõsiselt võtnud, kui sest midagi abi oleks olnud. Muidugi, ega Volli polnud mingi töinaja ning kõrvade asi teda eriliselt kunagi ei vaevanudki. Täna aga see tüdruk, kellel endal kõik pealaest jalatallani nii ilus, et... See siis kohe: «Suurte kõrvadega poiss.» On ikka inimesed!

Ema oli parajasti kaevu juures. Volli poetas piima lauale ja pärast hetkelist kõhklemist asetas kompvekid kummutile (ülejäänud raha eest). Seal ta parajasti seisiski, kui ema kööki tuli.

«Mis see tähendab? Kas see on siis kaks liitrit?»

Volli tuli kööki ja tunnistas kiirustades, justkui soovides võimalikult kiiremini kogu jant lõpule viia:

«Võtsin ainult pool liitrit. Ülejäänu eest ostsin kompvekke.»

«Mi-is!?»

Volli kordas.

Pahatoomuline mõnesekundiline vaikus.

«Kes sul neid käskis tuua?»

«Ise võtsin. Peab siis Tiina seda piima nii palju jooma. Ta tahab kompvekki ka.»

Seletus ei äratanud mingit usaldust, küll aga viis ema tasakaalust täitsa välja. Keerduväänatud märja käteräti nätske hoop sattus õlale. Kuid hoop ei tekitanud valu. See oleks nagu uppunud alanduse põletavatesse voogudesse. Ning sellele järgnev nutune toon hakkas otsekohe hinge ennast puurima. Tema, ema, pidi oma kasina palgaga kasvatama kaht last, pidi neid toitma ja katma, pidi sellepärast ise nii paljust loobuma, et aastas ainult paar korda kinno võis minna. Nüüd aga kasvab tal poeg, kes üldse midagi ei mõtle, kes võib südamerahuga pillata raha tühja kompvekipuru peale.

Volli tahtis öelda, et ta ise pole võtnud torbikust ühtki, kuid tundis otsekohe, et see ei muudaks põrmugi olukorda. Pealegi paistis niisugune upitamine väiklasena. Ujus mällu porine viierublaline, kuid selle meenutamine näis talle millegipärast veelgi väiklasemana.

Kõige kohasem selles täbaras seisundis oli hoida pea püsti ja kujutada ennast mehena, kellel sitked lihased ja tasuv töö. Vaat siis ta toob kogu raha emale ja laseb tal osta, mida iganes igatseb. Aga tema ei meenuta siis tänast lugu, ei tuleta halba ka vihjamisi meelde.

Nii oli muidugi meeldiv mõelda, ehkki see ei soodustanud sugugi väikese väriseva klimbikese allaneelamist kurgus. See kõdistas ja kõdistas, nii et ajas vägisi vee silma. Päris hea, et ema ta lõpuks kuuri puude järele saatis.

Jah, see oli kõik tulevik. Miks ei saanud ta juba nüüd kusagil tööga raha teenida, juba täna? Kui armetult kõlas see sõna — täna. Ei tööd ega teenistust. Täna tuli tal vett kanda, puid tuua, pesuvanni tõsta, Tiina lastesõime toimetada ja... ime küll, ikka veel seda karta, et tänasest peapesust kuuldused toimetaja tütre kõrvu ei ulatuks.

1. Keda ajaloos nimetati rüütliteks? Miks nimetatakse Vollit rüütliks?
2. Kuidas meeldib Helle? Missugune ta on?
3. Missuguse kujutluse saame emast?
4. Kus selles katkendis esineb isikustamist (personifikatsioone)?
5. Missugused sõnad järgmises lauses moodustavad metafoore (esinevad ülekantud tähenduses): «Volli sai vaevalt oma vaikse «tere» vastu poetada, kui pääses valla küsimuste sadu.»
6. Leida katkendist kõnekäände ja mõni ilmekas võrdlus.

Tööl.

«Kas sul räbalaid pükse on?» küsis Sulev.

Volli kulmude vahele kogunesid kahtlusekurrud. Paistis olevat mingi vigurdamine, enne kui asja juurde jõuti. Eileõhtune nääklus elas teisel arvatavasti veel kusagil hingesopis edasi. Aga nüüd polnud aeg viha näitamiseks. Iga eksisamm võis jätta tema uudishimu kauaks ajaks rahuldamata. Seepärast ei viitnud ta aega vastamisega, oletades täitsa õigesti, et räbalaid leidub igas majas.

«Siis aja need homme hommikul jalga, üks vana räbal pluuse, või mis sul on, selga ja tule bussijaama. Selge?»

«Selge,» venitas ta üsna segaste tunnetega vastu.

«Midagi pole sulle selge,» võttis Benno nüüd asjaliku jutuotsa enda kätte ja rääkis ilma venitamise ja vigurdamiseta kogu plaani.

Volli kuulas, silmad lõid lõkkele.

Tööle! Planku värvima! Hipodroomi taha platsi planeerima! Ajutine ja kerge töö — täitsa paras koolipoistele suvevaheajal tõmmata.

«Raha tuleb kui raba,» elas Sulev varjamata õhinaga kaasa.

«Mis te agiteerite! Algusest peale nõus!» hüüdis Volli.

«Muidugi! Rannas logelejaid jätkub nagunii,» venitas Benno kuraasikalt.

«Aga kui kauaks tööd jätkub?»

«Ära karda. Oma tuhande kulli eest saab seal iga mees rabada,» arvas Sulev.

«Tuhande eest?» naeris Benno. «Hea kui sa lõpuks viis sajalist kätte saad.»

Volli oli nõus mõlemaga, ehkki talle tundus praegu rahast rääkimine enneaegsena. Peaasi, et tükitöö. — — —

Väikest kasvu kõhn vanamees, kes neile laos värvi välja jagas, armastas pikalt-laialt rääkida, õpetada ja manitseda. Ise esitas küsimusi ja ise ka neile vastas. Ikka nii: kas tööd tunnete? No muidugi ei tunne. Kuidas te seda saategi tunda, kui pole õppinud. Või olete õppinud? Ah, mis te seletate. Mitu aastat on rasked? Esimesed kümme aastat. Jaa, vennikesed, esimesed kümme aastat.

Poisid naersid. Vanamees mõõtis neid mõnuga ja käratas siis peale:

«Las käia! Aga kes värvi maha tilgutab, see... Tulen varsti vaatama.»

Plangu olid poisid juba varem endi vahel ära jaotanud. Igaüks siirdus oma tükile ning töö võis alata. — — —

Volli pidas ennast senimaani julgeks poisiks. Seepärast üllatas teda väga ebameeldivalt hirm, mis plangu ette jõudes südame alla puges. Seda tundis ta juba kontoris, kus nende nimed nüüd kirjas seisid. Vahepeal kadus hirm täiesti. Vanamees ajas koguni naeru peale. Rääkis, et töö on väga raske, esimese kümne aastaga ära ei õpi, aga endal niisugune muie näol ja hääles, et üldsegi ei usu, mis ta rääkis. Südagi läks lahedaks kuni selle viimase ähvarduseni:

«Kes värvi maha tilgutab, see...»

Rusikanäitamine sinna juurde oli muidugi jutujätkuks, kuid peaasi — värvi ei tohtinud maha tilgutada, ja seda tingimust pidas Volli pühaks. Teed hooletult, oskamatult, lasevad lahti — nii arvas Volli ja ta oleks enda suhtes sel puhul tõepoolest mõru halastamatust üles näidanud.

Ainult poolest saadik kastis ta pintslikarvad värvisse, nõristas veel sedagi ja küünitas selle siis ettevaatlikult planguharjani. Niiviisi tuli õige tihti korrata, enne kui üks laud värviläikega kaetud sai. Plank oli kuiv ja imes vedelat värvi nagu kuivatuspaber tinti.

Võttis aega mis võttis, aga värvi maha ei läinud. Oli käsil juba kolmas laud, kui Sulev eemalt oma osa pealt hõikas:

«Vennikesed! Kas esimesed kümme aastat, ah?»

Kõik kolm «vennikest» naersid. Vanamees oli nähtavasti kõigile meeldima hakanud. Volli tuju tõusis, kindlus käes kasvas. Siis aga korraga, ei tea, kuidas, kukkus mitu tilka pruuni värvi planguäärsele rohututile. Töömehe süda tõmbus kokku.

Ja juba oli kohal ka «esimesed kümme aastat», takseeris Sulevi tööd. Hommikuses selges õhus hakkasid kõlama kurjustavad küsimused: «Kas nii värvitakse? Mis sa loputad? Kes sulle värvi loputamiseks andis? Too siia!» Hakkas ette näitama.

Volli astus narmendava tennisega äraandlikule rohututile, kuid laialihõõrutud värvitilgad jutustasid nüüd mitte üksnes värvi raiskamisest, vaid ka selle nurjatuse alatust varjamiskatsest. Pealegi sigitas ärritus nii mõnedki tilgakesed endiste kõrvale juurde. «Mis teha? Mis teha?» higistas maaler hirmuga. Kas see just hirm oli, aga igal juhul väga paha tunne.

Vana kahlas juba plangu äärt pidi Volli poole, jõudis kohale ja esimene asi kohe:

«Ehee, vennike! Mis tema siis siin teeb? Tema nühib. Tema nühib õhtuks kümme pintslit läbi.»

«Ma mõtlesin, et... et muidu läheb värvi maha. Ise enne ütlesite.»

«Too siia!»

Vanamees võttis pintsli enda kätte. Piinlik, väga piinlik oli.

Küll oleks veel siis hull olnud, kui seda oleks juhtunud nägema Helle Vulper. Õnneks oli ta kaugel ja nii see pidigi olema. Helle võis juhtuda siia kanti luusima siis, kui pintsel on juba harjunud kätes ja töö läheb lauluga. Nüüd tuli seda alles õppida, teraselt vaadata, kuidas «esimesed kümme aastat» nagu mängides pintsli üleni värvisse torkas, kuidas ta plangulaua kergelt üles-alla ära topsutas ja siis sujuvate tõmmetega topsutamisest tekkinud nõrguvad plekid ühendas.

«Noh, on selge?» küsis ta, kui oli kolmanda laua päikesele vastu särama pannud.

«Selge!» raporteeris Volli nii mis laksus.

Kuid midagi polnud tal veel selge, sest iga topsu löömine plangule sündis nii, nagu oleks keegi kiuslik tüüp teda küünarnukist tonksanud. Või tuli see sellest, et vanamees teda selja tagant vaikides vaatas. Vollil polnud mahti selja taha piiluda. Kui ta seda oleks teinud, siis oleks ta meeleolu kindlasti paranenud: vanamehe heledaks pleekinud kulmukarvakeste alt piilusid muigele tõmbunud silmad. Siis tuli endise jutu juurde:

«Või «teie ise ütlesite»! Aga miks mina ütlesin? Sellepärast, et teiesuguseid vennikesi ma juba tunnen. Noh, sind ma veel ei tundnud. Lase käia. Ja ära rabele. Iga töö tahab õppimist.»

«Esimesed kümme aastat on rasked,» kohmas Volli hea õnne peale ja tabas nähtavasti märki, sest selle peale tuli vägev naer, mida poleks nii väikeselt mehelt osanud oodatagi:

«Ha-ha-ha-haa! Vat, vat, vat, vat! Ise ka saad aru. Kas ma ei öelnud: esimesed kümme aastat on ikka... Jaa! Tõmba takka! Sinust saab asja.»

Ütles ja läks naeru nohistades minema, sinna, kus töötas Benno. Mahatilgutatud värvi kohta ei lausunud midagi. Ju siis ei loetud seda tilgutamiseks. Paistis, et ta ise oli eeskuju andes samuti natuke rohtu piserdanud.

Päev läks kord-korralt palavamaks. Pintseldatud planguosa sätendas meeldivalt nagu Vulperi «Pobeda» kapott; soojas tuuletus õhus hõljus mõnusat värvilõhna. Üle tänava asuvasse kauplusse toodi limonaadi. Kuid juua polnud nüüd kasulik. See ajaks veel rohkem higistama. Niigi kleepus vana puuvillane särk ihu külge. Benno oli vahepeal särgi maha ajanud. Varsti jalutasid kuumad kiired ka Volli paljal turjal ja musklitel, mis liigutasid juba pisut vabamalt pintslit. Kui sel viisil edasi läheb, jõuab õhtuks üht-teist teenidagi — nii arvas Volli.

Sulev, too tuhande rubla «väljalööja», sellest vist eriti enam ei hoolinudki, sest ta tuli väsinud töömehe sammul oma plangu osalt ära tema poole. Hõikas juba eemalt:

«Vennikesed! Salooga!»

Volli mängis kurti, aga lõpuks tuli ikkagi teistega ühineda. Kolm poissi — see on ju kamp. Ja kui kaks midagi otsustavad, siis tuleb kolmandal iseendastki mõista otsusele alistuda.

Vaheaeg kulus üksteise tööjärjega tutvumisele. Benno oli kõige

vihasemalt virutanud. Möödunud suvel õppis ta planguvärvimise ametit kodus, töö oli tuttav. Sulev aga pidi ennast viimaseks tunnistama.

«Vana õpetas mind nii kaua ja ma pidin valvelseisakus õppust võtma. Jäin maha,» leidis ta põhjenduse.

See koht, kus tema töö algas, kujutas tõepoolest ala, kust enam arvatavasti iial rohi ei tõuse.

«Vilets vennike,» püüdis Benno vanamehe häält matkida.

«Ootame õhtuni, vaatame, mis õhtul arve näitab,» võttis Volli hoogu.

Õhtul, see tähendab kella viie ajal pärast lõunat, oli Volli kõige ees. Sulev ei teinud oma ennustusest juttu, küll aga kurtis, et tal olla siginenud mingi vistrikuhakatis otse püksivärvli alla.

Töömehed sammusid koju. Kuni bussipeatuseni käis elav vestlus mitmesugustel teemadel. Sõideti aga vaikides.

Leineri peatuses tuli bussi Raude-vanaema, kellel hea tuju juttu puhuda ja pärida.

«Nii et kohe päris tööl käimas?»

«Jah, teeme suvevaheajal,» vastas Volli.

«Kuulsid, kas sa kuulsid! Teenistust ka ikka loota?»

Volli tahtis juba öelda, et teenistus tuleb kõva, aga äkki talle meenus, et sellega kiidelda ei tohi, et ükski töömees nii ei tee.

«Mis seal tühja nüüd teenib või ... Kuidas lükkad, nõnda läheb. Eks me katsu midagi välja togida.»

Sääraseid lauseid oli ta kõrv juba tosinate viisi kinni püüdnud vanade töömeeste omavahelistest jutuajamistest. Niikaua kui tal teenistust polnud, ei võinud ta loomulikult neid mahlaseid lauseid kasutada. Nüüd oli tal selleks aga vaba voli. Rahvast oli bussis üsna palju ja Raude-vanaema tuli nagu tellimise peale oma küsimustega:

«Kuulsid, kas sa kuulsid! Konti ei tapa?»

«Noh, mis te nüüd ...» Selle peale polnud tõesti midagi kosta.

Kui nad kõik kolmekesi kaalukal sammul teedpidi üles sammusid, ei saanud Volli oma tuju vaka alla jätta:

«Teate, poisid! Tänasest päevast peale oleme niisugused sõbrad, kes alati üks ühe eest seisavad. Eks ole?»

Sulev pani selle peale itsitama:

«Mis, sa tahad, et ma sinu eest saksa keelt hakkan õppima või? Tutki! Õpi aga ise!» [1]

Kui Volli ühel hommikul silmad lahti lõi, nägi ta oma suureks ehmatuseks, et on tööleminekuga lootusetult hilinenud. Sisse maganud! Esialgu ei suutnud ta aru saada, miks ema seda laskis sündida, kuna ta oli ju kodus. Põntsuva sammuga jooksis poiss palja jalu kööki, sealt esikusse ja, kui piltlikult väljendada, otse hüppas oma värvistesse tööpükstesse. Ema tuli kuurist just sel silmapilgul, kui tööletõttaja und silmist välja loputas.

[1] Volli oli saksa keeles saanud järeleksami.

«Kuhu nüüd?»

«Sa ei ajanudki mind üles,» turtsatati vihaselt vastu ning solistati veega, nii et põrand ümberringi lainetas.

«Taevane arm! Sa vaata enne ikka, mis ilm väljas teeb. Mis asja te seal täna maalite.»

Töömehel polnud aega mahti vaielda. Tõepoolest, vihma sadas, nii et räästatoru kolises, aga mis tähendas vihm, kui oli vaja tööle minna. Olgu vihm või lumi, tööle peab ikka minema, kohal peab olema. See on ju seadus!

Veerand tunni pärast seisis ta bussipeatuse ooteruumi laia räästa all, mis puistas vallatuid veeniresid puhtamast puhtaks pestud kivikestele.

Poisse polnud. Ei paistnud ülevalt rannaäärse maantee poole ka tulemas kedagi peale Heino ema, kellele liikumine tüseduse tõttu ilmselt vaeva valmistas. Tee oli porine ja libe.

Volli kirus ennast ja ema. Poisid olid muidugi juba ammu kohal, tema aga ootas alles bussi, mis ei tahtnud ega tahtnud tulla.

«Selle ilmaga tööle?» alustas Heino ema ilma sissejuhatuseta.

«Ikka tööle,» tegi Volli reipa oleku.

Viimaks ometi tuli oodatud «ZIS» ja õnneks oli selles üks naine, kellega Heino emal jutt paremini sobis. Nii võis Volli üksi oma pahuraid kärsituid mõtteid veeretada, kuivõrd seda võimaldas Heino ema hädaldamine oma vaese poja pärast, kes sattus pioneerilaagrisse niisugustel vihmastel päevadel.

Volli kaalus mõrult kahte häda. Üks halva ilmaga pioneerilaagris, teine halva ilma pärast magama jäetud ja töökohale hilinenud. Esimesel polnud teisega võrreldes pea mingit kaalu.

Ja just nagu kiuste oli Narva maantee Pedagoogilise Instituudi kohalt gaasitorustiku sissekaevamise tõttu suletud, mistõttu tuli ringi sõita mööda kitsast Jakobsoni tänavat. Ta lootis nüüd sellele, et jõuaks õigel ajal veel Lilleküla bussile, mida normaalsetes oludes nad kokkuhoiu mõttes ei kasutanud. Jõudiski, kuid ei olnud seal ei juhti ega konduktorit. Jälle viis minutit halli ootekärsitust.

Kui ta lõpuks kohale sai, olid vihmahood nõrgemaks jäänud. Plangu juures polnud näha ainsatki hinge. Seda ta ei arvanudki. Aga kui ka hoonete varjul poisse näha polnud, jõudis halb tuju oma haripunkti. Jälle see piinav üksindus, mis oli hullem kui kümme vaenlast! Kas möödunud pühapäeval motovõistlustel seda vähe tunda sai!

Vanamees, kellega poistel olid tekkinud vahepeal kõige toredamat laadi suhted, too «esimesed kümme aastat» tuli trepile ja hakkas laduma:

«Näe, näe, vennike tuli kah vaatama! Ei tea, miks? Kas tahab pintslit liigutada? Tahab. Kuidas siis. Ikka tahab. Aga mis sest välja tuleb? Mitte midagi ei tule välja.»

Nii ta rääkis, vaatas tusatsevalt taevalaotust, suitsetas ja sügas kukalt.

«Eks mine kuhugi varju, mis sa end vihma käes leotad,» andis lõpuks nõu ja tegi kuhugi minekut.

Volli läks kõrvalasuvasse kuuri, istus heinapakkide vahele ja andus unistustele. Need kippusid aga vägisi vahelduma mõrude mõtetega Sulev Laanikust, kes oma alatises irvitamisjanus oli talle sulgenud tee ühistesse mängupaikadesse ning teinud ka toreda töölkäimise ühest küljest vastikuks. Esmakordselt elus õppis ta tundma, mis on vihkamine.

Saatuslikud kompvekid olid Sulevil ilmast ilma suus ja ta tahtis neid mõnuga itsitades lutsida. Ah, kuidas Volli igatses, et ta kaoks, et ta ära sõidaks, et ta isa kuhugi Rakverre või Pärnu tööle läheks, nii et Sulevist enam haisugi Tallinna ei jääks. Aga seda polnud mõtet loota. Ega umbrohi kao.

Volli tõstis jalad heinapakile, kohendas peaaluse mugavamaks ja andus vihmasabina saatel meisterliku kättemaksu pildi maalimisele. — — —

Teda raputati. Ta avas silmad. Hele päike paistis heinakuuri avatud uksest sisse. Sulev oli see, kes teda äratas ja seejärel otsekohe sisseastuvale Bennole teatas:

«Helle peigmees magab siin kui üks pingviin, aga meie otsi või silmad peast.»

«Oleksid võinud kodus seda tööd teha,» tähendas Benno kuivalt.

«Kuidas ma's nii?... Mis kell on?»

Selgus, et Volli oli maganud ligi poolteist tundi. Nina nohises veel ainult ühe poolega, sest kuuri puhus pisut sellestsamast tuulest, mis oli küll rasked pilvemassid kagusse kihutanud, kuid tema märjaks saanud pintsakuräbalat siiski mitte täielikult kuivatanud. Käise otsad olid veel lausa märjad.

Ega siis muud kui tööle pihta. See läks nüüd poiste käes ladusasti. Vollit ja Bennot lahutas vaevalt ühepäevane töö. Sulev aga lähenes visalt sellele plangulauale, kust Volli oli alustanud. Siis tuli uus, väiksem külg ja pärast seda võiski värvimistööle öelda hüvasti, kuna selgus, et siseküljed jäävad võõpamata. See oli Vollile kibedaks teateks, aga polnud midagi parata. Pealegi ootas veel ees platsi planeerimine, kus praegu töötasid mõned naised.

Kella kaheteistkümneni virutati ilma vaheaegadeta. Kaotatud tunnid tuli tasa teha. Siis ei pidanud Volli enam vastu, sest kõht nõudis oma osa. Ka teised tundsid vajadust midagi närida. — — —

Pärast lõunat, kui töö oli jälle täies hoos, kõndis Benno juurde väike puhas poisike. Alguses olid need võõrad poisid ja poisikesed lausa tüütavad. Käisid, vahtisid, tegid märkusi ja olid päris ristiks kaelas. Hiljem enam ei käinud. Harjusid ära. See poisike oli aga täna nähtavasti valju järelevalve alt kõndima pääsenud, vaatas ikka vahetevahel vilksti ühe suure maja poole teisel pool tänavat. Üsna meeldiv oli see põnn. Volli rind aina paisus uhkusest, kui ta kuulis väikemeest küsivat:

«Onu, kas täna värvite kõik üle?»

Et «onu» Benno ähvardas uudishimutsejal värvise pintsliga üle nina tõmmata ja oma sõnade kinnituseks ka pintsli järsu liigutusega ämbrisse torkas, tundus täitsa omal kohal olevat. Töömehed teevad ikka nii. Nad ei kannata, kui neid töö juures segatakse.

Poisike tuli Volli juurde, vaatas esialgu vaikides, tõmbas siis paar korda nina ja tähendas:

«Mina oskan ka värvida.»

No mis sa ütled ninatargale! Ajab vägisi muigama. Ja kui ta tükk aega oli asjatult vastust oodanud, hakkas oma sihti — ka pisut värvida — otsejoones raiuma.

«Kao, kao siit ära, poisiklutt!»

Vollil ei tulnud aga «poisiklutt» vist kuigi madalatooniline, või ei kinnitanud seda tema enda pikkus, igal juhul Sulevi poole lidudes tänitas poisike täitsa vapralt vastu:

«Sa ised oled poisiklutt, sa ise oled poisiklutt!»

Pisut nagu solvav, aga tühja temaga.

Volli ei saanud järgmist lauda lõpetadagi, kui poisike suure nutuga Sulevi juurest ära jooksis. See oli värvise käega ta nina kriimuks tõmmanud.

«Ära jookse kuhugi, väikemees, ta teeb su kohe puhtaks!» hüüdis Volli, tundes samal ajal mingit kramplikku tuksatust kõrisõlmes. Ise pühkis tuulekiirusega Sulevi juurde, kes olukorrast aru saanuna oli pintsli juba löögivalmis seadnud. Järgmisel hetkel joonistas pintsel õhus hoogsa kaare ja maandus eemale murule. Sulevi särk tegi paar kärtsatust ja siis olid mõlemad maas. Mõnesekundiline vihane ähkimine. Varsti sai Volli põlve vastase rinnale, vajutas selle võppuvad ja rabelevad õlad vastu maad ja nõudis võimukalt:

«Kas jätad ükskord oma tembud?»

«Lase lahti, ma ütlen.»

«Kas jätad? Kas jätad?»

Rabelemine. Asjatu katse.

«No tead, pingviin . . .»

«Ma sulle näitan pingviini. Teed otsekohe poisikese puhtaks. Ja palud andeks.»

Sulev tegi meeleheitliku pingutuse ja rabeles lahti.

«See sul nii ei jää. Küll sa saad.»

Uuesti pidi ta muru ja terava põlvenuki vahele sattuma, mis litsus vee silmist välja.

«Mis asi sul nii ei jää? Ah? Tahad veel? Tahad seda ka maitsta?» Värvine kondine rusikas vajutas allähkija terava nina viltu.

Viimaks kostis ilmse ülekaalu poolt väljasurutud palve:

«Noh, teen puhtaks . . .»

«Ja palud andeks?»

Viimane nõue oli liiga solvav, et kohe nõustuda. Aga jõud oli läbi ja teisel paistis seda veel juurdegi tulevat. Siis litsuti ka see kole lubadus läbi hammaste. Ja veel üks nõue: Hellest ja kompvek-

kidest ei tohtinud ta enam kusagil iitsatadagi. Mis parata. Ülevõimule tuli alistuda.

Benno oli poisi vahepeal hoolega puhtaks nühkinud ja Sulevil jäi täita ainult andekspalumise lubadus. Muidugi hiilis ta sellest kõrvale, hakkas ainult väsinult ja hingeldades poissi rahustama. Volli, kes elas üle oma suurt võitu, leppis sellega suuremeelselt.

Ja Benno, kes muidu kätega õiendamist ei pooldanud, aitas kaasa:

«Jah, see on meil üks igavene paha onu. Aga ta sai juba ise ka vatti. Näed, vaata.»

Poisike vaatas, ei saanud esialgu aru, silmad olid vett täis. Benno täiendas:

«Peksa sai. Näe, tal nüüd endal nina värviga koos. Enam ta ei julge. Aga sina oled juba mees, ei kõlba nutta. Sa ära teda karda.»

Poisike kogus julgust ja näitas Sulevile rusikat. Benno naeris ja saatis ta üle tänava.

Vihamehed eemaldusid teineteisest sõnalausumata kumbki oma töölõiku. — — —

Pintseldamine ei läinud kuigi libedalt, käsi hakkas järjest rohkem valutama. Ta oli Sulevit enda alla mattes väänanud põidla. Sel ajal kui Volli hambad ristis tööd jätkas, istus füüsiliselt ja moraalselt löödud Sulev teistest eemal plangu ääres ja oli itsitamisest kaugel nagu taevas maast. Läks tükk aega, enne kui ta lõpuks pihku sülitas ja pintsli liikuma sai. — — —

Palgapäeval kogunes kontorisse palju igasuguseid inimesi, keda poisid polnud varem näinudki. Oli suitsune ja kärarikas. Kostis naeru ja lõõpimist, vahel sekka ka asjalikku õiendamist, et: «Kuidas nii? Kas siis normid on vahepeal muutunud?»... «Mis te räägite? Vaadake tariife,» ja muud säärast, mis kõik oli uus ja väga põnev.

Võiks öelda rohkemgi — kõik tundus olevat lausa pidulik. Või tuli see sellest, et Volli ja Sulev olid juba hommikust saadik vastavalt häälestatud. Riided niiviisi selga valitud, et lase või kohe peole. Täna tundus, et nende omavahelised suhtedki olid hoopis teiseks muutunud. Vanad arved jäid kuhugi kaugustesse ja viimaste kokkuvõtete ning eelkalkulatsioonide tegemisel puhkenud väikesed vaidlused olid ühiste huvidega seotud inimeste vaidlused.

«Kas lähme ka järjekorda?» küsis Sulev.

«Ootame, meil aega on. Lõpuarve.»

Oodati. Sulev näis olevat rahutum. Tema eelkalkulatsioon näitas kindlalt ligi viissada rubla puhast raha. Tal oli raske mõista, kuidas Volli nii kehvasti arvutas ja vaevalt nelisada kokku sai.

«Sest vaata, plank andis ju...»

«Ah, mis me arutame. Varsti selgub kõik.»

Kõnniti niisama ringi.

«Teeme üks jooks ringteel,» näitas Sulev üles sportlikku vaimu.

Seda tehtigi. Lõõtsutades peatusid nad taas kontori lähedal.

«Aga kas sa neid postiaukusid arvestasid, mis me seal platsi taga kaevasime?» jõudis Sulev jälle äreva küsimuse kallale.

Volli tegi ettepaneku asuda järjekorda. Sellega oli Sulev otsekohe päri ja nad astusid kassaruumi. Kohe hakkasid kõlama sõbralikud, kuid poistele väga vastumeelsed märkused:

«Vaata aga mehi! Või ka palka saama.»

«Kanged mehed!»

Kõik see aga säärase tooniga, et nojah, muidugi, palka tulite küll saama, mehed te aga veel küll ei ole. Ei tea, mida siin naerda oli? Kõik, kes järjekorras seisid, olid teinud mingit tööd. Kõik. Selge. Kasv ja vanus ei tähenda midagi. Huvitav, mida nad Benno kohta oleksid öelnud, kes oma pikkusega nii mõnegi eesseisja mehe ületas.

Järg jõudis viimaks ometi poisteni.

«Siia summa sõnadega, siia allkiri,» õpetas nooruke kassiir sõbralikult Vollit, kes lausa punetas ja higistas.

Summa ... Summa sõnadega? Mis see siis tähendas? Kakssada kuuskümmend kolm rubla, nelikümmend kopikat.

«Ah, kopikad võib numbriga ... Noh, hea küll, las olla, kirjutage edasi,» õpetati kassaluugist.

Volli kirjutas pisut väriseva sulega, ulatas palgalehe kähku tagasi.

«Oi, noormees! Allkiri ikka ka!»

Selja taga naerdi.

Ruumis oli nii hirmus umbne, ehkki uks oli pärani valla.

Esimesed sõnad vahetati alles tänavale jõudes.

«Nägid nüüd,» ütles Sulev ja vilistas kurvalt.

«Mis siin näha,» ohkas Volli.

«Oleks pidanud õiendama.»

«Miks sina ei õiendanud?»

«Sa kirjutasid juba enda omale alla, mis mina enam ...»

«Nüüd olen mina veel süüdi. Mis siin ikka õiendada. Ega seal kapitalist ei olnud, et oleks meiega sohki teinud.»

Selle peale ei osanud Sulev enam midagi öelda. Nad rühkisid mõnda aega vaikides mööda tänavat. Igast kauplusest mööduti nüüd natuke teistsuguse tundega. Ehkki loodeti saada rohkem, oli seegi summa suurim, mis neil kunagi taskus oli olnud. See tegi vaateakendele pandud asjad kuidagi lähedasemaks ja kättesaadavamaks.

«Tead, Volts, nüüd teeme vahva prasniku. Pudel limonaadi ja neli kooki.»

«Ei taha. Mul pole aega.»

«Mis asja? Enne sul aega oli ju?»

«Ei, mul tuli nüüd meelde, ema ootab,» luiskas Volli. Tal polnud vähimatki tuju pidada prasnikut.

«Mina igatahes lippan. Õhtul näeme!»

Volli jäi üksi bussi ootama. Imelik suvi oli tänavu. Juulikuu, aga justkui sügis. Vilud tuuled, vihmased ilmad. Ja just selleks

ajaks tulid need ilmad, kui pioneerilaagrites peab kihama elu. Mis seal küll niisuguste ilmadega tehakse?

Buss sõitis Merivälja poole. Läbi mändide paistis rohekas vahuharjaline meri. Rannas võis märgata ainult üksikuid mehi, kes nähtavasti arvestasid rohkem kalendrit kui ilma ennast.

Ema keetis kodus lõunat.

«Noh, oled juba tagasi?» küsis ta lahkelt.

Volli ei vastanud. Muidugi oli ta tagasi ja kõndis nüüd rahutult toa ja köögi vahet, teadmata, kuidas alustada. Ema küsimustele, palju ta palka sai, hoidus ta esialgu selget vastust andmast. Vaevalt küll ema võiski aru saada säärastest hooajalise töö tariifidest. Hakkab hurjutama, miks ei õiendanud.

Aga kaua üks poiss võib ikka niisama tegevusetult kõndida. Ükskord tuleb asi nagunii selgeks teha.

«Jah, sain siis nüüd kätte... selle palga,» ütles Volli raskelt ja pani kõik saadud rahatähed köögilauale sibulavõrgu kõrvale.

Ema tuli juurde, luges üle ja imestas:

«Nii palju?»

Hüüatus oli täiesti siiras, nii et Volli lausa punastas heameelest. Aga küsis siiski mehiselt:

«Pilkad või?»

«Te ei olnud ju kolme nädalat täis ja... nii suur hulk raha. Siis te tegite ju seal täitsa ilusat tööd.»

Paistis tõepoolest nii olevat.

Volli tundis peterselli lõhna ja neelatas.

«Mis suppi sa keedad?»

«Klimbisuppi. Kohe hakkan lauale tõstma.»

Ema oli kärmas. Pliidirõngad kolisesid ja jutt — see muudkui voolas. Nende vabriku direktor oli puhkuselt tagasi jõudnud ja ema arvas, et küllap nüüd neil ka hakkab töö ladusamalt minema. Pühapäeval lubati vabrikurahvale korraldada väljasõit merele, ema oli oma nime ka kirja pannud.

«Kas lähme?»

«Muidugi lähme!» hüüdis Volli rõõmsalt. Lapsik ju oli oma rõõmu nii kärarikkalt välja näidata, aga mine sa püüa seda enam kinni.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks tahtis Volli nii kangesti tööle minna? Mis ta teenitud rahaga tegi?
2. Leida kohad tekstis, millest selgub teiste inimeste suhtumine poiste töösse. Milline see oli?
3. Miks Volli Sulevit ei sallinud?
4. Jutustada oma töödest koolivaheajal.

Oktoobrilaul.

(Felix Kotta)

Toomemägi.
Käes avatud raamat,
istub tütarlaps pingil siin.
Vedur kutsuvalt huigatab jaamas:
«Tule, tüdruk, ma koju sind viin!

Viin sinna,
kus vastses majas
mõtleb sinule praegu ätt,
kus rehele võib-olla vaja
on kahte su virka kätt.»

Ja piiga näeb isa, ema
(tööd rühib kolhoosibrigaad),
oma vilja seal peksavad nemad,
kes iial ei omanud maad.

Aga, rong, meie tüdrukut sinna
nõnda pea sa viia ei saa:
uute tegude põllule linna
on ülikool kutsunud ta.

Esmakordselt ta soovid julged
selles linnas on täide läind kõik,
elu-uksed, mis vaesus sulgend,
talle avand on töörahva võit.

Tal on valida tööde areen:
nurm, tehas või kirjutuslaud . . .
See on oktoobripoeem,
see on oktoobrilaul!

SÕNASELETUSI.

ahe, om. ahte — rehetoas parsil kuivatatav vili
ahvatlema, ahvatleda — (kedagi ära) meelitama, peibutama
ainiti — üksisilmi
aktsent, om. aktsendi — rõhk; kõnelema aktsendiga — hääldama võõrapäraselt
amelema, amelda — kellegi ümber agarasti tegevuses olema, tegelema kellegagi
anuv, om. anuva — tungivalt paluv
assistent, om. assistendi — kõrgemates koolides õppejõu abiline (praktiliste tööde juures); ametinimetuseks mitmesugustel ametialadel, näit. kontroll-assistent karjakasvatuses jm.
atestaat, om. atestaadi — tunnistus, tunniskiri
despoot, om. despoodi — vägivallavalitseja; võimuahne inimene
despootlik — piiramata võimu ihaldav, vägivaldne
drapp, om. drapi — riide sort
eksootiline — võõrapärane, välismaine
embus, om. embuse — ümbert kinni võtmine, sülelus, kaisutus, kaelustus
entsüklopeedia — suureulatuslik teatmeteos; kõigi teaduste ja kunstide kokkuvõte nende omavahelises rippuvuses
ere, om. ereda — liiga hele, heledavärviline, silmi pimestav
eretama, eretada — eredana paistma
ešelon, om. ešeloni — mingi sõjaväeline rühmitus, saadetis sõjaväge, sõjaväerong
fantastiline — mõttekujutuslik, unistuslik
formeerima — moodustama, kujundama
fraas, om. fraasi — lause, kõnekäänd; halvas mõttes: tühi loba
garnison, om. garnisoni — mõne asula piirkonnas paiknev (ja seda kaitsev) sõjaväe, piirivalve või mereväe osa
haihtuma, haihtuda — lenduma, õhku laiali minema
hajuma, hajuda — laiali, koost ära minema, laguma
hajuvil (olema) — laiali olema, koost ära, lahus olema, laiali pillatuna
haubits, om. haubitsa — järsu lendjoonega, lühema rauaga ja väiksema laskekiirusega suurtükk
hellik, om. helliku — hell, õrn, tundlik; hellitatud inimene
hiis, om. hiie — väike mets, metsasalu; vanade eestlaste püha mets, ohvrisalu
hurmav — joovastav
hõlmik, om. hõlmiku — meeste pikahõlmaline kuub, kaftan
häirima, häirida — segama, rikki ajama, korratusse viima
igi (ei käändu) — igavesti, kestvalt, alati
ikoon, om. ikooni — usklike poolt pühaks peetav pilt
illustratsioon, om. illustratsiooni — piltselgitus, piltkaunistus raamatus
junkur, om. junkru — sõjakooli õpilane revolutsioonieelsel Venemaal
jutt, om. juta — ikkerihm, rihm ikke kinnitamiseks härja sarvede külge
jätt, om. jäti — täht vene keele tähestikus (ѣ), asendati pärast Oktoobrirevolutsiooni e-ga
jäärak, om. jääraku — järsk kallak, lõhe
kadett, om. kadeti — sõjaväelise õppeasutuse — kadetikorpuse — kasvandik, kes pärast selle kooli lõpetamist astus sõjakooli ohvitseriks ette valmistuma
kadetikorpus — õppeasutus tsaari-Venemaal, mille kasvandikud ühes sõjalise kasvatusega said ka keskhariduse
kahhelkivi (kahvelkivi) — värvilise,

värvita või valge glasuufkorraga kaetud plaat põletatud savist, millega kaeti ahjusid

kahlama, kahlata — veest või lumest jala läbi minema

kahmus — pisut jube, õudne

kaikuma, kaikuda — valjusti kõlama, kajama

kakk, om. kaku — leiva- või saiapäts

kantsel, om. kantsli — kõnepult

karge — karm, kare, mitte pehme; karastav, kosutav

kartsas, om. kartsa — redel

katapult, om. katapuldi — viskemasin

katjuuša — eri liiki miinipilduja (rahvapärane nimetus)

keigarlik — kergatslik, moenarr

kelkima, kelkida — poisikeselikult kiitlema, hooplema

kess, om. kessi — märss, karss, võrkkott

kihelkonnakool — rahvakoolitüüp, kus õpetati peale usu-, lugemis-, kirjutamis- ja arvutamisõpetuse ka vene ja saksa keelt, geograafiat, ajalugu, looduslugu, joonistamist, võimlemist, laulmist ja aiatööd. 1919. a. muudeti need avalikeks algkoolideks

kiivas, om. kiiva — armukade; äge, kergesti vihastuv

kilatsema — karjuma, kilkama, kiljuma

kilter, om. kiltri — tööde ülevaataja mõisas, alam kubjas

kimmel, om. kimli — valkjashall täpiline hobune

kirg, om. **kire** — suur iha, himu

kirst, om. kirstu — suure kaanega ja 4 jalaga suur laudkast. Kirstu tarvitati vanasti peamiselt rõivaste, eriti aga mõrsja kaasavara säilitamiseks

koend, om. koendi (e. koetis) — see, mis on koega (nim. kude) varustatud, koetatud või koetunud

kohmama, kohmata — ühmama

koperdis — koperdaja, umbkaudu kobaja

krediitkassa — laenukassa, kust anti talude päriseksostuks pikaajalist laenu, kusjuures talu oli laenu pandiks

krool, om. krooli — teatav ujumisviis

kroolima — krooli ujuma

kruntrent, om. kruntrendi — obruk, iga-aastane maamaks maaomaniku poolt määramata aja peale kasutamiseks antud maatüki eest

kräbe, om. kräbeda — krabe, kärmas, elav, kõbus

kulgema, kulgeda — käima, edasi liikuma, millestki läbi või üle minema

kummutama — ümber lükkama

kurrutama, kurrutada — (laupa) kortsutama, kurruliseks tegema, kortsudega varustama

kõrk, om. kõrgi — uhke, üleolev, kehk

kähe, om. käheda — kare, kähisev

kärsima, kärsida — kannatama, läbema, sallima

käsitsema, käsitseda — (midagi) käte abil tarvitama, mingi riistaga ümber käima

kümblus — pesemine, suplus, vann

künnilind — ööbik

künnis — lävi, uksepakk

küünar, om. küünra — pikkusmõõt, 53,34 sentimeetrit, tarvitati vanasti näit. riidekangaste mõõtmisel

laabuma — edenema, korda minema

laid, om. laiu — väike saar

lakkama, lakata — järele jätma, lõpetama

latrama, ladrata — lobisema, padisema, patrama

laup, om. lauba — otsaesine

lavats, om. lavatsi — nari, magamislava

leedripuu — kollakasvalgete lõhnavate õitega kuni 2 m kõrgune põõsas. Meil aedades ilupõõsana

leer, om. leeri — laager

lembima, lembida — hellasti armastama

lemmik, om. lemmiku — pailaps, kõige armsam, armualune, meeldivaim

libatama — järsku, ühe korra libisema

liibuma, liibuda — end kellegi või millegi vastu suruma

lorima — lorijuttu, tühja juttu ajama

lummus, om. lummuse — nõidus, nõiutud olek

lõuend, om. lõuendi — linane (riie)

lõõsk, om. lõõsa — suur tuleleek, kuumus

läigitama — läikima panema

läitma, läita — süütama, tuld hakatama

lämbe — lämmatav soe, hauduv

läte, om. lätte — allikas

mahorka — tubaka sort

maksim, om. maksimi — raskekuulipilduja

maldama, mallata — läbema, püsima, kärsima

masajas, om. masaja — väheldane, madalavõitu, lühijalgne
matkima, matkida — järele tegema, jäljendama, järele ahvima, imiteerima
meelevald, om. meelevalla — võim
meenutama — meelde tuletama
mihklikuu — september
miilama, miilata (ka miilima) — hõõgudes küdema, põlema
morn, om. morni — sünge, tume, õudne
mudima, mudida — kergesti ja korduvalt pigistama, kergesti rutjuma, masseerima
murjan, om. murjani — neeger
märss, om. märsi — võrkkott, tavaliselt heinte jaoks
möönma, möönda — järele andes tunnustama, nõus olema, leppima
naasma, naasta — tagasi tulema, tagasi minema
nadi — kalts, narts
naituma, naituda — abielluma
nauding, om. naudingu — lõbu, lõbumaitsmine, mõnutunne
nunn, om. nunna — usulisil põhjusil elust põgenenud nais-kloostrielanik
nördimus — kange meelepaha, põlastus, viha
oherdi — terariist puu puurimiseks. Puurimisel vajutatakse rinnaga peale ja keeratakse kahe käega pulkadest
oimetu — uimane, meelemärkuseta, saamatu
oivaline — väga hea, suurepärane
orb, om. orvu — vaeslaps
orienteeruma — olukorrast ülevaadet saama; oma asukohta ilmakaarte järgi kindlaks määrama
osmik, om. osmiku — väike osm, onn, hütt
osutuma — millekski end (üles) näitama, selguma, ilmnema: osutus valeks, käsikirja autoriks osutus õpilane N. (osutus = tuli välja, et on)
paharet, om. pahareti — paha vaim, kurat
pakku minema — põgenema
pansion, om. pansioni — peavari ühes ülalpidamisega, internaatkool
papaaha — kõrge karvamüts, harilikult riidest voodriga
paraaduks — eesuks
pars, om. parre — rehetoas lõsnadel (taladel, aampalkidel) asetsev ümmargune latt
pastilaa — suhkurdatud ning kuivatatud puuvilja marmelaad
paterdama — sumama, lohakalt käima
peied — matused
pesuvardja — pesu ülevaataja, pesuhoidja
pigem e. pigemini — ennem, parem
pikka — pikkamisi, pikkamööda
pird, om. pirru — peerg, kase või männipuu laast, mida põletati ruumi valgustamiseks, aga samuti tulusel (öösine vähipüük) käimisel
pistand, om. pistandi — lattidest, hirtest või teivastest tehtud püstaed, tara
pleekaed — koht, kus linaseid kangaid pleegitati
pneumaatiline — õhu või teiste gaaside rõhumise varal töötav
poodnik, om. poodniku — poepidaja, väikese kaupluse omanik
proviisor, om. proviisori — apteegi valitseja
pruukost, om. pruukosti — eine, leivavõtmine enne hommikusööki, oode
puhe, om. puhte — esimene koidupuna, hommikune aeg enne päikese tõusu
puskama, pusata — sarvedega tõukama, kaevama
puuslik, om. puusliku — ebajumal, jumalakuju
põimur, om. põimuri — lõikaja, vilja kokkupanija
raevuma, raevuda — tulivihaseks, maruvihaseks minema, vihast pööraseks muutuma
raspel, om. raspli — puu- või sarveviil
reaalkool — keskkool, kus pearõhk pannakse matemaatika ja uute keelte õppimisele
redu — redutaja, redus ehk peidus olija, aga ka vedeleja, laiskleja; peiduurgas ja redupaik
reeturlik — äraandlik
regulaarsõjavägi — korrapärane, kindla korrastusega väeosa
reibas, om. reipa — elav, väle, elurõõmus
riisiko — risk, kahjuoht, mest
rõkkama, rõkata — valjusti kajama
rähklema, rähelda — rahmeldama, rühmeldama
rügement, om. rügemendi — polk
rüblik, om. rübliku — rübeleja, vähkreja, püherdaja
rüü — vanaaegne valge, harilikult

linane või takune pikk eesti ülekuub

samovar, om. samovari — teemasin

saratseen, om. saratseeni — beduiinide suguharu liige, araablane

sardiin, om. sardiini — kuni 25 cm pikk merekala heeringlaste sugukonnast

saterkuub — põlvini ulatuv mehekuub, enamasti mustast riidest kahe rea nööpidega, kanti piduliku rõivana

seik, om. seiga — asjaolu, asjalugu

seiramine — jälgimine, järelkäimine

siretama, siretada — heledasti paistma ehk särama

sisendasid mulle — istutasid minusse, kasvatasid minus, veensid mind, panid mind uskuma

skrofuloos, om. skrofuloosi — tuberkuloosi erivormiks peetav haigus, mis esineb lapseeas, näärmetõbi, näärmetiisikus

soliidne, om. soliidse — kindel, tugev; usaldatav; väärikas

sondeerima — uurima, läbi uurima, välja selgitama

sopane — porine

suigatama — tukastama

suikuma, suikuda — magama jääma, uinuma

suvatsema — heaks arvama, lahkesti valmis olema, nii lahke olema

säästma, säästa — kokku hoidma

söandama, sõandada — julgema, südant olema

sööstma — kargama, hüppama, tormama

süld, om. sülla — pikkusmõõt, 2,1336 m

sünk, om. sünga = s ü n g e — õudne, tume, morn

taltuma — taltsaks või vagusaks muutuma

tammuma — paigal olles ühelt jalalt teisele astuma

taotsema — viisiks olema, kombeks olema (midagi teha)

tava — komme, viis

tavatsema = taotsema

tentsik, om. tentsiku — ohvitseripoiss tsaari armees

troika — kolmehobuse rakend Venemaal (sõnast три)

tulup, om. tulupi — suur avar sõidukasukas, mis külmaga tõmmatakse tavalisele kasukale või palitule peale

tulv, om. tulva — ülevoolamine, uputus, suur küllus

tunamullu — ülemineval aastal

turm, om. turma — hukatus, hävitus, häving, kadu

turris (juuste kohta) — sassis, püsti

tutrad = tudrad (tuder: tudra) — linaumbrohi

tuuleiil, om. -iili — tuulehoog, tuulepuhang

tuustima — tuhnima

tähniline — täpiline, plekiline

ukerdama — vaevaliselt liikuma

uljus, om. uljuse — uljas olek, vahvus

vaablane — herilaste liiki putukas, vapsik

vaar, vaarikene — vanamees, taat; vanaisa (vaarisa = vana-vanaisa, vaarema = vana-vanaema)

vabadik, om. vabadiku — maata talupoeg, pops

vagonett, om. vagoneti — väike veovagun, vanker

vagur, om. vagura — vaga, rahulik

vakk, om. vaka — vanaaegne viljamõõt; tallinna vakk = 44,28 ja riia vakk = 66,41 liitrit

vammus, om. vammuse — pikk-kuub, paksust villasest riidest meeste ja naiste pealisrõivas

vastne — uus

veim, om. veime — see osa pruudi kaasavarast, mida ta jaotas pulmades kingiks (särgid, vööd, säärepaelad, kindad)

vennike — vähendusvorm sõnast «vend», meelitussõna

verev, om. vereva — vere karva, veripunane

verssok, om. verssoki — pikkusmõõt, 4,44 sm

verst, om. versta — pikkusmõõt, 1,06678 kilomeetrit

vidutama (silmi) — pooleldi kinni pigistama

vihjama, vihjata — kaudselt märku või mõista andma

vihmakass — peoleo

viipama, viibata — käeliigutust tegema, käega märku andma

vina — vine, kerge, vaevalt märgatav viir või joon

virguma — ärkama

virn, om. virna — hunnik

voon, om. voona — lambatall

võiduma — määrduma, räpastama; luituma

võik, om. võigu — valkjas-pruunikaskollane (hobune)

ärklikord — mansardkord, katuse alla ehitatud majakord

ärklituba — katusekamber

ätt, om. äti — taat, isa, vanaisa

üpris — väga

SISUKORD.

Lk.

Armastus kunsti ja ilu vastu.

Lauliku lapsepõlv. Eesti rahvalaul 5
Ilutegija. Eesti rahvalaul 5
Vanemuise laul. *F. R. Faehlmann* 5
Kodukeel. *A. Reinvald* 7
Lugemiskirg. *M. Gorki* 7
Jutustamine, kirjeldamine ja dialoog 12
Kõnekäänud 13
Mõistatused 14

Rahvatarkus ja kõlbelised tõekspidamised.

Vanasõnad 19
Ole hoolas hommikulla. Eesti rahvalaul 20
Külmataat. Vene muinasjutt 20
Sauna Antsu poeg. Eesti muinasjutt 22
Muinasjutt ja muistend 27
Emajõe sünd. *F. R. Faehlmann* 27
Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest. *A. Puškin* . . 29
Isikustamine e. personifikatsioon 37
Ülemiste vanake. *O. Luts* 37

Esivanemate võitlus orjastajate vastu.

Sõjasõnumid. *F. R. Kreutzwald* 49
Lembitu võitleb raudrüütlitega. *E. Kippel* 51
Tasuja. *E. Bornhöhe* 57
Võrdlus 106

Rahva elu minevikus ja võitlus parema tuleviku pärast.

Lõikaja. *T. Ševtšenko* 109
Kui ma pääsen mõisa'asta. Eesti rahvalaul 109
Mumuu. *I. Turgenev* 110
Jutustus 132
Oleks minu olemine. Eesti rahvalaul 133
Hunt ja Talleke. *I. Krõlov* 133
Valm 134
Igapäevane lugu. *J. Liiv* 135
Kätkilaul. *F. Tuglas* 137

Lk.

Noorte elu minevikus.

Minu lapsepõli. *V. Mölder* 141
Minu esimesed «triibulised». *E. Vilde* 141
Iljuša lapsepõlv. *I. Gontšarov* 149
Koolis. *A. Kitzberg* 151
Kevade. *O. Luts* 154
Eesti pastoraal. *A. Alle* 187
Uued saapad. *J. Parijõgi* 188
Mälestusi isast. *J. Smuul* 191
Luuletus 193

Pilte kodust ja loodusest.

Isamaja. *A. Haava* 197
Sügisene kodu. *J. Liiv* 197
Metafoor 198
Rändlinnud. *K. Merilaas* 198
Talv. *F. Tuglas* 199
Liulaskjate laul. Eesti rahvalaul 201
Epiteet 202
Kevadel. *E. Särgava* 202
Karjapoiss. *M. Veske* 204
Hommik. *I. Nikitin* 204
Kasva, kasva. *E. Hiir* 205
Mu isamaa on minu arm. *L. Koidula* 206

Töö ja võitlus nõukogude kodumaa hüvanguks.

Kaevanduse murrukohas. *A. Orlov* 209
Rindele! *A. Gaidar* 212
Mööda kinkusid ja orge. Vene rahvalaul 243
Jutustus puuduvast. *L. Kassil* 244
Veoteel. *M. Raud* 248
Kuulus kangur. *D. Vaarandi* 249
Noorusjõud. *P. Rummo* 250

Nõukogude noorte elust.

Heinamaad puhastamas. *L. Kahas* 253
Samm-sammult. *F. Vigdorova* 259
Tähtis küsimus. *V. Ossejeva* 260
Tütarlaps. *J. Smuul* 263
Ühe poisi suvi. *V. Gross* 264
Oktoobrilaul. *F. Kotta* 280
Sõnaseletusi 281

Сельмет Антс Карлович
ХРЕСТОМАТИЯ ЛИТЕРАТУРЫ
для V класса

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

*

Toimetaja E. Leibak

Tehniline toimetaja H. Kohu

Korrektorid M. Juske ja H. Peel

Ladumisele antud 29. XII 1956. Trükkimisele antud 15. III 1957. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 18. Arvutuspoognaid 19,58. Trükiarv 14000. MB-02403. Tellimise nr. 2972. Trükikoda „Pioneer", Tartu, Kastani 38.

Hind rbl. 3.30

6—6

Rbl. 3.30

ARH
A-21494
I

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00357057 1